

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 9
Issue 1
March
2025

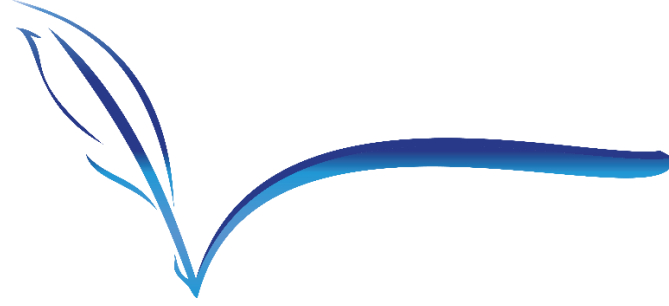
SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 9
Issue 1
March 2025
ISSN 2587-2621

SSAD
STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (SSAD), uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir.

SSAD’de yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi’ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

International Scientific Indexing, EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index, SOBIAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 9, Sayı 1, Mart 2025 / Vol 9, Issue 1, March 2025

SSAD
STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.org.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör | Editor

Dr. Öğr. Gör. M. Abdullah KÜNDEYİ - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Alan Editörleri | Field Editors

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Mehmet Akif KİREÇCİ (Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-Türkiye)

İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi - Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi - Türkiye)

Tarih

Gürsoy ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi - Türkiye)

Felsefe-Bilim Tarihi

Süleyman Ertan TAĞMAN (Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)

Coğrafya

İlker YİĞİT (Doç. Dr. Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

Öğr. Gör. Fatma Zehra KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doktorant Umut Sergen DAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yazım Editörleri | Writing Editors

Sıla Nur AYKAL Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Talha Kadir EVREN Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna-Hersek)

Prof. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Yosra JARRAR (American University in Dubai – Birleşik Arap Emirlikleri)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNIQI (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Sekreteryâ | Secretary

Doktorant Ali Rıza BİLGİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Celâl ERDÖNMEZ (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayşegül Gürdal PAMUKLU (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Emin TOKSÖZ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. İnan AKDAĞ (Amasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat KILIÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY (Akdeniz Üniversitesi)

Doç. Dr. Okan Murat DEDE (Amasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Ramazan ASLAN (Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. Bahar GÜRDİN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Azize AKTAŞ YASA (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güngör GÖÇER (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Laçın AKYIL (İstanbul AREL Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Zübeyr AKMAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şeref MADEN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (*M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi*)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (*Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi*)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (*Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi*)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (*Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University*)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (*Ph. D.*)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Bora GÖKTAŞ ve Yunus YEŞİL

PAZARLAMADA FREUDYEN BİLİNÇALTI YAKLAŞIMIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA
ETKİSİNDE İÇGÜDÜSEL SATIN ALMANIN ARACI ROLÜ

*The Mediating Role of Impulsive Buying in the Effect of the Freudian Subconscious Approach in
Marketing on Consumer Behavior*

ss. 1-22

Taylan Can DOĞANAY

THE NATIONAL VIEW MOVEMENT AND DA'WAH DISCOURSE IN TURKISH POLITICAL
LIFE: ETHNICITY-NEUTRAL NATIONAL ISLAMIC IDENTITY

Milli Görüş Hareketi ve Türk Sağında Dava Söylemi: Etnisiteden Arındırılmış Milli ve İslami Kimlik

ss. 23-42

Büşra UZUNER ve Levent YİĞİTTEPE

75. YILINDA NATO'NUN STRATEJİK DEĞERİ VE ABD'NİN İKİLEMLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

An Evaluation of NATO's Strategic Value and the USA's Dilemmas in Its 75th Anniversary

ss. 43-60

Arzu GÜRDAL

BİLİMSEL YAYINLARDA KULLANILAN GÖRSEL ÖZETLERİN TASARIM İLKELERİ VE
GÖRSEL ALGI KURAMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

*Examination of Visual Abstracts Used in Scientific Publications Within the Context of Design
Principles and Visual Perception Theory*

ss. 61-92

Şerif DURMUŞ

ÇALIŞANLARIN YEŞİL DAVRANIŞLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMALARIN
BİBLİYOMETRİK AÇIDAN İNCELENMESİ

A Bibliometric Analysis of Research on Employee Green Behavior

ss. 93-113

Gölsüm AKÇA ve Hakan KARAGÖZ

**SON DÖNEM BURDUR ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE BOŞANAN KADINLARIN
ÇEYİZLERİ MESELESİ (1900-1916)**

*The Issue of Dowries of Divorced Women According to the Late Period Burdur Şer'iyye Registers
(1900-1916)*

ss. 115-136

Ferruh TORUK

ÇAVUŞIN KÖYÜ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA ÇALIŞMALARI

Activities to Protect Cavusin Village Immovable Cultural Heritage

ss. 137-189

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.11.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 23.01.2025

DOI: 10.30692/sisad.1591143

PAZARLAMADA FREUDYEN BİLİNÇALTI YAKLAŞIMIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİNDE İÇGÜDÜSEL SATIN ALMANIN ARACI ROLÜ

The Mediating Role of Impulsive Buying in the Effect of the Freudian Subconscious Approach in Marketing on Consumer Behavior

Bora GÖKTAŞ

Doç. Dr.

Bayburt Üniversitesi

Uygulamalı Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2159-0241

boragoktas@bayburt.edu.tr

Yunus YEŞİL

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: 0009-0005-9074-1500

yunus-yesil@windowslive.com

Atıf/Citation: Bora Göktaş ve Yunus Yeşil (2025), “Pazarlamada Freudyen Bilinçaltı Yaklaşımın Tüketici Davranışlarına Etkisinde İçgüdüsel Satın Almanın Aracı Rolü”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.1-22.

Öz: Freudyen pazarlama eylemleri yapan markalar, müşterinin bilinçaltında olan bastırılmış duyguların, fikirlerin, kanıların bilinç yüzeyine çıkartılarak bir satın alma hareketine dönüşmesini amaçlamakta ve bunu yaparken de içgüdüsel olarak davranış göstermesini istemektedirler. Böylece tüketicilerin satın alma davranışları motive edilmekte, markanın arzu ettiği biçimde müşteriler yönlendirilebilmektedir. Çalışmada, Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketicilerin satın alma davranışlarında içgüdüsel satın almanın bir aracılık etkisine sahip olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bunun için bir anket geliştirilmiş ve çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Analizler için SPSS26 programı kullanılmış ve Hayes Process Model 4 ile test edilmiştir. Aracı değişken olan içgüdüsel satın alma ölçeği duygusal ve bilişsel olmak üzere iki alt boyut şeklinde araştırmada test edilmiştir. Bunun sonucu olarak da aracı değişkenlerin etkisinin olup olmadığı sınıanmış ve her iki boyutun da aracı rolü olduğu bulunmuştur. Çalışmada bu iki aracı değişkenden “duygusal satın alma” boyutunun “bilişsel satın alma” boyutundan daha yüksek bir aracı role sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca bu bulguyla ilişkili olarak Freudyen pazarlama eylemlerinin “duygusal satın alma” boyutu üzerinde “bilişsel satın alma” boyutuna göre daha fazla etkisi olduğu da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Freudyen Pazarlama Eylemleri, Tüketici Davranışları, Duygusal Satın Alma, Bilişsel Satın Alma, Aracı Değişken Etkisi

Abstract: Brands that engage in Freudian marketing activities aim to bring the repressed emotions, ideas, and opinions in the customer's subconscious to the surface of consciousness and turn them into a purchasing action, and while doing this, they want them to behave impulsively. In this way, consumers' purchasing behavior is motivated and customers can be directed as desired by the brand. In this study, it is tried to understand whether Freudian marketing actions, as mentioned here, have a mediating effect of impulsive buying on consumers' purchasing behavior. For this purpose, a survey was developed and administered online. SPSS26 program was used for analysis and tested with Hayes Process Model 4. The impulsive buying scale, which has a variable mediator, was tested in the research as two subdimensions, emotional and cognitive. As a result, it was tested whether the mediating variables had an effect, and it was found that both dimensions had a mediating role. In the research, it was found that among these two mediating variables, the "emotional purchasing" dimension has a higher mediating role than the "cognitive purchasing" dimension. In addition, related to this finding, it has been observed that Freudian marketing actions have a greater impact on the "emotional purchasing" dimension than on the "cognitive purchasing" dimension.

Keywords: Freudian Marketing Actions, Consumer Behavior, Emotional Purchasing, Cognitive Purchasing, Mediating Variable Effect.

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada artık yalnızca yerel rakiplerle değil uluslararası rakiplerle de mücadele edilmektedir. İşletmeler bu kızgın rekabet ortamında ayakta kalabilmek için ürün kalitesini geliştirmiş, ürünü farklılaştırmış, fiyatları düşürmüştür. Birçok işletmenin bu stratejileri uygulaması sonucu işletmeler tüketici nezdinde farklılıklarını ortaya koyabilmek için markalaşmış ve bu doğrultuda pazarlama çalışmalarına, özellikle reklamlara yönelmişlerdir.

Tüketici davranışlarının altında genel anlamda insan davranışları barınmaktadır. Davranış bireyin kendisi ve çevresini kapsar. Ortaya koydukları bu davranış ise tükettikleri mal ve hizmetlere doğrudan veya dolaylı olarak etki eder (Koç, 2016, s.471). Satın alma niyetinde olan tüketici, rasyonel harcama hesabı yaparak kendisine en fazla fayda sağlayacak ürünü satın alır ve bundan dolayı da davranışı sürekli olarak bir hesaba dayanır.

Tüketici satın alma davranışları dört faktörden oluşur. Bunlar; kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik faktörlerdir. Bu unsurların çoğu kontrol edilemese de üzerlerinde yapılacak inceleme, tüketici davranışlarını anlama noktasında yardımcı olmaktadır (Çağlar ve Kılıç, 2005, s.75). Günlük hayatın önemli bir parçası olan kültürel faktörler, tüketici satın alma davranışlarını da etkilemektedir. Yenilecek yemek, giyilecek kıyafet, nasıl seyahat edileceği vb. davranış kalıpları kültürel faktörlerin etkisi altındadır (Mucuk, 2004, s.76). Tüketici davranışlarında önemli bir yer tutan kültürel faktörler kültür, alt kültür ve sosyal sınıf olarak bölümlere ayrılmıştır (Kotler ve Keller, 2006, s.174). Tüketiciler satın alma davranışlarında sosyal faktörlerin tesiri altındadır. Sosyal faktörlerin unsurları ise referans grupları, aile, roller ve statülerdir (Kotler ve Armstrong, 2001, s.176). Kişisel faktörlerin unsurları tüketici davranışlarında doğrudan bir etkiye sahip olduğu için pazarlamacılar bunları yakından takip etmelidir. Kişisel faktörler yaş, meslek, ekonomik durum, yaşam tarzı, kişilik ve benlikten oluşmaktadır (Kotler ve Keller, 2006, s.180-181). Tüketicilerin davranışları hakkında bilinenler psikoloji biliminin araştırma ve teorilerinin temelleri üzerine kuruludur. Tüketici satın alma davranışının nedenlerini açıklamaya yardımcı olan psikolojik faktörler motivasyon, algılama, öğrenme, inanç ve tutumlardan oluşur (Kinnear ve Bernhardt, 1990, s.145).

Satılmak istenen ürün ve ürünü alacak olan bireyler arasında bağ oluşturmak amacıyla hazırlanan reklamlar da insanların arzu ve hislerini ürüne yönlendirmelidir. Bu sebeple bilimsel yaklaşıma göre, etkili reklamlar oluşturmak isteyen markaların reklam stratejileri için psikologlardan yardım almaları ve tüketicinin duygu ve hislerini doğru anlayabilmeleri gerekmektedir. Bu yardım ile hedef kitlenin beklentilerine yönelik mesajlar gönderilir ve onların ürünleri kullanması kolaylaştırılır (Kırdar, 2012, s.227). Freud, birçok düşünce ve davranışın id

kavramından (alt benlik) kaynaklandığını belirtir. İnsan, id'in güdülemesi sonucu sergilediği davranışlardan tatmin olur. Bireyleri psikolojik olarak etkileyen evrensel bazı değerlerin reklamlarda bulunduğu bilinmekte ve insanların doğuştan gelen yatkınlıklarına sahip olan ürünleri kabullenmesi de daha kolay olmaktadır (Darıcı, 2012, s.129-130).

Bilinçaltı, sonradan hatırlanmak ve kullanmak üzere her türden bilginin depolandığı yerdir. Birçok insan güdülerini bastırır, yani onları bilinçaltına iter. (Bişkin, 2014, s.72-73). Bilinçaltı kavramını ortaya atan Freud'a göre, bilinç hem görülen hem de zihnin altında yer alıp görünmeyen bir yapıdan oluşmaktadır (Dobrenkov, 1979, s.91).

Çalışmada kuramsal çerçeve olarak tüketici davranışları kavramı, geleneksel tüketici davranış teorileri, modern tüketici davranış teorileri, pazarlamada Freudyen Yaklaşım ve içgüdüsel satın alma konularından bahsedilmiş ve sonrasında ise uygulama yöntemi olarak SPSS26 paket programında Hayes Process Model 4 ile araştırmanın hipotezleri sınanmıştır. Yöntem kısmında ayrıca katılımcıların demografik özellikleri, katılımcılara yöneltilen diğer tanımlayıcı sorular ve araştırma boyutlarının ortalamaları, araştırmanın güvenilirliği ve faktör analizi sonuçları hakkında da bulgular sunulmuştur.

Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketici davranışlarına olan etkisinde aracı değişkenlerin rolü olup olmadığı noktasında yapılan çalışmaların sayısı kısıtlıdır ve bu alanda alanyazın halen gelişmeye devam etmektedir. Özellikle de içgüdüsel satın alma davranışı ve bunun alt boyutları olarak çalışmada sunulan duygusal ve bilişsel satın alma davranışlarının aracı değişken olarak test edildiği özgün çalışmalar alanyazında kısıtlıdır. Bu sebeple yapılan çalışma ile alanyazındaki eksikliklerin giderilmesine katkı sunulması amaçlanmakta ve bu konu için az da olsa açıklık getirilmeye, alanyazına fayda sağlamaya çalışılmaktadır.

Tüketici Davranışları Kavramı

İnsan davranışları kişisel olarak kişilik, eğitim seviyesi, ihtiyaç, beklenti, algılama ve inanılan şeylerin etkisine bağlı bir biçimde oluşur ve toplum yaşamı içerisinde aile, kültür, sosyal sınıf ve çevre gibi etkenlerle şekillenir. Tüm bu etkenler, tüketici davranışlarını karmaşıklaştırıp inceleme ve anlaşılması zor bir yapı haline getirir (İnceoğlu, 2011, s.133-134). Tüketicilerin mal ve hizmet satın almaları karmaşık bir süreç olduğu için ürünü neden aldıklarını anlamak kolay değildir. Bu durumu anlamlandırmak için geleneksel (klasik) ve modern (çağdaş) modeller olarak iki sınıfa ayrılan teoriler geliştirilmiştir (Demir ve Kozak, 2013, s.8-14).

Geleneksel Tüketici Davranış Teorileri

Geleneksel modeller tüketici davranışlarını güdüler ile açıklamaya çalışır. Giderilmeyen ihtiyaçların oluşturduğu güdüler, tüketiciyi harekete geçiren güçtür. Geleneksel davranış teorileri Marshall'ın Ekonomik Modeli, Pavlov'un Öğrenme Modeli, Veblen'in Sosyo-Psikolojik Modeli ve Freud'un Psikanalitik Model'inden oluşur (Altunöz ve Altunöz, 2017, s.84).

Klasik ekonomistler insanı hata yapmaktan uzak olan ekonomik ve gerçekçi bir canlı olarak düşündüğü için tüketici davranışı bu doğrultuda şekillenir. Ekonomik modelde tüketici davranışı güdülere dayanır ve bütçesini faydayı maksimize eden en uygun ürünlere göre ayarlar. Marshall, klasik ekonomistlerin bu ifadesini değiştirerek, günümüzde daha çok modern fayda olarak kullanılan marjinal fayda teorisi olarak isimlendirmiştir. Marshall'ın ekonomik modeli psikolojik, toplumsal ve kültürel etkileri dikkate almadığı için tüketici davranışını açıklama konusunda yeterli düzeyde değildir (Bilge ve Göksu, 2010, s.88). Modele göre, sınırlı maddi kaynak ile azami fayda sağlamak için azalan marjinal faydayı dikkate alan tüketici, malın tükettiği nihai birimden alacağı tatmin azalma eğilimi gösterdiğinde, almak istediği malın marjinal faydası ve maliyeti arasındaki oran başka mallar içinde geçerli olacak orana eşitlenene kadar o maldan satın almaya devam eder. Bu sayede satın alacağı mallardan alacağı toplam faydayı en yükseğe çıkarır (Mucuk, 2004, s.71). Marshall, tüketicilerin uyguladığı ekonomik

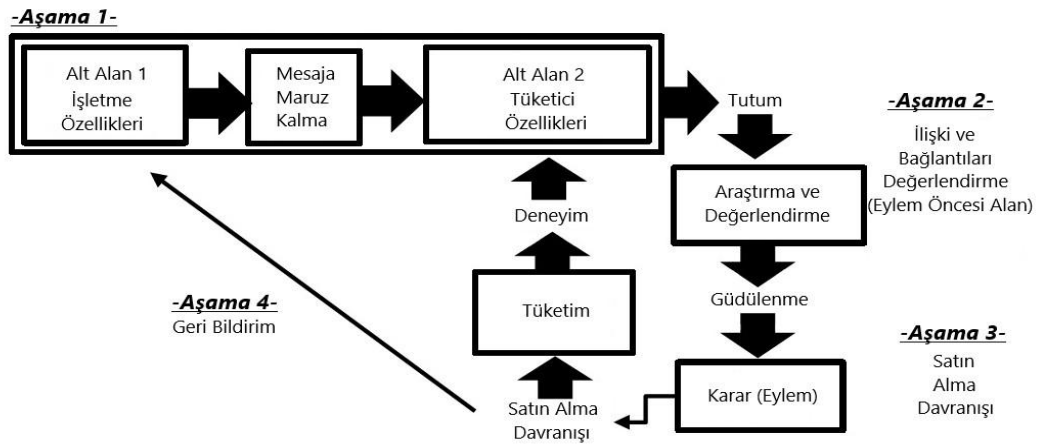
analizlerin satın alma davranışlarını etkilediği düşüncesinden yola çıkarak, tüketicilerin kendisine en çok kazanç sağlayacak ürünleri satın almaya yöneldiğini ve bunu da sadece ekonomik hesaplar ışığında yaptığı varsayımında bulunmuştur (Papatya, 2005, s.224).

Rus Fizyolog Ivan Pavlov, 1900'lü yıllarda köpekler ile yaptığı deneyler sonucu koşullu şartlanma üzerine kurulu olan öğrenme modelini ortaya çıkarmıştır. Deneyin ilk aşamasında belli zaman dilimlerinde zil çalınmış ama köpek tepki vermemiştir. İkinci aşamada yalnızca yiyecek verilmiş ve köpeğin ağzında salya olduğu tespit edilmiştir. Son aşamada zil çalındıktan sonra yiyecek verilmiş ve devamında yemek verilmese dahi her zil çalınışında köpeğin ağzının sulandığı görülmüştür. Zil sesi ve yemek arasında ilişki kurarak kendini koşullayan köpeğin zil çalınca salya akıtması koşullu tepkidir. Bu durum köpeğin bir şey öğrenmesidir (Eroğlu vd, 2012, s.27; Deliktaş, 2018, s.15). Yeni reklam stratejileri ve yeni ürün sunumu gibi sorunların çözümünde Pavlov'un modeli kullanılmaktadır (Gherasim ve Gherasim, 2013, s.57).

Ortodoks İktisatçı eğitimi alan Thorstein Veblen, aynı zamanda sosyoloji ve sosyal antropoloji dallarında kendini geliştirerek sosyo-psikolojik modeli ortaya çıkarmıştır. Bazı sosyologların bireyi, toplumun kültüründen etkilenmiş bir hayvan olarak nitelemesine katılan Veblen'e göre birey, katıldığı grup ve kültürlerin belirlediği kurallara uygun bir şekilde yaşayarak hayatını sürdüren bir varlıktır (Tunçkan, 2012, s.152-153; İslamoğlu ve Altunışık, 2008, s.31). Sosyo-psikolojik model de kişinin istek ve eylemleri, içinde bulunduğu veya katılmak istediği grubun etkisi altındadır. Bu sebeple toplumda bulunan sınıflar, kişinin farkındalık ve eylemlerini etkilemektedir (Deniz, 2011, s.248). Klasik iktisatçıların, kişilerin rasyonel harcama yaptığı varsayımı Veblen'in yaklaşımında kabul edilmez, çünkü toplumdaki konumu yüksek olan tüketicilerin zenginliklerini gösterme, toplumdaki konumu düşük olanların ise zengin gözükme için yaptığı harcamalar rasyonel eylem ile örtüşmez. Bu noktada sosyo-psikolojik model, tüketicilerin satın alma davranışında tamamıyla rasyonel davranmadığını deklare eder (Açıkalın ve Erdoğan, 2004, s.13). Bu çıkarımda bulunabilmek için sosyo-ekonomik statünün yüksek olduğu aristokratların satın alma davranışını inceleyen Veblen, yüksek konumda olan bu kişilerin çok fazla gösteriş için tüketim yaptıkları sonucuna varmıştır. Veblen'in gösterişçi tüketimine göre aristokratların bu davranışı, bireysel faydadan ziyade dahil oldukları grubun üyelerini etkileme ve ün kazanma gayesine yöneliktir (Kiracı, 2014, s.156). Veblen'e göre, tüketici davranışlarının belirlenmesinde en çok gösteriş için yapılan tüketime önem verilmelidir. Gösteriş tüketimi sadece zengin kesim değil toplumun tümü tarafından uygulanabilir. Her birey rahat bir yaşam sürdürebilmek için bir üst sınıfa geçmeyi arzular ama bu istekleri her zaman gerçekleşmez. Bunu gerçekleştiremeyen kişiler, arzu ettikleri tabakaya aitmiş gibi görünebilmek için onların tüketim harcamalarını taklit eder. Bunun sonucu olarak gösterişten ibaret olan israf tüketimi boy gösterir (Açıkalın ve Erdoğan, 2004, s.11). Sigmund Freud'un geliştirdiği psikanalitik kuram, insan davranışı sahasında muhteşem bir etki yaratmıştır (Stanton vd., 1994, s.172). Psikanalitik model, tüketicilerin ürünü satın alması veya farklı tercihler yapma aşamasında tek kriterin ekonomik şartlar olmadığını, satın alma davranışında başka etkenlerin de söz sahibi olduğunu savunur. Freud'a göre, ekonomik durumu aynı olan birey, toplum veya ırklar birbirlerinden farklı tüketici davranışlarında bulunmaktadır. İnsan davranışlarından söz ediliyorsa psikolojik etkenler göz ardı edilmemelidir. Psikolojik etkenler ise yalnızca ekonomik şartlara göre değil, saldırganlık, acıdan uzak durma, sevgi, içgüdü ve dürtülere uygun olacak şekilde belirlenmektedir (Freud, 1994, s.73). Davranışsal ekonomi ve pazarlama biliminin ilgisini çeken bu model, pazara ilk kez giriş yapmak veya rakiplerinin önüne geçmek isteyen işletmelere yol göstermektedir. İşletmeler bu doğrultuda markalarına yönelik yapacakları reklam ve pazarlama kampanyalarını tüketicilerin id'lerini uyaracak biçimde yaparak onların bilinçaltında kendilerine yer edinir. İşletmeler bu çalışmaya devam ettiği takdirde rakiplerinin önüne geçecektir (Altunöz ve Altunöz, 2017, s.91).

Modern Tüketici Davranış Teorileri

Geleneksel modellerin tüketici satın alma davranışlarını bütünüyle açıklamakta yetersiz kalması ve davranışların ortaya çıkışını net olarak anlamlandıramaması yeni arayışları doğurmuştur (İslamoğlu, 2013, s.120). Pazarlama bilim insanlarından bazıları, tüketici davranışlarını açıklamak için yalnızca bir kısım güdülere dayanmak yerine, gerçekleştirilen satın alma eylemlerine yönelik bir yaklaşım geliştirmenin daha aydınlatıcı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşüncedeki bir yaklaşım, tüketicinin satın alma davranışı ve hayatındaki işlemleri bir bütün olarak ele alıp, satın alma davranışında bulunma nedenini birtakım sorunlara çözüm getirmek olduğunu öne sürmektedir (Mucuk, 1987, s.78). Bu düşüncenin sonucunda, tüketici davranışlarını açıklamak için tüketicinin sorun çözücü olarak görüldüğü ve satın alma davranışlarındaki süreci açıklığa kavuşturan modeller öne sürülmüştür (Nakip vd., 2012, s.94).

Şekil 1. Nicosia Modeli (Nicosia, 1968, s.32)

Nicosia Modeli; tüketici karar verme süreci için ilk kapsamlı çalışma olarak görülen bu model, 1966 yılında Francesco tarafından geliştirilmiştir. 4 aşama ile açıklanan modelin ilk aşamasında iki alt alan bulunur. Bu ilk aşama, işletmenin tüketici ile iletişim kurmasına ve tüketicinin belirli doğrultudaki davranışına odaklanmaktadır. Aynı zamanda tüketici davranışlarını etkilemek için ürünler tüketicinin dikkatini çekecek şekilde pazarlanmaktadır (Prasad ve Jha, 2014, s.338-339). Ancak bu model, dayandırıldığı kuramların açıklanmasının yeterli olmamasından ötürü geçerli ve güvenilir olduğu konusunda tartışma ortamı oluşturması sebebiyle eleştirilmiştir (Eser vd, 2011, s.287). Yukarıdaki Şekil 1'de model açıklanmaktadır. Şekil 1'de gösterildiği gibi ilk aşamanın özeti, tüketici ve işletme arasındaki etkileşimin ele alınmasıdır. İkinci aşamada tüketici, işletmenin sunumundan etkilenerek ürün hakkında bilgi edinir, karşılaştırma yapar ve karar vermek adına değerlendirme yapar. Elde ettiği bilgilerden kesinlikle emin olduğunda ise satın alma kararına yönelik kendini motive eder. Üçüncü aşamada verdiği kararı uygulayarak satın almayı gerçekleştirir. Son aşama sayılan dördüncü aşamada ise tüketicinin ürünü kullanması ve hem marka hem de ürün hakkında geri bildirimde bulunmasıdır. Geri bildirim analizini kapsayan dördüncü aşamada yalnızca tüketicinin değil, markanın da geri bildirimini analiz edilir.

Howard ve Sheth modeline göre işletmeler, tüketicilere fayda sağlayacak ama daha önce hiç kullanmadıkları bir ürüne karşı ilgi uyandırarak onları ikna etmeye çalışır. Bu başarılı olduğunda tüketiciler ürün hakkında bilgi toplamaya başlar ve istenen performans ve özellikler gibi kriterlere uygunluk bakımından diğer markanın ürünleri ile karşılaştırma yapar. Bu işlemlerin sonucunda tüketicilerin ürün hakkında olumlu ya da olumsuz bir fikri oluşur. Eğer ürün satın alınır, ürünün performansı konusunda tüketicilerin olumlu bir yargıya vardığı sonucuna ulaşılır (Çağlar ve Kılıç, 2005, s.73). Howard ve Sheth modeli, tüketici davranışlarına yönelik temel araştırmalara fikir verdiği için önemli görülürken aynı zamanda tüketici davranışlarını

etkileyen yeni bulguları cevaplamada yetersiz kalması sebebiyle eleştirilmiştir (Eser vd, 2011, s.287-288).

Engel, Kollat ve Blackwell (EKB) modelinde tüketici davranışları uyarıcı-tepki aşaması olarak değerlendirilir ve tüketicinin dış uyaranlardan gelen bilgilere dikkat etmesi, algılaması ve kabul ettiği gösterilmektedir. Bu modelde altı aşama bulunur. Bunlar; girdiler, genel güdüleme etkileri, markaya yönelik değerlendirmeler, dışsal etkiler, bilgi ve karar süreçleridir. Başlangıç aşamasında medya araçları ile oluşturulan uyarıcılar bulunmaktadır (Tatlıdil ve Oktav, 1992, s.55-56). Uyarıcılara maruz kalan tüketici dikkat, algılama ve bilginin kabul edilmesi sürecinden geçer. Elde edilen bilgiler tüketicinin hafızasında depolanır, sahip olduğu bilgi ve tecrübeler onu karar verme sürecinde sorunun taranmasına yönlendirir. Tüketici karar vermek için yaptığı araştırmada ürün ve marka alternatiflerini değerlendirmeye alır (Eser vd., 2011, s.288). Bu değerlendirme tüketicinin inanç, tutum ve niyetine göre yapılırsa da aynı zamanda aile, içinde bulunduğu toplum, kültür ve değerlerin etkisinde kalır. Tüketicinin tatmin olup olmadığı ise sürecin çıktısıdır. Tüketici tatmin olduysa satın aldığı ürün veya markayı yeniden satın almak için tekrar karar verme sürecine girer, eğer tatmin olmadıysa farklı ürün veya markayı araştırdığı aşamaya geri döner (İslamoğlu, 2013, s.126).

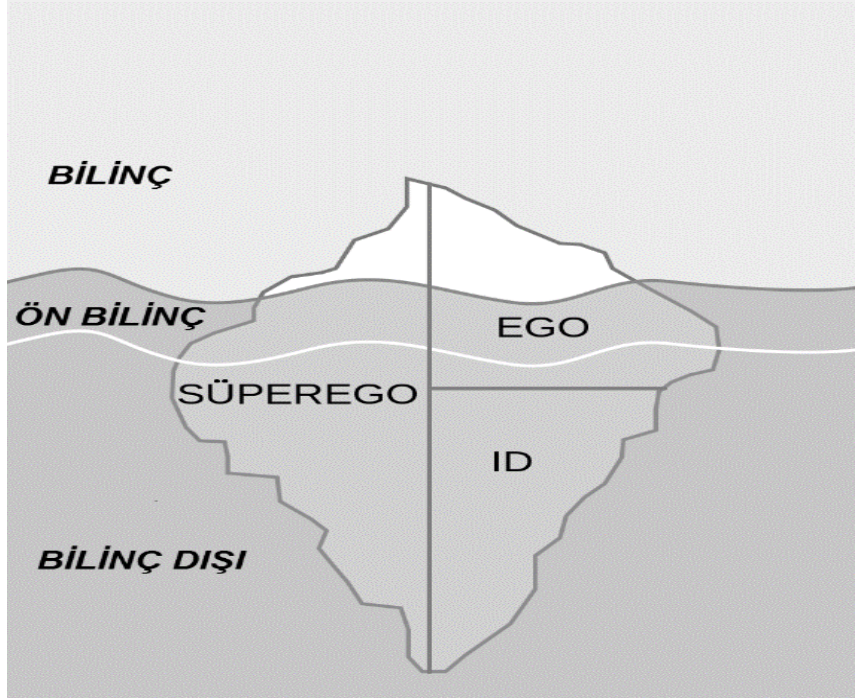
Modern yaklaşımlara bakıldığında; Nicosia modeli karar verme işlemini ele alır, Howard ve Sheth modeli öğrenme kuramını temel alır ve tüketiciyi sorun çözücü olarak görür. EKB modeli ise tüketiciyi sorun çözücü olarak görürken aynı zamanda onu bilim işlemcisi olarak da ele alır (Deniz, 2011, s.248).

Pazarlamada Freudyen Yaklaşım ve Bilinçaltı Pazarlama

Psikanalitik model’de, alt-benlik(id), benlik(ego) ve üst-benlik(süperego) arasında denge kurabilen insan psikolojik olarak sağlıklı kabul edilir. Freud’a göre, içgüdüsel davranışların arka planında iki dürtü sorumlu tutulmalıdır. Sorumlu tutulan dürtüler, saldırgan ve cinsel dürtülerdir (Brenner, 1977). Freud için düşünceler ve davranışlar psikolojik etkiler vasıtasıyla meydana gelmekte ve dolayısıyla insan bilinçli hareket etmemektedir (Kotler ve Armstrong, 2012). Kişiliği oluşturan güçler id, ego ve süper egodan oluşmakta ve haz id ile ilişkilidir; id, ego, süper ego arasında denge oluşturulması da müşterilerin satın alma eylemlerinde ciddi bir rol üstlenmektedir (Walters ve Bergiel, 1989; Akyıldız, 2006).

Farkında olduğumuz duygu, düşünce ve davranışları kapsayan bölüm, bilinç olarak adlandırılır. Aklımıza yeni düşünceler geldiğinde eskileri ile değişir ve bu düşünceler bilinçten aşağıya doğru itilir (Burger, 2006, s.77). Farkındalığa sahip olunmayan bilgi ve deneyimlerin zihin aktivitesi ile bilinç düzeyine çıkarılabileceği bölüm ise bilinç öncesidir (İnanç ve Yerlikaya, 2014, s.19). “Aklımda” dediğiniz bir bilgi için zihninizin bilinçli kısmına atıfta bulunuyorsunuzdur; ama esasen zihninizde sakladığımız şeylerin yalnızca küçük bir kısmı bilinçte yer alır. Gereksinim halinde bilinç öncesinde depolanan bilgi bilinç düzeyine çıkarılır (Cüceloğlu, 2015, s.409-410).

Bilinç öncesi dahil, bilinçle algılamanın dışındaki zihinsel olayların yer aldığı bölüm bilinçdışıdır (Freud, 1994). Freud’un en çok ilgilendiği fenomen olan bilinçdışı, mantığa aykırı ve gerçeklikten uzak bir şekilde doyurulmak istenen dürtülerden oluşur (Yanbastı, 1996). Başka bir ifade ile bilinçdışı, tutumlara sebep olan deneyimlerin bıraktığı izlerin oluşturduğu kısımdır. Sansür mekanizması, bilinç dışında yer alan bilgilerin bireysel gayret ile bilince ulaşmasını engeller. Düşünce gelişiminde geçici bir model olacak topografik kuramın gözlemlediği bazı durumları açıklayamadığını fark eden Freud, zamanla yapısal kişilik kuramını geliştirmiştir (Geçtan, 1998, s.27).

Şekil 2. Freud'un Buzdağı Modeli (McLeod, 2024)

Kişiliğin, bilinçdışının tesiri ile erken yaşta oluşmaya başladığını ileri sürer (Sığırı ve Gürbüz, 2015, s.100). Yapısal kuramda id (alt benlik), ego (benlik) ve süperego (üst benlik) kişiliği oluşturan üç öğedir. İd, ego ve süperegonun girdikleri etkileşim kişiliği, dolayısı ile davranışları meydana getirir (Usal ve Aslan, 1995, s.84). Şekil 2 ile Freud'un id, ego ve süperegoya yönelik modeli belirtilmektedir.

İd (Alt Benlik): Freud, insan doğduğunda yalnızca bencil ve kişisel isteklerini tatmin etmeye çalışan id'in var olduğunu söyler. İdi var eden tüm içgüdüler bilinçdışında barınır (Merter, 2014, s.22). Tüm ilkel istek ve dürtüler id de yer alır (Bee ve Boyd, 2009:59). Burada barınan dürtülerden en baskın olanları cinsellik ve saldırganlıktır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016, s.221). Ahlak ve mantık dışı olan id, yalnızca kendi çıkarına odaklanır ve tamamen haz ilkesi uyarınca davranır. Freud'a göre farklı bir gayesi olmayan insan yalnızca haz almaya programlanmıştır (Cüceloğlu, 2015, s.407). Egoist yaklaşım ile sadece bireysel tatmine odaklanırken fiziki veya sosyal sınırları dikkate almaz (Schultz ve Schultz, 2005, s.55). Tek gayesi hazza ulaşmak olan alt benlik, gayri medeni ve içgüdüsel davranarak arzularının anında gerçekleşmesini ister. Bilinç öncesi ve bilinç dışında yer alan tüm hayal ve arzuların çıkış noktası iddir. Alt benliğin bilinç öncesi ve bilinç dışında barınan bu istekleri, toplumsal kurallar içerisinde istenildiği gibi tatmin edilemediğinde kişide tahribata neden olur. Bu yıkıma engel olmak için araya ego girer (Yanbastı, 1996).

Ego (Benlik): Freud, idi kontrol altında tutmaya çalışan ve id'in gerçekçi olmayan isteklerini bilinçdışına iten yapıyı ego olarak isimlendirmiştir (Yanbastı, 1996). Ego, kişinin dış dünyayla iletişime geçen tek yapısıdır. Bu ise onu, kişiliğin karar verici ve yöneticisi yapar (Feist, 1990, s.39-40). Ego, id'in arzularına ulaşip tatmin olması için çabalar. Alt benliğin isteklerine engel olmaz çünkü gücünü ondan alır ve id olmadan kendisi de var olamaz (Schultz ve Schultz, 2007, s.609). Eğer id'in isteğini karşılamak mümkün değilse veya karşılamak sorun çıkaracaksa ego savunma mekanizması ile müdahale eder (Eroğlu vd., 2012). Alt benlik ve üst benlik arasında iletişim kurarak uzlaşma sağlamaya çalışan ego, aynı zamanda uygun ortam oluşuncaya dek ihtiyaçları ertelediği için üç katman içerisinde en gerçekçi olanıdır (Odabaşı ve Barış, 2012).

Süper ego (Üst Benlik): Süper ego, toplum vicdanını temsil eder (Atkinson vd., 2002, s.461). Çocukluk yıllarında ebeveynlerin uyguladığı ödül ve ceza sistemi sonucu süper ego, egodan ayrılır ve gelişmeye başlar (Altınköprü, 2003, s.107). Ahlak prensibi doğrultusunda eylemlerin doğruluğunu kontrol eden süper ego, egonun toplum kuralları dışına çıkmaması için baskı kurar. İsteklerin bilince ulaşması veya bilinç dışında tutulmasına süper ego karar verir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016, s.221).

Markaların pazarlama iletişimi faaliyetlerinde yer alan bir takım öğeler ile bireyleri psikolojik olarak etkileyen evrensel bazı değerlerin reklamlarda bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi tüm toplumlarda hayatın başlangıcı olan cinselliğin gizli bir şekilde sunulmasıdır. Diğeri ise yaşamın sonunu ifade eden ölüm temasıdır. Doğum ve ölüm tamamen zıt olduğu için bilinçaltı bu kavramları ayrı bir şekilde içinde barındırır. İnsanların yaşadığı önemli olayların en başında doğum ve ölüm bulunmaktadır (Darıcı, 2012, s.129-130). Ayrı temalar olarak konumlanmalarına rağmen aslında birbirini tamamlayan iki unsurdur ve bu unsurların yer aldığı reklamların başarıya ulaşması daha fazla olmaktadır. İnsanların doğuştan gelen yatkınlıklarına sahip olan ürünleri kabullenmesi de daha kolay olacaktır (Küçükbezirci, 2013). Cinsellik ve aşk kavramları, kendilerini içeren mesajlara sahip reklam veya objelere ilk bakışta fark edilemeyecek şekilde yerleştirilmiştir. Time dergisinin 1971 yılında yayınlanan sayısının arka kapağında mısır bardaklarının üzerinde cinsellik yazılı olması, bir buçuk milyon dolarlık satışın gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu başarının patlamış mısır ve kola örneklerindeki gibi bir tesadüf olup olmadığı konusunda araştırma yapılmıştır. Araştırmaya katılan bireylere reklam gösterildiğinde %60'ı, reklamda yer alan objenin, cinsellik, doyum, heyecan ve romantizm gibi duyguları uyandırdığını ifade etmişlerdir (Sungur, 2007, s.179). İnsanların cinsel içerikli objelerin yer aldığı reklamlara yönelmesinin sebebi araştırıldığında ise bu tür objelerin beyinde amigdala ve akumben çekirdeği bölümlerini uyandırdığı tespit edilmiştir (Acet, 2013).

İnsan bilincini etkileyen pazarlama iletişimi hakkında yapılan araştırmada, insanların bu etkinliklere karşı binde bir oranında algısının olduğu saptanmıştır. Binde birlik orandaki bölüme dikkat edip hafızasına atan insanlar, pazarlama eylemindeki geriye kalan bölümü dikkatleri dışında tutarlar. Ayrıntılar ise markanın çalışmasında geçen renk, fotoğraf ve çizgi benzeri detaylardır (Çelik, 2000).

İçgüdüsel Satın Alma

İçgüdüsel satın alma davranışlarında hem duygular hem de düşünceler karar vermede büyük oranda etkili olmaktadır. Bu satın alma davranışı tipinde bilişsel yaklaşımların yanı sıra duygusal davranışlar da bulunmakta ve bu iki yöntem birbirleriyle etkileşim halinde ilerlemektedir ve genellikle mutluluk ve tatmin olma hissiyatına erişmek amacıyla tüketiciler tarafından yerine getirilen bir satın alma yoludur (Weun vd., 1998, s.1123-1133). Müşteriler ürünün fark edilmesi ve satın alınması için meydana getirilen ortamdaki içgüdülerine yönelik hareketler ile uyarılmakta ve alışverişi gerçekleştirmektedirler. Güzel müzikler, renkler, kokular gibi fiziksel unsurlarla kullanıcının hoş bir yerde olduğu duygusu aşılanmaktadır (Solomon, 2013, s.248). Böylece tüketici yaratılan hoş ortamda daha çok zaman geçirebilmekte ve içgüdüsel olarak satın alma eylemini yerine getirebilmek için harekete geçebilmektedir (Verplanken, 2001, s.72). Bu içgüdüsel olarak yapılan satın alma davranışları güçlü duyguların tesiri altında kalmak şeklinde görülebilmektedir (Çabuk ve Zeren, 2005, s.24). Satın alma eylemi sonrasında tüketicilerin yalnızca fiziksel değil aynı zamanda duygusal tatmin elde etmesinin keşfedilmesi ile içgüdüsel satın alma davranışının olumlu yönlerine dikkat çekilmesine yol açmıştır. Ürünleri yalnızca temel faydası için değil, aynı zamanda duygusal fayda için de satın alan postmodern tüketiciler, hazzı elde etmek amacı ile içgüdüsel satın alma gerçekleştirmektedirler (Hausmann, 2000, s.403).

Kapitalizm, buldukları ortama uygun yeni hazlar ortaya çıkarıp insanları manipüle ederek onları sundukları mal veya hizmeti satın almaya teşvik eder. Piyasaya haz duygusunu

tetikleyecek ürünler sunarak yeni bir gereksinimin alt yapısını hazırlar (Fromm, 1997). Tüketim kavramının arkasında yer alan arzular yalnızca biyolojik işlevlerin sonucu değil, kültürel yapının, benin cinsel etkinlik ve saldırganlık kapasitesi ile bağlantılı olduğu noktada üretilmektedir (Sarup, 2004, s.44).

Alişveriş içgüdüsü, heyecanın çekiciliğinde ifade edilir. Ayrıca mağaza içi teşhir, katalog vb. dış uyaranlar nedeniyle bu satın almalar artmaktadır. Kwon ve Armstrong (2006) yaptıkları çalışmada lisanslı ürünlerin 0'ının içgüdüsel olarak satın alındığını göstermişlerdir. Türkiye'de yapılan bir araştırmada ambalajsız ürün satın alan 399 tüketiciden 2'si içgüdüsel tüketicidir (Çabuk ve Zeren, 2005, s. 229). İçgüdüsel satın alma, duygu ve düşüncelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan tüketici karar verme sürecidir. Çünkü bilinçli karar veren tüketiciler daha az satın alırken, içgüdüsel olarak tatmin olmak ya da mutlu hissetmek isteyen tüketiciler daha çok satın alır (Dursun ve Yener, 2014, s.23). Kişisel özellikler, tüketicilerin içgüdüsel satın alma davranışlarını etkiler. Kişilik özellikleri, demografik farklılıkların tanımlanmasını etkiler, tüketicilerin duygusal tepkileriyle ilgilidir ve insanların ürünlere bağlı kalma ihtiyacını etkiler. (Orth vd.,2010, s.1202-1208). Bu bağlamda içgüdüsel satın alma davranışının önemi artmış ve çoğu çalışma için çalışılmıştır (Çakmak ve Çakır, 2012, s.172).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu kısımda alanyazın taramasında ulaşılan bilgiler ışığında gerçekleştirilen araştırmada Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketici davranışlarına etkisinde içgüdüsel satın almanın aracı rolünün olup olmadığının cevabı aranmaktadır. Çünkü tüketici davranışını anlamlandırmak ve buna yönelik çalışmalar yapabilmek için geleneksel ve modern olarak isimlendirilen bölümler altında çeşitli modeller geliştirilmiştir. Etkili ve başarılı pazarlama eylemleri ise tüketici satın alma davranışı baz alınarak oluşturulmaktadır. Çalışma ayrıca sadece doğrudan etkiyi ölçmenin yanı sıra aracı değişken etkisini görebilmek açısından da farklılık göstermekte ve alanyazının gelişmesine fayda sunabilmektedir. Bundan dolayı da bu çalışma ile araştırmada elde edilen bulguların, araştırma amacına ve alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Veri toplama yöntemi olarak çevrimiçi anket formu uygulanmıştır. Anket survey.com internet sitesinde hazırlanmış ve katılımcılara yöneltilmiştir. Çalışmada bir “çevrimiçi örnekleme yöntemi” olarak görülen kolayda örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Anket formunda yer alan maddeler 6'lı Likert ölçeğine (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kısmen katılmıyorum, 4=kısmen katılıyorum, 5=katılıyorum ve 6=kesinlikle katılıyorum) göre hazırlanmıştır. Çalışmada 5'li ya da 7'li Likert tipinde kullanılan “kararsızım” seçeneği genelde 6'lı Likert tipinde kullanılmayarak katılımcıların yerine 3. veya 4. Seçeneklerden birisini tercih etmesi istenmektedir. Çalışmada da düşünce bu yönde oluşmuş ve 5'li,7'li Likert yerine 6'lı Likert yapılarak katılımcılar “nötr” seçenek yerine 3. ve 4. seçeneklerden kendilerine daha yakın olanı tercih etmeleri yönünde teşvik edilmiştir. Böylece “kararsız” katılımcı olmasının önüne geçilmiştir. Verilerin analiz edilmesi için SPSS26 paket programı kullanılmıştır. Anket formunda 42 adet ölçek maddesinin yanı sıra 9 adet tanımlayıcı (6'sı demografik özelliklere ilişkin) soru yöneltilmiş, böylece anket toplamda 51 adet yöneltmeden oluşmuştur.

Anket formu Sharma vd. (2011)'in, Sarker vd. (2013)'nin, Dursun ve Yener (2014)'in, Badgaiyan vd. (2016)'nin ve Durmaz (2019)'in çalışmalarından destek alarak meydana getirilmiştir. Çalışma için Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu tarafından (Tarih: 30.05.2024, Karar Sayısı: 136, Oturum Sayısı: 6) onay verilmiştir.

Araştırmanın evreni, kapsamı olarak Türkiye'de yaşayan tüketiciler kabul edilmiştir ve çalışma için 440 adet eksiksiz veriye ulaşılmıştır. Erişilen bu örneklem sayısının yeterli olduğu, evreni temsil ettiği varsayılmıştır. Çünkü Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s.50)'a göre evren için

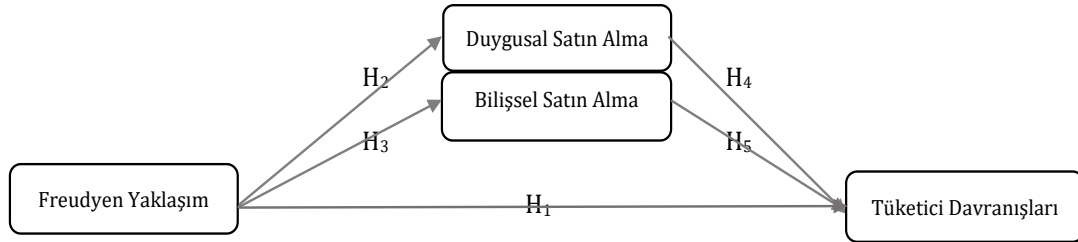
$N < 1.000.000$ ise yeterli örneklem sayısı (n) en az 384'dür ve $440 > 384$ olduğu için örneklemin yeterli olduğu ve evreni temsil ettiği varsayımı kabul edilmiştir. Ayrıca bu çalışmadaki örneklemin yöneltilen ölçek ifadelerini ve betimsel soruları net bir şekilde anladıkları ve samimi yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada; tüketici davranışlarında yalnızca Freud'un Psikanalitik Modeli, bilinçaltı reklamlar, tüketici davranışları, satın alma davranışında ise içgüdüsel satın alma davranışı konuları dikkate alınmıştır. Araştırma konusu haricinde araştırma için verilen süre, araştırma için sadece anket kullanılması, uygulanan anketin internet ortamında uygulanması, 440 katılımcının olması ve kolayda örneklem yönteminin uygulanması diğer sınırlılıklardır.

Araştırmanın Deseni ve Hipotezleri

Araştırmanın temel amacı pazarlamada Freudyen Yaklaşımın (pazarlamada Freudyen bilinçaltı yaklaşım) tüketici davranışlarına etkisinde içgüdüsel satın almanın aracı rolünü tespit edebilmek olduğu için çalışmada Freudyen Yaklaşım Ölçeği bağımsız değişken, Tüketici Davranışları Ölçeği bağımlı değişken ve İçgüdüsel Satın Alma Ölçeği ise aracı (medyator) değişken olarak belirlenmiştir. Ölçek adı ve ortaya çıkan boyut için "pazarlamada Freudyen bilinçaltı yaklaşım ölçeği" ifadesinin yazılması uzun olduğu için çalışmanın yöntem ve bulgular kısmında kısaca "Freudyen Yaklaşım" isminin kullanılması uygun bulunmuştur. Araştırmanın temel deseni Şekil 3 ile gösterildiği gibi Hayes (2013, s. 7)'in Process Macro Model 4'e göre kurgulanmıştır.

Şekil 3. Araştırmanın Deseni

Bir araştırmada eğer aracı (medyator) değişken varsa bu testin yapılabilmesi için öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi çıkması gerekmektedir. Bu nedenle de ilk olarak H_1 hipotezi kurulmuştur. Daha sonrasında ise Bağımsız değişkenin aracı değişkenler üzerinde etkisi olması gerekmektedir. Buna dayanarak da H_2 ve H_3 hipotezleri kurulmuştur. Eğer kurulan bu 3 hipotezde etki çıkıyorsa bu kez kurulan H_4 ve H_5 hipotezleri (değişkenlerin aracı rolü olup olmadığı) test edilmektedir. Bu çerçevede araştırma için kurulan hipotezler şöyledir;

H_1 : Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketici davranışları üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_2 : Freudyen pazarlama eylemlerinin içgüdüsel satın alma ölçeğine ait duygusal satın alma boyutu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_3 : Freudyen pazarlama eylemlerinin içgüdüsel satın alma ölçeğine ait bilişsel satın alma boyutu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_4 : Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketici davranışları üzerinde olumlu yönde etkisinde içgüdüsel satın alma ölçeğine ait duygusal satın alma boyutunun aracı rolü vardır.

H₅: *Freudyen pazarlama eylemlerinin tüketici davranışları üzerinde olumlu yönde etkisinde içgüdüsel satın alma ölçeğine ait bilişsel satın alma boyutunun aracı rolü vardır.*

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında; araştırmanın güvenilirliği ve temel bileşenler analizi, örneklemin demografik özellikleri, sunulan diğer betimsel sorulara ait bulgular, ölçek boyutlarının ortalaması ve Hayes Process Model 4 ile yapılan regresyon analizi bulguları sunulmaktadır. Örneklemin normal dağılıma uygun olup olmadığı noktasında araştırma boyutlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık kat sayıları dikkate alınmıştır. Çarpıklık kat sayısındaki en düşük değer “Freudyen Yaklaşım” boyutunun olup $r=-1,029$ ’dur ve en yüksek değer ise $r=0,170$ ile “tüketici davranışları” boyutudur. Basıklık kat sayıdaysa en düşük değer $r=0,277$ ile “tüketici davranışları”; en yüksek değer ise $r=0,1415$ ile “Freudyen Yaklaşım” boyutudur. Tabachnick ve Fidell (2015); çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ aralığı içerisinde olması durumunda verilerin normal dağılıma uygun olduğunun varsayılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çalışmadaki tüm değerler $\pm 1,5$ aralığı içerisinde ve bundan dolayı da örneklemin dağılımının normallik sınırları dahilinde olduğu görülmüştür.

Araştırmanın Güvenilirliği ve Faktör Analizi

Araştırmanın güvenilirliğini görebilmek için Cronbach’s Alfa katsayısının; faktör analizine uygunluğunu görebilmek için ise KMO ve Bartlett test sonuçlarının aldıkları değerlere bakılmıştır. Araştırmada 1 bağımsız değişken boyutu olan “Freudyen Yaklaşım”, 2 aracı değişkenin olduğu “duygusal ve bilişsel satın alma” boyutları ve 1 bağımlı değişkene ait olan “tüketici davranışları” boyutunun olduğu 4 farklı boyut bulunmaktadır. Kılıç’a göre (2016) Cronbach’s Alfa katsayısının $0,81 < \alpha < 1$ arasında olması durumunda ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Bu boyutlara ait Cronbach’s Alfa değerleri Tablo 1 ile gösterilmektedir. Tablo 1’e bakıldığında 4 boyut için de değerler $\alpha > 0,8$ olup yüksek seviyede güvenilirliğe sahiptir. Araştırmanın KMO ve Bartlett Testi noktasındaysa Tablo 1’de görüldüğü gibi tüm boyutlarda $\alpha > 0,6$ ve $p=0,000$ olup, örneklem yeterli büyüklüktedir. Dağlı’ya göre (2015); KMO değerinin 0,6’den fazla olması ve Bartlett küresellik testinin anlamlı olması durumunda veriler faktör analizi için uygundur.

Boyut	Cronbach’s Alfa Değeri	Standardize Cronbach’s Alfa Değeri	KMO	Bartlett Testi	p	Madde Sayısı
Freudyen Yaklaşım	0,895	0,897	0,881	4264,761	0,000	11
Tüketici Davranışları	0,914	0,915	0,903	5646,312	0,000	12
Duygusal Satın Alma	0,863	0,866	0,873	4133,017	0,000	9
Bilişsel Satın Alma	0,856	0,855	0,883	6454,988	0,000	10

Tablo 1. Araştırmanın Güvenilirliği ve KMO-Bartlett Testi

Temel Bileşenler Analizi

Gerçekleşen temel bileşenler analizi sonucu 11 maddeden oluşan Freudyen Yaklaşım ölçeği tek boyut altında toplanmıştır ve bu boyutun toplam açıkladığı varyans %57,191’dir. Tüketici Davranışları ölçeği de yine aynı şekilde tek boyut altında toplanmıştır ve boyutun toplam açıklama gücü %66,787’dir. İçgüdüsel Satın Alma Ölçeği için ise 2 boyut oluşturulmuştur ve boyutlardan birincisinin açıklama gücü %56,504; ikincisinin ise %12,631 olup toplam açıklanan varyansı %69,135 olarak bulunmuştur.

Oluşturulan bu faktörlere tek boyut çıkanlar için ölçek adları ile aynı isimler verilmiştir (Freudyen Yaklaşım ve Tüketici Davranışları boyutları); ancak İçgüdüsel Satın Alma Ölçeği'ne ait 2 boyuta, alınan kaynaktaki gibi “duygusal ve bilişsel boyutlar” adları verilmiştir. Ölçek maddelerine ait faktör yüklerinde en düşük yükün 0,417; en yüksek yükün de 0,817 olduğu görülmüştür. Dolayısıyla tüm yüklerde $\alpha > 0,4$ olduğu için temel bileşenler analizi sonucunda herhangi bir ölçek maddesinin analiz dışı bırakılmasına gerek duyulmamıştır. Temel Bileşenler Analizi'ne ait sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Ölçek	Ortaya Çıkan Boyut Adedi	Boyut Adı	Madde Sayısı	Toplam Açıklanan Varyans (%)
Freudyen Yaklaşım	1	Freudyen Yaklaşım	11	57,191
Tüketici Davranışları	1	Tüketici Davranışları	12	66,787
İçgüdüsel Satın Alma	2	Duygusal Satın Alma	9	69,135
		Bilişsel Satın Alma	10	

Tablo 2. Temle Bileşenler Analizi Sonucu

Örneklemin Demografik Özellikleri

Araştırma katılımcılarının %48,9'u kadın; %51,1'i erkektir. Yaş aralığındaysa %39,8'i 18-24 yaş sınırları; %2,7'si +55 yaş grubundadır. Eğitim durumu açısından katılımcıların %58,6'sı üniversite; %1,8'i ilkokul grubundadır. Örneklemin %30,7'si öğrenci; %2,5'i esnafır. Katılımcıların %26,4'ü asgari ücretten daha aşağı bir aylık gelire sahip olduğunu; %2,3'ü +70.000₺ aylık gelir elde ettiğini beyan etmişlerdir. Bahsi geçen bulgular Tablo 3'te belirtilmiştir.

DEĞİSKEN	GRUP	n	%
Cinsiyet	Kadın	215	48,9
	Erkek	225	51,1
Medeni Hal	Evli	162	36,8
	Bekar	278	63,2
Yaş Aralığı	18-24	175	39,8
	25-34	135	30,7
	35-44	87	19,8
	45-54	31	7,0
	55 ve Üstü	12	2,7
Eğitim Durumu	İlkokul	8	1,8
	Ortaokul	7	1,6
	Lise	121	27,5
	Üniversite	258	58,6
	Lisansüstü	46	10,5
Meslek	Öğrenci	135	30,7
	Ev Hanımı	32	7,3
	İsci	32	7,3
	Memur	111	25,2
	Esnaf	11	2,5
	Yönetici	12	2,7
	Akademisyen ve Uzman	17	3,9
	Diğer	90	20,5
	Hane Gelir Durumu	17002 Asağısı	116
₺	17002 (Asgari Ücret)	70	15,9
	17003-25.000	83	18,9
	25.001-40.000	64	14,5

	40.001-55.000	86	19,5
	55.001-70.000	11	2,5
	70.001 ve Üstü	10	2,3

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmadaki Diğer Betimsel Bulgular

Bu kısımda katılımcıların en çok hangi medya vasıtasıyla pazarlama eylemlerinden bilgi sahibi olduğu, günde yaklaşık kaç kez bir pazarlama faaliyetine denk geldiği, karşılaştığı bu pazarlama etkinliklerini anımsayıp anımsamadığı sorulmuştur. Yöneltilen sorulara ilişkin bulgular Tablo 4 ile sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi “Pazarlama iletişimi eylemlerinden hangi medya aracılığı ile haberdar oluyorsunuz?” sorusuna katılımcıların birden fazla seçeneği işaretlemelerine izin verilmiştir ve en çok işaretlenen şık %89,8 ile sosyal medya olmuştur. Örneklemin %70,5’i 35 yaşının (%39,8’i 18-24 ve %30,7’si 25-34 yaş aralığı); %90,3’ü ise 45 yaşın (%19,8’lik 35-44 yaş aralığı da eklendiğinde) altındadır ve bu yaş grubunun sosyal medya ile daha içli-dışlı olduğu düşünüldüğünde bu sonucun çıkması mantıklı görülmektedir. Sosyal medyayı ise %52,5 ile TV takip etmektedir. “Günde ortalama kaç pazarlama eylemiyle karşılaşıyorsunuz?” sorusunaysa katılımcıların %34,5’i 10-20 arası yanıtını vermiştir ve bunu %28,9 ile 30’dan fazla yanıtı takip etmiştir. Özetle katılımcıların %85,9’u 10’dan fazla pazarlama etkinliğine rastlamaktadır. Geleneksel medyanın yanı sıra yeni medya araçlarının da çoğalmasıyla katılımcıların artık daha çok pazarlama faaliyetlerine denk geldiği düşünülebilir. Katılımcıların %66,1’i “Karşılaştığımız reklamları hatırlıyor musunuz?” sorusuna “evet” demiştir. Bu durum; her 3 katılımcıdan yaklaşık 2’sinin anımsadığı anlamına gelmektedir ve hem geleneksel hem de yeni medya araçlarıyla pazarlama faaliyetleri bombardımanına tutulan bir tüketici kitlesi için oldukça iyi bir oran olduğu söylenebilir. Bu oranların belirtildiği şekilde çıkmasındaki neden “birden fazla seçenek işaretlemelerine izin verilmiş” olmasıdır. Bu şekilde bakıldığında n=882 çıkmaktadır. Verilen yanıtlar üzerinden tekrardan hesaplandığında katılımcıların %44,8’i ise sosyal medya; %26,2’si TV; %9,5’i afiş; %7,6’sı gazete; %6,46’sı dergi ve %5,44’ü radyo ile haberdar olduklarını beyan etmişlerdir.

Soru	Yanıt	n	%
Pazarlama iletişimi eylemlerinden hangi medya aracılığı ile haberdar oluyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretlemelerine izin verilmiştir)	Radyo	48	10,9
	Televizyon	231	52,5
	Gazete	67	15,2
	Dergi	57	13,0
	Afiş	84	19,1
	Sosyal Medya	395	89,8
Günde ortalama kaç pazarlama eylemiyle karşılaşıyorsunuz?	10’dan az	62	14,1
	10-20 arası	152	34,5
	21-30 arası	99	22,5
	30’dan fazla	127	28,9
Karşılaştığımız reklamları hatırlıyor musunuz?	Evet	291	66,1
	Hayır	149	33,9

Tablo 4. Diğer Betimsel Sorulara Yönelik Bulgular

Ölçek Boyutlarının Ortalaması

Araştırmanın ölçek boyutlarının ortalamasını yorumlayabilmek için yaygın bir şekilde kullanılan ve Puan Aralığı=(En Yüksek Değer-En Düşük Değer)/Toplam Değer=(6-

1)/6=5/6=0,83 puan aralıklarıyla sıralanmıştır (Şengül, 2013, s.91). Buna göre 6'lı Likert ölçek kanıları aşağıdaki gibi dikkate alınmıştır;

- 1) Kesinlikle Katılmıyorum: 1,00-1,83
- 2) Katılmıyorum: ,1,84- 2,66
- 3) Kısmen Katılmıyorum: 2,67-3,50
- 4) Kısmen Katılıyorum: 3,51-4,33
- 5) Katılıyorum: 4,34-5,17
- 6) Kesinlikle Katılıyorum: 5,18-6,00

Tablo 5'te görüldüğü üzere Freudyen Yaklaşım, Tüketici Davranışları ve Bilişsel Satın Alma boyutları için katılımcılar kısmen katılmaktadır; ancak Duygusal Satın Alma boyutu noktasındaysa kısmen katılmamaktadırlar. Bu sonuçlara göre katılımcılar Freudyen satın alma ve bilişsel satın alma noktasındaki davranışlara kısmen de olsa eğilim gösterdiklerini, fakat duygusal satın alma noktasında kısmen de olsa bir eğilimleri olmadığını beyan etmişlerdir.

Boyut	$\bar{x}$	Σ	Kanı
Freudyen Yaklaşım	4,25208	0,77794	Kısmen Katılıyorum
Tüketici Davranışları	3,60312	0,84225	Kısmen Katılıyorum
Duygusal Satın Alma	3,06528	0,78909	Kısmen Katılmıyorum
Bilişsel Satın Alma	3,5304	0,67499	Kısmen Katılıyorum

Tablo 5. Araştırma Boyutlarının Ortalaması

Hayes Process Model 4 ile Yapılan Regresyon Analizi

Araştırmanın hipotezlerinin (H_1 , H_2 , H_3 , H_4 , H_5) test edilmesi için Hayes Process Macro- Model 4 kullanılmıştır. Araştırmada “Freudyen pazarlama eylemleri” bağımsız; “tüketici davranışları” bağımlı ve içgüdüsel satın alma ölçeğine ait “bilişsel satın alma” ile “duygusal satın alma” boyutları ise aracı değişkenlerdir. Böylece bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinde aracı değişkenlerin bir rolü olup olmadığı görülmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın hipotezlerinin desteklenip desteklenmediğini anlayabilmek için gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları Tablo 6 ile belirtilmektedir. Tablo incelendiğinde araştırma için oluşturulan tüm hipotezlerin kabul edildiği görülmektedir. Kurulan modellerdeki tüm R^2 ve β katsayıları için $p=0,000$ olup, bu durumda modellere ait R^2 ve β değerleri anlamlıdır.

Tablo 6'da; “Freudyen pazarlama eylemleri” bağımsız değişkeninin “tüketici davranışları” bağımlı değişkeni üzerindeki etkisi için $\beta=0,6590$ olup, katılımcıların bağımsız değişkendirdeki 1 birimlik tutum değişimi, bağımlı değişken üzerinde 0,659 birimlik bir tutum değişimine yol açmaktadır (H_1). “Freudyen pazarlama eylemleri” bağımsız değişken ve aracı değişkenlerden “duygusal satın alma” boyutunun bağımlı değişken olduğu durumda $\beta=0,4651$ (H_2); “bilişsel satın alma” boyutunun bağımlı değişken olduğu durumdaysa $\beta=0,1736$ 'dir (H_3). Böylece bağımsız değişkenin hem bağımlı değişken hem de aracı değişkenler üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem R^2 hem de β değerlerine bakıldığında “Freudyen pazarlama eylemleri” bağımsız değişkenin “duygusal satın alma” bağımlı değişkeni üzerindeki etkisi için kurulan molde de $R^2=0,5317$ ve $\beta=0,4651$ olup, modelin hem açıklama gücü hem de etkisi “bilişsel satın alma” bağımlı değişkeninden daha yüksektir. Oluşturulan H_2 için modelin açıklama gücü %53,17'dir ve kalan %46,83'lük kısım ise başka faktörlerle açıklanabilmektedir. Kurulan H_3 'te ise modelin açıklama gücü %24,15 ve $\beta=0,1736$ olup, hem modelin açıklama

gücü (R^2 değeri) hem de etkisi H_2 'den daha azdır. Dolayısıyla ortaya çıkan bulgulara göre Freudyen pazarlama eylemlerinin duygusal satın alma davranışlarına daha fazla tesir ettiği sonucu çıkabilmektedir.

Araştırmanın diğer iki modeli olan içgüdüsel satın almanın alt boyutları olan duygusal satın alma ve bilişsel satın alma aracı değişkenlerinin aracı değişken rolü olup olmadığını sınamak için kurulan H_4 ve H_5 hipotezlerine göz gezdirildiğinde yine “duygusal satın alma” boyutunun ($\beta=0,5492$) “bilişsel satın alma” boyutundan ($\beta=0,2702$) daha yüksek bir aracı değişken etkisine sahip olduğu bulgusuna rastlanılmıştır. “Freudyen pazarlama eylemleri” boyutunun, “tüketici davranışları” boyutu üzerindeki $\beta=0,6590$ olan doğrudan etkisi, “duygusal satın alma” aracı değişkeni devreye girdiğinde $\beta=0,4035$ 'e düşmüştür (H_4). Bu durum “bilişsel satın alma” aracı değişkeni için ise $\beta=0,6590$ 'dan $\beta=0,6121$ 'e azalıştır (H_5). Elde edilen bulgulara göre her iki aracı değişken olarak sınamaya alınan boyutların da aracı etkisi olduğu sonucu elde edilmekle birlikte; “duygusal satın alma” aracı değişkeninin, “bilişsel satın alma” aracı değişkenine oranla daha yüksek aracı değişken etkisine sahip olduğu görülmüştür.

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R^2	P (R^2)	β	P (β)	Hipotez	Karar
Freudyen Pazarlama Eylemleri	Tüketici Davranışları	0,6760	0,000	0,6590	0,000	H_1	✓
	Duygusal Satın Alma	0,5317	0,000	0,4651	0,000	H_2	✓
	Bilişsel Satın Alma	0,2415	0,000	0,1736	0,000	H_3	✓
Freudyen Pazarlama Eylemleri	Tüketici Davranışları	0,7945	0,000	0,4035	0,000	H_4	✓
Duygusal Satın Alma				0,5492	0,000		
Freudyen Pazarlama Eylemleri	Tüketici Davranışları	0,7031	0,000	0,6121	0,000	H_5	✓
Bilişsel Satın Alma				0,2702	0,000		
Freudyen Pazarlama Eylemlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Toplam Etkisi (H_1)							
β	St. Hata	t	p	Alt sınır	Üst sınır	R^2	
0,6590	0,0343	19,200 1	0,0000	0,5915	0,7265	0,6760	
Duygusal Satın Alma Boyutu Aracı Değişken Olduğunda Freudyen Pazarlama Eylemlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Doğrudan Etkisi (H_4)							
β	St. Hata	t	p	Alt sınır	Üst sınır	R^2	

0,4035	0,0334	$\frac{12,069}{2}$	0,0000	0,3378	0,4693	0,4140
Duygusal Satın Alma Boyutu Aracı Değişken Olduğunda Freudyen Pazarlama Eylemlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Dolaylı Etkisi (H₄)						
β		Bootstrap St. Hata	Bootstrap Alt Sınır		Bootstrap Üst Sınır	
0,2555		0,0375	0,1865		0,3322	
Bilişsel Satın Alma Boyutu Aracı Değişken Olduğunda Freudyen Pazarlama Eylemlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Doğrudan Etkisi (H₅)						
β	St. Hata	t	p	Alt sınır	Üst sınır	R ²
0,6121	0,0342	$\frac{17,914}{0}$	0,0000	0,5449	0,6792	0,6279
Bilişsel Satın Alma Boyutu Aracı Değişken Olduğunda Freudyen Pazarlama Eylemlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Dolaylı Etkisi (H₅)						
β		Bootstrap St. Hata	Bootstrap Alt Sınır		Bootstrap Üst Sınır	
0,0469		0,0169	0,0175		0,0838	
Not: ✓: Kabul ve X:Ret						

Tablo 6. Hayes Process Regresyon Analizi Bulguları

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketicilerin satın alma davranışı sergilerken, bu davranışlara farklı unsurların tesir ettiği, bir çok güdüleyici etkenini olduğuna yönelik açıklamaların bulunduğu belirtilmektedir (Tuncer, 2024, s.824). İnsanlar nasıl düşünür, düşünceler ve görüp-duyulan şeyler nerede depolanır, hatırlama eylemi nasıl gerçekleşir, insanı harekete geçiren duygu ve düşünceler nelerdir gibi insan davranışlarının sebeplerini öğrenmek işletmelerin pazarlama çalışması yaparak mal ve hizmetlerini satması, marka imajını güçlendirmesi için oldukça önemlidir.

Freudyen yaklaşım, Nörolog ve psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud'un öğretilerinin pazarlama bilimindeki yansımasıdır. Freudyen Yaklaşım doğrultusunda yapılan pazarlama çalışmalarında cinsellik ve ölüm temaları kullanılarak insan zihninin bastırılmış bölümü olan bilinçaltını (bilinçdışı) harekete geçirecek birtakım mesajlar gönderilir ve tüketicinin satın alma davranışı kontrol edilmeye çalışılır.

Bu çalışmanın konusu olan pazarlamada Freudyen bilinçaltı yaklaşımın tüketici davranışlarına etkisinde içgüdüsel satın almanın aracı rolünde ise Freudyen Yaklaşımına göre hazırlanmış bilinçaltı pazarlama faaliyetlerinin, tüketicilerin satın alma davranışları içerisindeki etkisi için yalnızca içgüdüsel satın alma davranışının bir aracı etkisinin olup olmadığı gözlemlenmek istenmiştir. Çünkü bilinçaltına yönelik hazırlanan pazarlama eylemleri hem uzun vadeli olmakta hem de içgüdüsel satın alma davranışından ziyade genel anlamda satın alma davranışına etki etmektedir. Bu sebeple Freudyen bilinçaltı reklamların gerçekleşen satın almaya yönelik

etkisinin ve bu etkiye içgüdüsel satın alma aracılık edip etmediğinin incelenmesi için anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Anket ölçeği 6'lı Likert tarzında katılımcılara sunulmuştur ve ölçek maddelerinde dikkat çeken sonuçlara bakıldığında; katılımcıların %76,5'i tüketicilerin satın alma kararını etkilemek için ürün reklamlarında farkında olunmayan mesajlar kullanıldığına, %74,4'ü bilinçaltına yönelik reklamların etkili olduğuna, %72,2'si pahalı ürünlerde kullanılan ucuz ürün mesajının tüketiciye ürün satın aldırma etkili olduğuna, %73,2'si bilinçaltı mesajların insanların davranışlarını yönlendirmede etkili olduğuna, %72,1'i reklamlarda kullanılan mutluluk temasının ürünü satın alma isteğinin uyanması için kullanıldığına, %69,8'i reklamlarda kullanılan renklerin bilinçaltı anlamları olduğuna, %63,2'si bilinçaltı mesajların bellekte kalıcı izler bıraktığına, %60,4'ü bilinçaltı mesajlar ile belli bir davranışın zamanla öğrenilebileceğine, %59,7'si pazarlama eylemlerinde kullanılan cinsellik temasının ürünü satın alma isteğinin uyanması için kullanıldığına, %57,6'sı bilinçaltı pazarlama faaliyetlerinin hedef kitle dışındaki bireyleri de etkilediğine, %50,2'si bilinçaltı mesaj içeren reklamı ayırt edebileceğine, %48,9'u bilinçaltı mesaj içeren reklam filmlerinin etik olmadığına inanmaktadır. Bu sonuçlara göre Freudyen bilinçaltı pazarlama eylemleri için geliştirilen ölçeğe ilişkin maddeler açısından katılımcıların bilinçaltı pazarlama etkinliklerinin etkisinde kalabildikleri, bu tarz eylemlerin farkında olabildikleri ve bilinçaltı pazarlama eylemlerinde tema kullanımına aşina oldukları belirtilebilir.

İçgüdüsel satın alma ölçeğine ait maddelerde ise katılımcıların %67,7'si dikkat çekici bir ürün görse bile üzerinde düşünmekte olduğunu, %68,6'sı bir şeyler satın alma kararı verirken düşünmek için zaman ayırdıklarını, %65,5'i bir şeyler satın almadan önce alternatifleri hakkında düşündüklerini, %63,2'si bir şeyler satın alırken acele etmediklerini, %49,8'i oldukça tutumlu bir tüketici olduklarını, %48,7'si bazen kendisini iyi hissetmek için bir şeyler satın aldıklarını, %46,5'i bazen aniden bir şeyler satın alma isteği duyup ve satın alma işlemi yaptıklarını, %35,4'ü içgüdüsel alışveriş yapmanın heyecanını sevdiklerini, %36,4'ü bir şey gözüne takılırsa onu satın almak için harekete geçtiklerini, %33,2'si bir reklamla karşılaşsa bile önceden satın almayı planlamadığı şeyleri satın aldıklarını, %32,1'i içgüdüsel alışveriş yaptığında kendini mutlu hissettiklerini, %30,9'u günlük hayatında stresi azaltmanın bir yolu olarak alışveriş yaptıklarını, %29,9'u bazen içgüdüsel alışveriş yaptığı için kendisini gergin hissettiğini, %29,8 içgüdüsel alışveriş yaparken memnuniyet ve suçluluk duygularının her ikisini de yaşadığını, %27,6'sı aniden, içinden almak geldiği için aldığı ürünlerden sonra üzülüğünü belirtmiştir. Ölçekteki maddelere verilen yanıtlara ve içgüdüsel satın alma ölçeğine ait iki boyutun ortalamalarına bakıldığında, katılımcıların daha çok bilişsel satın alma davranışı sergiledikleri ve satın alma işlemleri sırasında rasyonel bir tutum sergiledikleri söylenebilir.

Çalışma için geliştirilen hipotezler SPSS26 paket programı ile sınanmış ve bu sınama için Hayes Process Model 4 kullanılmıştır. Araştırmada bağımsız değişken olarak Freudyen bilinçaltı pazarlama etkinlikleri; bağımlı değişken olarak tüketici davranışları ve aracı değişken olarak içgüdüsel satın alma kavramları sınamaya alınmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre kurulan H₁, H₂, H₃, H₄ ve H₅ hipotezlerinin kabul edildiği görülmüştür. Bu durumda işletmeler Freudyen bilinçaltı pazarlama uygulamalı ve içgüdüsel satın alma davranışını kontrol edebilmek için reklamlarında ürünlerini insanların düşünmeden satın alma gerçekleştireceği bir şekilde dikkat çekici, mutluluk uyandırıcı ve tüketicilere kendilerini iyi hissettirecek bir şekilde sunmalıdır (H₁, H₂, H₃ kabul edildiği için). Ayrıca duygusal satın alma aracı değişkeninin, bilişsel satın alma aracı değişkenine göre daha fazla rolü olduğu ve Freudyen bilinçaltı pazarlama eylemlerinin de yine aynı şekilde duygusal satın alma üzerinde daha fazla etkisi olduğu için, markaların bilişsel noktalara oranla duygusal konulara ağırlık vermesi, duygusal pazarlama faaliyetlerini ön plana çıkartması gerektiği de önerilmektedir (H₂ ve H₄ kabul edildiği için).

Teknolojinin gelişmesi ile beraber artık pazarlama iletişimi uygulamaları hedef kitleye istenilen saat, dakika ve hatta saniyede ulaşmaktadır. Böyle bir ortamda işletmelerin doğru pazarlama

eylemleri hazırlayıp sunması oldukça kolay ve etkilidir. Bu fırsatı reklamın iyisi kötüsü olmaz sözüne bırakmak yerine, tüketicilerin arzularını gün yüzüne çıkararak Freudyen bilinçaltı reklamlar ya da pazarlama iletişiminin diğer unsurlarını hazırlayarak değerlendirmek mantıklı bir tercih olacaktır. Anket katılımcıları bile yüksek bir oranda bu tür reklamların etkili olduğuna inanmakta, mutluluk duygusunu uyandıran reklamların da başarıyı sağladığını düşünmektedir. Ayrıca içgüdüsel satın alma gerçekleştirilmeyen tüketicilerin ürün ve alternatifleri hakkında düşündükleri ama mutluluk uyandırıcı ve kendilerini iyi hissettiren satın almalarında içgüdüsel satın almayı gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu durumda işletmeler yalnızca Freudyen bilinçaltı pazarlama iletişimiyle değil aynı zamanda bu etkinlikler içerisinde tüketicileri içgüdüsel satın almaya yönlendirecek şekilde; ürünü dikkat çekici, mutluluk uyandırıcı ve tüketicilere kendilerini iyi hissettirecek tarzda sunması, tüketicilerin ürün ve marka ile duygusal bağ kurmasına sebep olacaktır. Bu duygusal bağ ise tüketicilerin daha az düşünmesine ve olası bir satın alma niyeti olduğunda duygusal bağ kurduğu markayı tercih etmesine sebep olabilecektir. Tüketicilere yönelik elde edilen bu başarı ise marka imajını güçlendirebilecek ve satış hacmini artırabilecektir.

KAYNAKÇA

- ACET, D. (2013). *Bilinçaltı Reklamlar Ve Bilinçaltı Reklamlarda Cinsellik Ögesinin Kullanılması*. (Basılmamış Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/2879>.
- AÇIKALIN, S. & ERDOĞAN, L. (2004). Veblen’ci Gösteriş Amaçlı Tüketim. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-18.
- AKYILDIZ, H. (2006). Freud’çu Liberal Ve Marksist Kisilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat Ve Siyaset Teorileri. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 11, 1-23.
- ALTINKÖPRÜ, T. (2003). *Şahsiyet Analizi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- ALTUNÖZ, U. & ALTUNÖZ, H. (2017). *Davranışsal Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J. & HOEKSEMA, S. N. (2002). *Psikolojiye Giriş*. [(Y. Alogan, Çev.)]. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- BADGAIYAN, A. J. VERMA, A. & DIXIT, S. (2016). Impulsive Buying Tendency: Measuring Important Relationships With A New Perspective And An Indigenous Scale. *IIMB Management Review*, 28, 186–199. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2016.08.009>
- BEE, H. & BOYD, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. [(O. Gündüz, Çev.)]. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- BİLGE, F. A. & GÖKSU, N. (2010). *Tüketici Davranışları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- BİŞKİN, F. (2014). *Subliminal A.Ş. – Tüket-İtaat Et*. Ankara: Elma Yayınevi.
- BRENNER, C. (1977). *Psikanalizin Temelleri*. [(I. Savaşır ve Y. Savaşır, Çev.)]. Ankara: Yankı Matbaası.
- BURGER, J. M. (2006). *Kişilik*. [(İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.)]. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- CÜCELOĞLU, D. (2015). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- ÇABUK, S. & ZEREN, D. (2005). Ekonomik Kriz Dönemlerinde Anlık Alışveriş Yapan Tüketicilerin Profili. *Pazarlama Dünyası*, Mart-Nisan, 24-29.
- ÇAĞLAR, İ. & KILIÇ, S. (2005). *Pazarlama*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- ÇAKMAK, A. Ç. & ÇAKIR, M. (2012). 12-18 Yaş Arası Gençlerin Hedonik Tüketim Davranışlarının İncelenmesi: Kocaeli Şehir Merkezinde Bir Araştırma. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 171-189. <https://doi.org/10.7596/taksad.v1i4.112>
- ÇELİK, M. (2000). *Reklamlarda Tüketicinin Yönlendirilmesi*. (Basılmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=WGmUJocM6UV6UoNfPoO71A&no=WGmUJocM6UV6UoNfPoO71A>.
- DAĞLI, A. (2015). Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 198-218. <https://doi.org/10.17755/esosder.45359>
- DARICI, S. (2012). *Subliminal İşgal*. İstanbul: Destek Yayınları.
- DELİKTAŞ, Ö. D. (2018). Koşullanma Çalışmalarında Bir Model Organizma: Drosophila Melanogaster. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 11(4), 14-21.
- DEMİR, Ş. Ş. & KOZAK, M. (2013). *Tüketici Davranışları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- DENİZ, M. H. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 61, 243-268.
- DOBRENKOV, V. I. (1979). *Eric Fromm'un ve Yeni Freudculuğun Eleştirisi*. [(O. Tangör ve L. Küev, Çev.)]. İstanbul: Sorun Yayınları.
- DURMAZ, B. (2019). *Nöropazarlama Faaliyetleri Kapsamında Bilinçaltı Reklamcılığın Tüketici Algısı Üzerindeki Etkisi: Konya İli Örneği (Y Kuşağı)* (Basılmamış Yüksek lisans tezi). Selçuklu Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ooydOrhq1niQ7xZ4mfyMDQ&no=eqhgr6NU6k5bpFxmOFk1_A.
- DURŞUN, T. & YENER, D. (2014). İçgüdüsel Satın Alma Ölçeklerinin Türk Tüketiciler İçin Uyarlanmasına Yönelik Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs, 22-31.
- EROĞLU, E., VELİOĞLU, M. N., BARIŞ, G. & ARGAN, M. (2012). *Tüketici Davranışları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- ESER, Z., KORKMAZ, S. & ÖZTÜRK, S. A. (2011). *Pazarlama Kavramlar-İlkeler-Kararlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- FEIST, J. (1990). *Theoris of Personality*. [(V. Dal, Çev.)]. Saunders Collage Publishing.
- FREUD, S. (1994). *Psikanalize Giriş Dersleri*. [(S. Budak, Çev.)]. Ankara: Öteki Yayınevi.
- FROMM, E. (1997). *Sahip Olmak ya da Olmak*. [(A. Arıtan, Çev.)]. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- GEÇTAN, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GHERASIM, A. & GHERASIM, D. (2013). Modelling The Consumer Behaviour. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 16 (2), 57-62.

- HAUSMANN, A. (2000). A Multi Method Investigation Of Consumer Motivations In Impulse Buying Behavior. *The Journal of Consumer Marketing*, 17 (5), 403-419. <https://doi.org/10.1108/07363760010341045>
- HAYES, A. F. (2013). *Introduction To Mediation, Moderation, And Conditional Process Analysis: A Regression Based Approach*. New York: Guilford Press.
- İNANÇ, B. Y. & Yerlikaya, E. E. (2014). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Yayınları.
- İNCEOĞLU, M. (2011). *Tutum Algı İletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İSLAMOĞLU, A. H. (2013). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- İSLAMOĞLU, A. H. & ALTUNIŞIK, R. (2017). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. & CEMALCILAR, Z. (2016). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- KILIÇ, S. (2016). Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47-48.
- KIRDAR, Y. (2012). *Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü*. İstanbul: Moss Yayıncılık.
- KINNEAR, T. S. & BERNHARDT, K. L. (1990). *Principles of Marketing*. Illinois: Scott, Foresman.
- KİRACI, H. (2014). *Tüketici Pazarları ve Tüketici Davranışları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- KOÇ, E. (2016). *Tüketici Davranışı Ve Pazarlama Stratejileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KOTLER, P. & Armstrong, G. (2001). *Principles of Marketing*. New Jersey: Prentice Hall.
- KOTLER, P. & Armstrong, G. (2012). *Principles of Marketing*. Indiana: Pearson.
- KOTLER, P. & KELLER, K. L. (2006). *Marketing Management*. Indiana: Pearson Education.
- KÜÇÜKBEZİRCİ, Y. (2013). Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri Ve Bilinçaltı Mesajların Toplum Etkileri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), 1879-1894. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4826>
- KWON, H.H. & ARMSTRONG, K. (2006). Impulse Purchases Of Sport Team Licensed Merchandise: What Matters?. *Journal of Sport Management*, 20 (1), 101-119. <https://doi.org/10.1123/jsm.20.1.101>
- MCLEOD, S. A. (2024, 25 Ocak). *Id, Ego And Superego*. <https://www.simplypsychology.org/psyche.html>
- MERTER, M. (2014). *Nefs Psikolojisi Ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- MUCUK, İ. (1987). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- MUCUK, İ. (2004). *Pazarlama İlkeleri ve Örnek Olaylar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- NAKİP, M., VARİNLİ, İ. & GÜLMEZ, M. (2012). *Güncel Pazarlama Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- NICOSIA, F. M. (1968). Advertising Management, Consumer Behavior, And Simulation. *Journal of Advertising Research*, 8 (1), 29-37.
- ODABAŞI, Y. & BARIŞ, G. (2012). *Tüketici Davranışı*. İstanbul: MediaCat Yayınları.

- ORTH, U. R., LİMON, Y. & ROSE, G. (2010). Store-Evoked Affect, Personalities And Consumer Emotional Attachments To Brands. *Journal of Business Research*, 63 (11), 1202-1208. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.10.018>
- PAPATYA, N. (2005). Tüketici Davranışları ile İlgili Motivasyon Modelleri: Bir Perakende İşletmesinde Temizlik Ve Bakım Ürünlerine Bağlı Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1) 221-240.
- PRASAD, R. K. & JHA, M. K. (2014). Consumer Buying Decisions Models: A Descriptive Study. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 6 (3) 335-351.
- SARKER, S., BOSE, T. K., PALIT, M. & HAQUE, E. (2013). Influence Of Personality In Buying Consumer Goods-A Comparative Study Between Neo-Freudian Theories And Trait Theory Based On Khulna Region. *International Business and Economics Research*, 2,3, 41-58. <https://doi.org/10.11648/j.ijber.20130203.12>
- SARUP, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*. [(A. Güçlü, Çev.)]. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- SCHULTZ, D. P. & SCHULTZ, S. E. (2005). *Theories of Personality*. [Y. B. Gündoğdu (Çev.)]. Belmont : Wadsworth Cengage Learning.
- SCHULTZ, D. P. & SCHULTZ, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi*. [(Y. Aslay, Çev.)]. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SHARMA, P., SIYAKUMARAN, B., & MARSHALL, R. (2011). Deliberate Selfindulgence Versus Involuntary Loss Of Self-Control: Toward A Robust Cross-Cultural Consumer Impulsiveness Scale. *Journal of International Consumer Marketing*, 23 (3-4), 229-245. <https://doi.org/10.1080/08961530.2011.578060>
- SIĞRI, Ü. & GÜRBÜZ, S. (2015). *Örgütsel Davranış*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- SOLOMON, M.R. (2013). *Consumer Behavior*. New Jersey: Prentice Hall.
- STANTON, W. J., ETZEL, M. J. & WALKER, B. J. (1994). *Fundamentals of Marketing*. New York: McGraw-Hill.
- ŞENGÜL, M. (2013). Ortaokul Öğrencilerine Yönelik “Yazma Öz Yeterlikleri Ölçeği” Geliştirme Çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (1), 81-94.
- SUNGUR, S. (2007). Bilinçaltı Reklamcılık Ve Toplumsal Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29,169-182.
- TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2015). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson Education.
- TATLIDİL, R. & OKTAV, S. (1992). *Pazarlama Yönetimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- TUNCER, M. A. (2024). Çevrimiçi tüketici yorumlarının seyahat motivasyonu açısından değerlendirilmesi: Cittaslow Finike örneği. *BMIJ*, 12 (4), 821-837. <https://doi.org/10.15295/bmij.v12i4.2439>
- TUNÇKAN, E. (2012). Tüketim Ve Endüstri Piyasaları ile Bu Piyasalardaki Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Yaklaşım Modelleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(4), 141-159.
- USAL, A., & ASLAN, Z. (1995). *Davranış Bilimleri*. İzmir: Barış Yayınları.

- VERPLANKEN, B. & HERABADI, A. (2001). Individual Differences In Impulse Buying Tendency: Feeling And No Thinking. *European Journal of Personality*, 15, 75-83. <http://dx.doi.org/10.1002/per.423>
- WALTERS, C. G. & BERGIEL, B. J. (1989). *Consumer Behavior: A Decision Making Approach*. Chicago: South-Western Publishing.
- WEUN, S., JONES, M.A. & BEATTY, S.E. (1998). Development And Validation Of The Impulse Buying Tendency Scale. *Psychological Reports*, 82 (3), 1123-1133. <https://doi.org/10.2466/pr0.1998.82.3c.1123>
- YANBASTI, G. (1996). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- YAZICIOĞLU, Y. & ERDOĞAN, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type, Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date, 17.12.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date, 06.02.2025

DOI: 10.30692/sisad.1602801

**THE NATIONAL VIEW MOVEMENT AND DA'WAH DISCOURSE IN
TURKISH POLITICAL LIFE: ETHNICITY-NEUTRAL NATIONAL ISLAMIC
IDENTITY***

***Milli Görüş Hareketi ve Türk Sağında Dava Söylemi: Etnisiteden Arındırılmış Milli ve İslami
Kimlik***

Taylan Can DOĞANAY

Dr. Öğr. Üyesi

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9660-1542

taylancandoganay@kmu.edu.tr

Atıf/Citation: Taylan Can Doğanay (2025), "The National View Movement And Da'wah Discourse in Turkish Political Life: Ethnicity-Neutral National Islamic Identity", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025 s.23-42.

Abstract: This study analyzes the historical development of the da'wah discourse and the National View Movement in Turkish political life, evaluating its ideological, political, and social impacts. Focusing on the cause discourse of the National View Movement (Milli Görüş Hareketi) under Necmettin Erbakan's leadership, it examines how this discourse established a pragmatic balance between Islamism and nationalism, shaping itself as a distinctive political narrative within the Turkish right. Findings reveal that da'wah discourse has restructured itself through historical continuities and ruptures, forming a strong link between the national cause (nationalism) and the Islamic cause (ummahism). Moreover, state preservation has emerged as a central element in both ideological and political contexts, enabling the integration of national identity and religious values. The study explores the transformation of the cause discourse within the contexts of modernization, secularism, and nation-state ideology, elucidating its effects on the contemporary Turkish politics. Additionally, it details how the cause discourse has adapted to and transformed in response to challenges posed by modernization, secularization, and the nation-state. Ultimately, study highlights the critical role of the cause discourse in shaping modern Turkish politics and provides an in-depth understanding of the intersection of religion and nationalism within the National View Movement.

Keywords: Ideology, Islamism, Da'wah, National View Movement.

---

* This study has been derived from the doctoral dissertation titled "Discourse of El-Da've in Turkish Political Life: A Qualitative Analysis on the Election Declarations of the Political Parties Belonging to the National View Movement (Milli Görüş Hareketi)".

Öz: Bu çalışma, Türk siyasal hayatında dava söylemi ve Milli Görüş Hareketi'nin tarihsel gelişimini analiz ederek, bu söylemin ideolojik, siyasi ve toplumsal etkilerini değerlendirmektedir. Araştırmada, Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş Hareketi'nin dava söylemi konu edilerek; dava söyleminin İslamcılık ve milliyetçilik arasında kurduğu pragmatik dengenin, Türk sağına özgü bir siyasi söylem olarak nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bulgular, dava söyleminin tarihsel süreklilik ve kopuşlarla yeniden şekillenerek, ulusal dava (milliyetçilik) ve İslami dava (ümmeçilik) arasında güçlü bir ilişki oluşturduğunu ortaya koymaktadır. İlâveten, devletin korunması, hem ideolojik hem de siyasi bağlamda dava söyleminin merkezinde yer almış ve söylem, ulusal kimlik ile dini değerlerin bütünleşmesini sağlamıştır. Araştırma, dava söyleminin modernleşme, laiklik ve ulus-devlet ideolojisi bağlamındaki dönüşümünü ele alarak, günümüz Türk siyasal iklimindeki etkilerini açıklamaktadır. Ayrıca, modernleşme, sekülerleşme ve ulus-devlet ideolojisinin getirdiği zorluklara yanıt olarak dava söyleminin nasıl uyum sağladığını ve dönüştüğünü de detaylı bir şekilde ilişkilendirmektedir. Sonuç olarak, araştırma dava söyleminin modern Türk siyasi ikliminin şekillenmesindeki önemli rolünü ortaya koymakta ve Milli Görüş Hareketi bağlamında din ile milliyetçiliğin nasıl kesiştiğine dair derinlemesine bir anlayış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, İslamcılık, Dava, Milli Görüş Hareketi.

INTRODUCTION

Chilton (2005) emphasizes a fundamental distinction in defining discourse. According to Chilton, discourse is conceptualized as the use of language or language in use, thus indicating a clear separation between language and discourse. Today, social and political studies focus extensively on multilingualism, demonstrating that language use establishes belief and thought systems within societies, constructs related socio-cultural structures, and organizes the hierarchy of asymmetrical power relations. Returning to the theoretical background, Gramsci (1986) explains the hierarchy of power relations and the struggle to establish hegemony in Marxist political theory through the constructive mission of discourse via ideology. Thus, it is understood that attitudes and approaches to language cannot be limited solely to language as a means of communication (Blackedge, 2005, p. 134).

The link between language and ideology is closely associated with the emergence of new spaces shaped by nation-state ideology. The perceptive connection between language and nation creates new contexts that allow discourse to be articulated with different ideologies. In this respect, hegemony, national consciousness, and identity construction can be linked to discourse. The importance of a shared sense of belonging in the construction of national identities is underscored, and more specifically, the primary reason underlying political organizations aligning with nation-state ideology is the use of language within the intersection of discourse and ideology (Blackedge, 2005, p. 41). According to Althusser (2000, p. 43), ideology materializes through language, thereby forming its content and structure. In this sense, it reflects the establishment or institutionalization of the political sphere through subjects constructed as a result of cognitive processes.

Discourse fundamentally expresses the reality of the world in which individuals live through the meaningful interpretation of language in social and political contexts (Wodak, 2001, p. 65; Durna and Kubilay, 2010, p. 489). In this context, the concept of discourse related to the "Da'wah" becomes significant as it denotes a level of consciousness that enables Muslim societies to organize and preserve themselves. According to Dijk (2008, p. 115-118), discourse can be analyzed by examining its relationship with belief and thought systems and their transformations. This is Da'wah; theoretically, discourse constructs and influences social and political reality. The emphasis Dijk places here is on the constructive mission of discourse through its intellectual and historical dimensions. Therefore, it becomes necessary to interpret the contextual processes that represent and share all meanings embedded in social memory. The contextual knowledge in which discourse emerges holds great importance. The foundation of these analyses lies in situating historical continuity and ruptures, and in basing assumptions on language and culture, ideology, and power structures. The notion that knowledge not experienced a priori does not define social practices or include action-determining images does

not imply that it cannot be considered an empirical finding (Laclou, 1998, p. 114-115). Saussure (1998, p. 74) suggests that a discourse can display ruptures, and by breaking from its context, it may be radically affected by the historical process, thus implying that meanings can change through language, reconstructing reality in social and political spheres.

Based on this theoretical framework, it is understood that examining the intellectual and historical roots of the Da'wah discourse also reveals the contexts of the Da'wah discourse. The definition of Da'wah discourse, contextualized historically through empirical and practical applications, indicates that local-cultural, religious, and de facto spheres influence this discourse. This, in turn, raises the question of how the Da'wah discourse, rather than representing a universal order, has evolved through the modernization process.

The motivation arising from the modernization process in Da'wah discourse has been identified as fostering national unity, independence, and patriotism, legitimizing Islamic lifestyle and rights claims in the public sphere, and aiming for power through grassroots organization. This historical finding can be traced back to the Islamic concept of revival observed in social and political life from the fifteenth century onwards, particularly as a response to Western colonialism. This also highlights the concepts of Islamic revival and Islamic organization, which materialize Da'wah discourse in language, as phenomena closely related to modernization and carrying political orientation. These phenomena are significant in terms of their intellectual and historical impact on Da'wah discourse. The de facto definition of new social and political spaces—as practical rather than ideal—relies on these phenomena. Moreover, Da'wah discourse, situated in a new spatial plane between the idea of the ummah and the citizenship construct of the nation-state ideology, has generated unique contextual knowledge, interpretations, and representations of these aspects in Turkish political life and in other Muslim societies' socio-political spheres.

The projection of the rupture in Da'wah discourse within the context of Turkish political life led to the encounter with the concept of Dava-ı Milli. The Da'wah discourse in Turkish political life, like in other Muslim societies, has generated situational and multi-layered representations through the articulation of ideologies, following the Islamic Da'wah's mission of establishing an Islamic order. The integration of national unity and independence, national and cultural nationalism, into Da'wah discourse within Turkish political life has been seen as a result of the articulation between Islamism and nation-state ideology in the historical conditions of the twentieth century.

Consequently, it is thought that this analysis may elucidate how Da'wah discourse materialized in Turkish political life, how action-determining images/representations have been interpreted as findings, and how they were produced. The cultivation of national unity, independence, and patriotism—the initial phenomenon of Da'wah discourse in the modern era—has consistently aligned with the place of Da'wah discourse in Turkish political life, as seen in the third section. Since the Tanzimat period, the issue of state continuity has been a recurring theme discussed by Islamic thinkers and prominent writers. This development has opened a path for testing the findings from previous sections and has provided explanatory clarity regarding the relationship and definition of Da'wah discourse within the ideology of Islamism.

The representation of Da'wah discourse within the Turkish right has been systematically categorized in relation to the ideological tension between Kemalism and Islamism, as evidenced by the political and social decisions from the National Freedom War to the Single Party and Democrat Party (Demokrat Parti) periods. This period, in which the Islamic lifestyle and rights claims were excluded from the public sphere, saw Da'wah discourse evolve from a form of social opposition to a form of political opposition. Following the Democrat Party, the accumulation of situational and multi-layered representations marked a new phase in Da'wah discourse. This trajectory, defined as the aim of achieving power through grassroots

organization, allowed for the categorization of empirical and practical findings in Da'wah discourse.

The relationship between Da'wah discourse and the National View Movement (Milli Görüş Hareketi) has been established based on the phenomenon of aiming for power through grassroots organization, identified as a core finding. The National View Movement, viewed as a Da'wah movement in light of analyzed documents, emerges as the political expression of the organizing aspect within the mission of Da'wah discourse. The movement has intentionally distanced itself from a narrow definition as an opposition to secularism or anti-Islamism within the collective memory surrounding religion, politics, and society in opposition to Kemalism.

The examination of the party manifestos and primary documents of the National View Movement's affiliated political parties has been limited to the leadership of Necmettin Erbakan. The significance of the National View Movement lies in its role in defining and describing the Da'wah discourse within Turkish political life, marking it as the organized political or Islamic movement within this discourse. The movement's manifestos and documents from its self-definition as a Da'wah movement in 1969 to 2007, when Erbakan's health permitted his active leadership, have been scrutinized. Consequently, the representations linked to the Turkish right have been coded as thematic codes based on the findings in the literature.

This study aims to analyze the historical development of the Da'wah discourse and the National View Movement in Turkish political life, examining its ideological, political, and social impacts. Throughout the research process, the Da'wah discourse was the central subject of analysis, focusing on how it established a pragmatic balance between Islamism and nationalism and evolved into a distinctive political discourse within the Turkish right. The findings reveal that the Da'wah discourse has been reshaped through historical continuities and ruptures, forming a strong relationship between the national cause (nationalism) and the Islamic cause (ummahism). Furthermore, the preservation of the state has been positioned at the core of the Da'wah discourse in both ideological and political contexts, facilitating the integration of national identity and religious values. The study examines the transformation of the Da'wah discourse within the frameworks of modernization, secularism, and nation-state ideology, elucidating its influence on contemporary Turkish politics. Additionally, it explores in detail how the Da'wah discourse has adapted to and transformed in response to the challenges posed by modernization, secularization, and the nation-state ideology.

Islamic Symbols and Discourse of Da'wah in the Literature

Islamism took shape in the distant peripheries of the Ottoman Empire during the 18th and 19th centuries. Especially from the 1870s onward, it became a strong ideology and ideological behavior within the boundaries of the empire and at its center (Aktay, 2005, p. 71; Görgün, 2011, p. 234). The aspect of Islamism associated with modernity and its political orientation refers to its ideological nature. As an ideology, Islamism represents a political thought based on doctrine and practice, advocating divine duties and a clearly defined mission in historical writing. Through its doctrinal and practical aspects, Islamism aims to revive global civilization, tracing back to early figures like Ibn Taymiyyah (Black, 2010; Çağlayan, 2011; Peter, 2014). On the other hand, by the 19th century, Islamism was grounded in the ideal of Islamic unity under a single political central authority. In this context, it is attributed to Jamal al-Din al-Afghani, who believed that establishing Islamic unity across the Muslim world was the only way to resist colonialist Western powers (Karpat, 2001; Dökmeciyan, 2003). With the onset of colonial activities by Western imperial powers against Muslim communities in the Middle East, a counter-struggle emerged in the 1880s, reaching its peak in the 20th century with Islamic political organizations. By the 1900s, Islamism gained popularity as an ideology, transcending the boundaries of the Islamic world (Voll, 2014, p. 45). In 1903, the Pan-Islamic Society was founded in London by Abdullah El Sherif. Additionally, Shiites and Sunnis, often in conflict,

united under the umbrella of Islamism through publications to oppose imperial powers. In the 1920s and 1930s, following the dissolution of the Ottoman Empire and the abolition of the Caliphate, Islamic organizations continued their structures outside central authority. During this historical process, Islamism remained more localized and culturally focused. As a result of this historical fact, following World War II in the 1940s, the centers of Islamic thought and organizational activism shifted to Pakistan, India, and Egypt, through translation movements and various forms of organizational structures (Guidere, 2012, p. 268). The slogan of the Islamic Da'wah, "Islamic Order" or "Islamic Liberation," since the second half of the 20th century, has emphasized Islamic lifestyles and demands in the public sphere rather than Islamic unity. The integration of Islamism into broad, reactionary masses without distinguishing a specific class layer also corresponds to this recent history (Black, 2010, p. 387).

As the social classes, political, and economic institutions shaped by production relations defined by Western imperialism and the hegemony of modernization penetrated Islamic societies, legitimacy crises emerged within Islamic organizations in the 20th century due to the absence of a central authority capable of representing Islamic unity. Consequently, these legitimacy crises were addressed through historical and social elements. As Dökmeciyan (2003, p. 57) states, the rise of Islamism, based on the interpretations of revelation and Sunnah practices, began with its enveloping of national and cultural values and the consciousness-raising effect of Islam on the societal condition and identity. As Voll (2014, p. 40) highlights, it is possible to discuss the processes of Islam's politicization, pointing to the late 18th century. This situation also represents the historical roots of Islamism's alignment with the ideology of the nation-state, showcasing its political orientation, while also marking one of the modern political era's fractures in the discourse of the Da'wah.

Islamist thinkers and writers, referring to this historical process, have defined Islamism as a modern political thought. However, a fundamental distinction has been drawn; Islam is a religion, while Islamism is a political thought or movement dependent on time and space (Çağlayan, 2011, p. 60-61). Accordingly, in social and political practice, Islamism exists as an ideology on the level of discourse, with the potential to remain ambiguous, producing different representations, mentalities, and related outcomes depending on time and space.

During the late period of the Ottoman Empire, administrative disintegration and collapse against Western imperial powers gave rise to many reformist Islamist reactions in the late 19th and early 20th centuries. According to Dökmeciyan (2003, p. 36), the most prominent of these movements was led by Jamal al-Din al-Afghani (1838–1897) and Rashid Rida, who advocated Pan-Islamic solidarity and local-regional resistance through a return to Islam in an environment of scientific progress (Yüce, 1988, p. 465). Concerns about establishing Islamic unity began during the reign of Abdulhamid II, prior to the abolition of the Caliphate. It was observed that autonomous mechanisms gained strength in regions far from the administrative center of the Ottoman Empire, which was weakening against the West, and that Islamic unity was also eroding internally (Karatepe, 2001, p. 53). In response to this situation, Abdulhamid invited Jamal al-Din al-Afghani to Istanbul in 1892, calling for unity to address internal divisions. However, it is said that Afghani, who came to support the Sultan-Caliph's call and Pan-Islamic policies, was actually anti-monarchist and even sought an Arab Caliphate (Karpas, 2001, p. 367-371).

Afghani, along with Abduh and Rida, represented the phenomenon of Islamic awakening and were modern Islamist figures with political identity and agency. Their primary sermons highlighted the technological and cultural superiority of the West and its impact on Islamic states and societies. Historically, Western imperialism's colonial activities in the Islamic world continued even after World War II, leading to the establishment of the Muslim Brotherhood in 1928. All these reactions and motivations, which shaped the discourse of the Da'wah, were represented by modern Islamism, which adapted Afghani's religious principles to political,

social, and economic realms according to the times and its own tendencies. Additionally, traces of Afghani's thought can be observed in another anecdote. Following the abolition of the Caliphate, Rashid Rida (in 1935) proposed a new type of caliphate model. According to this view, a joint authority assumed by the authorized representatives of the Islamic community was advocated. The Islamic state was described as the best of all states and was argued to be good not only for Muslims but for all humanity. Rida's political model envisioned that the Islamic state would "ensure equality, respect everyone's interests, establish good governance, and prohibit evil (...) thus providing a solution to the social calamities inherited from atheistic materialistic governments confined to Bolshevism and anarchy" (Merad, 1993, p. 67). These ideas laid the groundwork for party-like organizations and Islamic movements with Islamic references in the 20th century.

However, the historical and intellectual rupture marked by the abolition of the Caliphate was the elimination of the idea of centralized unity. The regulatory and adaptive positive normative and institutional structure of the nation-state ideology became dominant over Islamism, and the ideal of an Islamic state was replaced by political authority that would govern with Islamic references. As Merad (1993, p. 63-65) noted, for centuries, Ottoman sultans presented themselves as caliphs. These sultan-caliphs not only managed the political affairs of the empire but also undertook religious duties as defenders of Islam and its Da'wah. Due to these characteristics, they were widely regarded as unique leaders within the Islamic community. However, following Sultan-Caliph Abdulhamid II, the representation of the Pan-Islamic ideal could not be centrally embodied in any organization. A significant rupture in the Islamic world occurred with the Wahhabi uprising, where the Saudi clan seized and controlled important holy lands, disrupting the Caliphate's policies under Ottoman rule. According to Rejwan (2000, p. 251), Muhammad ibn Abdulwahhab's (1703-1792) significance lies in having prepared a crisis environment with the Wahhabi movement, which would later evolve into the ideology of the nation-state in the Islamic world (Hilmi, 1974, p. 603-605).

As a result of the historical erosion of the moral foundations of the Ottoman Empire, the Grand National Assembly decided on November 2, 1922, to abolish the Sultanate, followed by the abolition of the Caliphate on March 3, 1924, to eliminate the traces of defeat from the newly established Republic of Turkey. This decision, recorded as one of the most revolutionary and radical in the political history of the Islamic world, was made within the framework of the logic of nation-state ideology (Merad, 1993, p. 66). According to Dökmeciyan (1980, p. 2), the secular and constitutionally safeguarded sovereignty of the nation-state, centered on citizens, Da'wahd a crisis for Islamism as an ideology. Consequently, sovereignty reached a level of representation that transcended its physical existence, achieving an encompassing abstract entity, which led to an erosion of the conceptual world of Islamism. The idea of a transnational ummah became impossible. Thus, the end of the Ottoman Caliphate and the abolition of the Caliphate institution Da'wah Islamic organizations to lose their central authority, leading them to become entangled in ethnic and local socio-cultural elements. For this reason, nation-state ideology subjected Islamism, a significant fabric of which was the ummah, to a crisis, compressing it into decentralized organizations with a "nativist" and localist character.

During the Republican era, "dava-ı milli" (the national Da'wah), symbolizing national sovereignty, became an expression of the Da'wah discourse in Turkish political life with the proclamation of the new regime. Through "dava-ı milli," the Da'wah discourse diverged from the representation and rhetoric of the Islamic Da'wah, which aimed at the dominance of a universal Islamic order, as it did in other Muslim societies. In Turkish political life, the Da'wah discourse was now ready to produce its situational and multi-faceted representations with its specific values. In this context, "dava-ı milli" provided a unity of discourse. In Turkish political life, it played a crucial role in fostering national solidarity, democratic social-political opposition, and the attainment of power. Additionally, it explained the alignment of Islamism with the nation-state ideology and its analysis as the dominant ideology of social-political

opposition. "Dava-ı milli" emerged in Turkish political life as a result of the historical process of the Da'wah discourse's division into local-cultural and religious de facto domains in the 20th century. Within the context of its motivations, the Da'wah discourse also reflected the struggle against anti-imperialism, which necessitated defining its new spatial dimensions with specific boundaries through the integration of Islamism and nation-state ideology. The Caliphate, deeply connected with the past and Islamism, was also considered during the transition to the Republican era. The necessity of abolishing the Caliphate arose with the proclamation of the Republic and the establishment of a new Turkey based on nation-state ideology and nationalism. Islamism and the ummah, which contradicted the ideology and sovereignty framework of the nation-state, always became an "other" for the new ideology.

On November 1, 1922, the Grand National Assembly decided to abolish the Sultanate. Decisions regarding the Caliphate institution were deferred, given the recognized importance of Islamism during the national struggle (Lewis, 1988, p. 258-260). It was thought that the spiritual and emotional ties to the Sultanate and Caliphate were felt socially and politically and even within the Assembly. Moreover, the cultural belief that only an esteemed authority could govern led to no haste concerning the Caliphate institution. However, despite the presence of opposition politics within the Assembly, Islamism, the Caliphate institution, and the Sultanate continued to create political crises for the nation-state beyond its borders. Although the institutional ties of the Caliphate had significantly weakened, it was always understood that its ideological existence continued throughout the Islamic world (Ahmad, 1995, p. 76). For this reason, a decisive action was deemed necessary by Mustafa Kemal and government cadres. The abolition of the Sultanate aligned with national sovereignty and paved the way for the abolition of the Caliphate. As Tunaya (2007, p. 140) stated, for Islamists, the social and political power of the Islamist movement, which rose with the Constitutional Era, was eliminated, and with the proclamation of the Republic, the representation of opposition was embraced by Islamists. Islamist reactions spread across religion, politics, and society in Turkish political life during the Republican era.

Chronologically, key reforms such as the Law on the Hat (1925), the Law on the Closure of Dervish Lodges, Shrines, and the Prohibition of Certain Titles (1925), the designation of Sunday instead of Friday as the weekly holiday, the adoption of a new time system (1925), the adoption of the Calendar Change (1926), the acceptance of the Turkish Civil Code (1926), the adoption of international numerals (1926), the adoption of the Latin alphabet (1926), and the removal of Arabic and Persian languages from educational programs (1929) specifically targeted Islamic lifestyles and the role of religion in public life, as stated by Kara (2009, p. 32). Among these reforms, the institutionalization of religious and worship-related matters under the Directorate of Religious Affairs, affiliated with the Prime Ministry in 1924, is considered the most significant. In the subsequent process, by 1928, the phrase "the religion of the state is Islam" was removed from the constitution, and in 1937, the principle of "secularism" was enshrined as an unchangeable article of the constitution (Tunçay, 2009, p. 92).

On January 30, 1932, for the first time, the call to prayer (adhan) was recited in Turkish rather than Arabic at Istanbul's Fatih Mosque. Muslims flocked to mosques to witness such an event for the first time, and the press at the time featured headlines informing the public about which mosque and which reciter would perform the Turkish adhan. By 1941, the recitation of the adhan in Arabic was prohibited under the Turkish Penal Code. Until the Democratic Party era, strict supervision over public manifestations of Islamic life was enforced under this law. During the transition to multi-party politics, many political parties included promises in their programs and declarations to make Islamic practices in public life more viable, particularly concerning the recitation of the adhan in Arabic. This issue of the Turkish adhan became a focal point linked to the single-party era (Ayhan & Uzun, 1995, p. 40).

Positivism and secularism emerged as the central axis of the tension between Islamism and Kemalism in the modernization process of Turkish politics. The general framework of the representations of the discourse of the Da'wah, within the context of religion, politics, and society, has also been defined in collective memory as "irreligion, opposition to religion, or anti-Islamism." Among these two main concepts, which signify an epistemological and ontological rupture, secularism has been interpreted as the renewal of social norms through secularization, the elimination of religious sensitivities from society, and the subordination of religion to the state. In envisioning a secular Turkey, the founding cadres' approach to modernization not through a Western historical perspective but through a historicist positivist perspective, defining it as a universal category, played a decisive role (Kurtoğlu, 2005, p. 205–206). In this context, Kemalism adopted the discourse of creating a new secular, modern, and Westernized Turkish identity and the unfragmented, homogenous, and harmonious unity of the Turkish nation. Thus, the place of religion within the nation-state ideology under Kemalism was left ambiguous and uncertain. The newly established institutional structures of the nation-state ideology had to derive their legitimacy by overcoming the tension with traditional institutions linked to Islam. It was envisioned that Islamic practices would be confined to the private sphere, where ambiguous and undefined boundaries could be drawn (Çelik, 2009, p. 87). Kemalism positioned itself against religion within the context of societal conditions. It was intended to be engaged in a stance of hostility toward religion, and Kemalism, which embodied the republican reforms, was perceived by Islamists as closely related to opposition to religion. This perception stemmed from the radical nature of the reforms implemented during the single-party era.

Since the proclamation of the Republic, the process of the emergence of the discourse of the Da'wah has facilitated the Turkish right's entry into the political platform, which was trapped between these dualities. From the single-party period onward, the accumulation of social opposition, coupled with the integration of ideology and discourse, sought a form of political opposition. The transformation of Islamic practices in the public sphere into a struggle for rights opened the way for political movements to organize according to their own unique values. While the establishment of the Democratic Party and the transition to a multi-party system enabled its rise to power, it is not possible to define the Democratic Party as an Islamist party. However, the significance of the Democratic Party for the Turkish right lies in its ability to enable Islamist movements to organize from the grassroots, find opportunities for Islamic practices in the public sphere, and secure rights. According to Mardin (1991, p. 31), as the social opposition that began in the 1940s spread, Islamist groups gained ground both within the ruling party and opposition parties by 1948. Although the Democratic Party stood out due to the historical connection established between its rise to power and the transition to a multi-party system, many political parties favoring traditionalism, which garnered strong support from Islamists, were established during the same period. Among these, the Nation Party (Millet Partisi) became a focal point of interest for Islamists. The inclusion of religious education in schools and the establishment of theological schools were explicitly stated in the Nation Party's program (Edip, 1950, p. 7). However, despite not evolving into strong political opposition against republican reforms, Islamists found a moderate outlet within the consolidated structure of the Democratic Party. The concessions made regarding secular policies during the single-party period between 1945 and 1950 were achieved through this process.

The first issue addressed during the Democratic Party's tenure was the amendment of regulations concerning the recitation of the adhan (call to prayer) in Arabic. After 18 years of being recited in Turkish since Ramadan in 1932, the adhan was once again recited in Arabic during Ramadan in 1950. Within Democratic Party circles, the practice of reciting the adhan in Turkish was seen as being fundamentally incompatible with the conscience of society. For Adnan Menderes, the leader of the Democratic Party who was referred to as the "savior of Islam," certain republican reforms had not taken root. In Islamic literature, the issue was referred to as "the great day of judgment that would separate the faithful from the faithless,"

marking May 14 as such a day (Edip, 1950, p. 3). On June 16, 1950, with the Menderes government officially reinstating the recitation of the adhan in Arabic, the Democratic Party was greatly exalted by Islamist publications and circles. This event, referred to as a demonstration of the "Turkish nation's loyalty to its faith" and the "victory of the ummah," was followed by the lifting of radio broadcasting bans on July 5, 1950, which allowed for Quranic recitations to be broadcast on the radio.

The rejection of traditionalism, idealized through a new approach to religious education, encompassed matters beyond "headscarves" and mosques, framing institutions like Imam Hatip schools as formal educational entities within the public domain. This context, considering the political and social contradictions within Turkish right-wing politics, demonstrates how the discourse of the Da'wah has served as a strong representation across all eras for political parties on the right.

In the 1930s, 29 Imam Hatip schools were opened in Turkey; however, their number dwindled over time due to insufficient demand, leading to their eventual closure (Eski, 1991, p. 14). After the unification of education and instruction, religious courses were included in school curricula. By 1932, religious education at the middle school level was removed, and in 1935, it was entirely abolished from all schools (Turan, 1999, p. 101). Until 1948, religious education was not officially provided in Imam Hatip schools or any other schools. Starting from the 1950s, coinciding with the rise of Islamism during the transition to multi-party politics, a notable increase in Imam Hatip schools was observed. Initially, 8–10-month religious education courses and Imam Hatip courses were established by Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi) deputies. By 1951, with the efforts of Celalettin Ökten, the Democratic Party government approved the establishment of Imam Hatip schools, institutionalizing and expanding religious education (Akşit & Coşkun, 2005, p. 398–400).

As institutions of religious education, Imam Hatip schools were seen by Islamists as the true framework for Islamic revival in Turkish political life. These schools, along with foundations like the Imam Hatip School Building Associations and the determination of families to send their children to these schools, became a central agenda item for right-wing political parties from the 1960s and particularly in the 1970s, especially within the context of anti-Communism. While the official ideology and rigidly secular political parties defined them as institutions that trained "militants, mujahideen, and individuals devoted to the Da'wah" for the establishment of a "theocratic state," some Islamist circles and strict religious orders viewed them as institutions within the Kemalist system producing "enlightened religious scholars." Among these circles, there was even a claim that prayers performed behind "state-trained imams" were invalid (Akşit & Coşkun, 2005, p. 394). This perspective originated from the purpose outlined in the Law on the Unification of Education, which aimed to "establish a faculty of theology within Darülfünun to train experts in religious sciences and open separate schools to train officials responsible for performing religious duties such as imamate and preaching" (Çakır, Bozan & Talu, 2004, p. 57).

Since the 1960s, the attitude shaped by the discourse of the Da'wah has determined the political reactions and organizational movements of Islamists (Taşkın, 2008, p. 618). With the representation of Turkish right-wing politics by the Democratic Party and the Justice Party (Adalet Partisi) coming under debate among nationalist and Islamist circles, new political movements emerged, advocating statist, developmentalist, local-cultural, and national values (Akın & Coşkun, 2017, p. 9).

In the general framework of political life and institutions, defining the Turkish right has been challenging. The primary reason for this is that the right in Turkish political life, as an extension of a tradition, has been trapped between dualities such as progressive-regressive and secular-Islamist. However, examining the discourse of the Da'wah within Turkish political life reveals that Islamism and the spatial dimensions of the Da'wah discourse cannot be narrowly confined

to the ideological and discursive framework of the Turkish right. The process of the emergence of the Da'wah discourse since the proclamation of the Republic has enabled the Turkish right, squeezed between these dualities, to enter the political platform. Since the single-party period, the accumulation of social opposition through the integration of ideology and discourse has sought a form of political opposition. The transformation of Islamic practices in the public sphere into a struggle for rights has paved the way for political movements to organize according to their own unique values. The National Vision Movement represents these political movements, initially finding space within the Democratic Party during the transition to multi-party politics and later consolidating under a unified structure, such as the Justice Party, after May 27 (Mısıroğlu, 1979, p. 3).

The National View Movement in Turkish Political Life

The ideological foundation of the discourse of Da'wah has led to the National View Movement's emergence as a Da'wah-driven initiative representing the Turkish right. Necmettin Erbakan's slogan, "creating a nationalist and sacred Turkey," during his candidacy in the 1969 elections, has been deemed significant in establishing the movement's representation of the Turkish right (Sarıbay, 2008, p. 576). The political transformations during the Democrat Party era enabled social segments with Islamic lifestyles to transition into political life as civil society elements through Islamic sects and communities. Although the Justice Party, which came to power in the 1965 Turkish General Elections, maintained its government despite a decline in its vote share, it lost its position as the overarching party of the Turkish right.

The alignment of nationalist-ideological masses with the Republican Peasant Nation Party (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) and the Nationalist Movement Party (Milliyetçi Hareket Partisi), coupled with the Justice Party's focus on liberal-economic priorities, paved the way for Islamic movements and their social base to diverge from the Justice Party. This divergence resulted in the formation of a more effective and socially grounded political party with a distinct constituency (Çakır, 1995, p. 215-216).

The establishment of the National Order Party (Milli Nizam Partisi) marked the emergence of a political party in Turkish political life that brought religious issues referencing Islam and public demands for Islamic lifestyle rights into the realm of political legitimacy. In a public speech in 1970, Necmettin Erbakan highlighted the connection between the discourse of Da'wah within the Turkish right and the National View Movement (Yorgancılar, 2012, p. 428). Positioned in direct opposition to official ideologies such as Westernization, Kemalism, and secularism, the National Order Party became the far-right extension of the center-right. Erbakan's independent and oppositional stance in the political sphere also brought his power struggle with Süleyman Demirel into the open. Despite applying to run as a Konya Member of Parliament under the Justice Party led by Süleyman Demirel in the 1969 Turkish General Elections, Erbakan's candidacy was vetoed by the party (Yorgancılar, 2012, p. 53). This veto was attributed to Erbakan's strong emphasis on moral and religious values. The National View and Erbakan's Da'wah-oriented discourse became a new center of power, signifying its organizational consolidation as a political party and mass movement (Çakır, 2011, p. 545). However, the consolidation of Kemalism following the March 12, 1971, memorandum led to the closure of the National Order Party (Bulaç, 2009, p. 110). Sarıbay (2008, p. 579) described the March 12 period as characterized by "the bureaucracy asserting its dominance over the government, carrying traces of Kemalist ideology."

The National Salvation Party (Milli Selamet Partisi) was established on October 11, 1972, as the successor to the National Order Party and the second political party of the National View Movement. It can be stated that the National Order Party frequently referred to the representations of the Da'wah in terms of ideology and discourse. However, compared to the National Salvation Party (MSP), it presented Islamism in a more conciliatory manner within the

context of Kemalism and secularism. This approach, which would later culminate in a coalition between the Republican People's Party and the National Salvation Party, was also partly shaped by the brief experiences of the National Order Party. A rigid Islamist stance against Westernization, Kemalism, and secularism had resulted in negative outcomes.

From its inception, the influence and support of Necip Fazıl were evident both in the declarations of the National Salvation Party and in the speeches of Necmettin Erbakan (Çaha and Baykal, 2017, p. 793). However, the coalition period was perceived as a retreat of the discourse of the Da'wah in the face of the nation-state ideology. The subdued representation of the Da'wah within the Turkish right left the National View Movement in a challenging position in subsequent elections. Nevertheless, the ability to adapt to political circumstances proved limited against the founding and organizing mission of the discourse of the Da'wah. Süleyman Arif Emre, the first chairman of the National Salvation Party, summarized this situation by highlighting the structural transformation in Turkish political life, the dissolution of mainstream mass parties, and the significance of the ideologically driven organization of the National View Movement (Sarıbay, 2008, p. 580).

The Jerusalem Rally, which led to the prosecution of National Salvation Party leaders in the martial law courts following the September 12 coup, stands as a vivid expression of a strong consciousness of the Da'wah in Turkish political history. The rally reflected the significant influence of a grassroots movement driven by an Islamic lifestyle, which brought radical changes and targeted political power within the Muslim communities of the period (Çakır, 2013, p. 759). The rally became historic for slogans such as "Sharia or Death," "Islamic State," and "One Caliph, One State, One Nation" (Ahmad, 2007, p. 495-496).

Before the September 12 coup, the National View Movement, which strongly emphasized the discourse of the Da'wah, sought to integrate Islamism into political life as an independent path. However, in the post-September 12 period, it disciplined its organization to function not as an Islamic movement but rather as a political party with Islamic ideas (Tekin and Akgün, 2011, p. 659).

Following these developments, the Welfare Party (Refah Partisi) gained significant momentum, with Necmettin Erbakan assuming the position of party chairman in 1987. In the 1995 Turkish General Elections, the Welfare Party emerged as the leading political party, securing power. Particularly in the 1994 Turkish Local Elections, the strategies it employed—rooted in its ideology, Da'wah consciousness, and legitimacy derived from its Da'wah-oriented methods—paved the way for its success in the general elections. Historically, the Welfare Party marked a turning point for the discourse of the Da'wah within the Turkish right, transitioning from advocating for Islamic lifestyle rights in the public sphere to grassroots organizing and achieving political power.

Under the leadership of Necmettin Erbakan, who possessed a strong charismatic appeal, the Welfare Party brought a significant representation of the discourse of the Da'wah to the forefront of Turkish right-wing politics. Among its primary agenda items, the "headscarf" or "turban" issue gained prominence, reflecting the party's stance. Positioned within the tensions between Kemalism and secularism, Islamism sought to chart a distinct course, detaching itself from the nation-state ideology through heightened social and political mobilizations. However, the methods and rhetoric of the Welfare Party and its leader, deemed "contrary to the revolutionary laws" and "violating the principle of secularism," ultimately led to the party's closure in 1998 (Çakır, 1994).

In anticipation of the potential closure of the Welfare Party in 1997, another party affiliated with the National View Movement, the Virtue Party (Fazilet Partisi), was established under the leadership of İsmail Alptekin. However, the Virtue Party, which had a relatively short lifespan, also faced closure due to the "headscarf" issue, framed through debates on reactionaryism and

religious extremism. The catalyst for its closure was Istanbul MP Merve Kavakçı's appearance in the parliamentary oath-taking ceremony wearing a headscarf. Despite this, the Virtue Party explicitly declared its principle of "prioritizing human rights in matters of secularism" emphasizing the right of individuals to believe and live as they wish, as long as they do not infringe on the rights of others (Fazilet Partisi 1999 Seçim Beyannamesi, p. 39).

Following the February 28 process and Necmettin Erbakan's political ban, Virtue Party Chairman Recai Kutan engaged in dialogues with Western countries, institutions, and organizations to challenge the domestic perception of "reactionaryism." However, the grievances stemming from the February 28 process did not yield significant results in the 1999 political elections. The Virtue Party lagged far behind its political ascent during the Welfare Party era, finishing as the third party after the Democratic Left Party and the Nationalist Movement Party (Çakır, 2013, p. 774-775).

The Felicity Party (Saadet Partisi), the most recent and current political party of the National View Movement, was established in 2001 under the leadership of Necmettin Erbakan, with the emblem of a "crescent and five stars." Recai Kutan was appointed as the party's first chairman. Following the closure of the Virtue Party, its members of parliament joined the Felicity Party, although the party failed to achieve significant success in subsequent elections. In 2008, Numan Kurtulmuş became the party's chairman, but in an extraordinary congress held shortly before his passing in 2010, Necmettin Erbakan was re-elected as chairman.

Çakır (2013, p. 776) notes that the historical trajectory of political parties affiliated with the National View Movement indicates that an anti-system Islamist movement cannot sustain itself in Turkey, and such political parties associated with the National View Movement do not pursue such an aim. In response to the exclusion of the representation of communities embracing traditional and Islamic lifestyles since the establishment of the Republic, the National View Movement's organization of its cadres has been observed as a reflection of its grassroots mobilization efforts aiming for political power.

Method and Key Findings

The methodology of the study is based on descriptive and explanatory qualitative research methods. The central question is, how does ideology manifest itself, and in what forms does it become visible in the everyday practices of political life? This question is considered the methodological core question required by qualitative methods. The research question, in turn, is derived by tailoring the methodological question to the specific subject and purpose of the study: What are the representations that frame the discourse of the Da'wah within the Turkish right, and through what means do these representations embody the ideology?

In this context, the historical trajectory of the discourse was first constructed through the concept of "Da'wah." A conscious framework was developed from the sequence of events, revealing how the Da'wah transformed into a discourse. The qualitative method of the research transitioned from descriptiveness to an explanatory phase. At this stage, the Da'wah was addressed as a discourse based on its historical and intellectual background, and causal relationships that influence Turkish political life through its ruptures were established.

These causal relationships, aligned with the research question, facilitated the creation of the research design, which is a sub-phase of the methodology. Accordingly, the research transitioned from situational determination of the reality of events and phenomena to their interpretation. The objects of analysis were identified to address the need for obtaining research data. Accordingly, General Election Manifestos, viewed as historical texts and recorded documents, were selected as objects of analysis. A chronological arrangement was made to ensure data consistency and depth. Based on the historical analyses that formed the background, the objects of analysis were categorized and standardized. Repeated data were eliminated, and

expressions unrelated to the context of the discourse of the Da'wah, the main focus of the study, were excluded.

Since 1969, the political texts of the National View Movement's affiliated political parties, as well as those of the movement's leader Necmettin Erbakan, have been classified as objects of analysis. As a result of these classifications, 1,109 reference data points have been obtained.

However, it should be noted that; the method employed in this study goes beyond a simple frequency analysis of concepts within the discourse; instead, it aims to uncover the critical aspect of the discourse and identify action-determining images. Rather than merely measuring how often certain concepts appear, the analysis focuses on the contexts in which these concepts are used, the semantic relationships they establish, and the ideological framework they construct. Specifically, within the Da'wah discourse, the study examines how certain images and forms of representation contribute to shaping an ideological structure and how this structure guides political actions. Accordingly, this study does not merely provide a descriptive analysis of the discourse but also evaluates its structural and action-oriented dimensions to reveal its ideological framework.

After obtaining the raw data, the qualitative research software NVivo 12 was utilized to perform correlations on the data. Content and structural congruence, measured using the Jaccard coefficient, were deemed significant as they approached a value of 1 on a scale from 0 to 1. Positive relationships were sought within the correlation analysis. Representations of the discourse of the Da'wah, as expressed in everyday practices, were also examined through a comparative method during the descriptive phase.

The primary reason for choosing the Jaccard correlation coefficient in this study is to measure the degree of similarity between representations and ideological elements within the discourse and to identify the commonly used conceptual frameworks. The Jaccard coefficient calculates the ratio of intersection and union between data sets, allowing for an assessment of content and structural consistency. This enables an analysis of how the Da'wah discourse has evolved over different periods, which concepts have been consistently used, and whether the discourse maintains ideological continuity. Particularly in discourse analyses conducted on historical documents and political texts, the Jaccard correlation provides a powerful method for revealing the extent to which specific themes have been preserved or transformed over time. In this regard, the methodology of the research consisted of multiple stages, historical analysis, situational assessment, document-based conceptual and discourse analysis, and explanatory methods.

The Thematic Hierarchy and Conceptual Coordinates of the Da'wah Discourse

The thematic hierarchy presented in the table reveals the fundamental structures and themes embedded within political, rhetorical, and ideological discourses. Each main category (Political Discourse, Rhetorical Discourse, and Ideological Discourse) represents a unique yet interconnected dimension of thought, ideology, and societal influence. This thematic categorization allows for a better understanding and analysis of the related discourses. Political discourse emphasizes the interplay between religious, cultural, and political ideologies. The subcategories in this framework reflect an effort to balance Islamic principles with socio-political realities. For instance, Religious and Cultural Elements such as Arabic, Adhan (Call to Prayer), Hagia Sophia, and Jerusalem represent symbolic and spiritual aspects that form the backbone of the discourse. Within the context of Spiritual Path and Guidance, themes such as Sirat al-Mustaqim (The Straight Path), Virtue, Welfare, and Salvation emphasize the need for individual and societal guidance. The Social Solidarity and Identity subcategory highlights concepts like Unity, Nationalism, and Ummah, bringing the importance of social cohesion and identity construction to the forefront. In the domain of Political Ideology and Governance, concepts such as Kemalism, Secularism, Democracy, and National Will reflect the quest for

balance within the modern state structure. Rhetorical discourse showcases a structure that blends historical and political contexts with religious concepts. Themes like Caliphate, Jihad, and Independence represent the understanding of Islamic leadership and struggle within historical contexts, while concepts such as Mujahid, Virtue, and Prophetic Traditions (Hadith) act as carriers of cultural and spiritual values. The Organization and Solidarity subcategory represents the quest for Islamic organization and political authority. Modern Ideological Criticisms, including Anti-Zionism, Anti-Capitalism, and Anti-Communism, illustrate the discourse's critiques of the modern world order. Ideological Goals, such as Proclamation of God's Word (Ila-i Kalimatullah), Monotheism (Tawhid), and Order, combine religious and societal aims. Ideological discourse provides an understanding that integrates Islamic Da'wah and Ideology with social and global struggles. Da'wah, the Islamic Da'wah, and Islamic Revival reflect the revival and existential purpose of the Islamic community, while Social and Global Struggles, including Anti-Imperialism, East and West, and Islamic Unity, contextualize global struggles and conflicts. In the dimension of Education and Raising Generations, themes like Religious Education, Imam Hatip Schools, and Education represent a vision for building the future. The Political and Social Organization subcategory, through concepts like Preservation of the State, National Da'wah, and Indigenous and National Values, targets the preservation of traditional values and the continuity of the political order. These findings explain the thematic connections between discourses and the ideological foundations of the concepts. The analysis demonstrates that political, rhetorical, and ideological discourses interact with one another and play a significant role in shaping social order.

Main Category	Subcategory	Related Concepts and Descriptions
Political Discourse	Religious and Cultural Elements	Arabic, Adhan (Call to Prayer), Hagia Sophia, Jerusalem
	Spiritual Path and Guidance	Sirat al-Mustaqim (The Straight Path), Virtue, Welfare, Salvation
	Social Solidarity and Identity	Unity, Nationalism, Ummah
	Political Ideology and Governance	Kemalism, Secularism, Democracy, National Will
	Slogans of the National Vision Movement	Islamic Unity, State, Freedom
	Justice and Criticisms	Justice, Western Imitation, Criticism of Westernization
	Islamic Life and Order	Islamic Faith, Islamic Way of Life, Islamic Order
Rhetorical Discourse	Historical and Political Context	Caliphate, Jihad, Independence
	Cultural and Spiritual Values	Mujahid (Fighter for Islam), Virtue, Prophetic Traditions (Hadith)
	Organization and Solidarity	Organization and Authority, Islamic Organization
	Modern Ideological Criticisms	Anti-Zionism, Anti-Capitalism, Anti-Communism
	Ideological Goals	Proclamation of God's Word (Ila-i Kalimatullah), Monotheism (Tawhid), Order
Ideological Discourse	Islamic Da'wah and Ideology	Da'wah, Islamic Da'wah, Islamic Revival
	Social and Global Struggles	Anti-Imperialism, East and West, Islamic Unity
	Education and Raising Generations	Religious Education, Imam Hatip Schools, Education
	Political and Social Organization	Preservation of the State, National Da'wah, Indigenous and National Values

Table 1. The Thematic Hierarchy and Conceptual Framework of the National View Movement's Da'wah Discourse

The discourse of the National Vision Movement is deeply rooted in religious and cultural elements, emphasizing Islamic identity and values such as Sirat al-Mustaqim (The Straight Path), Islamic faith, Islamic way of life, Islamic order, monotheism (Tawhid), and the proclamation of God's word (Ila-i Kalimatullah). Historical and spiritual symbols like Arabic, the call to prayer (Adhan), Hagia Sophia, Jerusalem, the caliphate, jihad, and the figure of the

Mujahid (fighter for Islam) further reinforce this identity. Social solidarity and identity play a critical role, with concepts like unity, the Ummah, nationalism, and indigenous and national values highlighting community integration. These are supported by notions of organization and authority, as well as Islamic organization, reflecting the movement's emphasis on structured solidarity. Politically, the movement engages with governance and ideology through concepts such as Kemalism, secularism, democracy, national will, and justice, while offering critiques of Western imitation, Westernization, anti-Zionism, anti-capitalism, and anti-communism. The slogans of the National Vision Movement, such as Islamic unity, state, and freedom, encapsulate its aspirations, complemented by its ideological goals of national Da'wah, Islamic Da'wah, and Islamic revival. The movement also prioritizes education and generational development through religious education and Imam Hatip schools. Its global and social struggles are evident in its opposition to imperialism, its framing of the East-West dynamic, and its calls for independence and Islamic unity. Finally, the historical and rhetorical context of the movement is grounded in a framework of historical symbols and ideological narratives, including the caliphate, jihad, and independence, which collectively shape its vision and discourse.

Correlation Analysis of Nationalism and Ummahism in Turkish Right-Wing Political Discourse

The discourse of the Turkish right-wing, often referred to as the "discourse of the Da'wah", represents a synthesis of two foundational ideological components, nationalism and Islamism. This synthesis aims to establish a cohesive ideological framework by merging the principles of national independence and Islamic solidarity. Through correlation analyses using Jaccard coefficients, the relationships between key ideological components are quantified, providing insight into the structural dynamics of this discourse.

Code A	Code B	Jaccard's Coefficient
National Da'wah	Da'wah	0.951839
Islamic Da'wah	Da'wah	0.881478
Islamic Da'wah	National Da'wah	0.822155

Table 2. The Relationship Between National Da'wah, Islamic Da'wah, and General Da'wah

The data reveal a near-complete overlap between the National Da'wah and the broader Da'wah, as evidenced by a Jaccard coefficient of 0.951839. This high correlation underscores the centrality of national independence and state preservation within the overarching of the Da'wah discourse. Similarly, the 0.881478 correlation between the Islamic Da'wah and the Da'wah highlights the pivotal role of Islamic values in shaping the discourse of the Turkish right. The 0.822155 correlation between the Islamic Da'wah and the National Da'wah demonstrates the successful integration of Islamic principles into the framework of national independence. These relationships confirm that the discourse effectively balances national and religious priorities, creating a unique ideological synthesis.

Code A	Code B	Jaccard's Coefficient
Ummahism	Nationalism	0.803782

Table 3. The Relationship Between Ummahism and Nationalism

The correlation coefficient of 0.803782 indicates a strong relationship between ummahism and nationalism. While ummahism promotes solidarity among Muslim communities globally, nationalism emphasizes the protection and promotion of the Turkish national identity. The strong correlation suggests that these two ideologies are not contradictory but are complementary components within the broader discourse. Particularly within the National View Movement, these ideologies are harmonized through shared references to history, culture, and faith.

Code A	Code B	Jaccard's Coefficient
Nationalism	Islamic Unity	0.625
Islamic Unity	Unity	0.571429
Ummahism	Unity	0.571429

Table 4. The Relationship Between Nationalism, Islamic Unity, and Unity

The relationship between nationalism and Islamic unity, with a coefficient of 0.625, reflects a moderate alignment. While nationalism prioritizes a sovereign Turkish identity, Islamic unity represents a transnational solidarity among Muslim nations. The moderate correlation suggests that nationalism occasionally incorporates elements of Islamic unity, especially during periods of heightened geopolitical pressure on Muslim nations. The equal correlation of 0.571429 between Islamic unity, ummahism, and unity signifies a shared vision of collective solidarity within the discourse.

Code A	Code B	Jaccard's Coefficient
State Preservation	National Da'wah	0.886106

Table 5. The Relationship Between State Preservation and National Da'wah

The strong correlation (0.886106) between State Preservation and the National Da'wah underscores the centrality of the state as a core value within Turkish right-wing discourse. The concept of state preservation resonates deeply within the *dava söylemi*, serving as a unifying theme that aligns both religious and nationalistic priorities. This relationship reinforces the importance of safeguarding state sovereignty as a critical pillar of both national and religious ideologies.

The correlation analysis highlights the nuanced interplay between nationalism and Islamism in the Turkish right-wing discourse. The high degree of integration between these ideologies reflects a pragmatic approach to addressing both domestic and international challenges. This synthesis allows the discourse to adapt to varying political and social contexts, ensuring its relevance across different historical periods.

Dynamic Ideological Balance: The strong correlation between National Da'wah, Islamic Da'wah, and State Preservation illustrates a deliberate effort to balance nationalistic and Islamic priorities. This balance is not static; rather, it shifts depending on geopolitical and sociopolitical contexts, as evidenced by historical documents from the National View Movement.

Adaptation to Geopolitical Shifts: The correlation between ummahism and nationalism demonstrates how the discourse incorporates transnational Islamic solidarity during periods of global crises, such as the Cold War and post-9/11 era. This adaptability enhances the discourse's ability to address both domestic and international concerns.

Historical Contextualization: The high correlations observed between key components of the discourse are consistent with historical narratives presented in Turkish political history. From the anti-communism rhetoric of the 1970s to the anti-imperialism and anti-Zionism of the 1990s, the discourse reflects an evolving response to external threats while maintaining its core ideological framework.

CONCLUSION

This study provides a framework for understanding the historical, ideological, and practical transformation of the Da'wah discourse and the National View Movement in Turkish political life. The findings reveal that the Da'wah discourse has established a pragmatic balance between Islamism and nationalism, creating a unique political discourse for the Turkish right. Under the leadership of Necmettin Erbakan, the National View Movement demonstrated how Islamism

was integrated into modern nation-state ideology through the Da'wah discourse, redefining the boundaries between national identity and religious values in this process. The research highlights that the Da'wah discourse has undergone a transformation within the contexts of modernization, secularism, and nation-state ideology, reshaping itself through historical continuities and ruptures. This transformation indicates that the Da'wah discourse evolved from being merely a discourse of opposition to a powerful tool for organizational and political mobilization, aiming for political authority. The theme of state preservation played a central role in synthesizing nationalist and Islamic elements, becoming a decisive factor in managing ideological tensions in Turkish politics.

The ideological foundations of the National View Movement demonstrate that the Da'wah discourse embodies a multilayered structure comprising Islamism, nationalism, anti-imperialism, and social solidarity. The movement developed a discourse that simultaneously encompassed religious and national identities, integrating Islamic values into the modern political system. In this process, the Da'wah discourse emerged as a significant instrument for redefining Islamism in both local and global contexts. The study's findings provide important insights into the positioning of the Turkish right in the historical context of secularism, Kemalism, and Westernization. Particularly, the Da'wah discourse functioned as a balancing element in reconciling the secular structure of the state with Islamic values. Nonetheless, the place of religious values in the public sphere has consistently been a subject of debate during the modernization process, shaping the political narratives of the National View Movement.

The key findings of the research show that the pragmatic balance established by the Da'wah discourse between Islamism and nationalism has played a critical role in synthesizing both national and religious identities. In this context, correlation analyses based on the Jaccard coefficient have significantly contributed to understanding the ideological structure and internal connections of the discourse. The strong relationship observed between national Da'wah (nationalism) and Islamic Da'wah (ummahism) (Jaccard coefficient: 0.822) indicates that the National View Movement successfully represented both national independence and Islamic unity, harmonizing these ideologies. The high correlation (Jaccard coefficient: 0.886) between state preservation and national Da'wah underscores the mission of the Da'wah discourse in safeguarding state sovereignty and stability within Turkish political life, serving as a shared ground for Islamic values and the sustainability of the nation-state. Furthermore, the strong link (Jaccard coefficient: 0.803) between ummahism and nationalism reveals the Turkish right's ability to combine Islamic solidarity with national identity. The moderate relationship (Jaccard coefficient: 0.625) between national unity and Islamic unity suggests that during periods of crisis, national interests were prioritized but formulated in ways that did not contradict Islamic values.

The findings indicate that the Da'wah discourse has functioned as both an ideological and political tool, synthesizing national and religious values while acting as a stabilizing force during Turkey's modernization process. The themes of state preservation, national independence, and harmony between religious and national values have emerged as central pillars of the Da'wah discourse. In this regard, the National View Movement employed the Da'wah discourse not merely as a tool of opposition but also as a method of pursuing political power. By uniting religious and national values within the Turkish right, the movement has served as a balancing element against ideological polarization. The correlation analysis based on the Jaccard coefficient has provided a valuable method for understanding the complex and multidimensional nature of this discourse.

This analysis demonstrates how the Da'wah discourse has become a transformative force in modern Turkish political life, evolving into a political strategy that addresses both local and global contexts. The research lays a critical foundation for understanding the dynamics of this discourse and its potential future impacts. In this regard, future studies on the continuity and

transformation of the Da'wah discourse in Turkish political life could further illuminate the ideological and political changes within this context.

REFERENCES

- AHMAD, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- AKIN, M. H. & COŞKUN, B. (2017). Türkiye Siyasi Kültüründe Sağ-Sol Ayrımı ve Milli Görüş Hareketi. *ESAM Turkish Studies Dergisi Milli Görüş Özel Sayısı*. 12(1). ss. 1-10.
- AKŞİT, B. & COŞKUN, M. K. (2005). Türkiye'nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (s. 394-410). İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKTAY, Y. (2005). Halife Sonrası Şartlarda İslamcılığın Öz-Diyar Algısı. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (s. 68-128). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALTHUSSER, L. (2000). *Özeleştirici Ögeleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- AYHAN, H. & UZUN, M. İ. (1995). Ezanın Türkçeleştirilmesi. İçinde, *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 12* (s. 38-42). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- BLACK, A. (2010). *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi Peygamberden Bugüne*. Ankara: Dost Kitabevi.
- BLACKEDGE, A. (2005). *Discourse and Power in a Multilingual World*. London: University of Birmingham.
- BULAÇ, A. (2009). *Göçün ve Kentin Siyaseti MNP'den SP'ye Milli Görüş Partileri*. İstanbul: Çıra.
- CHILTON, P. (2005). Missing Links in Mainstream CDA: Modules, Blends and the Critical. Ruth Wodak & Paul Chilton (Ed.), *A New Agenda in Critical Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*, in, (s. 19-52). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- ÇAĞLAYAN, S. (2011). *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- ÇAHA, Ö. & BAYKAL, M. (2017). Milli Görüş Hareketi'nin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 788-806.
- ÇAKIR, R., BOZAN, İ. & TALU, B. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- ÇAKIR, R. (2013). Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın. İsmail Kara & Asım Öz (Ed.), içinde, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi* (s. 753-774). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- ÇELİK, N. B. (2009). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (s. 75-91). İstanbul: İletişim Yayınları.

- DIJK, TEUN V. (2008). Multidisciplinary CDA: a Plea for Diversity. Ruth Wodak & Michael Meyer (Ed.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, in, (s. 95-120). London: SAGE Publications.
- DÖKMECİYAN, R. H. (2003). *Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- DURNA, T. & KUBİLAY, Ç. (2010). Tezcan Durna (Ed.) içinde, *Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümler. Med'yadan Söylemler* (s. 47-82). İstanbul: Libra Yayıncılık.
- EDİP, E. (1950). Partilerin Din Siyaseti. *Sebilürreşad Dergisi*. 4(76). ss. 3-8.
- ESKİ, M. (1991). *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati*. Ankara: ATAM Yayınları.
- FAZİLET PARTİSİ 1999 SEÇİM BEYANNAMESİ. (1999). *Yayınevi Belirtilmemiştir*.
- GÖRGÜN, T. (2011). Tecdid. İçinde, *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 40* (s. 234-239). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- GRAMSCI, A. (1986). *Hapishane Defterleri Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*. İstanbul: Onur Yayınları.
- GUIDERE, M. (2012). *Historical Dictionary of Islamic Fundamentalism*. Lanham: The Scarecrow Press.
- HİLMİ, A. (1974). *İslam Tarihi Hazret-i Peygamber'den Zamanımıza Kadar*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- KARA, İ. (2009). *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARATEPE, T. Ç. (2001). İslam Mecmuası. İçinde, *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 23* (s. 53-54). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- KARPAT, K. H. (2001). *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KURTOĞLU, Z. (2005). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (s. 201-216). İstanbul: İletişim Yayınları.
- LACLOU, E. (1998). *İdeoloji ve Politika*. İstanbul: Belge Yayınları.
- LEWIS, B. (1988). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- MARDİN, Ş. (1991). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERAD, A. (1993). *Çağdaş İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MİSİROĞLU, K. (1979). İflas Nöbeti. *Sebil Dergisi*, 4(185).
- PETERS, R. (2014). 18. Ve 19. Yüzyıllarda İctihad ve Taklid. N. Okuyucu (Ed.), içinde, *Batı Gözüyle Tecdit İslam Dünyasında Tecdit Hareketleri 1700-1850* (s.75-88). İstanbul: Klasik Yayınları.
- REJWAN, N. (2000). *The Many Faces of Islam Perspectives on a Resurgent Civilization*. Orlando: University Press of Florida.

- SARIBAY, A. Y. (2008). Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programın İçeriği. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik* (s. 618-634). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAUSSURE, F. (1998). *Genel Dil Bilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual.
- TAŞKIN, Y. (2008). Anti-Komünizm ve Türk Milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik* (s. 618-634). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKİN, A. & AKGÜN, B. (2011). İslamcılar ve Demokrasi İlişkisinin Tarihsel Seyri. Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (s. 652-663). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNAYA, T. Z. (2007). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNÇAY, M. (2009). İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama). Tanıl Bora & Murat Gültekin (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (s. 92-96). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TURAN, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi 4*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- VOLL, J. O. (2014). Tecdid ve İslahın Temelleri: 18. Ve 19. Yüzyıllarda İslami Hareketler. N. Okuyucu (Ed.), içinde, *Batı Gözüyle Tecdit İslam Dünyasında Tecdit Hareketleri 1700-1850* (s.39-50). İstanbul: Klasik Yayınları.
- YORGANCILAR, S. (2012). *Milli Görüş*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- YÜCE, N. (1988). Ağaoğlu Ahmet. İçinde, *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 1* (s. 464-466). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- WODAK, R. (2001). The Discourse Historical Approach. Ruth Wodak & Michael Meyer (Ed.) *Methods of Critical Discourse Analysis*, in, (s. 63-94). London: SAGE Publications.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 12.10.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 05.02.2025

DOI: 10.30692/sisad.1565988

75. YILINDA NATO’NUN STRATEJİK DEĞERİ VE ABD’NİN İKİLEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation of NATO's Strategic Value and the USA's Dilemmas in Its 75th Anniversary

Büşra UZUNER

Doktora Öğrencisi

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-8266-9565

busra_uzuner_26@hotmail.com

Levent YİĞİTTEPE

Doç. Dr.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Üniversite Adı

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-2508-5501.

lyigittepe@kmu.edu.tr

Atf/Citation: Büşra Uzuner ve Levent Yiğittepe (2025), “75. Yılında NATO’nun Stratejik Değeri ve ABD’nin İkilemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.43-60.

Öz: NATO, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortak değerlerin güdülmesi prensibine ve tehditler karşısında üye devletler ile birlikte hareket etme amacı ile kurulmuştur. Kolektif güvenlik örgütü olarak kurulan NATO, kurulduğundan itibaren uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişikliklere uyum sağlayarak bugüne kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Bu doğrultuda ABD merkezli Trans-Atlantik ilişkilerin geliştirilmesi ve alan dışı operasyonlarda bulunma misyonlarını edinmiştir. Fakat Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile ciddi bir sınanma evresinden geçmiştir. ABD’nin ittifakı göz ardı etmesinden dolayı ittifakın geçerliliği sancılı bir süreçten geçmektedir. ABD’nin çok kutuplu sistemdeki politik tercihlerinin, NATO’nun popülerliğinin sarsılmasına neden olduğu görülmektedir. Çalışmada, başarılı bir dönüşüm süreci yaşayan NATO’nun 75. Yılına girerken cazibesindeki kırılmalar üzerinde durulmuştur. Bu süreç içerisinde yaşadığı ve yaşanması muhtemel sorunlar analitik bakış açısı ile analiz edilmiştir. Geline bu noktada ABD hegemonyasının NATO üzerinde olumsuz bir etkisinin de olduğu vurgulanmıştır. NATO’nun stratejik değeri, 75. Yılında devam ediyor olsa da ABD’nin ikilemleri yüzünden geleceği için ciddi problemlerle karşılaştığı görülmüştür. Aynı zamanda bu problemlerin artacağı iddia edilmiştir. Konu ile ilgili doğru analizin yapılması için karşıt görüşlerin de yer aldığı bilgi örnekleme kullanılmıştır. Özetle nitel nitelikte olan

bu çalışmada daha önce yayınlanan bilimsel nitelikli kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışmada ABD-NATO ilişkisinin eleştirel bakış açısı ile ele alınmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Kolektif Güvenlik, NATO Cazibesi, Trans-Atlantik İlişkiler, Uluslararası Sistem.

Abstract: NATO was established after World War II with the principle of pursuing common values and acting together with member states against threats. Founded as a collective security organization, NATO has been able to continue its existence to this day by adapting to the changes that have occurred in the structure of the international system since its establishment. In this regard, it has undertaken the mission of developing US-based Trans-Atlantic relations and conducting out-of-area operations. However with the end of the Cold War, it went through a serious testing phase. The validity of the alliance is going through a painful process because the US ignores it. It can be seen that the US's political preferences in the multipolar system have caused NATO's popularity to be shaken. The study focused on the decline in the attractiveness of NATO as it entered its 75th year, having gone through a successful transformation process. The problems experienced and likely to be experienced during this process were analyzed from an analytical perspective. At this point, it has been emphasized that US hegemony also has a negative impact on NATO. Although the of NATO's strategic value continues in its 75th year, it has been seen that the USA faces serious problems for its future due to its dilemmas. At the same time, it has been claimed that these problems will increase. In order to make a correct analysis on the subject, a sample of information including opposing views was used. In summary, this qualitative study utilized previously published scientific sources. It is thought that the study will contribute to the field by examining the US-NATO relationship from a critical perspective.

Keywords: USA, Collective Security, NATO Attraction, Trans-Atlantic Relations, International System.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra barış ve güvenliğin sağlanması prensibi etrafında Batı Avrupa'nın hem askeri hem de ekonomik güvenliğinin sağlanması, uluslararası sistemin temel odak noktası olmuştur. Bu kapsamda ABD, Batı Avrupa ülkelerinin garantörlüğünü yapmak görevini üstlenmiştir. Bu görev doğrultusunda Sovyet tehdidine karşılık savunma ve güvenlik amacı ile Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization–NATO) kurulmuştur. ABD, NATO'ya sağladığı büyük ekonomik ve askeri güç sayesinde ittifakın liderliğini elde etmiştir. NATO, 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonucunda değişen uluslararası sistem içerisinde bir boşluğa düşmüştür. Uluslararası kamuoyu, NATO, işlevselliğini yitiriyor mu? Yeniden şekillenen düzene adaptasyon sağlayabilecek mi? gibi sorular ile çalkalanmıştır. Doğu Bloku'nun yıkılması ile düşmansız kalan Batı Bloku, NATO'nun misyonunu tamamlamış olduğu yönündeki tartışmalar ile karşı karşıya kalmıştır. Esasında 'Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı' argümanının aslında tartışmalı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira SSCB dağıldıktan kısa bir süre sonra Sovyet varisi Rusya, uluslararası arenaya geri dönmüştür. Etki alanını genişletme rekabeti veren Rusya, uluslararası sistemde Sovyet tehdidinin devamı olarak görülmektedir. Her halükarda NATO'nun yapısal dönüşüm gerçekleştirilmesi gerekmiştir.

NATO, 1990'lardan itibaren çeşitli zirve toplantıları ile stratejik konseptler belirlemiştir. Uluslararası sistemin değişmesi ile ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışı, aktörler açısından yeni stratejik hamlelerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. NATO'nun belirlemiş olduğu stratejik konseptler, bu anlayışın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. NATO'nun stratejileri; Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası ve 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası olarak ele alınmaktadır. Fakat bu sınıflandırma, güncel gelişmeler ve ABD'nin politik ikilemleri ele alındığı zaman eksik kalmaktadır. Sürecin doğru analiz edilebilmesi için ABD'de Trump yönetimi ve sonrasında sınıflandırmaya dâhil edilmesi gerekmektedir. Zira Trump yönetiminin Avrupa ülkelerine yönelik negatif tavrı, NATO'nun geleceği için bir kırılmaya neden olmuştur. Öyle ki NATO, 2019'da Londra'da gerçekleştirilen zirve toplantısı ile NATO'nun geleceğine dair öngörülerin yer aldığı bir rapor hazırlanması kararı almıştır. Bu karar akabinde Trans-Atlantik ilişkilerin güçlendirilmesi, ortak değerlerin yeniden ön plana çıkarılması gibi noktaların vurgulandığı 'NATO 2030 vizyonu' belirlenmiştir. Bahsi geçen vizyon, NATO'nun bozulan hücrelerinin yeniden tamir edilmesi için gerekli bir adım olarak görülmektedir.

Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılması, ABD hegemonyasına rakip olabilecek küresel güçlerin ortaya çıkması, Avrupa'da ekonomik ve siyasi krizlerin baş göstermesi, Balkanlardaki çatışma sarmalının hâlâ devam ediyor olması, uluslararası sistemin ve güvenlik algısının değişimini tetikleyen olayların başında gelmektedir. Bu değişimin getirdiği en önemli gelişme, NATO'nun stratejik değerini devam ettirmesi ve genişlemesi olmuştur. Uluslararası sistemde değişen güvenlik ortamı ve dış politika anlayışlarına rağmen NATO'nun uzun ömürlü olması, uluslararası ilişkiler literatürü açısından dikkat çekmektedir. Ve çoğunlukla NATO'nun kurumsal yeteneği ve askeri dinamikleri üzerinden analiz yapılmaktadır. Bundan mütevellit bu çalışmada, politik girdilerin etkisi üzerinden çözümleme yapılmıştır. NATO'nun kuruluşu, dönüşümü ve bugünün koşullarında varlığının sınanmasındaki ABD'nin politik etkinliğini analiz etmek çalışmanın ortaya çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan çalışmada ilk olarak 1949'da 12 üye ile kurulan NATO, 75. Yılına nasıl giriyor? Bugün 32 üyesi bulunan NATO'nun stratejik değeri, hâlâ devam ediyor mu? sorularına cevap aranmıştır. Daha sonra ABD'nin güncel politik tercihleri, NATO'yu erozyona mı uğrattıyor? Trans-Atlantik partnerliğinin geleceği nasıl olacaktır? soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada cevaplanması gereken sorular çerçevesinde NATO'nun kurumsal yapısının özelliklerinden ve stratejik konseptlerinin içeriğinden detaylı olarak bahsedilmemiştir. Konu, güvenlik aracı olarak NATO, Trans-Atlantik ilişkiler, ABD üçgeninde sınırlandırılmıştır. Ayrıca alan dışı operasyonların ne olduğundan değil uluslararası sistem ve Trans-Atlantik ilişkiler üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir. Bu kapsamda üç bölüm olarak hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde kolektif güvenlik örgütü olan NATO'nun ortaya çıkışından ve sistem içerisindeki nüfuzundan bahsedilerek konunun arka planı oluşturulmuştur. İkinci bölümde Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni güvenlik ekosisteminde NATO'nun yaşadığı başarılı dönüşüm hikâyesi ve ABD'nin rolü ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise ABD'nin NATO üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisi karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek NATO'nun geleceği tahlil edilmiştir. ABD'nin ikilemleri sonucundaki farklı güvenlik politika tercihlerinin NATO'ya etkileri izah edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bölümün alt başlığı olarak Trans-Atlantik ilişkiler bağı kapsamında Atlantik ittifakının yaşadığı ve yaşaması muhtemel problemler üzerinde durulmuştur. Böylece NATO'nun transformasyonundaki başarının arka planını, gelinen süreçte NATO içerisindeki ABD dinamizmini ve ikilemlerinin olumsuz yansımalarını anlamamıza yardımcı olacak bir çalışma ortaya konulmuştur.

NATO Yapılanmasının Ortaya Çıkışı ve Sistem İçindeki Nüfuzu

Birinci Dünya Savaşı'nda ABD, kısmen dünya siyasetinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise Avrupa devletleri her alanda tahribata uğramış ancak ABD bu savaştan etkilenmemiş ve dünyanın en güçlü devleti pozisyonuna gelmiştir (Yığıttepe, 2020a: 17). Uluslararası ilişkiler tarihinde dengeleri değiştiren ve tüm dünyayı etkisi altına alan bu iki büyük dünya savaşının bölgeler arasında sınır aşan etkilere neden olması, NATO fikrine giden yolun açılmasına sebebiyet vermiştir. NATO'nun kuruluşunu kavrayabilmek için Soğuk Savaş döneminin ne anlama geldiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu sistemin tekelinde iki süper gücün (ABD-SSCB) güç dengesini belirlediği, topyekûn savaşın yaşanmadığı '*zorunlu barış dönemi*' ve nükleer silahlanmanın hızlı bir şekilde arttığı '*dehşet dengesi dönemi*' olarak tanımlanmaktadır (Sokullu, 2019, s. 4).

ABD öncülüğünde birden fazla egemen devletin bir araya gelerek oluşturduğu yani hükümetlerarası bir kuruluş olan NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında (4 Nisan 1949), bloklar arası askeriyeden ideolojiye kadar pek çok alanda muazzam rekabetin yaşandığı bir ortamda kurulmuştur. Bir ittifak girişimi olarak bilinen kuruluşun temel amacı, üye devletlerin karşı karşıya kalabileceği her türlü tehdit karşısında birlikte hareket etmek olarak belirlenmiştir. Fakat özü, Soğuk Savaş döneminde askeri açıdan üstünlüğü olan SSCB'nin, Avrupa'ya karşı irredentist ve militan tutum sergilemesine dayanmaktadır. Keza NATO'nun kuruluş nedeninin

SSCB'yi çevreleyerek Sovyet tehdidini engellemek olduğu literatüre hâkim olmuştur (Trani ve Davis, 2017, s. 28-32; Hook ve Spainer, 2016, s. 58).

SSCB, komünist yönetimi yaygınlaştırmak için kendisini Nazi işgalinin kurtarıcısı olarak nitelendirmiştir. Böylece Doğu Avrupa ülkeleri ile kolaylıkla ittifaklık elde etmiştir. Bu askeri güvenlik tehdidini bertaraf edebilmek yani SSCB'ye karşılık birlik oluşturma mantığı ile bir güç dengesi oluşturmak dürtüsünün ABD için esas amaç olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu doğrultuda NATO, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın güvenliğini sağlamak amacı ile Sovyet tehdidine karşı girişilen caydırıcılık yönteminin bir aracı olmuştur.

12 üye (ABD, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz) ile kurulan NATO, ilk etapta sadece 4 (Türkiye, Yunanistan, Almanya, İspanya) ülkenin üye olmasına izin vermiştir. İttifak Soğuk Savaş sonrasında da genişleme politikasına devam etmiştir. Sonuncu genişleme politikasının hayata geçirilmesinde ise 24 Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa ülkelerinde oluşturduğu güvenlik kaygısı etkili olmuştur. Bu güvenlik kaygısı sonucunda Nisan 2023'de Finlandiya, Mart 2024'te İsveç NATO üyesi olmuştur (NATO, 2024). Aynı zamanda Rusya tehdidine karşılık Balkan ülkelerinin de ittifak içerisine katılma isteğı gündeme gelmiştir.

NATO'ya üye olan bütün ülkelerin teorik olarak eşit haklara sahip olmasına rağmen hakların pratiğe dönüşmesinde emir komuta zincirinin başı olan ABD'ye göre hareket edilmektedir. Nitekim SSCB, İkinci Dünya Savaşı'ndan hem askeri hem de ideolojik anlamda güçlü çıkarken Avrupa, gücünü kaybederek çıkmıştır. Güçlü Sovyet etkisi, güçsüz Avrupa karşısında tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle ideolojik birliğin sağlanması için COMINFORM, ekonomik birliğin sağlanması için de COMECON aracılığıyla Sovyet yayılcılığının pekiştirilmeye çalışılması Batı'yı harekete geçirmiştir.

COMINFORM (Komünist Enformasyon Bürosu), 1947'de Stalin tarafından kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin ideolojik birliğini öngören bir örgüttür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist ulusların ideolojilerini birleştirmeyi, Sovyet nüfuzunun uydu devletleri üzerinde korunmasına yardımcı olmayı ve ABD emperyalizmi ile mücadele etmeyi amaçlamıştır. 1956'da ortadan kalkmıştır (Study Smarter, 2024). COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) ise Doğu Avrupa ülkelerine ekonomik yardım etmek amacıyla SSCB liderliğinde 1949'da kurulmuştur. Sosyalist ülkelerin ekonomisinin SSCB ile entegre edilmesi amaçlanmıştır. Fakat 1991'de varlığı son bulmuştur (Karadeniz, 2020, s. 4).

İkinci Dünya Savaşı'nın diğeri bir kazanımı olan ABD, savaştan sonra o ana kadar benimsediğı izalosyanist politikayı tamamen terk ederek sahalarda aktif olarak yer almayı tercih etmiştir (Hook ve Spainer, 2016, s. 6-9). Bu tercihin en önemli aracı ise NATO olmuştur. ABD, NATO'nun hâkimi olarak savaş esnasında bağlaşıklık olduğu SSCB'nin nüfuz alanını daraltmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen uluslararası örgütü, ABD'nin ulusal çıkarlarının sonucu olarak görmek yanlış olmayacaktır. Öyle ki ABD, Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO aracılığı ile Avrupa üzerinde askeriden ideolojiye kadar pek çok alandaki nüfuzunu artırma fırsatı elde etmiş, SSCB'yi çevreleyebilme politikası yürütmüş ve Almanya'yı kontrol altında tutabilmeyi başarmıştır (Gözen, 2006, s. 177).

Diğeri yandan NATO, uluslararası barış ve güvenliğinin sağlanması amacıyla 'kolektif güvenlik koruyuculuğı' rolü üstlenmiştir. ABD, bu rolün gereğı olarak çöken Avrupa ekonomisinin yeniden yapılanmasına yardımcı olmuştur. Böylelikle hem ABD hem de NATO uluslararası camiada prestij kazanmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş süresince benimsemiş olduğu stratejilerin özünü, ABD-SSCB arasındaki güvensizlik ve karşılıklı korku duygusu oluşturmuştur. Stratejiler, başlangıçta SSCB'yi yok etmek amacıyla her türlü tekniğı kapsarken sonraları SSCB'yi dengeleme ve caydırma hedefi ile hazırlanmıştır. Bu değışikliğin en önemli sebebi ise SSCB'nin de ABD'ye nükleer silahlar ile karşılık verme ihtimalinin bulunmasıdır.

Soğuk Savaş boyunca dış politikada yaşanan gelişmeler ve stratejik konseptler bağlamında NATO'nun işlevselliği bazı noktalarda toplanmıştır. Bunlar sırasıyla; SSCB'nin gücünün kırılması için ABD ve Avrupa'nın güçlerinin birleştirilmesi ile güvenlik kalkanı oluşturmak, Nazi Almanya'sının denetimsiz güçlenmesinin getirdiği olumsuz sonuçlardan ötürü Almanya'nın yeniden güçlenmesini önlemek, Avrupa'nın ekonomik ve demokratik gelişimine destek vererek askeri misyonunun ötesinde ortak değerlerin temsil edildiği siyasi bir oluşum oluşturmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Oğuzlu, 2019, s. 1-2). Bu işlevselliğin günümüzün dinamiklerine göre geçerliliği, yaşadığı değişiklikler yeni güvenlik atmosferi içerisinde ilerleyen başlıklarda tartışılmıştır.

Kolektif güvenlik örgütü olarak ortaya çıkan NATO, 1949-1991 arasında kuruluş ilkeleri doğrultusunda hareket etmiş, benimsediği stratejiler ile misyonunu devam ettirmiş, caydırıcılığı ilk sıraya yerleştirmiş, SSCB ile ufak çaplı gerginlikler yaşasa da sıcak bir çatışmaya girmemiştir (Yiğittepe, 2020b: 112). Berlin Bunalımı ve Küba Füze Krizi, NATO ve SSCB arasında sıcak çatışmaya dönme ihtimaline en çok yaklaşan iki olay olarak değerlendirilmektedir.

Berlin Bunalımı, ABD'nin Batı Almanya'yı NATO'ya alma kararı üzerine yaşanmıştır. Berlin Bunalımının yaşanmasıyla birlikte ABD ve Avrupa'nın SSCB ile iş birliği ihtimali ortadan kalkmıştır (Armaoğlu, 2010, s. 543). Küba Füze Krizi ise, SSCB'nin Küba'da nükleer füzeler yerleştirmeye başlaması ve ABD'nin bu duruma karşı çıkması üzerine yaşanmıştır (Küresel Siyaset Merkezi, 2023). ABD'nin 1961'de Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzelerini kaldırma garantisi vermesi karşılığında SSCB, Küba'daki füzeleri geri çekme kararı almıştır (Alkan, 2015, s. 97). Böylece Küba Füze Krizi çözüme kavuşturulmuş ve tüm dünya nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür.

Yeni Güvenlik Atmosferi ve NATO'nun Dönüşümü

NATO'nun yeniden yapılanma süreci, Soğuk Savaş sonrasında güvenliğin derinleşmesi ve genişlemesi ile doğrudan ilintilidir. Bu açıdan ilk olarak yeni güvenlik atmosferinden bahsetmek gerekmektedir. İnsanlığın varoluşundan itibaren her zaman gündemde olan güvenlik olgusunun temeli, tehditlerden korunma ve riskleri en minimum seviyede tutma düşüncesine dayanmaktadır. Güvenliğin yeni hali ile bu temelin kökten değişimi vurgulanmamaktadır. Sadece kavramın uluslararası konjonktüre göre daha kapsamlı bir perspektiften ele alınması kastedilmektedir. Diğer bir ifade ile değişen güvenlik algısı, ulus-devletlerin politika gündemlerinin yeniden yorumlanması şeklinde yorumlanmaktadır (Baldwin, 1997, s. 5).

Uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik anlayışları geleneksel ve eleştirel yaklaşımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Yeni güvenlik atmosferinin şekil almasında eleştirel teorinin ciddi katkılarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eleştirel teoriye göre güvenlik anlayışının devlet merkezli referans noktası, bireyleri içine alarak genişletilmelidir (Dunne ve Wheeler, 2004, s. 10). Ayrıca güvenlik, Barry Buzan tarafından askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenlik olmak üzere beş ayrı sektörel alanda sınıflandırılarak genişletilmiştir (Buzan, 1991, s. 19-20). Soğuk Savaş sonrasında yeni düzeninde meydana gelen tehditler, bu beş sektörde dâhilinde ele alınmıştır.

Küreselleşme sürecinin de etkisiyle Buzan'ın sektörel güvenlik dağılımını doğrular nitelikte askeri unsurların ötesinde ulusal ve uluslararası güvenliğe yönelik yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Bunlar; birey, ekoloji, ekonomi, sağlık, demografi, enerji, gıda, bilişim güvenliği gibi yeni güvenlik alanları; uluslararası terörizm, yasadışı göç, silah(sız)lanma, etnik sorunlar, organize suçlar (uyuşturucu, insan, silah kaçakçılığı vs.), siber saldırı gibi yeni tehditlerdir (Karabulut, 2015, s. 134). Bu yeni tehditler, ulus-devletler ve uluslararası örgütlerin yeni güvenlik politikası benimsemesine neden olmuştur. Böylece devletlerin politik çıkarları farklılaşmıştır. Diyalog kurma, diplomasi, iş birliği, uluslararası barış, insani yardım gibi

söylemlerin ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Doğal olarak NATO'nun da benzer söylemleri bünyesine dâhil etmesi gerekmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte değişen uluslararası konjonktürde NATO'nun varlığı sorgulanmaya başlamıştır. Yeni güvenlik atmosferi içerisinde NATO'nun varlığına son verilmeli mi? Yoksa yeni düzene göre yeniden şekillendirilmeli mi? soruları arasındaki çıkmaz, uluslararası ilişkilere damgasını vurmuştur 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de SSCB'nin dağılması, Sovyet tehdidini ortadan kaldırmıştır. Varşova Paketi'nin dağılmasıyla beraber NATO yapılanmasına da son verilmesi gerektiği yönünde fikirler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan iki kutuplu düzenin sona ermesi sonucunda ABD hegemonyasında tek kutuplu düzenin oluşması, Amerika'nın gücü ile doğru orantılı olan NATO'nun gücünü korumaya devam edeceği düşünülmüştür (Nye, 2002, s. 570). İttifak da bu yönde gelişmelere sahne olmuş ve kendi içinde geleceğine dair bir sorgulama yapılmaya başlanmıştır.

Esasında Soğuk Savaş döneminin bitmesi sonucunda NATO'nun varlığının sorgulanmasının ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Çünkü SSCB'nin dağılması ile Sovyet tehdidi ortadan kalkmamıştır. Rusya, sahip olduğu askeri güç ile SSCB'nin yasal varisi olarak uluslararası sistemde yerini almıştır. Doğal olarak sistem de bir değişiklik yaşanmış fakat tehdidin özü devam etmiştir. Bu açıdan NATO, sistem içerisindeki yeni gelişmeleri dikkate almış ve yapısını güncelleyerek varlığını devam ettirmiştir. Bu güncellemeleri de 1990'lardan itibaren gerçekleştirdiği zirve toplantılar ile belirlediği stratejik konseptler sayesinde gerçekleştirmiştir.

Diğer taraftan SSCB'nin dağılmış olması, NATO'nun dönüşüm yaşamasının tek etkeni değildir. Dağılımın arka planında yaşanan gelişmeler de önemli bir parçayı oluşturmaktadır. İran-İrak Savaşı, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, Irak'ın Kuveyt işgali, Yugoslavya'da çatışmalar silsilesinin yaşanması, Bosna-Hersek trajedisinin yaşanması gibi olaylar, NATO'nun değişen şartlara adaptasyonunu zorunlu kılmıştır. Bahsi geçen olaylara müdahale etme noktasında Avrupa'nın askeri gücü yetersiz kalmıştır. Avrupa'nın yetersiz kaldığı yerde ABD'nin uluslararası gelişmelerden soyutlanması imkânsız hale gelmiştir (Hook ve Spanier, 2016, s. 188). Böylece Doğu Avrupa ülkeleri ile ABD liderliğindeki NATO arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırılması gündeme gelmiştir. Bu değişim sürecinde NATO'nun daha fonksiyonel hale dönüşebilmesi için kuruluş misyonu olan askeri boyutunun yanı sıra siyasi ve ekonomik boyutuna yeni işlevsellik kazandırılması gündeme gelmiştir (Krahmann, 2005, s. 11).

NATO, 1991-2000 arasında gerçekleştirdiği zirve toplantıları ile dönüşüm yolundaki ilk adımları atmıştır. Bu süreç içerisinde 1990 Londra Zirvesi, 1991 Roma Zirvesi, 1994 Brüksel Zirvesi, 1999 Washington Zirvesi, bu dönüşümünde dikkat çeken zirvelerdir. Bu zirvelerde yeni stratejiler benimsenerek hem kolektif güvenlik ilkelerinin korunması hem de tehdit olarak kabul edilen devletler ile iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır (Yiğittepe, 2020b: 113).

Böylelikle yeni güvenlik atmosferi içinde kuruluşun varlığının ortadan kalkmasının söz konusu olamayacağı kabul edilmiştir. Askeri araçlar ile birlikte siyasi ve ekonomik araçların kuruluşun bünyesine dâhil edilmesi ile geniş güvenlik yaklaşımının gerekliliği vurgulanmıştır. İş birliği ve savunma kavramları birlikte ele alınmaya başlamıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar, milliyetçi ve etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi tehditler etrafında önleyici diplomasi, kriz yönetimi, barış koruma operasyonlarına katılma gibi yeni görevler belirlenmiştir (Purtaş, 2005, s. 10). AB'nin NATO savunma alanına katılması kararlaştırılmıştır. Böylelikle NATO'nun geniş sahalarda faaliyet göstermesinin yolu açılmıştır.

Washington Zirvesi'ne ayrı bir önem atfedilmiştir. Hatta dönüm noktası olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Zira Yeni NATO, İkinci NATO olarak da bilinen bu zirvede Doğu Avrupa'ya genişleme politikası kabul edilmiş, küresel güvenliği sağlamak için 21. Yüzyılın temel güvenlik sorunları askeri müdahale alanına dâhil edilmiş, AB için ortak bir güvenlik politikası geliştirilmiştir (Yiğittepe, 2017, s. 347). NATO'nun Alan Dışılık (Out of Area) probleminin yani hem coğrafi hem de amaçlar bakımından NATO alanının dışında kalan

sorunların çözüme kavuşmasına olanak sağlamıştır (Doğan, 2003, s. 64-66). Ayrıca küresel tehditlerle mücadele etme konusunu kapsamaması nedeniyle uluslararası camiaya küresel bir ittifak kuruluşu olduğunu duyurmuştur. Böylelikle iş birlikleri ve Avrupa- Atlantik ortaklıkları ile gelişen Trans-Atlantik ilişkiler ağı, dönem dönem çalkantılar yaşasa da günümüze kadar devam etmiştir.

1990'dan 2000'e kadar gerçekleşen zirve toplantılarda alınan kararlar sonucunda NATO 21. Yüzyıl konsepti oluşturulmuştur. 21. Yüzyıl konseptinde Avrupa ile Kuzey Amerika'nın güvenlikleri kapsamında Trans-Atlantik ilişkilerin geliştirilmesi ve alan dışı bölgelerde meydana gelen çatışmaların barışçıl yöntemler ile çözülmesi vurgulanmıştır (Dedeoğlu, 2020, s. 323). Bu çerçevede özellikle alan dışılık misyonu merkeze alınarak birtakım operasyonların da önü açılmıştır.

Coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası, ideoloji olarak Doğulu kabul edilen Balkanlarda yaşanan iç çatışmalar, NATO'nun stratejik konseptlerle belirlediği yeni misyonunu BM barış koruma operasyonları çerçevesinde faaliyete geçirmesine olanak sağlamıştır. Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaları durdurmak için Uygulama Gücü (IFOR) 1995'te kurulmuştur (Tezcan, 2012, s. 63). IFOR, NATO'nun alan dışı operasyonlarının başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Yine Sırp'ların Kosova'ya yönelik katliamlarına müdahale etmek amacıyla Kosova Kuvveti (KFOR) 1999'da oluşturulmuştur. Kosova'da konuşlandırılan NATO Barış Gücü KFOR, ABD'nin en büyük askeri üssü olarak bilinmektedir (Özlem, 2012, s. 31-32).

NATO'nun Balkanlarda yeni misyonu kapsamında müdahale gerçekleştirmesi, NATO varlığına bir prestij kazandırmıştır. Fakat diğer taraftan eleştirilmesine de neden olmuştur. Çünkü müdahaleye kadar geçen süre zarfında Balkanlardaki çatışmalar etnik temizliğe dönüşmüştür. ABD çıkarlarına göre hareket eden NATO, geç kalmış bir müdahalede bulunmuştur (Doğan, 2005, s. 95). Geç müdahaleye rağmen çatışmaların sonlandırılmasında İttifak'ın önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür.

NATO'nun işlevselliğini genişletmek için Avrupa dışında gerçekleştirdiği operasyonlar Balkanlar ile sınırlı kalmamıştır. Örneğin 2001'de Afganistan'da Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'nin (ISAF) kurulması ile Avrupa-Atlantik sahası dışındaki misyonunu gerçekleştirmiştir (NATO, 2022). Çatışmalar sarmalının sürekli kendisini yenilediği Orta Doğu ve Afrika Coğrafyası da müdahale edilen alan dışı bölgelerin başında gelmektedir. NATO müdahalelerinin bilinen en temel gerekçesi, bir bölgedeki çatışma halinin yerini barış ve istikrara bırakmasını sağlamaktır. Bu gerekçenin arka planında ise NATO'nun küresel bir güvenlik örgütüne dönüşme çabası yer almaktadır (Karabulut, 2014, s. 40). Zira alan dışı müdahaleler, NATO'nun küresel çaplı prestij kazanmasına olanak sağlamaktadır.

Diğer taraftan NATO'nun edindiği yeni misyonun farklı bir boyutu da bulunmaktadır. Küresel güçler, iç çatışmaların yaşandığı bölgelerde NATO aracılığı ile insani müdahale adı altında söz hakkı elde etmektedir. Böylelikle ulusal nitelikteki sorunlar, insan haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile uluslararası sorun haline evrilmektedir. NATO'nun yeni misyonu kapsamında gerçekleştirdiği müdahalelerden birisi olan Libya müdahalesi bu durumu örneklendirmektedir. Müdahale sonucunda Fransa başta olmak üzere küresel güçlerin söz hakkı elde etmesi ile Libya iç savaşı, uluslararası bir sorun haline bürünmüştür (Bağbaşıoğlu, 2020, s. 518).

Küresel sistemde dönüm noktası olarak kabul edilen ve ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırısı, NATO'nun dönüşümünde önemli bir yere sahiptir. Saldırı sonrasında ABD, uluslararası politikada daha keskin ve net kararlar benimsemiştir. Akabinde NATO'da ABD ile aynı çizgiye yönelmiştir. Öyle ki dönemin ABD Başkanı George W. Bush, NATO'nun 5. Maddesini¹ kendisine dayanak olarak değerlendirmiştir. Bahsi geçen saldırı, 5. Madde

¹ Söz konusu 5. Madde ; *Taraflar, Avrupa veya Kuzey Amerika'da içlerinden birine veya birkaçına yönelik silahlı bir saldırının hepsine karşı yapılmış bir saldırı sayılacağı konusunda hem fikirdirler. Dolayısıyla, böyle bir silahlı saldırı*

kapsamında bütün NATO üyelerine yapılmış terör eylemi olarak kabul edilmiştir. Akabinde ABD'nin Afganistan işgali yaşanmıştır. Ve işgali meşrulaştırmak için NATO'nun 5. maddesi ilk kez kullanılmıştır.

NATO, dönüşüm sürecini 2000'lerin sonuna kadar ABD çizgisinde devam ettirmiştir. 2002 Roma ve Prag Zirvesi, 2004 İstanbul Zirvesi, 2006 Riga Zirvesi 11 Eylül saldırısı etkisinde hazırlanmıştır (Güzel, 2009, s. 98-100). Bu zirve toplantılarının geneli, terörizmle mücadele konusunda müdahaleye varan önlemlerin alınması noktasına odaklanmıştır. Teröre karşı askeri operasyonel kabiliyetinin artırılması üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım neticesinde uluslararası sistem, savunmanın ötesinde güvenliği sağlama amacı taşıyan bir ittifak ile karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül saldırılarının sonucunda terörizmin bilgi ve iletişim teknolojisi ile birleşmesi (siber tehdit), hibrit savaş gibi kavramların güvenlik meselesi olması yeni stratejik konseptinin belirlenmesini gerektirmiştir.

2000'lerden itibaren uluslararası sistemde değişen konjonktür, 11 Eylül terör saldırısı, ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri, NATO üyesi ülkeleri hem terörizm hem de yeni tehdit türleri ile karşı karşıya getirmiştir. Bu durum sonucunda NATO, ABD çıkarlarına hizmet etmekle suçlanmış, NATO'nun barışı sağlamak yerine kaosa neden olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Birsal, 2012, s. 119). Böylece NATO'nun stratejik değeri sorgulanmıştır. Bu problemin ardından değişen güvenlik ortamı ve Trans-Atlantik ilişkileri tehdit eden siber güvenlik ise ilk kez 2010'da gerçekleşen Lizbon Zirvesinde gündeme alınmıştır (Yiğittepe, 2018, s. 179-180). Bu tarihten sonra gerçekleştirilen diğer zirvelerde de siber güvenlik kabul edilen konseptlerin içinde yer almıştır.

2010'dan itibaren çok aktörlü bir yapıya doğru sürüklenen uluslararası sistem, yeni gelişmeler ile karşılaşmıştır. ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu sistem sona ermiştir. Rusya ve Çin hem askeri hem ekonomik olarak lider güçler arasında yer almıştır. Rusya'nın yeni jeopolitik oyun alanı olan Doğu Akdeniz, Güney Kafkasya, Doğu Avrupa bölgelerine yönelik siyasi nüfuz elde etme girişimleri belirginlik kazanmıştır (İlhan, 2019, s. 185-191). Güvenliğinden endişe eden Avrupa ülkeleri ABD'nin garantörlüğünü istemektedir. ABD ise Çin'in yükselişini dengelemek için Asya bölgesine yönelmiştir. NATO'nun ABD çıkarlarının tekeline kalması, ittifakın kuruluşunda vurguladığı ortak değerlerin paylaşımı noktasını sekteye uğratmıştır. Keza transatlantik ilişkilerin darbe almasına da neden olmuştur. Böylece NATO, günümüz koşullarında yeniden sorgulanmaya başlamıştır.

ABD'nin İkilemleri Çerçevesinde NATO'nun Geleceğinin Tahlili

NATO'nun geçmişi ve geleceği üzerinde oldukça etkili role sahip olan ABD ile ilişkilerine ihtiyatla değinmek gerekmektedir. ABD, hem askeri ve ekonomik güç olarak hem de siyasi nüfuz bakımından katkı sağlayarak NATO'nun en önemli üyesi olmuştur. Örneğin; ABD, Rusya'nın NATO sınırlarına gerçekleştirdiği saldırgan eylemlerine yönelik Baltık Devletleri'ne, Güneydoğu Avrupa'ya silah ve asker desteği vermiştir (Polat, 2020, s. 336). NATO'nun resmi kaynaklarında yer alan 2022 verilerine göre ABD, 821.830 milyon dolar savunma harcaması ile en üst sırada yer alırken Almanya 62.725, Fransa 55.939 milyon dolar ile sınırlı kalmıştır (NATO, 2022).

Görüldüğü üzere NATO'nun güvenliği sağlama misyonu ve caydırıcılık yeteneği, ABD'nin güvenlik şemsiyesi sayesinde vuku bulmaktadır. Bu durum ABD ve Batı Avrupalı müttefikler arasında liderlik ve yükümlülüklerin paylaşımı probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ringsmose, 2010, s. 321). Öyle ki ABD, artık NATO'nun askeri harcamalarının mükellefi olmaktan rahatsızlık duymaktadır. ABD, Avrupalı müttefiklerinin de NATO içerisinde savunma

---

meydana gelirse taraflardan her biri bireysel haklarını kullanarak, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesinde tanıyan kolektif meşru savunma ve silah kullanımı gibi gerekli gördüğü eylemler ile derhal saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardımcı olacaktır (NATO, 2023).

harcamalarının artırılması ve kendi bölgelerine daha fazla maddi katkı sağlanması gerektiğini düşünmektedir (Çaylı ve Memiş, 2024, s. 110).

ABD, NATO'nun Soğuk Savaş'ta olduğu gibi ABD'ye hizmet eden bir kuruluş mu? Yoksa ABD için önemini yitirmiş ekstra bir yükümlülük mü? olduğu noktasında bir kararsızlık yaşamaktadır. Soğuk Savaş'ın sonunda dönemin Başkanı George H. W. Bush yönetimi (1989-1993), tarafından Ulusal Güvenlik Stratejisi ilan edilmiştir. Bu strateji ile ABD politikalarını yanıtlayan 'Yeni Dünya Düzeni söylemi' uluslararası ilişkiler literatüründe yer edinmiştir (The White House, 1991). Bu kapsam dâhilinde ABD, NATO'yu çıkarları doğrultusunda dönüştürme çabasına girmiştir.

Sonraki Bill Clinton yönetimi (1993-2001) de ABD'nin güvenliğini ve kriz yönetimini başarılı bir şekilde sağlayabilmek için NATO'ya birincil derecede önem vermiştir (Lefebvre, 2005, s. 62). 2000'lerle birlikte hem ABD hem de NATO için yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. George W. Bush (2001-2009), Bush Doktrininde terörizme karşı savaş mantığı ile NATO'nun ABD'yi tehdit eden bölgelerde daha etkin olması gerektiğini vurgulamıştır. 11 Eylül 2001 saldırısından bir yıl sonra yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi, Bush Doktrini olarak bilinmektedir (The White House, 2002).

Bölgesel dengeleri ön planda tutan Barack Obama yönetimi (2009-2017) ise ABD'nin askeri kayıplarının yaşandığı, Afganistan'daki NATO misyonunun sorgulandığı bir dönemde bölgesel dengeleri korumaya öncelik vermiştir (Pirinççi, 2011, s. 105). Bu dönemden itibaren NATO'nun ABD'ye olan katkısı sorgulanmaya başlamıştır. Öyle ki NATO'nun artık Trans-Atlantik ortaklığına zarar verdiği ve bölgenin güvenliğini yeteri kadar sağlayamadığına dair görüşler ortaya atılmıştır (Kashmeri, aktaran Karaosmanoğlu 2012, s. 1). Bu durumun ABD'nin ulusal ve uluslararası politikalarının dönemin şartlarına göre değişkenlik göstermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

ABD'de özellikle Donald Trump yönetiminin (2017-2021) NATO başta olmak üzere uluslararası örgütlerin geçerliliğini sorgulayan ve Avrupa ülkelerine karşı küçümseyici tavrı, NATO tarihinde bir kırılma noktası olmuştur. 2017 Brüksel Zirvesi'ne katılan Trump, *NATO'nun çok eskiden tasarlanan demode bir kuruluş olduğunu ve üye ülkelerin üzerlerine düşen maddi sorumluluğu taşımadığını altını çizerek belirtmiştir*. Trump yönetimi, yeni güvenlik atmosferi içerisinde küresel iş birliği gerektiren tehditler karşısında izolasyonist politikaları tercih etme eğilimi göstermiştir. İttifak içinde ortak çıkar kavramı yerine ulusal çıkar kavramına göre hareket etmiştir. Böylece NATO ve üyeleri arasında güven sorunu gündeme gelmiştir.

Güven bunalımı, NATO ve ABD arasındaki ayrışmayı belirgin bir biçimde ortaya çıkarmış ve Avrupa ülkelerini, NATO dışında Avrupa güvenliğinden sorumlu bir kuruluşun olması gerektiği fikrine yöneltmiştir. Öyle ki ABD'nin 2019'da NATO'ya danışmadan Suriye'deki askerlerini geri çekmesi üzerine Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, *NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini, ABD ve NATO müttefikleri arasında koordinasyon olmadığını* dile getirmiştir (BBC News, 2019). Trump döneminin en dikkat çeken tarafı, 'America First' sloganının kullanılması olmuştur. Yani her şeyden önce Amerika'nın ulusal çıkarları gelmektedir. Bu hususa karşılık olarak Trump'tan önceki devlet liderlerinin de ABD çıkarlarına öncelik vermediği eleştirisi yapılabilir. Elbette ki her dönem ABD'nin ulusal çıkarlarını birincil sırada tuttuğu aşikârdır. Fakat Trump yönetiminin ayrıldığı nokta ise America First mantığını belirgin bir şekilde uygulamasıdır.

Trump'tan 2021'de koltuğu devralan ve hâlâ iktidarda olan Joe Biden yönetimi ise transatlantik ilişkiler kapsamında 'America is back' yani Amerika geri döndü söylemini deklare etmiştir. Biden, söylem olarak Avrupalı müttefiklerine çok daha ılımlı bir yaklaşım sergileyerek Trump'la zirveye ulaşan olumsuz havayı bir nebze de olsa dengelemiştir. Biden, ekonomi ve güvenlik alanlarında, Çin tehdidi ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda ABD'nin yalnız

birakılamayacağını savunmuştur (Öztürk, 2024, s. 8). Böylece Trump ile sarsılan Trans-Atlantik birliktelik Biden ile yeniden canlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Biden yönetiminin kurumsalcı anlayışının önemi büyüktür.

Biden'in birleştirici tavrına karşılık NATO üyesi Avrupalı devletler, ABD'den bağımsız bir Avrupa güvenliği düşünölemeyeceğini ifade etmiş ve ABD'nin rakibi Çin'e yönelik sert bir tavır benimsemişlerdir (Türker, 2021, s. 29). Bu yaklaşım sonrasında AB'nin kendi içerisinde güvenliğini sağlamak için stratejik özerklik fikri geri plana atılmıştır. Bir anlamda AB, güvenliğe yönelik politik kararlarını net bir çizgide devam ettirememektedir. ABD'nin değışen politik tercihlerine göre şekil aldığı için birbiri ile çelişkili bir tutum sergilemektedir.

Biden yönetimi, Avrupalı müttfiklerine yönelik her ne kadar Trump'tan daha ılımlı bir yaklaşım benimsese de pratikte NATO için olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. 2001'den beri ABD'nin müdahalesi altında tuttuğu Afganistan'dan çekilme şekli ve AUKUS işbirliği bu durumu örneklendirmektedir. AUKUS işbirliği, Avusturalya, İngiltere, ABD arasında imzalanan bir güvenlik paktı olarak bilinmektedir (U.S. Department of State, 2023). 2021'de imzalanan bu pakt, nükleer denizaltıları, yapay zekâ, siber güvenlik gibi yeni alanların geliştirilmesine öncelik vermekte, üye ölkeler arasında teknoloji paylaşımı, savunma, güvenlik ve barışın sağlanması gibi misyonları ile varlık göstermektedir (Tokatlı, 2022, s. 79). ABD'nin bu girişimi sonucunda Avustralya ve Fransa arasındaki denizaltı sözleşmesi belirsiz bir şekilde feshedilmiştir (Singh, 2021). Anlaşmanın feshedilmesini NATO ittifakının geçerliliğini sorgulatan bir gelişme olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Fakat yine de Trump dönemine kıyasla Trans-Atlantik ilişkiler bağlamında bir taraftan karşılıklı güven yeniden belirmiş diğer taraftan da gerginlik devam etmiştir. Biden yönetiminin gelinen bu noktada söz konusu ilişkiler bağını dengede tutmaya çalıştığını söylemek doğru olacaktır.

Çok kutuplu sistemin yükselen güçlerini dengeleyebilmek için NATO dışında yeni ittifakların oluşturulması ABD gündeminde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Üçlü bir güvenlik paktını sunan AUKUS işbirliği, ABD'nin yükselen Çin'in gücünü dengeleyebilmenin yeni aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki yeni dönemin çoklu küresel güçlerini dengelemek için NATO'ya alternatif olarak oluşturulan girişimler AUKUS ile sınırlı değildir. Çok daha önce kurulan Dörtlü Güvenlik Diyaloğı (Quadrilateral Security Dialogue-QUAD), bu girişimlerden bir diğeridir. Hatta AUKUS, QUAD'ın Güney Pasifik'teki tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir (Mermer, 2022).

QUAD; ABD, Hindistan, Japonya, Avusturalya arasında Güney Pasifik'teki stratejik deniz yollarının her türlü olumsuz etkiden uzak tutmak, Çin hâkimiyetini azaltmak, küresel düzeni ve liberal ticaret sistemini güvence altına almak amacı ile 2007'de kurulmuştur (QUAD, 2022). Yaklaşık on yıl dondurulmuş konumda olan diplomatik ortaklık, 2017'de Çin'in iddialı yükselişine karşılık işlevsel hale getirilmiş ve 2021'de liderler düzeyindeki ilk yüz yüze toplantı, Biden öncülüğünde gerçekleştirilmiştir (Fraser, 2023). QUAD, 2022 ve 2023'te gerçekleştirilen toplantılar ile de işlevselliğini halan devam ettirmektedir.

Trump ile başlayan Asya Pasifik eğilimi, Biden'in yeni ittifak girişimleri ile derinleşmiştir. Pek tabi bu ittifaklar bir taraftan Asya Pasifik'te yükselen güçleri dengelerken diğer taraftan ABD'nin NATO merkezli Batı güvenliği liderlik potansiyeline gölge düşürmektedir. ABD'nin denizcilik çıkarlara öncelik vermesi ve Çin'in mevcut statükoya meydan okumasının oluşturduğu endişe ortamı, ABD ile Avrupa arasına mesafe girmesine neden olmaktadır (Smith, 2021).

NATO bağlamında ABD-AB ilişkileri çelişkiler sarmalına girerken ABD'nin bu yeni ittifak girişimlerinin örgütün stratejik değerini zayıflatmada etkisi olur mu sorusu zihinlerde yer edinmiştir. Bir anlamda NATO'nun yerini yeni ittifaklar mı alıyor? QUAD, Güney Pasifik'in NATO'su mu? ABD ile NATO bağları kopuyor mu? soruları uluslararası ilişkileri meşgul

etmektedir. NATO'nun bu sorular üzerinden sınındığı aşikârdır. Fakat gerçekten NATO'nun stratejik değerinin sonuna mı gelindi ilerleyen süreçlerde belirginlik kazanacaktır.

Bu çalışmanın son tahlilinde NATO'nun sınındığı problemler şu şekilde özetlenmektedir: NATO üyeleri arasında yük paylaşımı dengeli değildir. Keza NATO'nun 75. Yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirilen toplantıda NATO Genel sekreteri Jens Stoltenberg, müttefik ülkelerin NATO'ya daha fazla destek paketi yapması gerektiğini belirtmiştir (NATO, 2024). Problemlerin bir diğeri de üye ülkelerin her birinin farklı ulusal çıkarlarının bulunması olarak ele alınmıştır. Her bir üyenin tehdit algılamaları farklılık göstermektedir. NATO, ortak değerler ittifakı olma özelliğini yitirmeye başlamıştır. AB, NATO'yu ikinci plana atıp kendi özerk güvenliğini oluşturma veyahut oluşturmama konusunda net karar verememektedir. AB, NATO'nun geleneksel kendi sınırlarında güç kullanmasını isterken ABD, NATO'nun kendi güvenlik politikaları ile aynı doğrultuda daha aktif olmasını istemektedir (Hallams, 2009, s. 38-39). Bu çok aktörlü yeni düzende ABD'nin ikilemlerinden kaynaklı Trans-Atlantik entegrasyona güvenilirlikte gelgitler yaşamaktadır.

İttifak içerisinde yaşanan krizlerin neden olduğu bozulan hücrelerin onarılması ve dönüşüm için yeni bir adım atılması gerekmektedir. Bu doğrultuda "NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik" stratejisi sorunların çözümü için bir çıkış yolu olarak değerlendirilebilir. Özellikle Trans-Atlantik bağların güçlendirilmesi NATO vizyonunda yer alması gereken konuların başında gelmektedir. Zira Trans-Atlantik güvenlik ve dayanışmaya ilişkin düzenlenen Brüksel Deklarasyonu'nda NATO'nun Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki her yönden gelebilecek tehditlere karşı duran bir ittifak olduğu belirtilmiştir (NATO, 2018).

NATO 2030 girişiminin amacı, küresel rekabetin arttığı, öngörülemeyen tehditlerin meydana geldiği yeni dönemde birlik içinde kalabilmek ve ittifakı daha da güçlü hale getirmek olarak belirlenmiştir (NATO Factsheet, 2021). Yapılan bir araştırmaya göre 2030 vizyonu; yeni nesil tehdit algılamalarına karşı ortak savunma, ortak mücadele ruhunun canlandırılması, iç uyumun yeniden inşa edilmesi, Çin yükselişinin tehdit olarak algılanması, Rusya karşıtı ülkeler ile uyumun artırılması, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlığın ve ayrılıkçı faaliyetlerin engellenmesi gibi noktaların vurgulandığı bir rapor olarak değerlendirilmiştir (Tokatlı, 2022, s. 76-77).

Aynı zamanda NATO 2030 vizyonunda, üye müttefikler arasında koordinasyonun sağlanması, yeni nesil tehditler ile mücadele, caydırıcılık ve savunma yeteneğinin güçlendirilmesi gibi temel noktalara odaklanılmaktadır. Küresel düzenin bir parçası olan Rusya ve Çin temel tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte müttefiklerin uluslararası örgütler ile ilişkilerini güçlendirme ve farklı coğrafyalarda (Afrika, Asya, Latin Amerika) yeni angajmanlar oluşturabileceği belirtilmiştir (NATO Factsheet, 2021). NATO 2030'un temel noktaları kapsamında belirtilen hususların ABD'nin yeni dönem güvenlik politikasına hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin Asya Pasifik'e yönelmesi, Rusya ve Çin'in ezeli rakibi olarak görmesi NATO stratejisi ile özdeşleşmektedir. Bu gelişmelere rağmen NATO ABD'nin gölgesinde değişim yaşamaya devam etmektedir. Yine ABD'nin yaşamış olduğu ikilemlerin, sadece kurumsal olarak NATO'yu değil NATO üyesi olan ya da olmayan tüm ülkeleri yakından etkilediği çıkarımı yapılabilir. Kolektif savunmadan ziyade ulusal çıkarların ön planda olduğu ve gitgide karmaşıklaşan uluslararası sistemde NATO 2030 vizyonunun ne derece etkili olduğu ise ilerleyen yıllarda kendini gösterecektir.

Trans-Atlantik İlişkiler Bağı

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda büyük bir yıkım yaşamıştır. Bu yıkım da güvenlik problemlerini beraberinde getirmiştir. Doğu Avrupa, SSCB'nin nüfuzuna girmiştir. Buradan hareketle ABD, Batı Avrupa'da SSCB yayılmasını kendi nüfuzu için engellemek istemiştir. Bu doğrultuda ABD ve Batı Avrupa arasında ortak değerler ve normlar kapsamında Sovyet tehdidine karşı Trans-Atlantik ilişkiler bağı kurulmuştur. ABD ve Batı Avrupa'nın bütünleşmesi, iki taraf arasında uyumun sağlanması ve

güvenilirliğin oluşturulması için NATO bir kilometre taşı olarak görülmektedir (Korkmaz, 2018, s. 165). Özellikle İki taraf içinde ilişkilerin geliştirilmesinde NATO'nun araçsallaştırılması söz konusu olmuştur.

NATO'nun 75. Yılına kadar gelinen bu süreçte Trans-Atlantik ilişkiler zaman zaman birbirinden uzaklaşsa da bugüne kadar devam etmiştir. Fakat hiçbir dönem yeteri kadar güçlü olmamıştır (Akşemsettinoglu, 2005, s. 55). İlk etapta ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan düzende Avrupa'nın yeniden var olması yönünde gelişmiştir. Daha sonraki süreçlerde ise savunma ve güvenlik üzerinden Trans-Atlantik ilişkiler geliştirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında özellikle 11 Eylül 2001 saldırısından sonra NATO üyeleri arasında güvenlik, uluslararası hukuk, çevre, terörizm, insan hakları konusunda görüş ayrılıklarının oluşması NATO bağlamında Trans-Atlantik ilişkileri birbirinden uzaklaştırmıştır (Bağbaşıoğlu, 2022). Bu kapsamda 2000'lerle birlikte Trans-Atlantik ilişkiler kapsamında bir kırılmanın yaşandığını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Özellikle Trump yönetiminde bu kırılma daha da belirginleşmiştir. Biden döneminde ise Trans-Atlantik bağın kopamayacağına dair bir hava oluşturulsa da gerilimler devam etmiştir.

Çalışmada ayrıntılı olarak verilen ABD'nin ikilemleri ve Avrupa ile ABD arasındaki ortak çıkarlar, ortak tehdit algılamalarının farklılaşmasından dolayı Avrupa ülkeleri, NATO dışında AB içerisinde kendi güvenliklerini sağlamaya öncelik vermiştir. Bu öncelik, AB'nin gerektiğinde NATO'dan ayrı hareket etmek istediğini göstermektedir (Özen, 2002, s. 238). ABD ve AB arasındaki rekabet durumu, AB üye devletlerini birbirine yakınlılaştırırsa da AB'nin NATO'nun imkânlarından faydalanmasından dolayı AB'nin NATO'ya alternatif olacak bir örgütün bünyesine dâhil olması mümkün gözükmemektedir (Güzeldağ ve Akyıl, 2022, s. 114). Avrupa'nın güvenlik özerkliği, ABD'nin destek vermediği konularda kendi siyasi ve askeri yeteneklerinin güçlendirilmesi anlamına gelmektedir (Howorth ve Keeler, 2003, s. 6). Doğal olarak Avrupa'nın özerk bir güvenlik politikası oluşturma gayreti, ABD ve NATO arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkilemektedir.

Diğer taraftan AB'nin özerk güvenlik sistemini oluşturması tam anlamıyla hayata geçirilmemektedir. Bu durumu dört şekilde gerekçelendirmek mümkündür. Birincisi, NATO ile eş değer olan bir sistemin yeniden oluşturulmasının hem gereksiz hem de maliyetli görülmesidir (Rupp, 2002, s. 69). İkincisi Brexit referandumu (2016) ile İngiltere'nin AB'den ayrılması, özerk güvenlik için gerekli bütünleşme sürecini sekteye uğratmasıdır. Üçüncüsü Trans-Atlantik ilişkilerin zarar görme ihtimalinin bulunmasıdır. Dördüncüsü ve en önemlisi ise AB'nin hem ABD olmadan bir sistem kurmak istemesi hem de NATO ve ABD imkânları olmadan yeterli güce erişememesidir (Çayhan ve Güney, 1996, s. 93-95).

Çalışmanın sınırlılığı olan NATO, Trans-Atlantik İlişkiler ve ABD ikilemleri üçgeni çerçevesinde yaşanan bölgesel birtakım çatışmaların getirdiği sonuçların ortaya konulması önem arz etmektedir. Özellikle NATO'nun geleceğini yönlendiren jeopolitik dinamiklerin başında 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı gelmektedir. Rusya'nın Ukrayna işgali, Rusya tehdidi karşısında ABD-Avrupa birlikteliğinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. ABD, Ukrayna'ya yapmış olduğu askeri destek ile tüm Avrupa'nın, ABD'ye askeri olarak bağımlı olduğunu yeniden göstermiş ve NATO'ya olan mecburiyeti konsolide etmiştir (Önder, 2022, s. 45). Rusya-Ukrayna Savaşı, Elbette ki NATO'nun değerini bir anda artırmamıştır. Öncesinde yaşanan Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ı işgal etmesi, 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi, 2015'te Suriye iç Savaşı'na müdahil olması ve Ukrayna işgalinin oluşturduğu güvenlik endişesi artırmıştır.

Rusya'nın yakın coğrafyasında aktif askeri pozisyon alması ve net olmayan tavırlarının ülkelerde ortaya çıkardığı güven(siz)lik endişesinden kurtularak güvenlik kuşağı oluşturma yolu NATO'ya üyelik olarak görülmüştür (Koç, 2024). Ukrayna Savaşı'nın pimi çekilmiş bir bomba durumunda olan Balkanlar bölgesine yayılma ihtimali, Balkan ülkelerinin NATO

entegrasyonuna katılma süreçlerini yeniden gündeme getirmiştir. Aynı şekilde Rusya ile ortak sınır paylaşan Finlandiya ile İsveç'in NATO üyesi olması, güvenlik kaygısının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. NATO'ya üye olmak arzusunun yeniden canlanmasının dışında hali hazırdaki üyeler de fikir değişikliğine gitmiştir. Daha önce NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini vurgulayan Fransa, Ukrayna Savaşı ile birlikte İttifakın yeniden hayata döndüğünü ifade etmiştir (Euronews, 2022).

Ukrayna Savaşı'ndan dolayı NATO'ya yeni üyelerin dâhil olması, üç farklı şekilde analiz edilebilir. Birincisi, NATO'nun popülerliği canlanmıştır. Çünkü NATO ile bütünleşmek isteyen ülkelerin sayısı artmıştır. Aynı zamanda ABD'nin ezeli rakibi Rusya gücü karşısında NATO-ABD birlikteliği güçlenmiştir. İkincisi Finlandiya üyeliği ile NATO sınırları, sembolik olarak Rusya sınırına kadar ulaşmıştır. Üçüncüsü ise yeni üyelikler, NATO'nun iç uyumuna zarar vermiştir. Çünkü NATO, kuruluşundan bu yana gerçekleştirdiği onuncu genişleme politikası ile üye sayısı 32'ye yükselmiştir (NATO, 2024). NATO'nun güvenliğini üstlendiği bölgelerin genişlemesiyle birlikte sorumluluğu artmıştır. Üstelik farklı karaktere sahip üyelerin oy birliği ile karar alma noktası zorlaşmıştır. Bu durum NATO'nun geleceğinde en önemli aktör olan ABD'nin kendi kararlarını Avrupalı müttefikleri tarafından rahatlıkla kabul ettirememesi anlamına gelmektedir. Böylece ABD'nin NATO'ya olan ilgisinin azalma ihtimali gündeme gelmektedir. Diğer taraftan NATO üyeliğine kabul edilen ülkeler, zorlu süreçlerden geçerek üyelik elde etmektedirler. Bu yüzden yeni üyelerin NATO içinde uyum sağlamak için çaba gösterecek olmaları aşîkârdır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Atlantik ittifakının geleceğine nasıl yön vereceğini Kasım 2024'te yapılacak olan ABD Başkanlık seçimlerinin sonuçlarına göre yorumlamak daha doğru olacaktır. Zira Avrupa karşıtı söylemleri ile bilinen Trump'ın yeniden iktidara gelmesi NATO'nun sarsılmasına neden olacaktır. Trump'ın Rusya'ya vereceği destek ile Ukrayna aleyhine olacak şekilde savaş sona erebilir. Böylece ABD, NATO'yu bir başına bırakmış olacaktır (Medyascope, 2024). Biden'ın tekrar ABD Başkanı seçilmesi ise Trans-Atlantik bağı tam anlamı ile güçlendirmese de sarsıntıları hafifletmiş olacaktır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın NATO üzerindeki bir etkisi de Polonya'nın güvenlik endişesidir. Savaşın Ukrayna ile sınır komşusu olan Polonya'ya genişleme ihtimali, NATO'ya üye ülkeler arasında güvenlik sorununa neden olmuştur. Polonya, Rusya'nın temel hedefinin Atlantik ittifakını zayıflatmak olduğunu vurgulamaktadır (Erol ve Başaran, 2022, s. 30). Mevcut durum içerisinde Polonya'nın NATO içerisindeki rolü artmıştır. Polonya, Rusya'ya karşı oldukça sert bir tutum sergilenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Böylece savaşın Avrupa'da sebep olduğu enerji krizinden kötü etkilenen Almanya ile askeri gücü ve ittifak içerisinde rolü artan Polonya arasında rekabet yaşanmaktadır (Gülten, 2023). Bu durum NATO içerisinde uyum sorununu gündeme getirmektedir.

Son olarak NATO'nun geleceği Trans-Atlantik ilişkiler çerçevesinde tahlil edilirken NATO üyesi olan Türkiye ile de ilişkilerine değinmek gerekmektedir. Türkiye'nin, jeopolitik konumu ve güçlü orduya sahip olması nedeniyle NATO için stratejik bir değer olduğu bilinen bir gerçekliktir. Fakat Türkiye'nin en temel güvenlik problemlerinden biri olan terörizmle mücadele konusunda NATO'dan net ve güçlü bir destek gelmemektedir. Türkiye, NATO içindeki görüşmelerde ve karar süreçlerinde kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkararak daha fazla sorgulayıcı ve eleştirel bir tutum takınmıştır (Erenel, 2019). Her ne kadar durum böyle olsa da NATO'nun kolektif güvenlik sağlayıcı rolü Türkiye açısından vazgeçilemeyecek kadar önemli görülmektedir. Hem NATO'nun Türkiye'yi saf dışı bırakması hem de Türkiye'nin NATO'dan ayrılması ihtimali şuan için komplo teorisi olarak kabul edilebilir. Yine NATO 2030 stratejisi Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejisi ve dış politika öncelikleriyle büyük oranda örtüşmektedir (Kibaroglu, 2023, s. 6). Bu çerçevede NATO-Türkiye ilişkileri son dönemde terörizm üzerinden inişli-çıkışlı bir seyir izlemiş olsa da ortaya çıkan krizlerde Türkiye'nin İttifak ile rekabet halindeki taraflar arasında arabuluculuk rolü üstlenmesi önem arz etmektedir.

Diğer taraftan NATO'da Türkiye'nin yerini ikame edici müttefikler bulma çabası girişimlerinden ziyade kurucu üyesi olan müttefikleriyle ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik adımlar atmalıdır.

SONUÇ

Eleştirel yaklaşım bağlamında uluslararası sistemin karşılaştığı tehditler çeşitlilik kazanmıştır. Güvenlik kavramı genişlemiş ve derinleşmiştir. Bu doğrultuda NATO, kendine insani müdahale gibi yeni misyonlar edinerek küresel bir güvenlik örgütü olacak şekilde dönüşüm gerçekleştirmiştir. NATO, başarılı dönüşümüne rağmen günümüzde bazı problemler ile karşılaşmaktadır. Çalışmanın bulguları gösteriyor ki küresel sistemde, küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda yaşanan politik tercihler, NATO'nun varlığının zaman zaman sorgulanmasına zaman zaman da gerekliliğinin vurgulanmasına neden olmuştur. NATO, özellikle ABD'nin politik tercihlerinin ikilemlerinden dolayı inişli-çıkışlı ve tartışmalı bir süreçten geçmektedir. Bu tartışmalı süreçlere rağmen her halükarda NATO, kuruluşunun 75. yılına girmektedir. Stratejik değerini halan koruyan bir İttifak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada NATO'nun kurulduğu andan itibaren halan stratejik değerini koruyan bir örgüt olması iki temel nedene bağlanmıştır. Birincisi, son dönemde izlenen Rusya-Ukrayna Savaşı, Gürcistan'da Rusya tehdidi, Finlandiya ve İsveç'in NATO üyesi olması gibi jeopolitik dinamiklerdir. İkincisi ise küresel gelişmeler, yeni güvenlik paradigmaları gibi konular dâhilinde NATO'nun kendi hücrelerini yenileyebilme yeteneğidir.

Diğer taraftan ilerleyen süreçlerde NATO'nun sınanmasına sebep olacak en temel iki gerekçe olduğu sonucuna varılmıştır. Birincisi, Aralık 2024'te yapılacak olan ABD seçimlerinde Avrupa karşıtı söylemleri ile bilinen Trump'ın yönetime yeniden gelme ihtimalidir. Bu ihtimal Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden NATO'yu etkileyecektir. Trump'ın Batı Avrupa'yı ikinci plana atıp Rusya'yı desteklemesi ihtimal dâhilinde görülmektedir. İkincisi ise ABD'nin yükselen Çin tehdidinde karşılık Asya-Pasifik hattına öncelik vermesidir. Ayrıca Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Polonya ve Almanya arasında ortaya çıkardığı rekabet NATO içerisindeki uyumun ve güvenin zarar görmesine neden olmaktadır. ABD'nin, NATO'nun omuriliğini oluşturduğu düşüncesinden hareketle hem ekonomik hem de askeri olarak güçlü ABD olmadan NATO'nun varlığını devam ettirme şansı son derece yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Buna mukabil ABD başta olmak üzere diğer ülkelerin de NATO ile olan ilişkilerini tam anlamıyla koparmasının da, bir takım tehditleri beraberinde getirme ihtimali bulunmaktadır. Durum böyle olunca ABD, NATO'yu tamamen işlevsiz hale getirmek istememektedir. Çıkarları paralelinde yeniden dönüşüm yaşamasını istemektedir.

Son tahlilde NATO, küresel sistemin şartlarına göre kendini dönüştürmeyi başarabilmiş etkin bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri, ekonomik ve sosyal boyutu ile ön planda olan bir yapılanmaya sahiptir. Bununla birlikte kuruluşun temel paradigması, jeopolitik çıkarların örtüşmesi ve değerlerin paylaşılması gerektiği noktasından ulusal çıkarların temel belirleyici olduğu yöne doğru kaymıştır. NATO'nun küreselleşmiş bir örgüt olarak konumunu önümüzdeki süreçlerde de devam ettirebilmesi için yön değişikliğini bir an önce düzeltmesi ve iç uyumundaki sarsıntıları yeni stratejiler ile gidermesi gerekmektedir. Özellikle ABD eksenli politik tercihlerin yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluktur. NATO'nun sancılı durumlarına karşılık ancak ABD ile diğer üye ülkeler arasında sağlanacak ortak uyum ve mutabakatla cevap verilebilir. ABD'nin farklı ittifak girişimleri ve yaşadığı ikilemler, yeni üye katılımlarıyla 75. Yılına giren NATO'yu kendi içinde huzursuzluğa ve belirsizliğe sürükleyebilir. Aynı zamanda üye ülkeler, ittifaka kuruluş şartlarında belirtilen bir şekilde ekonomik katkı sağlamalıdır. Aksi takdirde farklı oluşumlara yönelen ABD'nin güvenlik politikası tercihleri arasında sıkışan bir örgüt olma durumuyla karşılaşabilir.

KAYNAKÇA

- AKŞEMSETTİNOĞLU, G. (2005). *Transatlantic Relations: A Political Appraisal*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları.
- ALKAN, M. N. (2015). Küba Krizi. H. Çakmak (Ed.), içinde *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* (ss.95-99). Ankara: Kripto Yayıncılık.
- ARMAOĞLU, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- BAĞBAŞLIOĞLU, A. (2020). İnsan Güvenliği ve NATO: NATO'nun Ege Misyonu Örneği, *TASAM*, 511-524.
- BAĞBAŞLIOĞLU, A. (2022). NATO Dayanışması Bağlamında Son NATO Zirvesine Dair Bir Değerlendirme. <https://www.turkgun.com/nato-dayanismasi-baglaminda-son-nato-zirvesine-dair-bir-degerlendirme>, (Erişim Tarihi: 11.05.2024).
- BALDWIN, D. A. (1997). "The Concept of Security". *Review of International Studies*, 23, 5-26.
- BBC NEWS. (2019). NATO alliance experiencing brain death, says Macron. <https://www.bbc.com/news/world-europe-50335257>, (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- BIDEN, J. (2020). America is Back. <https://www.youtube.com/watch?v=Eelkv8ri3UI>, (Erişim Tarihi: 09.02.2024).
- BİRSEL, H. (2012). Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı "Madalyonun İki Yüzü". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(25), 109-124.
- BUZAN, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- ÇAYHAN, E., GÜNEY, N. A. (1996). *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları, NATO-AB-Türkiye*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- ÇAYLI, Ş., MEMİŞ, E. (2024). NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinden ABD ve Çin Rekabetinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(41), 102-120.
- DEDEOĞLU, B. (2020). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- DOĞAN, N. (2003). Avrupa Güvenliğinde Son Gelişmeler ve Türkiye: Güvenlik ve Savunma Endişeleri açısından Türkiye'nin AB üyeliğinin Önemi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (29), 63-78.
- DOĞAN, N. (2005). NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), 70-108.
- DUNNE, T., WHEELER N. (2004). We The Peoples: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice. *International Relations*, 18(1), 7-23.
- ERENEL, F. (2019). NATO'nun yapısal sorunları ve NATO-Türkiye ilişkileri üzerine düşünceler. <https://www.indyturk.com/node/30206/t%C3%BCrkiyeden-sesler/nato%E2%80%99nun-yap%C4%B1sal-sorunlar%C4%B1-ve-nato-t%C3%BCrkiye-ili%C5%9Fkileri-%C3%BCzerine>, (Erişim Tarihi: 11.05.2024).
- EROL, M. S., BAŞARAN, D. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Polonya'nın Artan Jeopolitik Önemi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 13-39.

- EURONEWS. (2022). Beyin Ölümü Gerçekleşti Denilen NATO Yeniden Hayat mı Buldu?. <https://tr.euronews.com/2022/03/05/beyin-olumu-gerceklesti-denilen-nato-yeniden-hayat-m-buldu>, (Erişim Tarihi: 07.06.2024).
- EVRENSEL HABER. (2017). Trump Brüksel'de NATO'yu Eleştirdi. <https://www.evrensel.net/haber/321119/trump-brukselde-natoyu-elestirdi>. (Erişim Tarihi: 03.02.2024).
- FRASER, D. (2023). The QUAD: A Backgrounder. *Asia Society Policy Institute*. <https://asiasociety.org/policy-institute/quad-backgrounder>, (Erişim Tarihi: 21.02.2024).
- GÖZEN, R. (2006). NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü. Ş. H. Çalış, B. Akgün ve Ö. Kutlu (Ed.) içinde *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, (ss. 173-215). Konya: Çizgi Kitabevi.
- GÜLTEN, Z. T. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Polonya-Almanya İlişkilerinde Güvenlik Kaygısı. *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/rusya-ukrayna-savasi-baglaminda-polonya-almanya-iliskilerinde-guvenlik-kaygisi/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- GÜZEL, A. O. (2009). *NATO'nun Yeni Misyonu: Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Algulamaları* (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- GÜZELDAĞ, F., AKYIL, L. (2022). Avrupa Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı Sonrası Savunma ve Güvenlik Politikaları, *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 102-118.
- HALLAMS, E. (2009). The Transatlantic Alliance renewed: the United States and NATO since 9/11. *Journal of Transatlantic Studies*, 7(1), 38-60.
- HOOKE, S. W., SPAINER, J. (2016). *Amerikan Dış Politikası*. (Ö. Zihinoğlu, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- HOWORTH, J., KEELER, J. (2003). The EU, NATO and the Quest for European Autonomy. J. Howorth, J. Keeler (Ed.), *Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy* içinde (ss. 3-25). New York: Palgrave Macmillan.
- İLHAN, S. (2019). *Jeopolitik Güç Odağı Kuramı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- KARABULUT, B. (2014). *Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Boyutu*. Ankara: Barış Kitabevi.
- KARABULUT, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi II: 'Güvenlik' Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitabevi.
- KARADENİZ, D. (2020). Karadeniz, Sovyetler Birliği Ekseninden Avrupa Birliği Üyeliğine: Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik ve Siyasal Dönüşümün Analizi, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(1), 1-21.
- KASHMERE, S. A. (2011). NATO 2.0: Reboot or Delete?. Potomac Books, Washington. Aktaran: Ali L. Karaosmanoğlu, *NATO'nun Dönüşümü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- KİBAROĞLU, M. (2023). NATO ve Türkiye. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nato-ve-turkiye/>, (Erişim Tarihi: 26.12.2024).
- KOÇ, M. A. (2024). Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya katılımı: Birkaç Eleştirel Not. *Perspektif*. <https://www.perspektif.online/finlandiya-ve-isvecin-natoya-katilimi-birkac-elestirel-not/>, (Erişim Tarihi: 08.06.2024).

- KORKMAZ, K. (2018). Trans-Atlantik İlişkilerinin Savunma Boyutunun Değerlendirilmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 8(1), 157-186.
- KRAHMANN, E. (2005). From State to Non-State Actors: The Emerge of Security Governance, E. Krahmnn (Ed.), *New Therats and New Actors in International Security* içinde (ss.3-19). London: Macmillan Press.
- LEFEBVRE, M. (2005). *Amerikan Dış Politikası*. (İ. Yerguz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MEDYASCOPE, (2024). Trans-Atlantik: Biden Toparlıyor mu? <https://medyascope.tv/2024/02/29/transatlantik-biden-toparliyor-mu-putinin-savas-hesaplari-batinin-gozu-imamoglundu/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2024).
- MERMER, C.T. (2022). QUAD'ın Güney Pasifik'teki Tamamlayıcı Halkası; AUKUS. *TASAM*, 1-13.
- NATO Handbook. (2006). Public Diplomacy Division, Brussels.
- NATO. (2018). Brussels Declaration on Transatlantic Security and Solidarity. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156620.htm, (Erişim Tarihi: 06. 04. 2024).
- NATO. (2021). What Is NATO 2030. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/2106-factsheet-nato2030-en.pdf, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
- NATO. (2022). Defence Expenditures of NATO Countries (2014-2022). https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197050.htm, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
- NATO. (2022). ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014). https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm, (Erişim Tarihi: 07.03.2024).
- NATO. (2024). Foreign Ministers mark NATO's 75th anniversary, meet with Ukraine, Indo-Pacific partners, European Union. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_224204.htm, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
- NYE, J. (2002). Limits of American Power. *Political Science Quarterly*, 117(4), 545-559.
- OĞUZLU, T. (2019). NATO ve Yeni Dünya Düzeni. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (20), 1-9.
- ÖNDER, E. (2022). Ukrayna-Rusya Savaşının Politik Yansımaları. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 13(2), 38-59.
- ÖZEN, Ç. (2002). ESDP-NATO Relations: Considerations on the Future of European Security Architecture. *Ankara Üniversitesi SBF*, (33), 231-255.
- ÖZLEM, K. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 23-39.
- ÖZTÜRK, A. O. (2024). Eski Amerika, Yeni Başkan: Joe Biden ve Amerika Rüyası. *Cihannüma Dergisi*, (5), 4-11.
- PİRİNÇÇİ, F. (2011). ABD Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama. C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk (Ed.) içinde, *Yakın Dönem ABD Dış Politikası: Teori ve Pratik* (ss, 79-115). Ankara: Nobel Yayınları.
- POLAT, D.Ş. (2020). NATO'nun Geleceği ve ABD Etkisi. *TASAM*, 333-347.

- PURTAŞ, F. (2005). Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 7-30.
- RINGSMOSE, J. (2010). NATO Burden-Sharing Redux: Continuity and Change after the Cold War. *Contemporary Security Policy*, 31(2), 319-338.
- RUPP, M. (2002). *Avrupa Birliği'nin Ortak Dışisleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu- Kitap 13*, H. Cansevdi (Ed.), İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- SINGH, A. (2021). India is not a Bystander in the AUKUS Saga. <https://www.thehindu.com/opinion/op-ed/india-is-not-a-bystander-in-the-aucus-saga/article62105443.ece>, (Erişim Tarihi: 20.02.2024).
- SMITH, S. A. (2021). The QUAD in the Indo-Pacific: What to Know. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/in-brief/quad-indo-pacific-what-know>, (Erişim Tarihi: 21.02.2024).
- SOKULLU, E. C. (2019). Savaş Türleri. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (22), 1-14. StudySmarter. Cominform Definition. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/history/cold-war/cominform/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2024).
- TEZCAN, İ. E. (2012). 21. Yüzyılda NATO (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- THE WHITE HOUSE. (1991). The National Security Strategy of the United States. <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1991.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- THE WHITE HOUSE. (2002). The National Security Strategy of the United States. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- TOKATLI, S. G. (2022). NATO'nun Sistem İçerisindeki Geleceği ve Dönüşümü. *UPA Strategic Affairs*, 61-84.
- TRANI, E. P., DAVIS, D. E. (2017). Woodrow Wilson and The Origins of the Cold War. *World Affairs*, 180(4): 25-46.
- TÜRKER, H. (2021). Çin'in Yükselişinin Trans-Atlantik İlişkilere Etkisi. *BAAM Akademik*, 26-30.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2023). AUKUS: A Commitment to the Future <https://www.state.gov/aukus-a-commitment-to-the-future/>, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
- YİĞİTTEPE, L. (2017). NATO'nun güvenlik Algılaması ve Türkiye Tartışmaları. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), 344-359.
- YİĞİTTEPE, L. (2018). Küreselleşmeyle Birlikte İvme Kazanan Yeni Güvenlik Algısı: Siber Güvenlik/Savaş ve Etkileri. L. Yiğittepe ve Y. A. Güzelipek (Ed.) içinde, *Küresel Güven(likesiz)lik Eski Kavramların Yeni Yorumları*, (ss. 171-194). İstanbul: Hiperyayın.
- YİĞİTTEPE, L. (2020a). *NATO: Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- YİĞİTTEPE, L. (2020b). *Uluslararası İlişkiler Güvenlik: Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- QUAD. (2022) What Is QUAD?. <https://www.business-standard.com/about/what-is-quad>, (Erişim Tarihi: 21.02.2024).

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 08.11.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.12.2024

DOI: 10.30692/sisad.1581718

BİLİMSEL YAYINLARDA KULLANILAN GÖRSEL ÖZETLERİN TASARIM İLKELERİ VE GÖRSEL ALGI KURAMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Examination of Visual Abstracts Used in Scientific Publications Within the Context of Design Principles and Visual Perception Theory

Arzu GÜRDAL

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi

İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8876-1503

arzugurdal@sdu.edu.tr

Atıf/Citation: Arzu Gürdal (2025), "Bilimsel Yayınlarda Kullanılan Görsel Özetlerin Tasarım İlkeleri ve Görsel Algı Kuramları Bağlamında İncelenmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.61-92.

Öz: Görsel özet (GÖ) özellikle akademik yayınlarda kullanılan özet metnin görselleştirilmiş halidir. Yapılan bilimsel çalışmaların problem, amaç, metot ve temel bulgularını görselleştiren GÖ'ler bilgiyi anlatmada ve aktarmada etkili araçlardan biridir. Ayrıca, bilimsel tanımlarda zihinsel anlamayı kolaylaştıran ve öğrenmeyi hızlandıran görsel materyallerdir. Çalışmada özellikle uygulamalı eğitimlerde görseller yardımı ile bilgiyi aktaran GÖ'lerin tanımı yapılmıştır. Bilimsel yayınlarda da sıkça kullanılmaya başlayan GÖ'lerin görsel algı kuramları bağlamında değerlendirilmesi ve öneminin vurgulanması amaçlanan bu çalışmada Web of Science'da yayımlanan ve yayımlarında kullandığı 5 adet görsel özet (GÖ) nitel veri araçlarından biri olan olasılıksız örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Seçilen GÖ'ler 8 maddelik görsel özet tasarlama kriteri ve 6 adet görsel algı kuramı çerçevesinde işlevselliği açısından değerlendirilerek bulgulara ulaşılmıştır. Gestalt Algı Kuramı, Olasılıksal İşlevselcilik Kuramı, Nörofizyolojik Algı Kuramı, Deneyci-Yapılandırmacı Algı Kuramı, Bilişimsel Algı Kuramı, Doğrudan Algı kuramı olarak belirlenen görsel algı kuramlarına göre görsel özetler analiz edilmiştir. Bilim eğitiminin kolaylaştırılması ve bilimsel yayınların yaygınlaştırılması için kullanılan GÖ'lerin algı kuramları ve GÖ tasarım ilkeleri bakımından nasıl tasarlandığının ortaya çıkarıldığı çalışmanın ders kitapları, çalışma kitapları ya da akademik yayınlara kaynak olacağı beklenmektedir. Ayrıca akademik yayınlar, eğitim kitapları ve yardımcı eğitim materyalleri için kullanılabilir düşünülen GÖ'ler için örnek teşkil etmesi ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Özet, Görsel Algı Kuramları, Görsel Özet Tasarım İlkeleri, Bilim İletişimi.

Abstract: Visual abstract (VA) is the visualized form of the summary text used especially in academic publications. VAs that visualize the problem, purpose, method and basic findings of scientific studies are one of the effective tools in explaining and transferring information. In addition, they are visual materials that facilitate mental understanding and accelerate learning in scientific definitions. The definition of VAs that transfer information with the help of visuals, especially in applied trainings, was made in the study. In this study, which aims to evaluate VAs, which have started to be used frequently in scientific publications, in the context of visual perception theories and to emphasize their importance, 5 VAs published in Web of Science and used in its publications were selected with the non-

probability sampling method, one of the qualitative data tools. The selected VAs were evaluated in terms of their functionality within the framework of the 8-item VA design criterion and 6 visual perception theories, and the findings were reached. VAs were analyzed according to visual perception theories determined as Gestalt Perception Theory, Probabilistic Functionalism Theory, Neurophysiological Perception Theory, Empiricist-Constructivist Perception Theory, Computational Perception Theory, Direct Perception Theory. It is expected that the study, which reveals how VAs used to facilitate science education and disseminate scientific publications are designed in terms of perception theories and VA design principles, will be a source for textbooks, workbooks or academic publications. It is also expected to be an example for VAs considered to be used for academic publications, educational books and supplementary educational materials.

Keywords: Visual Abstract, Visual Perception Theories, Visual Abstract Design Principles, Science Communication.

GİRİŞ

Bilim eğitimindeki materyallerin geliştirilmesinde ve akademik çalışmaların yaygınlaştırılmasında her geçen gün yenilikler yapılmaktadır. En kısa yoldan ve en hızlı şekilde eğitimin sağlanması üzerine çalışılmaktadır. Eğitim materyallerinde bilimsel görsellerin kullanılması algıyı arttırdığından anlamayı da hızlandırmaktadır. Teknolojik olanakların artması bilgiye erişim ve paylaşımın şekli de değişmektedir. Artık öğrenmek sadece dersliklerde ya da laboratuvarlarda değil küresel olarak dijital ortamlardan sağlanmaktadır. Bu da öğretim materyallerinde kullanılan görsellerin kullanımının değişimine neden olmuştur. Yaşadığımız yüzyılda bol miktarda bilgiye erişim içerisinde teknoloji ve dijital medya odaklı bir ortamda iletişim halinde bulunmaktayız. İletişimin temel süreçleriyle günümüz bilişim çağındaki teknoloji, medya ve internet teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak sürekli gelişim ve dönüşüm halindedir (Koçyiğit, A., & Darı, A. B. 2023, s. 427-438.). İnsanoğlu, teknoloji cihazlarının ileri derecedeki gelişim olanağı sayesinde büyük ölçekli iş birliği ile paylaşım yapma ve bireysel katkıda bulunma yeteneği doğrultusunda bilgi havuzunda yer alma yarışı içerisinde. Bu yeni dünya içerisinde etkili olabilmek için bazı becerilere de sahip olmak gerekmektedir. Bu beceriler arasında ise görsel okuryazarlık, dijital okuryazarlık, bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı sayılabilmektedir (Landa, R. 2002; Pressman, A. 2018, s. 66-68).

Görsel ekran tabanlı yeni dijital dünyamızda sosyal medya günümüzün bilgiye erişmek isteyen tüm okuyucuları için doğal eğitim ortamları haline gelmiştir. Paylaşılan görsel bilgiler metin gruplarından daha çok okunur ve paylaşılır olmuştur. İnsanlar birbirine öğrendikleri yeni bilgileri etiketler ile ya da mesajlar ile aktarmış ve yaygınlaşmayı sağlamışlardır. Görsellerin bu denli hayatımızın için yer edinmesi görsel okuryazarlık becerilerinin gelişmesini de gerektirmektedir. Görsel okuryazarlık, doğuştan gelen bir öğreti olmadığından görüntüleri üretmenin, analiz etmenin ve kullanmanın yeni ve daha gelişmiş yollarını öğrenme ömür boyu devam eden bir süreçtir (Felten, P. 2008, s. 60-64). Bu süreçte oluşturulan görsellerin ise görsel algıya doğrudan etkisi olduğundan bilim eğitiminde kullanılması ve pragmatik amaçlara hizmet etmesi de gerekmektedir. Görsellerin bireyin öğrenmesine ve anlamasına olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Beynin neredeyse yarısı görsel duyuya ayrılmıştır (Ware, C. 2010, s. 7-8). Günümüzde görseller ile öğrenme ve iletişim kurma özellikle bilimsel eğitimde doğa bilimleri, mühendislik ve teknoloji, tıp ve sağlık bilimleri, tarım bilimleri, sosyal bilimler ve beşerî bilimler matematik gibi eğitimlere de entegre edilmiştir. 21.yüzyılda eğitim gören öğrenciler maruz kaldıkları ileti yoğunluğu sebebi ile olduğundan daha çok yönlü ve çok bileşenli varlıklar haline gelmişlerdir. Yapılan araştırma ve projelere göre bir bireyin sahip olması gereken beceriler ve yeterlikler bilgi ve medya teknolojileri başta olmak üzere, yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme, farkındalık, iletişim, iş birliği, yaşam ve kariyer becerileri vd. olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu tanımların içeriklerinde ise öğrenmenin yaratıcılık ile doğrudan bağlantısı olduğu dolayısıyla görsel öğrenme ve uygulamanın beceri geliştirmeye katkısı olduğu ifade edilmektedir. Bu da bireyin eğitime başlıca yön veren elementlerden biri olan sanat ve

sanatın dallarının tüm bilim eğitimi alanlarında kullanılmasını sağlamaktadır (Uçan, A. 2002, s. 19; www.p21.org; Winn, B. 1987, s. 155, 160, 190).

Bilimi yayma modelleri; yani kavramların ve anlatı biçimlerinin çıkarımsal karışıklığı, sadeleştirme ve yorumsal karmaşıklıktan kurtarma; bunların hepsi görselleştirmenin bilimsel gerekçeleri arasında yer almaktadır. Görsel öğrenme bilim eğitiminde karmaşık bilgilerin sadeleştirilmiş versiyonunu sunabildiğinden eğitim yayınlarında ve bilimsel makalelerde ya da kitaplarda sıkça kullanılmaktadır. Eğitim için tasarlama sürecinde tasarımcıların bilgi ve ikna edici iki süreç arasında istikrarlı düşünceleri gerekmektedir. Bilimsel bilgiyi anlamak ve anlatmak her bilim alanında önemli olsa da özellikle bilim eğitimi alanında daha da önem kazanmaktadır. Öğrenim halihazırda bilgiyi sunarken eğitim kişinin gelişimine odaklandığından eğitim için tasarlanan görsel tasarımların kişide ve okuyucuda geliştirici ve ilerletici etkide olması beklenmektedir (Frascara, J. 2004, s. 152). Dolayısıyla tasarlanan görsellerin kullanılma amaçlarına göre sınıflandırılması söz konusudur. İnternetin gelişimi ve çizim programlarındaki dijital olanaklardaki ilerlemeler son zamanlarda bilimin yayılması için yeni yardımcı materyallerin de kullanıma sunulmasını sağlamıştır. Görsel özet bu çalışmada bilimin ve bilimsel verilerin tek seferde görseller yarımı ile anlatılmasını sağlayan görsel temsillerdir. Görsel özet (GÖ) adı verilen görsel tasarımlar bilimin yaygınlaşması ve anlaşılabilirliğinin artması için kullanılmaya başlayan yeni yardımcı materyaller arasındadır. Bilimsel metinlerin ve makale özetlerin görsel temsilleri olan bu tasarımlar bilimin yayılması için yeni çevrimiçi iletilerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. GÖ okuyucuların makalenin ana mesajını hızlı bir şekilde anlamalarını sağlamayı ve paylaşılan sosyal medya platformundan makale ana sayfasına ulaşmayı kolaylaştırmayı, disiplinler arası akademik çalışmaları teşvik etmeyi ve okuyucuların araştırma ilgi alanlarıyla en alakalı makaleleri daha hızlı belirlemelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Elsevier, 2020). Özellikle sosyal medya sayfalarında paylaşım yapmak ya da kitaplarda özeti tek görselde temsil etmek için kullanılan bu materyallerin belli tasarım ilkeleri ve algı kuramları çerçevesinde tasarlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada bilimin yayılması ve akademik yayınların ve eğitim materyallerinin yaygınlaşması için kullanılan GÖ tasarım kriterleri ve görsel algı kuramları bağlamında analizleri yapılmıştır. GÖ'lerin tanımı yapılmış ve nerelerde kullanıldığı hakkında literatür bilgileri verilmiştir. Analiz için araştırılan literatür kaynaklarından oluşturulan değerlendirme tablosuna göre ele alınan GÖ'lerin eksiklikleri ve olumlu yanları ortaya çıkarılıp öneriler sunulmuştur. Ele alınan görsel özetlerin tasarım ilkeleri açısından eksik olduğu ve görsel algı bağlamında ise başarılı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda GÖ tasarlama kriter ve tablosunun ortak bir dilde olmaması belki de bu eksiklikleri yanında getirdiği düşünülmektedir. Yapılan çalışma ile ele alınan GÖ'lerin tasarım kriterleri bakımından eksikliklerinin örnekler verilerek düzeltilmesi ve görsel algı kuramlarına göre de düşünülerek tasarlanmasının, bu alanda çalışan ve akademik çalışmalarında görsel özet kullanacak araştırmacı ve eğitimcilere kaynak olması beklenmektedir.

Görsel Özet

Görselleştirme insanlığın gelişiminde tutarlı bir bileşendir. Bunlar yazı, renk ve şekiller ile kendisini tarihler boyunca geliştiren iletişim araçlarıdır. Aynı dili konuşmayan birçok medeniyetlerin görselleri iletişim dili olarak kullanıp anlaşma sağlayabildikleri bilinmektedir. Bu da bilgilerin görünür olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla bilgilerin görünür hale gelmesi diğer bir deyişle bilgilerin görselleştirilmesi gerekmektedir. Bilgi görselleştirme, alıcının algısını bozmadan ve dağıtmadan tasarımcının mesajı doğru şekilde iletebilme yolunu bulmaktır. Tasarımcı gerçek bilgiden sapmadan ve benzetme yapmadan gerekli bilgiyi anlatması gerekmektedir. Bilgiyi görselleştirme belirtilen bir alanla sınırlı kalmaz, toplanan tüm verilerden genel bir iç görü oluşturur (Fekete, Wijk, Stasko, & North, 2008, s. 7-8). Bilgi erişimine günümüzde internet olanakları ile sınırsız erişir durumdayız. İnternetin hâkim olduğu tüm dijital ortamlarda çoğu eğitimci ve araştırmacı da kendini ifade edebilmek ve bilimsel yayınlarını

kamuoyuna duyurabilmek adına, dijital enstrümanları kullanmaya başlamışlardır. Sahip olduğu bilgiyi ya da yapılan akademik çalışmaları görseller ile aktarmak ve paylaşarak yaygınlaştırmak için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bu da yeni trend ortam materyallerinin tasarımı sorununu ortaya çıkarmıştır. Sosyal medyada özellikle bilgi ve veri paylaşımı hızlandıran en iyi araçlardan biri de Görsel özetlerdir. GÖ'ler, sosyal medyada tek bir görselle bilimsel verilerin ve metinlerin yerine kullanılarak bu soruna çözüm olmuştur. Makalenin ana bulgularının tek, özlü, resimli ve görsel bir özetidir (West, C. Lindsay, K. J., & Hart, A. 2020, s. 2103-2104). Ayrıca, özellikle sosyal medyada, bilginin halka açık bir şekilde erişilebilir olduğu yerlerde, bilim insanlarına, eğitimcilere, hatta hastalara ve halka önemli bilgileri özetlemek, basitleştirmek ve paylaşmak için de kullanıldığından yaygınlaşmada etkili olmuştur. GÖ'ler eğitimcilerin ve araştırmacıların bilimsel yayınlarını metinden sadeleştirilmiş görsel imajlar ve grafik elemanlar yardımı ile tek bir görselde sunma şeklidir. Dijital ortamların artması, bilimsel yayınlara erişim platformlarının da artmasını sağladığından bu tür dijital ortamlarda söz sahibi olabilmeyi ve eğitim materyallerinin daha çok okuyucu ve öğrenciye ulaşabilmesini ihtiyaç haline getirmiştir. Yayınlardaki temel araştırma sonuçlarının görselleştirilmesi, kitaplardaki karmaşık bilgilerin görselleştirilmesi ortak bir dil kullanmaya olanak sağladığından erişilebilir ve anlaşılabilir bir formatta küresel yaygınlaşmaya da izin vermektedir. Makalenin ana bulgularının tek, özlü, resimli ve görsel bir özetidir (Elsevier, 2020). Bu sebeple de GÖ kullanımı son yıllarda akademik yayıncılıkta giderek daha fazla ilgi görmektedir. GÖ, Ayrıca okuyuculara makaleler hakkında anında bir anlayış sağlamak için tasarlanmıştır (İbrahim, 2018a, s. 460-461; Ramos & Concepcion, 2020, s. 291). GÖ'ler sorunun veya çalışmanın açık ifadesini içermelidir. Araştırmada yer alan tüm bilimsel verilerin saptırılmadan görselleştirilmeli ve çalışmanın giriş, gelişme sonucunu sırasıyla okuyucuya sunulmalıdır.

GÖ'ler metinler ile karşılaştırıldığında daha çok dikkat çektiğinden, ana fikri tek seferde daha hızlı anlatabildiğinden ve dolayısıyla okuyucu kitlesini arttırdığından eğitimciler ve araştırmacılar tarafından çok tercih edilmektedir (Oska, S., Lerma, E., & Topf, J. 2020, s. 4-5; Cox, L., 2015, s. 7-8; İbrahim, 2018b, s. 45-48). Son dönemlerde akademik yayınlarda ve bilimsel kitaplarda sıkça kullanılması artan GÖ'lerin 2011'den 2025'e kadar sosyal bilimler dergilerinde %350'lik bir artış olduğu görülmektedir (Kim, Y., Lee, J., Yoo, J. J., Jung, E. A., Kim, S. G., & Kim, Y. S. 2022, s. 21-37). Bu artış tıp ve fen bilimlerinde de oldukça yüksek ve dikkat çekici durumdadır. Tıp alanında kullanılan ilk GÖ'ler 1,2'lik oranında 2016 yılında *Annals of Surgery* tarafından kullanılmıştır. Ayrıca yine aynı araştırma göstermiştir ki, GÖ yalnızca metinden oluşan bir özetten 8 kat daha sık sosyal medyada paylaşılmış ve bu da makalenin dergi web sitesinde 3 kat daha fazla ziyaret edilmesiyle sonuçlanmıştır (İbrahim, A. M. 2018b).

Alan Çalışmaları

Görsel özetler bilimsel kitaplarda ve özellikle akademik yayınların yaygınlaştırılmasında önemli rol oynadığından beri birçok yayınevi ve dergi tarafından benimsenmiştir. Dolayısıyla birçok yayınevi ve dergiler GÖ kullanımına bir standart getirmek amacıyla bazı tasarım önerileri sunmaktadır. Günümüzde birçok yayınevi bu yen, trend tasarım özelliğini kullanmaya başladığından birçok makaleye konu da olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda yayınlarında GÖ kullanan dergilerinin sayısının 150 civarı olduğu bilinmektedir (Bkz: tablo 1), (İbrahim, A. M. 2018a, s. 8-11; Rougier, N. P., Droettboom, M., & Bourne, P. E. 2014, s. 657-663; Larson, K., Cheng, K., Chen, Y., & Rolandi, M. 2017, s. 80-95). *New England Journal of Medicine*, *The British Medical Journal* and the *British Journal of Bone and Joint Research*, *The British Journal of Sports Medicine*, *Annals of Surgery*, *JAMA Surgery* gibi dergiler başta olmak üzere, Elsevier, Nature, Springer, ACS, Taylor Francis, Wiley Online Library, Oxford Academic, SAGE, gibi yayınevi ve kuruluşlar da GÖ kullanımını benimseyenler arasındadır.

Akademik makalelerinde GÖ kullanan araştırmacıların bu konuda çalışma yaptıkları görülmektedir. Kim, Y., Lee ve arkadaşları “Seeing is believing: the effect of graphical abstracts on citations and social media exposure in gastroenterology & hepatology journals (Görmek inanmaktır: gastroenteroloji ve hepatoloji dergilerinde grafiksel özetlerin atıflar ve sosyal medya üzerindeki etkisi)” adlı yayınlarında GÖ’lerin sosyal medyadaki etkisi üzerine çalışma yapmışlardır (Lee, J., & Yoo, J. J. 2023, s. 19-26). Yine görsel özetlerin sosyal medyadaki etkisi üzerine Jeniffer Spicer ve arkadaşları “Creating effective infographics and visual abstracts to disseminate research and facilitate medical education on social media (Sosyal medyada araştırmayı yaymak ve tıbbi eğitimi kolaylaştırmak için etkili bilgi grafikleri ve görsel özetler oluşturma)” adlı çalışma yapmışlardır. Çalışmada GÖ’lerin etkisi ve etkililiği üzerine örnekler ile açıklamalara yer vermişlerdir. GÖ’lerin en büyük faydaları arasında internet ortamında daha fazla okuyucu sayısına ulaşmanın önemi ve sosyal medyada paylaşımlarında kolaylık sağlamasına yer vermişlerdir (Spicer, J. O., & Coleman, C. G. 2022, s. 14-22). Everly Ramos ve arkadaşları ise (2020) “Visual abstracts: redesigning the landscape of research dissemination (Görsel özetler: Araştırma yayımının ortamını yeniden tasarlamak)” adlı çalışma ile GÖ’lerin bilimsel yayınların yaygınlaşmasındaki yeri ve önemi hakkında bilgiler vermişlerdir. Çalışmalarında bilgi görselleştirmenin anlamayı hızlandırdığı ve kolaylaştırdığına vurgu yapmışlardır (Ramos, E., & Concepcion, B. P. 2020, s. 292-296). Jose Maura ve arkadaşları (2020) “Visual abstracts: An innovative way to disseminate scientific information (Görsel özetler: Bilimsel bilgileri yaymanın yenilikçi bir yolu)” adlı çalışmalarında GÖ’lerin tarihi ve tanımı üzerinde durmuşlar. Bilim dünyasından yeni keşfedilen bu yardımcı görsel materyallerin akademik dili geliştirdiğinden bahsetmişlerdir (Moura-Neto, J. A., & Riella, M. C. 2020, 357-360). Mohammad R. Khan ve arkadaşları, “Graphic abstract as a required element in manuscript submission and acceptance (Makale gönderimi ve kabulünde gerekli bir unsur olarak grafik özet)” adında çalışmaları ile grafik özet/görsel özetlerin özellikle bilimsel çalışmalardaki öneminden ve makale kabul şartları arasında yer edinmesinden bahsetmişlerdir. Akademik yayınların görsel özetler sayesinde kabul oranlarının arttığı sonucunu paylaşmışlardır (Khan, M. R., Xiong, Y., Michniewicz, M., & Lesiów, T. 2021, s. 114-115). Elsevier adına “Promoting your research using infographics and visual abstracts (Araştırmanızı infografikler ve görsel özetler kullanarak tanıtmak)” adında yapılan çalışmada yazarlar, Elsevier bünyesindeki makalelerde kullanılacak GÖ’lerin önemi hakkında önerilerde bulunmuştur. Makalede, yayına gönderilmeden önce yazarlardan istenilen GÖ kriterleri yer almaktadır. Ayrıca Elsevier yayınladığı makalede “*Tüm yazarları çalışmalarını geliştirmek ve yaymak için görsel özetler, bilgi grafikleri ve sosyal medya platformlarını kullanmaya teşvik ediyoruz*” ibaresini kullanarak GÖ’lerin sosyal medyada kullanımındaki önemi üzerinde durmuşlardır (West, C. C., Lindsay, K. J., & Hart, A. 2020, s. 2104-2115). Beverley C. Millar ve arkadaşları “The role of visual abstracts in the dissemination of medical research (Tıbbi araştırmaların yaygınlaştırılmasında görsel özetlerin rolü)” adlı çalışmalarından bilimsel çalışmaların günümüzde sayısının artması sebebi ile henüz okunamadan eskidiğini vurgulamaktadır. Sosyal medyanın aktif kullanılması bu akademik çalışmaların daha çok okuyucuya ulaşmada avantajlı bir mecra olduğundan GÖ’lerin buna yardımcı olduklarını söylemektedirler. GÖ’lerin tam makalenin yerini tutmasa da geniş bir kitleyi tam makaleyi daha derinlemesine incelemeye, anlamaya ve okumaya teşvik etmek için “*tadımlık*” görevi gördüğünü ifade etmişlerdir. Araştırmaya göre GÖ’lerin yayınlanan makalelere olan ilgiyi arttırması, bu dergide yayınlanan değerli araştırmalara ilişkin farkındalığı yükseltmesi ve ulusal ve uluslararası alanda tıbbi araştırmalarda tartışmaları ve iş birliklerini teşvik etmeye yardımcı olması en önemli araştırma sonucudur (Millar, B. C., & Lim, M. 2022, s. 67-78).

Journal Name	# papers	Publishing Group	GA usage	Journal Name	# papers	Publishing Group	GA usage
Scientific Reports	54	NPG	No	Current Biology	4	Cell Press	Recommended
Plos One	49	PLOS	No	Current Drug Targets	4	Bentham Science	Video Recommended
Forensic Science International Genetic Molecules	25	x	x	Digestive And Liver Disease	4	Elsevier	Recommended
Acta Biomaterialia	20	MDPI	Recommended	Endocrine	4	x	x
Forensic Science International Genetic	17	Elsevier	Recommended	Endocrine Connections	4	Bioscientifica	No
International Journal Of Pharmacetics	17	Elsevier	Recommended	Environmental Microbiology	4	Elsevier	Recommended
Fluorescence Imaging And Biological C	15	taylor & Francis Onlin	Book	European Journal Of Immunology	4	Wiley Online Library	No
Lancet	15	Lancet	No	FEBS Journal	4	Wiley Online Library	Recommended
Nature Communications	15	NPG	No	Free Radical Biology And Medicine	4	Elsevier	Compulsory
Frontiers In Immunology	14	Frontiers	No	Future Microbiology	4	Future Medicine	Recommended
International Journal Of Molecular Scie	14	MDPI	Recommended	Gastric Cancer	4	x	x
Methods In Molecular Biology	14	Springer	No	Genome Biology And Evolution	4	Oxford Academic	No
Acta Medica Portuguesa	13	IP/Ordem dos Medic	No	GLIA	4	Wiley Online Library	Video Recommended
Biomaterials	13	Elsevier	Recommended	Helicobacter	4	x	x
European Journal Of Human Genetics	13	NPG	Video Recommended	Histology And Histopathology	4	Piazza Fuensanta	No
Journal Of Controlled Release	13	Elsevier	Compulsory	Human Genetics	4	x	x
Oncotarget	13	Oncotarget	x	Human Mutation	4	Wiley Online Library	Video Recommended
Advanced Drug Delivery Reviews	10	Elsevier	x	Icchases	4	Elsevier	Recommended
Biomolecules	10	MDPI	Recommended	Infection Genetics And Evolution	4	Elsevier	Recommended
Frontiers In Microbiology	10	Frontiers	No	Interdisciplinary Sciences Computat	4	Springer	x
Advances In Experimental Medicine An	9	Springer	Compulsory	International Orthodontics	4	x	x
Carbohydrate Polymers	9	Elsevier	Recommended	Journal Of Cancer Education	4	Taylor Francis	No
Colloids And Surfaces B Biointerfaces	9	Elsevier	Compulsory	Journal Of Endocrinological Investigat	4	Springer	No
European Journal Of Pharmacetics Ar	9	Elsevier	Compulsory	Journal Of Immunology	4	AAI	Recommended
Journal Of Cell Biology	9	Rupress	Recommended	Journal Of Materials Science Materials	4	Springer	Compulsory
Nanomedicine	9	Elsevier	Compulsory	Journal Of Medicinal Chemistry	4	ACS publications	Compulsory
Expert Opinion On Drug Delivery	8	taylor & Francis Onlin	No	Journal Of Nutritional Biochemistry	4	Elsevier	Recommended
Journal Of Biological Chemistry	8	ASBMB	No	Journal Of Pharmaceutical And Biomed	4	Elsevier	Recommended
Journal Of Cellular Biochemistry	8	Wiley Online Library	Video Recommended	Journal Of Proteomics	4	Elsevier	Compulsory
Materials Science And Engineering C	8	Elsevier	Recommended	Molecular Pharmaceutics	4	ACS publications	Compulsory
Rare Tumors Of The Thyroid Gland Dia	8	x	x	Pain	4	Elsevier	Recommended
ACS Applied Materials And Interfaces	7	ACS publications	Compulsory	Parasitology Research	4	Springer	No
Concepts And Models For Drug Perme	7	Woodhead	Book	Pharmaceuticals	4	MDPI	Recommended
Handbook Of Forensic Genetics Biodiv	7	x	x	Pituitary	4	x	x
Journal Of Biomedical Materials Resea	7	Wiley Online Library	No	Plos Genetics	4	PLOS	No
Journal Of Tissue Engineering And Re	7	Wiley Online Library	No	Plos Pathogens	4	PLOS	No
Peptides And Proteins As Biomaterials	7	Elsevier	Book	Pulmonology	4	Elsevier	Recommended
Proceedings Of The National Academy	7	NAS	No	Revista Portuguesa De Cardiologia	4	Elsevier	Recommended
Advanced Functional Materials	6	Wiley Online Library	Video Recommended	Science	4	AAAS	No
Amnoid	6	taylor & Francis Onlin	Video Recommended	Toxins	4	MDPI	Recommended
Biochimica Et Biophysica Acta Molecu	6	Elsevier	Recommended	Tumor Biology	4	SAGE	No
Brain	6	Oxford Academic	No	Urology	4	Elsevier	Recommended
Current Medicinal Chemistry	6	Bentham Science	Video Recommended	Virchows Archiv	4	Springer	No
European Journal Of Pharmaceutical S	6	Elsevier	Compulsory	American Journal Of Surgical Patholog	3	Wolters Kluwer	No
Food And Function	6	oyal Society Chemis	Recommended	Andrology	3	Wiley Online Library	No
International Journal Of Biological Mac	6	Elsevier	Recommended	Antimicrobial Agents And Chemothera	3	ASM	No
Journal Of Medical Genetics	6	Elsevier	Recommended	Applied Surface Science	3	Elsevier	Compulsory
Molecular Neurobiology	6	Springer	No	Biochimica Et Biophysica Acta Biome	3	Elsevier	Compulsory
Nature	6	NPG	No	Biochimica Et Biophysica Acta Genera	3	Elsevier	Recommended
Neurobiology Of Aging	6	Elsevier	Recommended	Biochimica Et Biophysica Acta Molecu	3	Elsevier	Recommended
Obesity Surgery	6	Springer	No	Biology Of Reproduction	3	Oxford Academic	No
Redox Biology	6	Elsevier	Compulsory	Biomedicine And Pharmacotherapy	3	Elsevier	Recommended
Rsc Advances	6	oyal Society Chemis	Recommended	BMC Infectious Diseases	3	Springer	No
Advances In Intelligent Systems And C	5	Springer	No	Carbon	3	Elsevier	Compulsory
American Journal Of Human Genetics	5	Cell Press	No	Cellular Immunology	3	Elsevier	Recommended
Biomed Research International	5	Hindawi	No	Clinical Cancer Research	3	AACR	No
BMC Cancer	5	Springer	No	Current Pharmaceutical Design	3	Bentham Science	Video Recommended
Cell Reports	5	Cell Press	Recommended	Data In Brief	3	Elsevier	Recommended
Cellular And Molecular Life Sciences	5	Springer	No	Drug Discovery Today	3	Elsevier	Recommended
Chemosphere	5	Elsevier	Recommended	Elife	3	Elife	No
European Journal Of Medicinal Chemis	5	Elsevier	Recommended	European Journal Of Endocrinology	3	Bioscientifica	No
Genes	5	MDPI	Recommended	European Journal Of Pain United King	3	x	x
International Journal Of Nanomedicine	5	Dove Press	x	European Polymer Journal	3	Elsevier	Recommended
Journal Of Community Genetics	5	Springer	No	Food And Chemical Toxicology	3	Elsevier	Recommended
Journal Of Materials Chemistry B	5	oyal Society Chemis	Recommended	Food Chemistry	3	Elsevier	Compulsory
Journal Of Perinatal Medicine	5	De Gruyter	No	Food Research International	3	Elsevier	Compulsory
Lecture Notes In Computer Science Inc	5	x	x	Frontiers In Endocrinology	3	Frontiers	No
Marine Drugs	5	MDPI	Recommended	Frontiers In Medicine	3	Frontiers	No
Plos Neglected Tropical Diseases	5	PLOS	No	Frontiers In Physiology	3	Frontiers	No
Stem Cell Reports	5	Cell Press	Recommended	Gene	3	Elsevier	Recommended
Applied Microbiology And Biotechnol	4	Springer	No	Genome Announcements	3	x	x
Biochimica Et Biophysica Acta Molecu	4	Elsevier	Recommended	Glycobiology	3	Oxford Academic	No
Biomedical Materials Bristol	4	IOP	No	Infection And Immunity	3	ASM	No
Cancer Letters	4	Elsevier	Recommended	International Journal Of Cancer	3	Wiley Online Library	x
				International Journal Of Obesity	3	Nature	Video Recommended
				Int J Nanomedicine	3	Dove Press	Video Recommended

Tablo 1. 2017 yılında yapılmış çalışmalara göre GÖ kullanan yayınevi ve dergiler (Ibrahim, A. M. 2018a; Rougier, N. P., Droettboom, M., & Bourne, P. E. 2014; Larson, K., Cheng, K., Chen, Y., & Rolandi, M. 2017; Costa, A. 2019).

Görsel Özet Tasarım İlkeleri

GÖ'ler tasarlanırken okuyucuya sayfalarca yazılmış metnin tek bakışta anlaşılmasını, metnin ana fikrini, sürecin temel sonuçlarını, araştırmanın yöntemini, araştırmanın arka planını ve diğer araştırmalar ile bağlantısını vb. sunmayı amaçlamaktadır (Yoon, J., & Chung, E. 2017, s. 1371-1372). GÖ'ler daha çok bilimsel verilere özgü illüstrasyonların çizildiği, hazır imajların yani piktogramların kullanıldığı, fotoğrafların yer aldığı merkezi illüstrasyon ya da bilgi grafiklerine benzeyen görsel tasarımlardır. Bilimsel gerçeklikten sapmadan tasarlanmak zorunda olan GÖ'lerin estetik açıdan da göze hoş gelmesi ve bilişsel arayışı teşvik etmesi önerilmektedir.

Ayrıca hitap ettiği okuyucu kitlesinin düşünülmesi gerektiğinden bireysel farklılıklar ve anlama düzeyleri açısından da kullanılan görsel temsillerin uygunluğu oldukça önemlidir. Bazı araştırmalar anlama ve öğrenme sürecinde çalışma belleği üzerindeki baskıyı azaltmanın süreci olumlu yönde hızlandırdığını ortaya çıkarmışlardır. Bunlar arasında başlıcaları karmaşıklığı en aza indirmek, ayrıntıların sadeleştirilmesi, aşırı bilgi yüklenmesinden kaçınmak ve görsellerin metnin iletilmesi gereken temel mesajlarla ilgili olmasını sağlamak yer almaktadır (Nayak, S., & Iwasa, J. H. 2019, s. 5-7). Görsel tasarım aşamasında ise görselin kendisinde makalenin bir alıntısı ve yayınlandığı makalenin tamamının bağlantı linki, telif hakkı yasalarını ihlal etmeyen resimler, makalenin tamamında kullanılan dille tutarlı olan dil ve derginin logosu yalnızca dergiden izin alınması durumunda kullanılabilir. Tasarım Adobe Photoshop Suite, Microsoft PowerPoint, Photopea, Corel Draw ve Canva gibi yazılımlarla tamamlanabilir (Rodrigues, J. 2021, s. 657-663). Basit ve temel sıralama olarak ise ilk önce özet metnin çalışma tasarımını belirlemek, örneklemeleri tanıtmak, yöntemi açıklamak ve iki veya üç temel sonucu belirlemek olabilir. İkincisi, tasarımı görsel olarak düzenlemek, katılımcılar için ayrı görsel alanlar, yöntemler ve bulgular gibi bölümlere yer vermek olabilir (İbrahim, A. M. 2018a, s. 6). Üçüncüsü ise tasarımcıyı, yazarların ve dergi ya da yayınevi adının bulunduğu kimlik bölümü olabilir (Ramos, E., & Concepcion, B. P. 2020, s. 291-297). GÖ'ler bilgilerin görünürlüğünü ve paylaşımını kolaylaştıran görsel iletişim tasarımı ürünleridir. Dolayısıyla görsel iletişim tasarımı ve grafik tasarımı temel ilkelerinin bu süreçte de düşünülmesi kaçınılmazdır. Dijital ortamlarda sıkça paylaşılan görsel özetlerin stili ve yapısı oldukça çeşitlidir. Bu sebeple bilimsel yayınlar ve kitaplar GÖ'lerin tutarlılığını sağlamak amacıyla bir takım şablon çalışmalar yapmışlardır. Az sayıda da olsa başlıca yönergeler oluşturulmuştur. Henüz ortak bir dil olmasa da birçok yayınevi bünyesinde belirli kriterler belirlemiştir. Resmî web sayfalarında ve yayınladıkları kılavuzlarda GÖ tasarlama kriter ve önerileri olan bazı yayınevleri ve dergiler şöyledir.

Annals of Surgery, kılavuz oluşturmak için temel bilgi, yöntem ve teknikler içeren yönergeler yayınlamıştır (Brook vd. 2021; Spicer, Coleman, 2022, s. 2403-2406). Andrew M. İbrahim, "Use of a visual abstract to disseminate scientific research (Bilimsel araştırmaları yaymak için görsel özetlerin kullanımı)" başlıklı çalışmada doktor meslektaşlarıyla birlikte görsel özetlerin tasarımı için kriterler oluşturmuşlardır (İbrahim, A. M. 2018b, s. 20).

American Chemical Society (ACS), yayınlarında belirlediği formata uygun GÖ istemektedir. Özellikle belirli bir dikdörtgen formatlı bir şablonu web sayfasında araştırmacılarına sunmaktadır. Yayınevi takip edilecek veya edilmeyecek bir dizi örnek ve yazarların GÖ tasarımının ardındaki temel kuralları algılamalarına yardımcı olmak için ilgili gereklere sağlayabilecekleri bir sayfa hazırlamıştır (<https://www.acs.org/>).

British Medical Journal (The BMJ), kurumsal sayfasında belirli GÖ tasarım kriterleri yayınlamıştır. Akademik yayınlarında GÖ kullanımını tavsiye eden yayınevi son dönemde bu isteğini oluşturduğu web sayfası ile görünür hale getirmiştir (<https://www.bmj.com/content/386/bmj-2024-080107>).

Taylor & Francis Yayınevi'nin çoğu dergileri akademik çalışmalarında GÖ istemektedir. Özellikle tıbbi uygulamaların yapıldığı çalışmalar için GÖ tasarımlarının sosyal medyada (X) paylaşılmasının yaygınlaştırmayı arttırdığını vurgulamaktadır. Bu alandaki önerilerini ise kurumsal sayfalarında duyurmuşlardır (<https://www.tandfonline.com/>).

Elsevier, GÖ kullanımına ilk geçen yayınevleri arasında yer almaktadır. Web sayfasında grafik özet adı altında bir sayfa açıp, Grafik Özet (GÖ) diğer adıyla Görsel Özet (GÖ) tasarlama kriterlerine yer vermiştir (<https://www.elsevier.com/researcher/author/tools-and-resources/graphical-abstract>).

Nature Publishing Group (NPG), ise (Springernature) yazarlardan kendi GÖ'lerini oluşturmalarını istemekle birlikte kendi oluşturduğu GÖ tasarımlarını (template) yazarlara hazır taslaklar halinde sunmuştur. Ayrıca NPG, alandaki önemli kavramları özetleyen resimli

temsilleri örnek sunarak kullanıma açmıştır. NPG Asia Materials “Guide for authors (Yazar için rehber)” ve “Artwork guidelines (Sanatsal çalışma rehberi)” adlı yayını ile yazarlarına belli kriterler sunmuştur (<https://solutions.springernature.com/products/graphical-abstract?srsltid=AfmBOoqIuFtN4PMbgvues4SEhUOAHcO3bmlYyDJ-ZsW3ciubtpeKO46y>).

Clinical Journal of the American Society of Nephrology (CJASN), Yazarlara görsel özetler kavramını tanıtmak ve neden yararlı olduklarına dair arka plan sağlamak amacıyla bilgilendirici metinler oluşturmuştur. Ayrıca CJASN yazarlarına kurumsal tarzda görsel özetlerin nasıl oluşturulacağına dair kılavuzlar, şablonlar ve tavsiyeler sağlamak için “Visual abstract primer (Görsel özet başlangıç kılavuzu)” adında kılavuz yayınlamışlardır (Topf, J., Rheault, M., Concepcion, B., Garcia, P., & Lerma, E. 2017, s. 1-5).

Literatür araştırmaları sonucunda birçok yayınevi ve dergi bünyesinde bazı tasarım kılavuzu oluşturmuştur. Fakat görülüyor ki ortak ve tek bir ölçüt bulunmamaktadır. Yapılan bu çalışmada ise hem grafik/görsel iletişim tasarım ilkelerini hem de görsel algı kuramlarını dikkate alan bir kullanım kılavuzu seçilmiştir. Çünkü görselleştirilen her bir verinin grafik tasarım ve bilimsel iletişimden elde edilen araştırma temelli bulguların bir derlemesine dayanması gerekmektedir (Spicer, J. O., & Coleman, C. G. 2022, s. 14-21). Yapılan çalışma için kullanılan bu kılavuz, Gestalt tasarım ilkelerini temel alan Helena Klara Jambor ve Martin Bornhauser tarafından yayınlanan GÖ tasarlama kriterleridir (Jambor, H. K., & Bornhäuser, M. 2024, s. 1-12). Oluşturulan GÖ tasarım kriterleri ise şu şekildedir.

- Ana Tema (Anahtar Kelimeler)
- Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı)
- Veri grafikleri (Veri Görselleştirme)
- Sayfa Boyutu
- Sayfa Düzeni
- Oklar ve Yönlendirmeler
- Metin
- Renk
- Tasarım araçları (Yazılım araçları)
- Geri bildirim (Gözden geçirme)

Ana Tema (Anahtar Kelimeler): GÖ’lerin tasarımına başlamadan önce tasarımcının araştırmanın temel mesajını ve ana temasını ya da merkezi mesajını bilmesi gerekmektedir. Ana temanın görünür olması anlaşılır ve net görselleştirme yapmaya yardımcı olmaktadır. Ana tema bazen eskizin kullanılması, temel bir görsel kullanarak ya da birkaç cümle ile başlık atarak olabilir. Buna anahtar kelimeler de denilebilir.

Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı): Her GÖ’lerin temel bileşenleri görsel öğelerdir. Etkili bilgi grafikleri geliştirmek, bilimsel iletişim ve grafik tasarım alanlarından prensipleri birleştirmeyi gerektirir (Spicer, J. O., & Coleman, C. G. 2022, s. 18). Çoğu zaman, GÖ’leri illüstrasyonlar, piktogramlar, semboller, fotoğraflar, çizimler, eskizler veya grafik diyagramlar oluşturur. Hangi seçenek kullanılırsa kullanılsın basit ve anlaşılır olması gerekmektedir. Çoğu yazarın ve araştırmacının çizme yeteneği olmadığı düşünülürse etik sorunlar ile karşılaşılması için görsellerin veya piktogramların imaj depolarından satın alınmaları önerilmektedir. Eğer bilimsel illüstrasyon kullanılacaksa profesyonel çizimlerden yardım alınması gerekmektedir. Çoğu piktogram deposu PNG formatında indirebilmektedir. Görsellerin PNG ya da JGG formatında kullanılması gerekmektedir. GÖ’lerde tüm piktogramların benzer bir genel görünümü, yani aynı satır genişliği, renk şeması ve ayrıntı düzeyi olmalıdır. Aynı kaynaktan ve/veya aynı tasarımcıdan gelen piktogramları kullanmak daha doğru olacaktır.

Veri grafikleri (Veri Görselleştirme): Bazen piktogram ya da illüstrasyonlar sayısal verileri temsil edemez. Bu durumda GÖ’lere grafiksel tablolar ya da veri grafikleri eklemek

gerekmektedir. Veriler tıbbi, mikroskobik ya da rakamsal ise veri grafikleri ile anlatmak en doğru olan yöntemdir. Veri grafiklerini, pasta dilimi, çubuk, çizgi, türleri olarak sıralamak mümkündür. GÖ'ler her zaman görsel algının temel ilkelerini kullanır. Çubuk grafiklerde uzunlukları neredeyse sezgisel olarak karşılaştırmamızı, pasta grafiklerde dilim alanlarını ve çizgi grafiklerde yukarı veya aşağı doğru eğilimleri aramamıza yardımcı olmaktadır. Bu grafiklerin yerini ısı haritaları, geo-haritalar da alabilmektedir. Hangi seçenek kullanılacaksa GÖ'lerin altına veri grafiği için not düşülmesi önerilmektedir.

Sayfa Boyutu: Düzen sayfadaki bilgi hiyerarşisinin yerini belirler. Sağlıklı bir organizasyonun yapıldığı tasarım sayfası ana temanın algılanmasını kolaylaştırmaktadır. GÖ tasarımı sırasında sayfa boyutuna göre doldurulabilecek alanların planlanması gerekmektedir. Sayfa boyutları dijital platformlar düşünüldüğünde genellikle kare ya da yatay dikdörtgen olarak tasarlanmaktadır. Boyutlar paylaşım kolaylığı açısından pixel tabanlı ve boyutlu çoğunlukla RGB renk kodunda düşünülmalıdır. Renk çözünürlüğünün ise 72 DPI kullanılması dijital ortamlarda paylaşımında rahatlık sağlaması için uygun ölçülerdir.

Sayfa Düzeni: GÖ'lerde okuma yönü okuyucu kitlesinin kullandığı dile göre değişim gösterse de genel olarak solda sağa ve yukarıdan aşağıya doğru tasarlanmaktadır. En iyi okuma yönü ise soldan sağa zig-zag akış modelidir. Net bir başlangıcı ve sonu olan okuma yönüdür ve karmaşıklık yaratmamaktadır. Bilgi akışına göre günlük veya yıllık olaylar, giriş gelişme ve sonuca dayalı bir metodolojiyi en iyi anlatma şeklidir. Diğer çok kullanılan okuma yönü ise dairesel okumadır. Döngüsel bilgi akışları için en ideal yerleştirme yönüdür. Statik gözlemler için ise iki bölmeli yerleştirmeler en uygun okuma yönü olarak kullanılmaktadır. Senaryoya dayalı hikayelerde öncesi ve sonrası durumlarda ikili yerleştirmenin kullanılması önerilmektedir. Yerleştirmeler doğrusal, zig-zag, çatallı, iç içe, dairesel, ortanogal, paralel ve merkezi olarak isimlendirilmektedir (Hullman, J., & Bach, B. 2018, s. 185-186).

Oklar ve Yönlendirmeler: Yönlendirme okları tasarımda okuyucuyu algısal olarak akışa göre kontrol edip anlaşılabilirliği kolaylaştıran yardımcı tasarım piktogramlarıdır. Oklar metinleri, piktogramlara, görüntülere ve çizelgelere ardışık şekilde bağlayarak hikâye akışını daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır (Tversky, B., Zacks, J., Lee, P., & Heiser, J. 2000, s. 223-224). Oklar sayfa düzeni içinde okuma yönünü işaret edebilir, ana temaya vurdu yapabilir. Dikkat çekici bir şekilde, tek bir ok türü farklı semantik anlamlar taşıyabilir. Yukarı doğru bir ok, yukarı doğru bir hareketi, bir artışı veya olumlu bir çağrışımı ifade edebilirken, dairesel bir ok bir günden, yıla veya tüm bir yaşam döngüsüne kadar çeşitli zamansal ölçekleri sembolize edebilmektedir. Oklar köşeli, noktalı, aralıklı çizgili, eğik olarak değişiklik gösterebilmektedir. Oklar Gestalt ilkelerinden öğeleri birbirine bağlama ve birbirinden ayırma işlevselliği açısından da pragmatik işaretlerdir.

Metin: Etkili bir GÖ tasarlanmasının en doğru yolu metinler ile GÖ tasarım ilkelerini orantılı kullanmaktır. Uzun yazılmış metinleri görseller aracılığı ile temsil edebilmenin yolu metnin ana fikrini bulmaktan geçmektedir. Madde 1'de (Ana Tema) söz edildiği gibi metnin anahtar kelimelerini bulmak, görselleştirilecek temsillerin bulmayı kolaylaştırmaktadır. Etkili metin okuyucu için akılda kalıcılığı da sağlamaktadır (Martin, K. 2020, s. 30; Samara, T. 2007, s. 53-60). Tasarımda metin kullanırken özel isimlerin, kodlamaların ya da sayısal değerlerin değiştirilmemesi gerekmektedir. Uzun yazılmış metinler okuyucuyu sıkacağından ana tema merkezinde kısa ve dikkat çekici cümlelerin kullanılması gerekmektedir. Metin kullanımı genellikle tanım ya da anahtar kelime olarak kullanılmalıdır. Aynı türü tanımlayan metinlerin yazı karakteri, renk ve büyüklükleri tutarlı olmalıdır. Kullanılan yazı karakterleri ise tasarım ilkelerine göre seçilmeli ve okunabilir olmalıdır.

Renk: GÖ'lerde renk kullanımı oldukça önemlidir. Akılda kalıcı dikkat çekici ve dijital ortamlarda paylaşmaya uygun renklerin seçilmesi önemlidir. Ayrıca, renk vurguları, kontrastlar, miktarları kodlar veya tasvir edilen nesnelerin doğal görünümünü temsil etmektedir. Renk

kullanımında olabildiğince kullanılan görselin gerçek renklerinin kullanılması önerilmektedir. Özellikle bilimsel illüstrasyon kullanılacaksa objenin gerçek renk ve dokusunun kullanılması önerilmektedir. Renkler Gestalt tasarım ilkelerine göre şekil zemin ilişkisi düşünülmeye kullanılırsa okunurluğu ve akılda kalıcılığı etkiyecektir (Samara, T. 2007, s. 65; Wong, B. 2010, s. 573).

Tasarım araçları (Yazılım araçları): GÖ tasarlama araçları oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Burada düşünülmesi gereken temel prensip kullanılan yazılımın ilk 7 maddenin uygulanabilirliğini sağlamasıdır. En temel yazılım olarak Powerpoint sayılabilir fakat profesyonel tasarımlar için yeterli olmayacaktır. Önerilen yazılımlar arasında Adobe İllüstratör, CorelDraw, Affinity Designer gibi vektör tabanlı yazılımlar yer almaktadır. Adobe Photoshop, Procreate ise önerilen piksel tabanlı yazılımlardır (West, C. C., Lindsay, K. J., & Hart, A. 2020, s. 2104). Hangi yazılım programı kullanılırsa kullanılsın tasarımların çıktısı JPG ya da PNG olarak hazırlanmalıdır. Bu formatlar tasarımların tek parça halinde bozulmadan her türlü baskı ortamında yazdırılabilir ya da dijital ortamlarda paylaşılabilir (Martin, K. 2020).

Geribildirim (Gözden Geçirme): GÖ'lerin doğru tasarlandığını ve faydalı olduğunu anlamak için kullanılan geribildirim yöntemi, özellikle dijital platformlardaki paylaşımlar vasıtasıyla anlaşılabilir. GÖ'lerin günümüz teknolojisinde var olmasının asıl sebebi olan sosyal medya ortamlarında paylaşılması dolayısıyla yaygınlaşmayı artırması olduğundan tasarımların ne kadar çok paylaşıldığı ve yorum aldığı geribildirim değerini ortaya çıkarmaktadır (Oska, S., Lerma, E., & Topf, J. 2020, s. 28-33). İnsan-bilgisayar etkileşiminin her tasarımında olduğu gibi, grafiksel özetler için de uzman geri bildirim, örneğin düzenli olarak grafiksel özetler hazırlayan bir bilim insanı veya tasarımcıdan ve makalenizi okuyabilecek bilim insanı veya öğrencilerden kullanıcı geri bildirim isteyebilirsiniz. Genel geri bildirim ilkeleri görsel çalışmalar için de geçerlidir. Bu, geri bildirim belirlenir, elle tutulur ve görev odaklı olması ve geri bildirim arayanların taleplerinde net olması gerektiği anlamına gelir. Grafiksel özetlerde, izleyici görsel temsilleri deşifre etmelidir (Hattie, J., & Timperley, H. 2007, s. 85-90).

Görsel Algı ve Görsel Algı Kuramları

Algılama, bilmenin en basit ve en iyi yoludur (Gibson, J. J. 2002, s. 117-120). Algıda görselin yeri ise tüm duyu organlarında önce gelen bir eylemdir. Görme duyusu ise seçici olarak iş görmektedir. Şekilleri algılamak, basitlikleri ve genel özelliklerinden dolayı görsel kavramlar olarak kodlanan biçimlere dayanmaktadır (Arnheim, R., & Ögdül, R. 2009, s. 117-120). Bresciani'nin belirttiği gibi, "*görsel temsiller, bilgiyi iletme, bilişi güçlendirmek ve iletişimi geliştirmek için bilgi ve fikirleri organize etmek ve yapılandırmak için kullanılır*" (Bertschi vd., 2011, s. 14). Görme duyusu bir nesne ya da objenin büyüklüğü, şekli, rengi, konumu, hareketi, formu ile mücadelesi sonucu tespitine bağlıdır (Arnheim, R., & Ögdül, R. 2009, s.122) Duyu organları ile yakından ilgili olan görme eylemi sırasında algılama süreciyle birlikte zihinde birtakım yönlendirmeler süzgecinden geçmektedir. Bu bağlamda özellikle okuyucu ya da izleyici açısından söz konusu gösterilenin ne anlamda zihinde anlamlandırılmasını tayin etmek kaçınılmazdır. Görme eyleminin duyu organları ile organize çalışması ile görmeyi şekilsel organizasyonlar ile tanımlayanlar arasında Gestalt yer almaktadır. Gestalt psikolojisi, şekil algısıyla ün kazanmıştır ve bu tanımlarını Wertheimer'in ünlü görsel organizasyon yasalarıyla bağdaştırmıştır (Verstegen, I. 2006, s. 8-37). Arnheim'de hem Gestalt hem Wertheimer'in görüşleriyle görsel düşünmeyi yorumlamıştır. Arnheim, bir nesneyi uzam içinde görmek, onu bağlam içinde de görmek demektir (Arnheim, R., & Ögdül, R. 2009, s. 140). Tüm bu görmenin şekiller ve algılar ile yakından ilgili olduğunu gösteren çalışmalar ışığında yeni nesil tasarım trendlerinden olan GÖ'lerin de bilimsel verileri temsil ederken bu kuramlar gözetilerek tasarlanması gerekmektedir. Aşağıda literatür çalışmalarına göre görsel algı teorileri I. E. Gordon'a göre açıklanmıştır.

- Gestalt algı kuramı
- Olasılıksal işlevselcilik kuramı

- Nörofizyolojik algı kuramı
- Deneyci-yapılandırmacı algı kuramı
- Bilişimsel algı kuramı
- Doğrudan algı ve ekolojik optik algı kuramı

Gestalt algı kuramı: Gestalt yaklaşımı, Wilhelm Wundt'un anlamada yapısalcılık temelinden yola çıkmıştır. Yapısalcılığın arkasındaki temel fikirlerden birinin de şekilcilikten oluşan duyuların bir araya gelmesi unsurlarının olduğu araştırmalarla gösterilmiştir (Goldstein, E. B. (Ed.). 2008, s. 130-131). Algının duyuları bir araya getirmenin sonucu olduğu fikri, Gestalt psikologları tarafından yıllardır araştırılmış ve geliştirilmiştir. Onlar, bunun yerine, bütünü parçalarının toplamından farklı olduğu fikrini öne sürmüşlerdir. Gestalt algı kuramı dünya ve insan zihni bağlantısında algı sürecini nesnelere düzenleme ilkelerine göre tanımlar. Bu, doğaya düzen dayatma veya zihnimize irrasyonel bir dış dünyadan kaçma meselesi değildir, daha ziyade, zihnimizin çalışma biçimleri tam olarak doğayı düzenleyen ilkelerden kaynaklanmaktadır (Verstegen, I. 2006, s. 10). Gestalt araştırmalarına göre, dünyayı anlamlandırmada uyarıcıları ayrı ayrı görmek değil, anlamlı bir bütün olarak görmekten geçmektedir ve bütün, onları meydana getiren parçaların toplamından daha çok anlam ifade etmektedir (Ertan, G., & Sansarcı, E. 2016, s. 55-56). Düzen, görmeyi disipline eden ve anlamlandırmayı hızlandıran bir takım algısal yönlendirmeyi kontrol etmekte beyne kolaylık sağlamaktadır. Görme sürecinde okuyucunun dikkatini etkileyecek olan temel süreçlerden biri göze çarpma eylemini etkili sunmaktır. Yani bir görüntünün belirli şeylerin fark edilmesini sağlayan fiziksel göstergelerin öne çıkmasıdır (Goldstein, E. B. (Ed.), 2008, s. 130-140). Bu durum özellikle tasarımlarda bilinçli bazı imaj ve renkleri öne çıkarma, renkleri bilinçli kullanma ya da büyüklük, yakınlık, uzaklık gibi algısal farklılıklarda düzenlemeler yapmakla sağlanabilir. Ya da eksik olanı tamamlama, boşluktan yararlanma, çoğunluğu kullanma, okuma yönünde takip sağlama vb. zihinsel kontrolleri içermektedir. Örneğin eksik olanı tamamlama, göz karışıklık ya da eksiklik gördüğü objeler arasında zihinde düzeltme ve tamamlama isteğine gitmektedir. Yani görme, görülebilir kısımla yetinmek yerine nesneyi tamamlamayı tercih etmektedir (Arnheim, R., & Ögdül, R. 2009, s. 63-65). Gestalt algı sürecinin temel ilkeleri şekil-zemin, benzerlik, yakınlık, tamamlama, devamlılık, basitlik ilkeleridir. Bu tür algısal düzenlemeler algıyı ve algılamayı kontrol eden başarılı süreçlerdir. Özellikle tasarımcıların başarılı tasarım süreçlerini bilimsel olarak destekledikleri öncü ilkeler olarak kullanılmaktadır. Birçok tasarım sürecinde olduğu gibi GÖ tasarlama sürecinde de kullanılması algıyı ve anlamayı arttırmaktadır.

Olasılıksal işlevselcilik kuramı: Olasılıksal işlevselcilik, deneyim ve anlaşılır yaklaşımın bilişle ortaya çıkış durumudur. Bireyin yaşantısı ve tecrübeleri ile dünyayı anlamlandırma çabasının birbirini karşıladığı bir süreci tanımlamaktadır. Egon Brunswik'in çalışma temeli olan insanın algısal ve bilişsel sisteminin çevresel bilgilerin ve bunların karmaşıklığının nasıl edinildiği ve işlendiğine dayanmaktadır (Scholz, R. W. 2017, s. 381-409). Brunswik'in düşüncesine göre bireyin algılaması yaşantısında birbirine yakın olayların yorumlamasına bağlıdır (Brunswik, E. 1952, s. 225-237). Düşüncelerin büyük kısmı uzak ve yakın olaylar arasındaki ilişkiye ve bu ikisi arasındaki uyuma bağlıdır. Uyum yakalanmadığında ise beynin ne yapması gerektiğinde vereceği kararın yine tecrübeler ve çevresel etkilere bağlı kalmasıyla ilgilidir (Gordon, I. E. 2004, s. 55-60). Yaklaşımına göre nesnelere algılanışı özelliğine, bulunduğu ortama, nesne ile algılayıcı arasındaki arabulucuya ve algılayıcı özelliklerine bağlıdır (Erişti vd., 2010, s.315).

Nörofizyolojik algı kuramı: Algılama ve anlamlandırmada düşüncenin sinir sistemi aralığı ile kontrol edilmesini araştıran kuramdır. Bu anlayışı benimseyen kuramcılar, algılamada sinirsel mekanizmaların tüm davranışların altında yatan sebep olduğunu düşünmektedirler (Gordon, I. E. 2004, s. 73). Tasarımlarda ya da anlatımlarda sık tekrarın öğrenmeye katkısı olduğunu, nörofizyolojik açıdan unutturmaya engellenen anlamayı da zorladığını ortaya koymaktadır (Vickers, D. 2014, s. 240-250). Dolayısıyla özellikle tasarımlarda akılda kalıcı imaj ve renklerin

ya da başlıkların kullanılması ve sık tekrar edilmesi kurama göre algılamada anlaşılabilirliği arttırmaktadır.

Deneyci-Yapılandırmacı algı kuramı: Bireyin algılama sürecinde bireysel edinimlerin etki ettiği anlamlandırma sürecini ele alan yaklaşımdır. Kişi geçmiş bilgi ve tecrübelerini (deneyimlerini) yenileri ile birleştirerek bilişsel sürecinin yapılandırmacı yaklaşıma göre sürdürmektedir. Yaklaşıma göre yapılan tasarımlarda bireyin yapılandırmacı yaklaşımına göre süreci düşünülürse algısı ve düşüncesi kolaylıkla kontrol edilebilir. Eğer süreç doğru kullanırlarsa algılanması beklenen sonuç başarı ile sonuçlanabilir. Ampirik yani deneyci algı olarak da kullanılan kavramı R. L. Gregory ele almaktadır. Gregory algılamanın bazı özelliklerini açıklayarak bunun, hipotez oluşturma ve test etmeye benzeyen bir aktivite olduğu sonucuna varılmasını düşündürmektedir. Gregory'nin hipotez teorisinin özü şudur. Duyusal reseptörler tarafından alınan sinyaller, sinirsel olayları tetikler. Uygun bilgi, psikolojik veriler oluşturmak için bu girdilerle etkileşime girer. Bu tür verilere dayanarak, dünyadaki olayları tahmin etmek ve anlamlandırmak için hipotezler geliştirilir (Gordon, I. E. 2004, s. 117). Dolayısıyla yapılan algısal çalışmalarda özellikle bilimsel veriler ve mesaja dayalı algıyı zorlayıcı tasarımlarda bireyin geçmişte deneyimlediği psikolojik verileri ve deneyimleri kullanmak iletişimde anlamayı başarı ile sonuçlandıracaktır. Ayrıca kurama göre algıda yanıltma olması sonuca ulaşmayı zorlayacağından tasarımda ve anlatımda netlik önerilmektedir. Özellikle görsel tasarımlarda anlamı değiştirecek imaj ya da renklerin yerine daha gerçekçi ve doğrudan zihinde anlamlandırılacak imaj ve renklerin kullanılması önerilmektedir.

Bilişimsel algı kuramı: Bilişsel kuram, bireyin bilgiyi biliş sürecinde işleme serüvenidir. Psikolojide özellikle son yıllarda baskın bir yaklaşım haline gelen kuramın görsel sistem tarafından temsil edilen dış dünyanın yönlerini belirtmeye ve bu temsilleri retinal görüntüde bulunan bilgilerden türeten işlemleri karakterize etmeye çalışmaktadır. Bilişimsel algı aynı zamanda hesaplamalı algı modeli olarak da bilinmektedir. David Marr'a göre bilişimsel algı modelinde birey algılamadın gerçekleştiği ortama göre algılama süreci ve anlamlandırma sürecinde farklılık yaşar. Bu durum hafıza ve etkileşim ile doğrudan ilintilidir. Birey gördüğünü ve öğrendiklerini tasarım ortamı ile birleştirip ve yorumlamaktadır. Anlamsal bir bütün oluşturmak ise ileti ile zihinsel aktivitenin anlamsal işlevi sonucunda oluşmaktadır (Gordon, I., E. 2004, s. 183 ; Yılmaz A., Kaya, A. 2023, s. 3009-3013).

Doğrudan algı ve ekolojik optik algı kuramı: Buraya kadar diğer algı kuramları duyumlara dayanırken doğrudan algı kuramı teori temellidir (Gibson, J. J. 2002, s. 143-145). Algının önemli bir anlamda doğrudan olduğu iddiası ve ekolojik optik olarak adlandırılan şeyi geliştirmesi, modern algısal araştırmalardaki en ilginç teorik gelişmeler arasında olduğunu düşünen bir kuramdır. Psikolog J. J. Gibson'ın çalışmalarına göre bireyin algılaması, çevre ile doğrudan araya yanıltıcı girmeden doğrudan olanıdır (Gordon, I. E. 2004, s. 144).

YÖNTEM

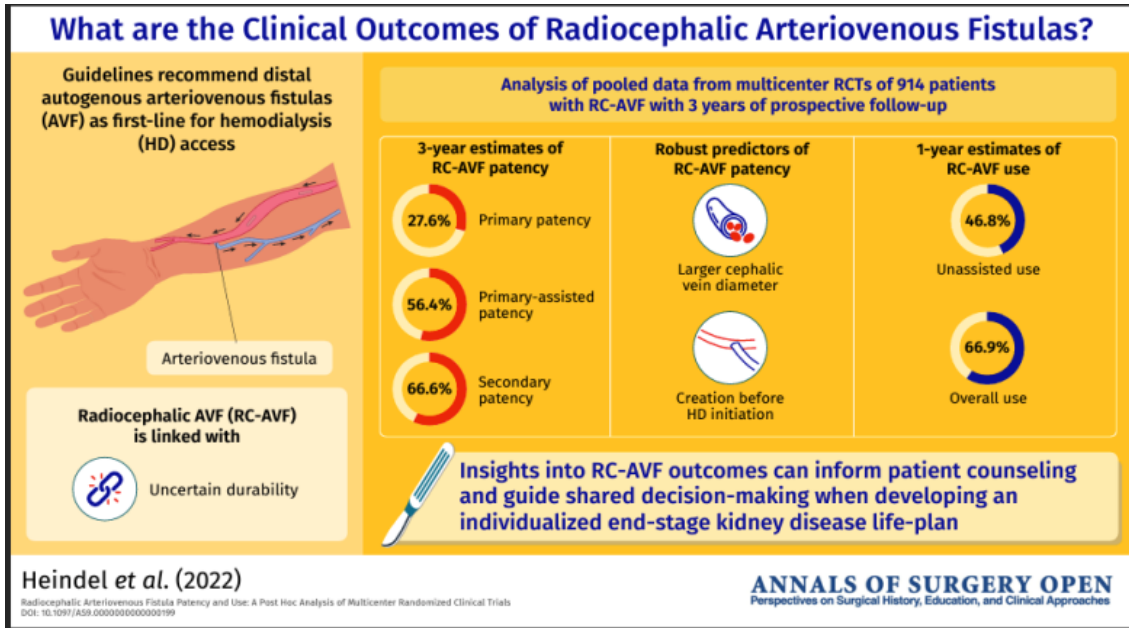
Görsel iletişimde tasarım aşaması okuyucu ve izleyici için bir konuşma dili olduğundan sadece tek bir görsel ile sayfalarca konuşma metni anlatmak mümkündür. Bu derece önemli bir görsel temsil tasarlanırken görsel algı kuramlarının ve tasarım ilkelerinin düşünülmesi başarılı iletişim için gerekliliktir. Dolayısıyla görsel algı kuramlarıyla ilişkilendirilen çoğu tasarımların kuramlara göre farklı bakış açılarıyla açıklandığı görülmektedir. Bu çalışmada sunulan kılavuzların çoğu, sağlık, sosyal ve fen bilimleri başta olmak üzere bilimsel yayınlar için görsel özetlerin nasıl oluşturulacağına ilişkin açık kaynaklı yayınlardan alınmıştır. Araştırma sonucunda en uygun değerlendirme kriterleri seçilmiştir. Yapılan bu çalışmada Gestalt tasarım ilkelerini temel alan Helena Klara Jambor on temel ilkesinden sekizi ve Martin Bornhauser tarafından yayınlanan GÖ tasarlama kriterleri ile birlikte, Ian E. Gordon'un algı kuramları olan Gestalt algı kuramı, Olasılıksal işlevselcilik kuramı, Nörofizyolojik algı kuramı, Deneyci-yapılandırmacı algı kuramı Bilişimsel algı kuramı ve Doğrudan algı kuramları GÖ'lerin

değerlendirmelerinde kullanılmıştır (Jambor, H. K., & Bornhäuser, M. 2024, s. 4-10; Gordon, I. E. 2004, s.55). Gestalt tasarım ilkelerini temel alan Helena Klara Jambor on temel ilkesinden sadece sekizi tasarım ve görsel algıya dayalıdır, son iki kural yazılım ve sosyal medya için geri bildirim konusunu kapsamaktadır.

Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi bilimsel veri içerikli görsel özetlerin doküman analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından algı kuramları bağlamında ilişkilendirilerek belirlenen tasarım ölçütleri çevresindeki görsel özet tasarlama kriterleri çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu aşamada GÖ'ler çalışmadaki eserler seçilirken olasılıksız örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İkincisi ise, seçilen GÖ'lerin görsel algısal bağlam kuramlarına dayalı olarak işlevselliğinin değerlendirildiği on temel görsel özet tasarlama kriterleri bağlamında analiz edildiği nihai aşamadır. Bu aşamada ise seçilen GÖ'leri daha kolay değerlendirmek için 8 temel kriter ile beş görsel algı kuramlarından oluşan bir değerlendirme tablosu oluşturulmuştur. Her GÖ için ayrı ayrı kullanılan bu tabloda sekiz temel ilke ile altı görsel algı kuramlarının kesiştikleri noktalar tespit edilerek analiz edilmiştir. Görsel algı kuramları bulgularında ise göstergebilimsel gösterge ve ilkelerden yararlanılmıştır. Gordon'un beş görsel algı kuramı üzerinden analiz edilen GÖ'ler farklı konularda bilimsel verilerden seçilmiştir. Seçilen GÖ'ler Web of Science veri tabanından Q1 yayın yapan yayınevi ve dergilerden rastgele 5 adet seçilmiştir.

BULGULAR

Bilimsel Yayınlarda Kullanılan Görsel Özetlerin Tasarım İlkeleri ve Görsel Algı Kuramı Bağlamında İncelenmesi

Görsel özet 1. “What are the clinical outcomes of radiocephalic arteriovenous fistulas?” Görsel özeti tasarım ilkeleri ve görsel algı bağlamlarının incelenmesi.

Görsel özet göstergeleri

Yayınevi	<u>Lippincott Williams and Wilkins Ltd.</u>
Dergi	Annals of Surgery
Yazar	Heindel, P., Yu, P., Feliz, J. D., Hentschel, D. M., Burke, S. K., Al-Omran, M., ... & Hussain, M. A. (2022).
Tasarımcı	Annals of Surgery
Görselleştirme türü	İllüstrasyon, piktogram, diyagram, kombinasyon-
Görselleştirme içeriği	Arka plan, bulgu ve sonuçlar, genel bakış

Görsel özet tasarım kriterleri ve Görsel algı kuramları ilişkisi

Görsel özet tasarım ilkeleri	Görsel algı kuramı	Göstergeler	Görsel algı ilkeleri
Ana tema	Doğrudan algı, Gestalt algı	Hastalık, kan dolaşım sistemi, damar	İşaretleme, devamlılık, tamamlama, yakınlık
Görsel/piktogram	Gestalt algı, Yapılandırıcı algı, Nörofizyolojik algı	Kol, damar, kan, rakamsal ifade, bilimsel görsel	Süreklilik, tamamlama, deneyim, yapılandırma
Veri Grafikleri	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Daire ve rakam	Yakınlık, devamlılık, benzerlik
Sayfa Boyutu	Gestalt algı, Doğrudan algı	Yatay dikdörtgen	Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon,
Sayfa Düzeni	Gestalt algı, Doğrudan algı	Turuncu tonları ve ızgara, soldan sağa okuma yönü	Renkler ile ayırma, yakınlık, gruplama
Oklar ve Yönlendirmeler	Gestalt algı, Nörofizyolojik algı	Tanımlama yönü ok işaretleri	Parça- bütün ilişkisi
Metin	Gestalt algı, Doğrudan algı	Tanım ve başlık metinleri	Benzerlik, yakınlık, tamamlama
Renk	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Turuncu ve tonları	Algısal organizasyon

Analiz: Annaslo of Surgery dergisinde yayınlanan “Radiocephalic Arteriovenous Fistula Patency and Use: A Post Hoc Analysis of Multicenter Randomized Clinical Trials” adlı makalenin “What are the clinical outcomes of radiocephalic arteriovenous fistulas” adlı GÖ tasarımında temel ve basit bir tasarım kalıbı kullanılmıştır. Yayınevinin kendi oluşturmuş olduğu kalıplara göre tasarlanan GÖ’te üç bölüme ayrılan bir anlatım söz konusudur. Soldan sağa okuma yönüne göre tasarlanmıştır. Annals of Surgery yayınevinin kurumsal rengi olan turuncu ve tonlarının kullanıldığı tasarımda piktogramlar ile oransal ve rakamsal değerler verilmiştir. İllüstrasyon ise GÖ’ün genel ana temasını anlatan kol ve kan akışını gösteren bir çizimi temsil etmektedir. Tasarım genel olarak analiz edilirse,

Ana tema; Ana temada her zaman genel bakış önemlidir. Bu da tablo, satırlar ve sütunlar içeren bilgi düzenlemelerinin tek bakışta anlamaya ve anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. Bu GÖ tasarımında Gestalt algı kuramının neredeyse tüm tasarım kriterleri yer almaktadır. Özellikle ana temada renk bakımında turuncunun kullanılması hatırlatıcı, yakınlık, benzerlik ilkesini göstermektedir. Ana tema tek başına ayrı bir bölümde yer almaktadır. Sayfasın bölünmesi ve sola doğru akış hem okuma yönünün hem de kurumun istediği üçe ayırma isteğini yerine getirmektedir. Bu da doğrudan algı ilkesi ile okuyucunun okuma yönüne alışkın olduğu düzeni koruduğunu göstermektedir.

Görsel ve piktogram; Ana tema ve makalenin özetini tek seferde temsil eden bir illüstrasyon kullanılmıştır. Sade ve basit bir kol, dama ve kan akış yönünü temsil eden çizim GÖ'in en başında yer alarak amaç, veriler ve sonuca doğru okuyucuyu yönlendirmektedir. Sayısal veriler ise daireler ve bilimsel piktogramlar ile temsil edilmiştir. Görsellerdeki dairelerin rakamsal verileri temsil etmesi de devamlılık, bütünlük ve tamamlama ilkesini göstermektedir. Metinsel tanımlar ve kısa bilgiler ile tamamlanan görseller Gestalt algı kuramına göre, tamamlama, benzerlik, süreklilik ilkelerini göstermektedir. Ayrıca yapılandırmacı yaklaşıma dayalı bir algı tasarımı sayesinde de metin ile görsellerin anlaşılabilirliği kullanılmıştır.

Veri grafikleri; bilişimsel algı ve Gestalt algı ilkeleri kullanıldığından metinlere dayalı bir görsel temsil yer almaktadır. Bilişimsel algı ile okuyucunun verilen veriler ışığında görselleri anlama aşaması kolaylaştırılmaktadır. GÖ'lerin temelinde genellikle bilişimsel algı kuramı teorisi mevcut olmaktadır. Çünkü veriler görseller ile temsil edilirken birtakım tanımlar ve başlıklar ile açıklanmaktadır. Bu da okuyucunun okuduğu metinleri görseller ile bağlaştırma sürecini oluşturmaktadır.

Sayfa boyutu; Sayfa boyutu görsel özetler için oldukça önemli bir unsurdur. Okuma yönü dikkate edilerek tasarlanmıştır. Ele alınan birçok literatür incelendiğinde sayfa boyutunun genellikle yatay tasarlandığını görülmektedir. Yatay tasarımının önemi ise okuma yönünde olmasıdır. Soldan sağa başlayıp bitirilmesi ile ızgara çizgiler, oklar ve yönlendirmeler de kullanıldığı zaman görsellerin temsil ettiği bilimsel verileri de rahatlıkla anlaşılabilir duruma getirmektedir.

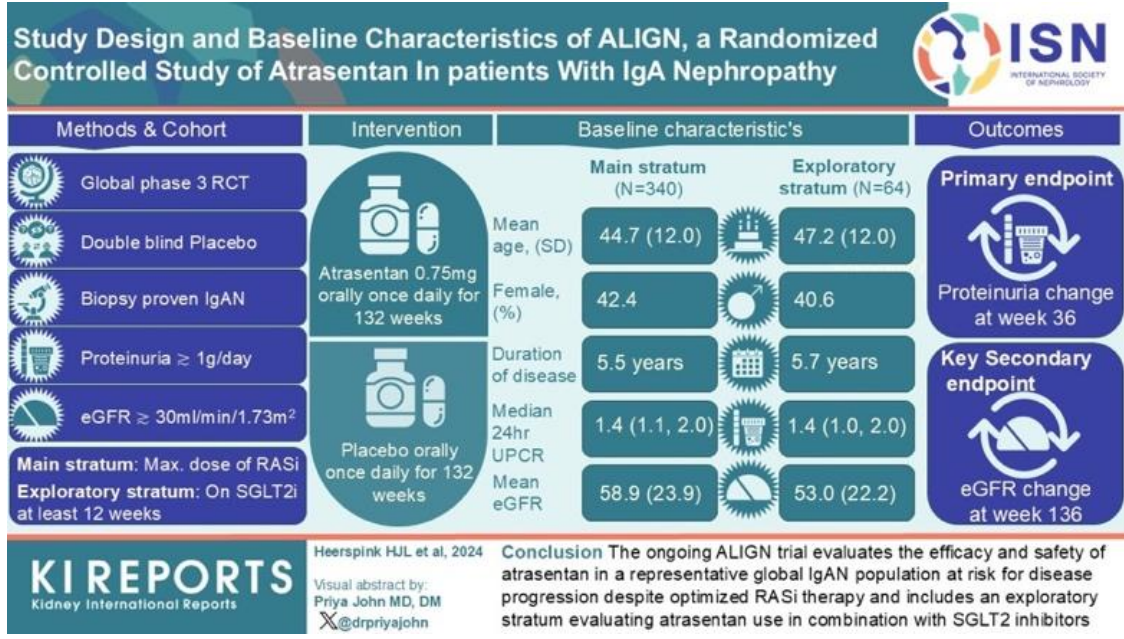
Sayfa düzeni; Gestalt algı ve Doğrudan algı kuramlarının baskın kullandığı tasarımda okuma yönü dikkate alınarak yatay düzen kullanılmıştır. Sayfa temelde dörde ayrılmıştır. İlk safhada yer alan ana tema illüstrasyonu doğrudan algıya gönderme yapmaktadır. Okuma düzeni soldan sağadır. Net bir başlangıcı ve sonu vardır. Çalışmanın başlığı sayfaya ortalanmış şekildedir. Veriler ortada üçe ayrılmış bölümlerde gruplama ve tamamlama ilkelerine göre düzenlemiştir. Makalenin sonuç cümleleri ise üçe ayrılmış bölümün tamamını kapsayan alt kısımda yer almaktadır. Çalışmanın yazarları ve tasarımcı ise en alt kısımda yer almaktadır. Sayfa düzeninde veriler ve görseller statik bir algı sistemine göre yerleştirilmiştir.

Oklar ve yönlendirmeler; Gestalt ve nörofizyolojik algı hakimdir. Yönlendirme eylemi ayrıcı çizgiler, renkler ve okuma yönü ile oluşturulmuştur. Devamlılık ve parça-bütün ilişkisi ile veriler üç temel gruba kolaylıklar ayrılmaktadır. Tasarımda belirgin oklar ve işaretlemeler yer almamaktadır. Yönlendirme arka plan renkler ve ayırma çizgisi ile gösterilmiştir. Gestalt algı ve nörofizyolojik algı kuramına göre ve parça bütün ilişkisine göre tasarımlar düzenlenmiştir.

Metin; GÖ'lerde tanımlar ve başlıklar önemli tasarım elemanlarından. Görseller ile anlatılan birçok verilerin gerçeklik algısını doğru verebilmesi için terimsel tanımların yer alması gerekmektedir. Kullanılan metinlerin okunaklı ve arka plan rengine uygun kullanılması gerekmektedir. Tasarımda siyah ve mavi renkte ve serifsiz yazı karakterleri kullanılmıştır.

Renk; Görsel tasarımda en önemli tasarım elemanlarından olan renk anlam ve algıda süreci etkileyen bir faktördür. Renk algıda anlamı hızlandırmaktadır doğru kullanılması psikolojik etkiye sahip olduğundan tasarımın hatırlanması açısından da önemlidir. Ele alın tasarımında renk yayınevini kurumsal rengi olan turuncu ve tonlarıdır. Turuncunun renk şiddeti akılda kalıcı ve sıcak olmasından sempati uyandırmaktadır. Tasarımda kullanılan turuncu arka plan rengi tasarımın genelinde yer alan hâkim renktir. Bilişimsel algı ve Gestalt algı kuramını destekleyen turuncu renk ile tasarlanan GÖ algısal organizasyon ilkesini de kapsamaktadır.

Görsel özet 2. “Study design and baseline characteristics of ALIGN, a randomized controlled study of atrasentan in patients with IgA nephropathy” Görsel özetin tasarım temel ilkeleri ile görsel algı bağlamlarının incelenmesi.

Görsel özet göstergeleri

Yayınevi	Elsevier Inc.
Dergi	Kidney International Reports Journal
Yazar	Heerspink, H. J., Jardine, M., Kohan, D. E., Lafayette, R. A., Levin, A., Liew, A., (2024)
Tasarımcı	Priya John MD, DM
Görselleştirme türü	Piktogram, diyagram, kombinasyon, veri haritası
Görselleştirme içeriği	Arka plan, bulgu ve sonuçlar, genel bakış

Görsel özet tasarım kriterleri ve Görsel algı kuramları ilişkisi

Görsel özet tasarım ilkeleri	Görsel algı kuramı	Göstergeler	Görsel algı ilkeleri
Ana tema	Doğrudan algı, Gestalt algı	İlaç kullanımı	İşaretleme, devamlılık, tamamlama, yakınlık
Görsel/piktogram	Gestalt algı, Bilişimsel algı, Nörofizyolojik algı	İlaç, ilaç oranları, kullanım şekilleri,	Süreklilik, tamamlama, deneyim, yapılandırma, benzerlik
Veri Grafikleri	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Daire ve rakam	Yakınlık, devamlılık, benzerlik
Sayfa Boyutu	Gestalt algı	Yatay dikdörtgen	Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon,
Sayfa Düzeni	Gestalt algı	Daire, kare ve dikdörtgen bölümler	Renkler ile ayırma, yakınlık, gruplama, simetri
Oklar ve Yönlendirmeler	Gestalt algı, Nörofizyolojik algı	Tanımlama yönü ok işaretleri, ızgara	Parça- bütün ilişkisi, devamlılık, tamamlama
Metin	Gestalt algı, Doğrudan algı, Yapılandırıcı algı	Tanım ve başlık metinleri, bölüm başlıkları	Benzerlik, yakınlık, tamamlama
Renk	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Mavi, yeşil	Algısal organizasyon

Analiz: Kidney International Reports Journal dergisinde yayınlanan “Study Design and Baseline Characteristics of ALIGN, a Randomized Controlled Study of Atrasentan in Patients With IgA Nephropathy” adlı makalenin “Study design and baseline characteristics of ALIGN, a randomized controlled study of atrasentan in patients with IgA nephropathy” adlı GÖ tasarımı temel ve basit bir tasarım kalıbı kullanılmıştır. Kireports’un kendi oluşturmuş olduğu kalıplara göre tasarlanan GÖ’te dört bölüme ayrılan bir anlatım söz konusudur. Soldan sağa okuma yönüne göre tasarlanmıştır. Kireports’un kurumsal rengi olan mavi, yeşil ve tonlarının kullanıldığı tasarımda piktogramlar ile oransal ve rakamsal değerler verilmiştir. Tasarımda bilimsel illüstrasyon kullanılmamıştır. Genel olarak görseller piktogramlar ile tasarlanmıştır. Tasarım genel olarak analiz edilirse,

Ana Tema; Gestalt algı ve doğrudan algı kuramı sayesinde tasarımın tamamı karışıklığa yol açmadan anlaşılabilir. Ana başlığın yanı sıra dört bölüm başlığı kullanılmıştır. Gestalt algı ilkeleri ile öğelerin birbirine bağlı bölümlere ayrılması ile metot, uygulama, içerik ve çıktılar piktogramlar yardımı ile görselleştirilmiştir. Doğrudan algıda görünüş ve gerçekli bir bütündür.

Görsel ve piktogram; kullanımında, tasarımda bütün veriler piktogram yardımı ile görselleştirilmiştir. Her bir veri hem sayısal değerler hem de piktogram ile temsil edilmektedir. Tasarımda küresellik, çift kör hakem, biyopsi, kimyasal değerler, kapsül, şişe, yaş gibi soyut ve somut birçok kavramın görsel temsilleri piktogramlardır. Gestalt, bilişimsel ve nörofizyolojik algı kuramları yer almaktadır. Süreklilik, tamamlama, deneyim, yapılandırma ve benzerlik ilkeleri ile veriler görselleştirilmiştir.

Veri grafikleri; kullanımında bilişimsel algı ve Gestalt algı kuramları dahilinde veriler yakınlık, devamlılık, benzerlik ilkeleri kullanılmıştır. Veriler bilimsel çalışmaların önemli göstergeleridir. Basit anlatımlar ile karmaşık verileri anlatmak önemli bir süreçtir. Karmaşık verileri basit kavrama indirgeme için veriler grafiklerle anlatılabilmektedir. Bu tasarımda veri grafikleri yaş, yaş aralıkları, zaman döngüleri, oran ve orantı kavramları rakamsal ifadelerde verilirken kavramların azlık-çokluk gibi miktar düzeyleri grafikler ile verilmiştir.

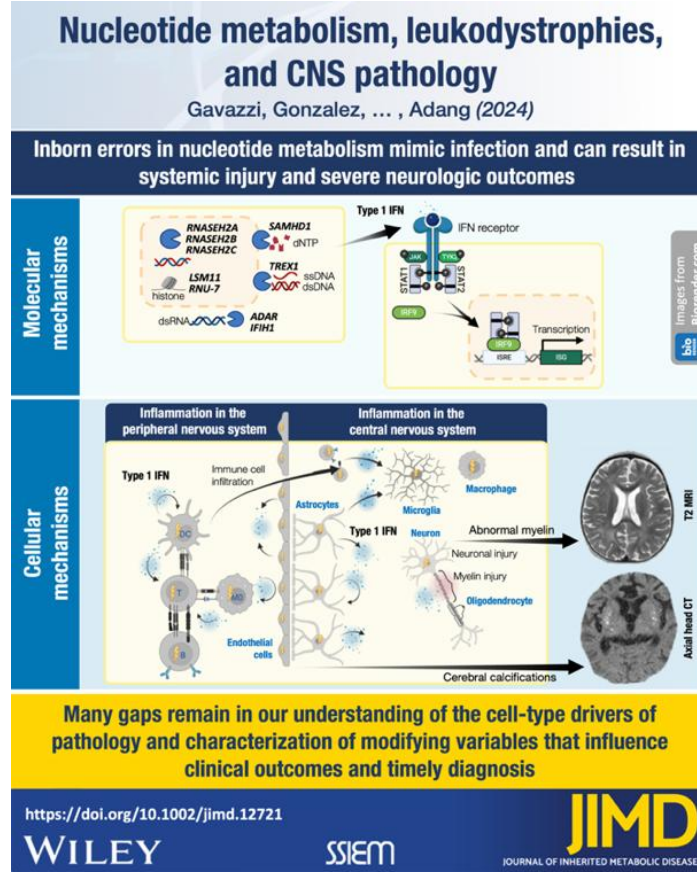
Sayfa boyutu; Sayfa boyutu görsel özetler için oldukça önemli bir unsurdur. Okuma yönü dikkate edilerek tasarlanmıştır. Ele alınan birçok literatür incelendiğinde sayfa boyutunun genellikle yatay tasarlandığını görülmektedir. Yatay tasarımın önemi ise okuma yönünde olmasıdır. Soldan sağa başlayıp bitirilmesi ile ızgara çizgiler, oklar ve yönlendirmeler de kullanıldığı zaman görsellerin temsil ettiği bilimsel verileri de rahatlıkla anlaşılabilir duruma getirmektedir.

Sayfa düzeni; Gestalt algı kuramlarının baskın kullandığı tasarımda okuma yönü dikkate alınarak yatay düzen kullanılmıştır. Sayfa temelde dörde ayrılmıştır. İlk safhada yer alan ana temada metot piktogramlar ile özetlenmiştir. Bu da GÖ’in ana temasının ne olduğunun bilgisini tek seferde vermektedir. Okuma düzeni soldan sağadır. Net bir başlangıcı ve sonu vardır. Çalışmanın başlığı sayfaya ortalanmış şekildedir. Veriler temelde dörde ayrılmış bölümlerde gruplama ve tamamlama ilkelerine göre düzenlenmiştir. Makalenin sonuç cümleleri tasarımın alt sağ bölümün tamamını kapsayan alt kısımda yer almaktadır. Çalışmanın yazarları ve tasarımcı ise en alt kısımda yer almaktadır. Sayfa düzeninde veriler ve görseller statik bir algı sistemine göre yerleştirilmiştir.

Okular ve yönlendirme; Gestalt ve Nörofizyolojik algı hakimdir. Yönlendirme eylemi ayrıcı çizgiler, renkler ve okuma yönü ile oluşturulmuştur. Tamamlama, devamlılık ve parça-bütün ilişkisi ile veriler dört temel gruba kolaylıklar ayrılmaktadır. Göstergelerin yönlendirmeleri geometrik şekillerin renklerle ayrılmasıyla yapılmıştır. Oklar yerine şekiller gruplama, ayırma ve devamlılığı sağlamaktadır. Tasarımda belirgin oklar ve işaretlemeler yer almamaktadır. Yönlendirme arka plan renkleri ve ayırma çizgisi ile gösterilmiştir. Gestalt algı ve nörofizyolojik algı kuramına göre ve parça bütün ilişkisine göre tasarımlar düzenlenmiştir.

Metin: tasarımda metinler piktogramlarla birlikte yer almaktadır. Her bir görselin açıklaması zemine uygun renkler ile yazılmıştır.

Renk: Tasarımlarda renler duyguları kontrol edebilen ve ifade edebilen tasarım elemanlarından biridir. Tasarımda Kireposts yayınevi kendi kurumsal renklerinden olan mavi, yeşil ve yeşil tonlarını kullanmıştır. Piktogramlar bu renkle ile çizilmiştir. Ayrıca arka plan renklerin de metot ve sonuçlar mavi diğer verile ise yeşil olarak kullanılarak yönlendirme, gruplama ve tamamlama ilkelerine atıf yapılmıştır. Renklerin kişisel olan ve gündelik deneyimleri pekiştirme ve duyguları uyandırma etkileri bakımından bilişimsel algı kuramının baskın olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Gestalt algı kuramları da tasarımda yer almaktadır.

Görsel özet 3. “Nucleotide metabolism, leukodystrophies and CNS pathology?” Görsel özeti tasarım ilkeleri ve görsel algı bağlamlarının incelenmesi.

Görsel özet göstergeleri

Yayınevi	Springer Berlin
Dergi	Journal of Inherited Metabolic Disease JIMD Reports
Yazar	Francesco Gavazzi, Carlos Dominguez Gonzalez, et al. (2024).
Tasarımcı	JIMD Reports
Görselleştirme türü	İllüstrasyon, fotoğraf, veri haritası, kombinasyon
Görselleştirme içeriği	Arka plan, bulgu ve sonuçlar, genel bakış

Görsel özet tasarım kriterleri ve Görsel algı kuramları ilişkisi

Görsel özet tasarım ilkeleri	Görsel algı kuramı	Göstergeler	Görsel algı ilkeleri
Ana tema	Doğrudan algı, Gestalt algı, Bilişimsel algı	Şema, ızgara, bağlantı işaretleri, Sinir bağları, virüs, lökodistrofiler	Gruplama, yakınlık, devamlılık, tamamlama, basitlik
Görsel/piktogram	Gestalt algı, Bilişimsel algı, Nörofizyolojik algı	Bağlantı işaretleri, sinir bağları, virüs	Tamamlama, yapılandırma, benzerlik
Veri Grafikleri	Gestalt algı, Bilişimsel algı, Doğrudan algı	Görsel temsiller ve metinsel tanımlar	Yakınlık, devamlılık, benzerlik
Sayfa Boyutu	Gestalt algı	Dikdörtgen	Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon,
Sayfa Düzeni	Gestalt algı, Yapılandırmacı algı	Kare ve dikdörtgen bölümler, ızgara sistem	Şekil-zemin ilişkisi, Renkler ile ayırma, yakınlık, gruplama, simetri
Oklar ve Yönlendirmeler	Gestalt algı, Nörofizyolojik algı	Tanımlama yönü ok işaretleri, ızgara	Parça- bütün ilişkisi, devamlılık, tamamlama
Metin	Gestalt algı, Doğrudan algı, Yapılandırmacı algı	Tanım ve başlık metinleri, bölüm başlıkları	Benzerlik, yakınlık, tamamlama
Renk	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Sarı, mavi ve tonları	Şekil-zemin ilişkisi, Algısal organizasyon, yakınlık

Analiz: Journal of Inherited Metabolic Disease JIMD Reports dergisinde yayınlanan “Nucleotide metabolism, leukodystrophies, and CNS pathology” adlı makalenin aynı addaki GÖ özetinde sıradışı bir tasarım modeli kullanılmıştır. Genellikle yatay dikdörtgen olup en az üç bölüme ayrılarak verilerin görselleştirildiği alışagelmış tasarımların dışında dikey dikdörtgen tasarlanmıştır. JIMD dergisinin sıklıkla kullandığı bu tasarım modelinde veriler yukarıdan aşağıya sıralanmaktadır. Tasarım genel olarak analiz edilirse,

Ana tema; Ana temada her zaman genel bakış önemlidir. Tasarımların ilk etapta neyi anlattığının önemli olduğu ana temada başlık ile uyumlu görseller yer almaktadır. Doğrudan algı, Gestalt algı ve bilişimsel algının yer aldığı ana temada gruplama, yakınlık, devamlılık, tamamlama ve basitlik ilkeleri yer almaktadır. Algısal bütünlük ile algı sürecinde hedef kitleye mesajı doğrudan aktarmaktadır.

Görsel ve piktogram; GÖ’te ana tema ve makalenin özetini tek seferde temsil eden iki illüstrasyon kullanılmıştır. Nükleotid metabolizmasını anlatan bir illüstrasyon kullanılmıştır. Ayrıntılı illüstrasyonların yanı sıra basit ve anlaşılır piktogramlara da yer verilmiştir. Görseller tasarımlar ile anlatılırken bölümlere ayrılarak veriler gruplanmıştır. Nükleotid metabolizma, lökodistrofiler ve MSS patolojisinin görselleştirildiği GÖ’te Gestalt algı, Bilişimsel algı ve Nörofizyolojik algının kullanıldığı görülen tasarımda tamamlama, yapılandırma ve benzerlik ilkeleri analiz edilmektedir. Bu da algılama sürecinde görsellerin verileri metinler ile yapılandırarak anlamayı başarılı sonuca ulaştırmaktadır.

Veri grafikleri; Gestalt algı ve Bilişimsel algı ilkeleri kullanıldığından metinlere dayalı bir görsel temsil yer almaktadır. Bilişimsel algı ile okuyucunun verilen veriler ışığında görselleri anlama aşaması kolaylaştırılmaktadır. GÖ’lerin temelinde genellikle bilişimsel algı kuramı teorisi mevcut olmaktadır. Çünkü veriler görseller ile temsil edilirken birtakım tanımlar ve başlıklar ile açıklanmaktadır. Bu da okuyucunun okuduğu metinleri görseller ile bağlaştırma sürecini oluşturmaktadır. Doğrudan algı yardımı ile verilerin görseller ile neyi anlattığı ve hangi sonuçla bağdaştığını göstermektedir. Sayısal grafiklerin yer almadığı tasarımda tamamen illüstrasyon ve piktogramlar ile veriler özetlenmiştir.

Sayfa boyutu; Sayfa boyutu görsel özetler için örneklerle bakıldığında farklılıklar göstermektedir. Bu tasarımda alışılmışın dışında dikey dikdörtgen düşünülmüştür. Sosyal medya platformlarında paylaşımına uygun olmayan fakat yayın özetlerinde kullanıma uygun olabilecek bir boyuttur. Standart olmamakla birlikte genellikle alışın sayfa boyutu yatay dikdörtgen ve en az üç bölümlü tasarımlardır. JIMD birçok GÖ tasarımlarında olduğu gibi bu tasarımda da dikey boyut tercih etmektedir. Gestalt algının benzerlik, algısal organizasyon ve simetri ilkeleri tasarımın sayfa boyutuna uygun kullanılmıştır.

Sayfa düzeni; Gestalt algı ve Yapılandırmacı algı kuramının yer aldığı tasarımda nesnelere ve görsel temsilleri birbirini takip eden düzende yerleştirildiği görülmektedir. Şekil- zemin ilişkisi, renkler ile ayırma ve yönlendirmelerin hâkim olduğu düzenlemede iki temel başlığa ayrılmış sayfa düzeninde ve sonuç kısmının metinden ayrı bir bölümde verilerek sunulmuştur. Fakat bazı verilerin sayfa okuma yönüne ters şekilde verilmesi okuyucu açısından algılamayı zorlaştırmaktadır.

Oklar ve yönlendirmeler; tasarımda Gestalt ve Nörofizyolojik algı hakimdir. Tanımlama yönü ok işaretleri, birbirini takip eden verileri açıklamak üzere kullanılmaktadır. Yönlendirme eylemi okuma yönü ve oklar yardımı ile yapılırken takip etme, tamamlama ilkelerini desteklemektedir. Ayrıca yönlendirmeler, şekil zemin ilişkisinde ayırıcı çizgiler, renkler ve okuma yönü ile oluşturulmuştur. Devamlılık ve parça-bütün ilişkisi ile veriler iki temel gruba kolaylıkla ayrılmaktadır. Okuma yönüne göre okların da yönlendirmesi dairesel bir planlama ve düzenlemeyi göstermektedir. Algılama süreci için okuyucuyu yönlendirmede başarılı olmuştur.

Metin; GÖ'lerde metinler görsellere yardımcı olan önemli unsurlardır. Bu çalışmada metinler makalenin özetini tanımlamada yetersiz görülmektedir. GÖ'ler, okuyucuyu makale tam metnine ya da makale özetine ihtiyaç duymadan veriler ve temel sonuçlar hakkında bilgilendirmesi gerekmektedir. Fakat ele alınan GÖ'te sadece tanımlar görsel temsiller ile anlatılmaktadır. Durum tasviri yapılan GÖ'te metinler söz konusu temsili görselleri ve piktogramları açıklamaktadır. Gestalt algı, Doğrudan algı, Yapılandırmacı algı kuramları tamamlanam ve benzerlik ve yakınlık ilkeleri ile açıklanabilmektedir.

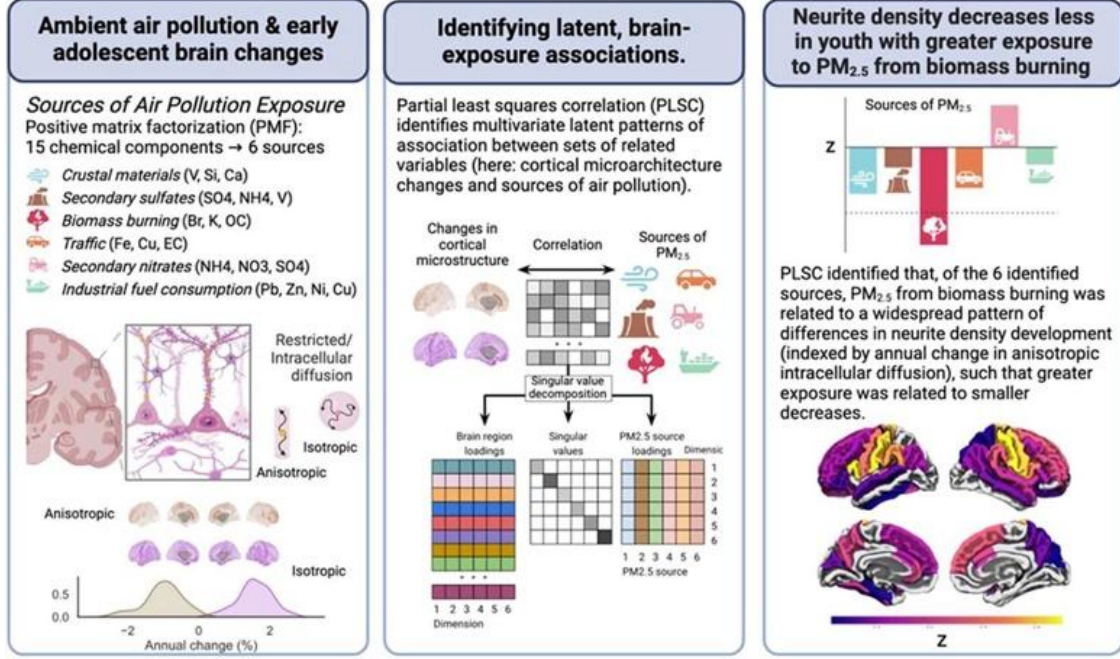
Renk; GÖ'lerde renk kullanımı bilimsel verilerin doğru tasvir edilmesinde önemli bir tasarım elemanıdır. Bu tasarımda JIMD kendi kurumsal renklerini kullanmaktadır. Rengin hatırlatıcı ve akılda kalıcılık özelliğinde dolayı kurumsal renklerin kullanımı verilerin de hatırlanmasını sağlamaktadır. Tasarımda sarı renk makalenin temel çıktılarını ve sonuçlarının anlatıldığı bölüm olarak seçilmiştir. Bu bilişimsel algı kullanıldığını göstermektedir. Gestalt algı kuramı ise açık mavi ve açık sarılarla bilgilerin gruplandırıldığı ve birbirinden ayrıldığı arka planla renklerinde kullanılmaktadır. Gestalt algı kapsamında algısal organizasyon ve yakınlık ilkelerine karşılık gelmektedir.

How does exposure to outdoor air pollution relate to changes in the developing brain?

Analyses reveal that fine particulate matter (PM_{2.5}) from biomass burning is linked to differences in cortical change.

Created with BioRender.com

Görsel özet 4. “How does exposure to outdoor air pollution relate to changes in the developing brain?”
Görsel özeti tasarım temel ilkeleri ile görsel algı bağlamının incelenmesi.

Görsel özet göstergeleri

Yayınevi	Elsevier Ltd.
Dergi	Environment International
Yazar	Bottenhorn, K. L., Sukumaran, K., Cardenas-Iniguez, C., Habre, R., Schwartz, J., Chen, J. C., & Herting, M. M. (2024).
Tasarımcı	BioRender.com
Görselleştirme türü	İllüstrasyon, piktogram, diyagram, veri haritası, kombinasyon
Görselleştirme içeriği	Arka plan, bulgu ve sonuçlar, genel bakış

Görsel özet tasarım kriterleri ve Görsel algı kuramları ilişkisi

Görsel özet tasarım ilkeleri	Görsel algı kuramı	Göstergeler	Görsel algı ilkeleri
Ana tema	Yapılandırıcı algı, Doğrudan algı, Gestalt algı	Korteks mikro, beyin gelişimi, kirlilik, yakıt, çevre kirliliği	Benzerlik, yakınlık, işaretleme, devamlılık, tamamlama
Görsel/piktogram	Gestalt algı, olasılıksal işlevselcilik kuramı, Bilişimsel algı	Korteks mikro, beyin gelişimi, kirlilik, yakıt, çevre kirliliği	Şekil zemin ilişkisi, süreklilik, tamamlama, deneyim, yapılandırma, benzerlik
Veri Grafikleri	Yapılandırıcı algı, Bilişimsel algı, Gestalt algı, olasılıksal işlevselcilik kuramı	Rakamsal veriler, kombinasyon ve sebep sonuç grafikleri	Tamamlama, yakınlık, devamlılık, benzerlik,
Sayfa Boyutu	Gestalt algı, Yapılandırıcı algı,	Yatay dikdörtgen, ızgara sistemi,	Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon
Sayfa Düzeni	Gestalt algı	Diyagram modeli, kombinasyon ve kare ve	Bağlık ve çizgiler ile ayırma, grüplama, yakınlık ve

		dikdörtgen bölümler	devamlılık
Oklar ve Yönlendirmeler	Gestalt algı, Nörofizyolojik algı	Tanımlama yönü ok işaretleri, ızgara	Parça- bütün ilişkisi, devamlılık, tamamlama
Metin	Gestalt algı, Doğrudan algı, Yapılandırmacı algı	Tanım ve başlık metinleri, bölüm başlıkları	Benzerlik, yakınlık, tamamlama
Renk	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Beyaz, mor	Algısal organizasyon, tamamlama, devamlılık

Analiz: “Air pollution from biomass burning disrupts early adolescent cortical microarchitecture development” adlı makalenin “How does exposure to outdoor air pollution relate to change in the developing brain?” adlı GÖ tasarımı sosyal bilimler alanında yazılmış bir çalışmanın tasarımıdır. Environment International dergisinde yer alan GÖ tasarımı genel olarak analiz edilirse,

Ana tema; GÖ tasarımının genel bakışında verilerin üç temel bölüme ayrıldığı görülmektedir. Açık hava kirliliğine maruz kalmanın gelişmekte olan beyindeki değişikliklerle nasıl bir ilişkisi var? Konusunu ele çalışma GÖ başlığı olarak da kullanıldığından ana tema için genel bilgi vermektedir. Ayrıca GÖ başlığının altında çalışmaya dair kısa bir tanım yapılmıştır. Üç temel gruba ayrılan tasarımın üst bölümünde bölüm başlığı yer almaktadır. Metinlerin sıklıkla başlık tanımlarında kullanılmıştır. Yapılandırmacı algı, doğrudan algı ve Gestalt algı kuramlarının kullanıldığı tasarımda görseller benzerlik, yakınlık, işaretleme devamlılık ve tamamlama ilkeleri ile tasarlanmıştır. İllüstrasyonların algıda yarattığı bilgilendirme ile metinsel tanımlar yapılandırmacı algıya atıfta bulunmaktadır.

Görsel ve piktogram; GÖ tasarımında görsellerin ve piktogramların Gestalt algı kuramında tasarlandığı görülmektedir. Şekil zemin ilişkisi ile bilimsel illüstrasyonların öne çıkarılması söz konusudur. Süreklilik ve tamamlama ilkeleri ile algıdaki algısal örgütlemeyi teşvik etmektedir. Beyin illüstrasyonunun hücresel görüntülerinin yönlendirme okları ile gösterilmesi devamlılık ilkesine karşılık geldiğinden anlamayı kolaylaştırmaktadır. Dolayısı ile bütüncül algılamaya da destek vermektedir.

Veri grafikleri; Yapılandırmacı algı, Bilişimsel algı, Gestalt algı, Olasılıksal işlevselcilik kuramlarının kullanıldığı görülmektedir. Veri grafikleri grafiklerini renklerle derecelendirilen GÖ tasarımında renklerin duyuşsal algılarına göre değerler kullanılmıştır. Birinci bölümde veri grafiği anlatım şekli ise isotropic derecelendirmedir. Bölüm başlığı verilmiş ve ayrıma karesi ile diğer iki bölümden ayrılmış olan ilk kısımda veriler metin ile tanımlanmıştır. Verilerin grafikleştirilmesinde renklerden yardım alınmış ve değerler illüstrasyon ile tanımlanan anisotropic görseller ile birbirini tanımlamıştır. Renklerin yardımı ile yakınlık ve gruplama ilkeleri kullanılmıştır. İkinci bölümde veriler, sebep, sonuç ya da reaksiyon değerleri kareler halinde farklı renk değerlerinde karelendirmeli grafik ile ifade edilmiştir. Yakınlık ilkesi ile renkleri değerleri birbirinden yakından uzağa gittikçe değerlerin de arası açılmaktadır. Oklarla işaretlenen ve devamlılık sağlayan veri grafikleri birbirini tamamlama ilkelerine de karşılık gelmektedir. Diğer veri grafiği ise bölümde yer almaktadır. Bu son bölüm de de renklerin sayısal değerler yerine çubuk grafik ile kullanıldığı görülmektedir. Dört adet beyin illüstrasyonu üzerindeki renkler renk çubuğunda yer alan değerlere karşılık gelmektedir. Burada da gruplama, yakınlık ve şekil-zemin ilkeleri kullanılmaktadır.

Sayfa boyutu; Tasarım okunmaya ve algılamaya elverişli tasarım biçimi olan yatay dikdörtgen şeklinde kullanılmıştır. Yatay dikdörtgen ve karelendirme sisteminin yer aldığı tasarımda Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon ilkelerinden yararlanılmıştır.

Sayfa düzeni; Tasarımda klasik boyutlandırma kullanılmaktadır. Yatay dikdörtgen ve üç bölümlü bir anlatım biçimi tercih edilmiştir. Sosyal medyada paylaşımına uygun bir boyutta olan tasarımda sayfa üç eşit parçaya ayrılmış ve veriler kendi aralarında düzenli gruplanmıştır. Gestalt algı ve yapılandırmacı algı kuramlarının düzen ve gruplama ilkelerinin görüldüğü sayfa düzeninde veriler birbirinden ayrı fakat birbiri ile bağlantılı şekilde okunabilmektedir. Sayfa düzeninde verilerin görselleştirilmesinde diyagram modeli, kombinasyon ve kare ve dikdörtgen

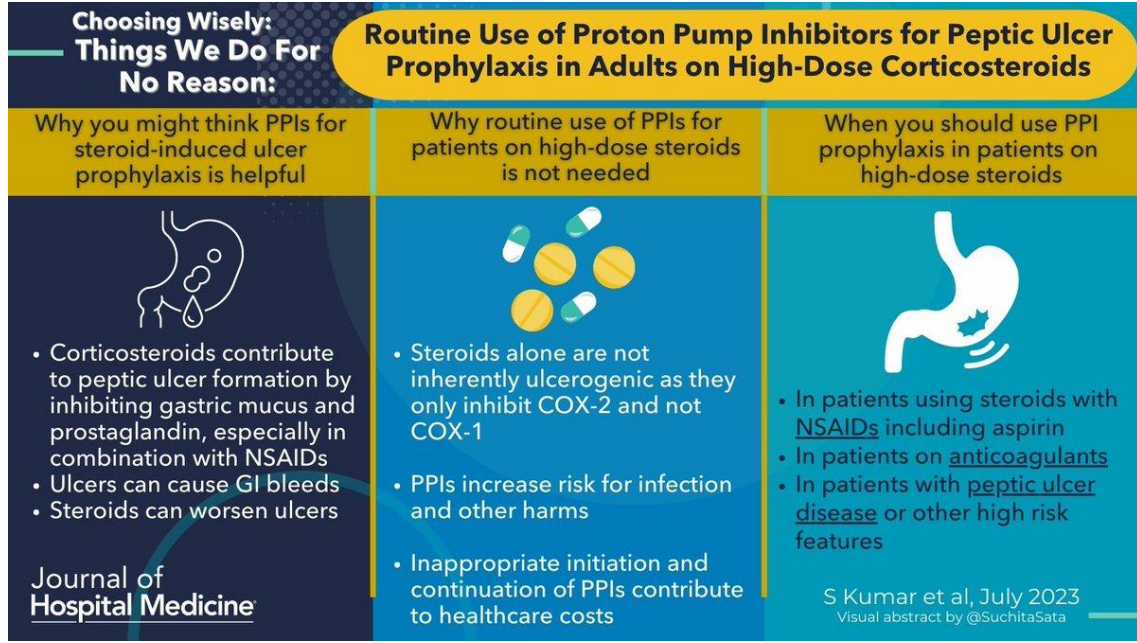
bölümler modeli kullanılmıştır. Bu düzen yoğun olan verilerin anlaşılır gruplanmasına yardımcı olan temel modellerdendir.

Oklar ve yönlendirmeler; söz konusu GÖ tasarımında oldukça yoğun oklar ve yönlendirmeler kullanılmaktadır. Verilerin fazla olmasından dolayı anlaşılır bölümlere ayrılmış olan tasarımda verilerin birbirini takip etmesi hem metinler hem de işaretlemek ile yapılmıştır. Üç temel bölüme ayrılmış olan tasarımın ilk bölümünde yönlendirmeler kesik çizgiler ile yapılmıştır. Bütünden parçaya bir yönlendirmenin mevcut olduğu tasarımda Gestalt algı ve Nörofizyolojik algı yer almaktadır. Tanımlamaların sık yapılması ve başlıkların kullanılması ile Nörofizyolojik algının temelinde yer alan öğrenmenin görseller ile tanımlanması ilkesi karşılık bulmaktadır. Gestalt algı da yer alan devamlılık ve tamamlama ilkesi ile de kesik işaret çizgileri bilgeleri takip ettirmede okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Tasarımın ikinci ve üçüncü bölümleri de aynı şekilde tamamlama ve devamlılık ilkeleri kapsamında yönlendirme okları sayesinde algılamayı kolaylaştırmaktadırlar.

Metin; tasarımda tipografik öğeler önemlidir. Veri çokluğu metinler ve metinlere karşılık gelen piktogram ve illüstrasyonlar ile gösterilmektedir. Bu makalede araştırma bulguları oldukça fazla olduğundan bölümlere ayrılan bilgilerde başlıklar ve tanımlar sık kullanılmaktadır. Her bir bölümde başlık anlaşılır şekilde kullanılmıştır. Ayrıca Her bölümde kısa tanımlara da yer verilmiştir. Gestalt algı ile şekil-zemin ilişkisi, benzerlik ve yakınlık ilkelerine yer verilmiştir. Metinler arasında tanımsal gruplamalar bilgiler arasında hem farklılık olduğunu hem de aynı grupların benzer tanımları üstlendiğini ifade etmektedir. Doğrudan algı ile kullanılan başlık ve başlıklara uygun görseller birbirini tamamlayarak algıda kolaylık sağlamaktadır. Yapılandırmacı algı ile ise beyin illüstrasyonu ile açıklama metinleri bütünlük teşkil etmektedir.

Renk; Açık hava kirliliğine maruz kalmanın gelişmekte olan beyindeki değişikliklerle nasıl etki yarattığını araştıran çalışmada renkler önemli derecede verilere hizmet etmektedir. Bunların başında üçe ayrılmış tasarımda her bölümde veri grafiklerinin renk aracılığı ile sayısal değerlerin yerine kullanıldığı görülmektedir. Piktogramların renkleri anlamları kullanılmıştır. İlk bölümde yer verilen anahtar kelimelerde kullanılan renkler tüm tasarımda aynı anlamda kullanılmıştır. Her bölümde kullanılan veri grafikleri oranlarını rakamlarla değil renkler yardımı ile vermektedir. Renklerin algılamada duygusal karışıklıkları olduğundan sıcak renklerden soğuk renklere veri grafiklerinde sayısal değerlerin yerine kullanılmaktadır. Beyin illüstrasyonun ve sinir kesitlerindeki renk dağılımı ile veri grafiği renk dağılımı değer olarak verilmektedir. İlk bölümde renkler dağılımı veri grafiğindeki çizgi grafiği iki renk olarak kullanılmıştır. Sıfır altı soğuk renk sıfır üstü ise sıcak renkle ifade edilmektedir. İkinci bölümde ise veriler yine renk grafikleri ile görselleştirilmiştir. Sıcak, soğuk ve nötr renkler olmak üzere kullanılmaktadır. Üçüncü bölümde de beyindeki değişimlerin göstergeleri renklerle yapılmaktadır. Görselleştirilen dört beyin illüstrasyonundaki değişimlerin renk olarak değerleri çubuk grafiğinin sayısal değerlerine karşılık gelmektedir. Tüm bu göstergeler Bilişimsel algının renklerin duygusal anlamaya olan etkisi için, Gestalt algının şekil-zemin etkisi kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca piktogramlara verilen renklerde devamlılık ve algısal organizasyon ilkesine karşılık gelerek kullanılmıştır.

Görsel özet 5: “Things We Do for No Reason: Routine use of proton pump inhibitors for peptic ulcer prophylaxis in adults on high-dose corticosteroids” Görsel özetin tasarım temel ilkeleri ile görsel algı bağlamlarının incelenmesi.

Görsel özet göstergeleri

Yayınevi	John Wiley and Sons Inc.
Dergi	Journal of Hospital Medicine
Yazar	Kumar, S. S., Arvind, S., & Umpierrez, A. P. (2023).
Tasarımcı	SuchitaSata
Görselleştirme türü	Piktogram, kombinasyon
Görselleştirme içeriği	Arka plan, bulgu ve sonuçlar, genel bakış

Görsel özet tasarım kriterleri ve Görsel algı kuramları ilişkisi

Görsel özet tasarım ilkeleri	Görsel algı kuramı	Göstergeler	Görsel algı ilkeleri
Ana tema	Deneyci yapılandırıcı algı, Doğrudan algı, Gestalt algı	İlaç kullanımı, mide, ilaç	İşaretleme, devamlılık, tamamlama, yakınlık
Görsel/piktogram	Deneyci yapılandırıcı algı, Gestalt algı, Bilişimsel algı, Nörofizyolojik algı	İlaç, kullanımı sonuçları, mide hasarları	Süreklilik, tamamlama, deneyim, yapılandırma, benzerlik
Veri Grafikleri	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Metinsel	Yakınlık, devamlılık, benzerlik
Sayfa Boyutu	Gestalt algı	Yatay dikdörtgen	Benzerlik, simetrik, algısal organizasyon,
Sayfa Düzeni	Gestalt algı, yapılandırıcı algı	Kare ve dikdörtgen bölümler	Renkler ile ayırma, yakınlık, gruptama, simetri, algısal organizasyon
Oklar ve Yönlendirmeler	Gestalt algı, olasılıksal işlevselcilik kuramı	Tanımlama yönü çizgi kullanımı, ızgara sistemli bölümlerin kullanımı	Parça- bütün ilişkisi, devamlılık, tamamlama
Metin	Gestalt algı, Doğrudan algı, Yapılandırıcı algı	Tanım ve başlık metinleri, bölüm başlıkları	Şekil-zemin ilişkisi, benzerlik, yakınlık, tamamlama

Renk	Bilişimsel algı, Gestalt algı	Mavi, yeşil, lacivert, sarı	Şekil-zemin ilişkisi, algısal organizasyon
-------------	-------------------------------	-----------------------------	--

Analiz: “Things We Do for No Reason: Routine use of proton pump inhibitors for peptic ulcer prophylaxis in adults on high-dose corticosteroids” adlı makalenin yine aynı adla kullanılan GÖ tasarımı John Wiley and Sons yayınevinin Journal of Hospital Medicine adlı dergisinde yayınlanan makalenin görsel temsilidir. GÖ analiz edilirse;

Ana tema; Yüksek doz kortikosteroid kullanan yetişkinlerde peptik ülser profilaksisi için proton pompası inhibitörlerinin rutin kullanımı hakkında yapılan çalışma için tasarlanan GÖ’ün ana teması başlıklar ile verilmeye çalışılmıştır. Üç bölüme ayrılan tasarımda her bir bölüm başlığının olması ve basit çizim teknikleri ile görselleştirilmelerin yapılması ile ana temanın içeriği anlaşılmaktadır. Deneyci yapılandırmacı algı ile alışagelmış bir tasarım yapısında oluşu, Doğrudan algı ile ana temanın ne konu hakkında görselleştirilme yapıldığı, Gestalt algı ile şekil-zemin ilişkisi, devamlılık ve basitlik ilkeleri görülmektedir.

Görsel ve piktogram; tasarımda görseller basit çizim teknikleri ile çizilmiştir. Mide organının grafiksel çizimi ve ilaç görsellerinin basit illüstrasyonları yer almaktadır. İlaçların illüstrasyonları aynı zamanda bilimsel piktogram olarak da kullanılmıştır. Deneyci yapılandırmacı algı ile alışagelmış bir mide çizimi ve başlıkların tanımı bağdaşmaktadır. Gestalt algı ile görseller şekil zemin ilişkisi ilkelerine göre tasarlanmıştır. Koyu zemin rengi üzerine açık renklerde görseller kullanılarak algıda seçicilik yaratılmıştır. Bilişimsel algı ve Nörofizyolojik algı ile bilindik mide çizimi üzerinde meydana gelen değişikliklerin kısa metinler ile tasvir edilmesi okuyucunun teorik bilgi ile görselleri uygun bularak konuyu anlamasını sağlamaktadır.

Veri grafikleri; Tasarımda geri grafikleri görseller yerine metinsel sonuçlar ile ifade edilmiştir. Grafik kullanılmamıştır. Bilişimsel algı, Gestalt algı kuramları metinsel açıklamalar ile algılamayı sağlamaktadır.

Sayfa boyutu; Tasarımda sıkça rastlanan yatay okuma önüne uygun ve üç bölüme ayrılmış sayfa boyutu kullanılmıştır. Organizasyon olarak başlıklar temel düzenleyici durumundadır. Bu da gestalt algı kuramı içinde organizasyon ilkesi karşılık gelmektedir. Tasarım ilkeleri arasında sık kullanılan ve sosyal medya paylaşımına uygun olan bir düzen yapısındadır.

Sayfa düzeni; Tasarımda klasik boyutlandırma kullanılmaktadır. Yatay dikdörtgen ve üç bölümlü bir anlatım biçimi tercih edilmiştir. Sosyal medyada paylaşımına uygun bir boyutta olan tasarımda sayfa üç eşit parçaya ayrılmış ve veriler kendi aralarında düzenli gruplanmıştır. Gestalt algı ve yapılandırmacı algı kuramlarının düzen ve gruplama ilkelerinin görüldüğü sayfa düzeninde veriler birbirinden ayrı fakat birbiri ile bağlantılı şekilde okunabilmektedir. Sayfa düzeninde verilerin görselleştirilmesinde kare ve dikdörtgen bölümler modeli kullanılmıştır. Yoğun olmayan verilerin sade ve anlaşılır tasarımı için yine basit görseller kullanılmıştır. Gestalt algı kuramının algısal organizasyon ilkesi ile renklerle ayrılan bölümlere veriler yerleştirilmiştir. Şekil zemin ilişkisi ile sayfa düzeninde görseller eşit büyüklükte ve zeminden daha açık renk ile kullanılmıştır.

Oklar ve yönlendirmeler; Tasarımda yönlendirmeler sayfanın renkleri ile üç temel bölüme ayrılması ile oluşturulmuştur. Yönlendirmeler için ok ve işaretleme grafikleri kullanılmamıştır. Sade ve basit bir anlatım tercih edilen tasarımda yönlendirme algısı okuma yönünde ayrılmış bölümler halinde sağlanmıştır. Gestalt algı ile şekil zemin ilişkisi ve parça bütün ilişkisi, tamamlama ilkesi kullanılarak renklerle bölünmeler sağlanmıştır.

Metin; Tasarımda görseller temsillerden daha çok metin kullanılmıştır. Metinler koyu zemin üzerine açık kullanılan başlıklar ve koyu zemin üzerine beyaz renkli veriler olarak yer almaktadır. Gestalt algı kuramının şekil zemin ilkesinin kullanılarak okumayı ve algılamayı kolaylaştıran bir tasarım hâkimdir. Benzerlik, yakınlık, tamamlama ilkeleri ile aynı fontta ve büyüklükte kullanılması okunurluğu kolaylaştırmaktadır.

Renk: tasarımda renk ile anlatım üstünlüğü mevcuttur. Derginin kurumsal renkleri olan sarı, mavi ve lacivert renkler oldukça baskındır. Gestalt algı kuramının şekil-zemin ilişkisi hem metinlerde hem de görsellerde oldukça etkili kullanılmıştır. Arka plan renk tercihi ise koyu zemin üzerine açık beyaz metin ve şekillerden oluşmaktadır. Tasarımda kurumsal renkleri hatırlatarak bilişimsel algı, şekil-zemin ilişkisi ve algısal organizasyon ile Gestalt algı kuramları kullanılmıştır.

SONUÇ

Görsel algı kuramları düşünülerek değerlendirmeye alınan tasarımlara ilişkin her bir kuramın hangi tasarımda yer aldığı ve ne derece önemli olduğu çalışmanın bulgularında yer almaktadır. Görsel iletişim tasarımcısı ve grafik tasarımcısı okuyucu için GÖ tasarlarken izleyici/okuyucu algısına hitap etmek zorundadır. Algıdaki başarıyı elde edecek her türlü göstergeyi kullanarak tasarımı anlamlı duruma getirmek en önemli hedefleri arasındadır. Bu süreçte makalede ya da kitaplarda yer alan bilimsel verileri görseller ile kullanırken illüstrasyonlar, bilgi grafikleri, semboller, piktogramlar, yönlendirme araçları, sayfa boyutu, renk faktörlerini metinler ile entegre ederek bir dil oluşturmak zorundadır. Aynı zamanda tasarımlarda söz konusu anlatılmak istenen düşünce, fikir ve bilginin anlaşılması için doğru kanallar seçilerek aktarılmalıdır. Anlam ve algının oldukça önemli olduğu bu süreçte, algı kuramlarının kullanılması gerekmektedir. Doğru tasarım ilkeleri ve doğru algı kanallarının kullanıldığı tüm tasarımlarda mesaj başarılı anlamlandırmayla sonuçlanmaktadır. Algı kuramlarını kullanarak bireyin içinde bulunduğu sosyolojik, psikolojik ve fiziksel her türlü koşulları düşünebilen tasarımcı oluşturmuş olduğu tasarımlarla istenilen ölçü ve düzeyde mesajı karşıya kolaylıkla iletebilmektedir. Yapılan çalışmada da özellikle GÖ gibi bilimsel veriler gerçeğinden çıkmama zorunluluğu olan görsel temsillerde anlam ve algı önemli bir etkidir. Dolayısıyla tasarım ilkeleri ile düşünülmesi elzem olan algı kuramlarının yapılan çalışma ile önemi ortaya çıkarılmıştır. Ele alınan beş adet GÖ tasarımlarının analiz edilmesi sonucunda tasarım ilkeleri ve algı kuramlarının yeteri derecede kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ise bize okuyucu, izleyici ve öğrenciler için gerek eğitim sırasında gerek sosyal medya paylaşımlarındaki okuma sürecince öğrenmenin başarıya ulaşmada etkili olduğu sonucunu göstermektedir. Ele alınan beş GÖ örneği Web of Science kaynaklı Q1 düzeyinde saygın yayınevlerinde yayınlamış makalelerden alındığından belli bir takipçi ve okuyucu kitlesinin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla çalışmalar kadar özet metni temsil eden GÖ'lerin de yayınları yaygınlaştırmaya etkisinin olumlu olması beklenmektedir.

Sonuç olarak çalışmalarda tasarım ilkeleri ve algı kuramları kesişimleri ve birbirlerine olan etkileri incelenmiştir.

Görsel özet 1'de: *Ana Tema;* Gestalt algı ve doğrudan algı kuramı sayesinde tasarımın tamamı karışıklığa yol açmadan anlaşılmalıdır. *Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı);* Gestalt algı, Yapılandırma algı. Nörofizyolojik algı kuramları yer almaktadır. Süreklilik, tamamlama ve deneyim, yapılandırma ilkelerini yer aldığı tasarım ilkelerinde açık ve net ifadeler ile görseller anlaşılır kullanılmıştır. Bilimsel terimleri temsil eden, kol, damar, kan hücreleri göstergeleri metinsel ifadeleri karşılamaktadır. *Veri grafikleri (Veri Görselleştirme);* bilişimsel algı ve Gestalt algı kuramının kullandığı tespit edilen veri görselleştirmelerde, yakınlık, devamlılık ve benzerlik algı ilkeleri yer almaktadır. Verilerin görsel ifadelerinde rakamsal değerler, grafiksel göstergeler olan daireler kullanıldığından veri görselleştirmenin anlaşılır ifade edildiği görülmektedir. *Sayfa Boyutu;* klasik bir boyutta tasarlanması ve okuma yönüne uygun olması tasarımda kolaylık sağlamıştır. *Sayfa Düzeni;* Gestalt ve doğrudan algı yer almaktadır. Kurumsal renk derginin kimliğini ilk akla getiren göstergedir. Gruplama, yakınlık ilkeleri ile verilerin sıralaması açık ve nettir. *Yönlendirmeler;* Gestalt algı ve Nörofizyolojik algı yer almaktadır. Renkler ve ayırma çizgisiyle bölümlere ayrılan tasarımda yönlendirmeler başarılıdır. *Metin;* kullanımı analiz edildiğinde Gestalt algı kuramı ve doğrudan algı kuramı yer almaktadır

bilimsel verilerde gerçek ifade ve görsel temsil birbirini tamamlamak orunda olan iki elemandır. Bu tasarımda GÖ başlığı ve tanımlar anlaşılır şekilde kullanılmıştır. *Renk*; tasarımda renk oldukça etkili bir unsurdur, bu tasarımda Annals of Surgery yayınevi bu ve tüm GÖ tasarımlarında olduğu gibi kurumsal renkleri olan turuncu ve tonlarını kullanmışlardır. Diğer göstergeler arasında ise sayısal verilenin kırmızı ve mavi renklerde ifade edilmesidir. Tasarımda renklerin psikolojik algıya etlileri doğru verildiği görülmektedir.

Görsel özet 2’de: *Ana Tema*; Gestalt algı ve doğrudan algı kuramlarını düzenleyiciliği ve anlaşılabilirliği kullanılmıştır. *Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı)*; Gestalt algı ve bilişimsel algı kuramları ile görsellerin bilişsel öğrenme süreci kullanılmıştır. Tasarım ilkeleri sayesinde açık ve net ifadeler ile görseller anlaşılır kullanılmıştır. *Veri grafikleri (Veri Görselleştirme)*; Bilişimsel algı ve Gestalt algı kuramının kullandığı tespit edilen veri görselleştirmelerde, yakınlık, devamlılık ve benzerlik algı ilkeleri yer almaktadır. Verilerin görsel ifadelerinde rakamsal değerler, grafiksel göstergeler olan daireler kullanıldığından veri görselleştirmenin anlaşılır ifade edildiği görülmektedir. *Sayfa Boyutu*; Gestalt algı ile benzerlik ve algısal organizasyon kullanıldığından algılamaya elverişlidir. *Sayfa Düzeni*; Gestalt algının yer aldığı tasarımda renklerin ağılık kazandığı tasarımda gruplama ve yakınlık ile organizasyon yapılmıştır. *Oklar ve Yönlendirmeler*; Gestalt algı ve nörofizyolojik algı yer almaktadır. Parça bütün ikilişisi oldukça algıya katkı sunmaktadır. *Metin*; kullanımı analiz edildiğinde Gestalt algı kuramı ve doğrudan algı kuramı yer almaktadır bilimsel verilerde gerçek ifade ve görsel temsil birbirini tamamlamak zorunda olan iki elemandır. Bu tasarımda GÖ başlığı ve tanımlar anlaşılır şekilde kullanılmıştır. *Renk*; tasarımda bilişimsel algını hatırlatıcı etkisi ile Gestalt algının algısal organizasyon etkisi algılamayı anlaşılır hale getirmiştir.

Görsel özet 3’te: *Ana Tema*; Doğrudan aldnın hatırlatıcı etkisi ile Gestalt algının gruplama, yakınlık ve devamlılık ilkeleri sayesinde ana tema anlaşılır ifade edilmiştir. *Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı)*; Gestalt algı ve bilişimsel algı ve doğrudan algı kuramı yer almaktadır. Beynin öğretilerle görselleri birleştirmesi ve görsellerin bilimsel veriyi ilk akla gelen haliyle temsil etmesi kuramları desteklemektedir. *Veri grafikleri (Veri Görselleştirme)*; Bilişimsel algı, Gestalt algı ve doğrudan algı kuramının kullandığı tespit edilen veri görselleştirmelerde, yakınlık, devamlılık ve benzerlik algı ilkeleri yer almaktadır. *Sayfa Boyutu*; Gestalt algı ile benzerlik ve algısal organizasyon kullanılmıştır. Klasik bir boyut olduğundan hatırlama kolaylığı sağlamaktadır. *Sayfa Düzeni*; Gestalt ve yapılandırmacı kare ve dikdörtgen bölümler renklerle kullanıldığından algıyı olaylaştırmıştır. Renkler şekil-zemin ilişkisi ve gruplama algısına gönderme yapmaktadır. *Oklar ve Yönlendirmeler*; Gestalt algı ve doğrudan algının işaretlemelerin kullanılmasıyla okuyucuyu bilgiyi okumaya götürmektedir. *Metin*; Gestalt algı, doğrudan algı ve yapılandırmacı algı yer almaktadır. Başlıkların yoğun kullanılmasıyla ve benzerlik, yakınlık ilkelerinin birlikte kullanılması algıyı kolaylaştırmaktadır. *Renk*; Bilişimsel ve Gestalt algının kuvvetli ilkeleri renklerle tasvir edildiğinden anlam ve algıyı arttırdığı görülmektedir

Görsel özet 4’te: *Ana Tema*; Gestalt algı ve bilişimsel algı kuramları kullanılan tasarımda teorik bildilerin görseller ile bir bütün oluşturduğu kapsamlı bir içeriktir. Dolayısıyla bilişsel sürecin önemli olduğu ana temada, şekil-zemin ilişkisi, süreklilik ve tamamlama ilkeleri algıyı olumlu etkilemektedir. *Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı)*; Gestalt algı, olasılıksal işlevselcilik algı kuramı ile görseller hem sayısal veriler olarak hem de renklerden dolayı bilimsel gerçeklik olarak rol almaktadır. Şekil zemin, deneyim ve yapılandırma gibi bilişsel süreci tetikleyen görselleştirme yapılmıştır. *Veri grafikleri (Veri Görselleştirme)*; Yapılandırmacı algı, bilişimsel algı, Gestalt algı ve doğrudan algı kuramının kullandığı tespit edilen veri görselleştirmelerde, yakınlık, devamlılık ve benzerlik algı ilkeleri yer almaktadır. *Sayfa Boyutu*; Gestalt algı ile benzerlik ve algısal organizasyon kullanılmıştır. Klasik bir boyut olduğundan hatırlama kolaylığı sağlamaktadır. *Sayfa Düzeni*; Bilimsel görsellerin sık kullanıldığı ve verilerin oldukça fazla olduğu GÖ tasarımda bilgilerin ayrılması önem arz etmektedir. Diyagram modelinin başarılı kullanıldığı düzenlemede veriler anlaşılır ve nettir. *Oklar ve Yönlendirmeler*; Gestalt

algı ve nörofizyolojik algının kullanılmasıyla okuyucuyu bilgiyi okumaya götürmektedir. *Metin*; Gestalt algı, doğrudan algı ve yapılandırmacı algı yer almaktadır. Başlıkların yoğun kullanılmasıyla ve benzerlik, yakınlık ilkelerinin birlikte kullanılması algıyı kolaylaştırmaktadır. *Renk*; Bilişimsel ve Gestalt algının kuvvetli ilkeleri renklerle tasvir edildiğinden anlam ve algıyı arttırdığı görülmektedir

Görsel özet 5'te: *Ana Tema*; Deneyci yapılandırmacı algı, doğrudan algı, Gestalt algının kullanıldığı oldukça sade düşünülen bir ana tema mevcuttur. İşaretleme, devamlılık, tamamlama ve yakınlık ilkeleri ile ana tema konuyu net ifade edebilmiştir. *Görseller/piktogramlar (İmaj kullanımı)*; Deneyci yapılandırmacı algı, Gestalt algı, bilişimsel algı nörofizyolojik algı ile piktogram ve görseller algılamayı arttıran ilkeler ile tasarlanmıştır. *Veri grafikleri (Veri Görselleştirme)*; Bilişimsel algı ile görselleştirilen bilgiler, okuyucunun daha önceden bilgisi mide görselleridir. Sade ve basit olan görsellerde yer alan anlatımlar anlaşılabilir. *Sayfa Boyutu*; Gestalt algı ile benzerlik ve algısal organizasyon kullanılmıştır. Klasik bir boyut olduğundan hatırlama kolaylığı sağlamaktadır. *Sayfa Düzeni*; Bilimsel görsellerin sık kullanıldığı ve verilerin oldukça fazla olduğu GÖ tasarımında bilgilerin ayrılması önem arz etmektedir. Diyagram modelinin başarılı kullanıldığı düzenlemede veriler anlaşılır ve nettir. *Oklar ve Yönlendirmeler*; Gestalt algı algının hâkim olduğu bir tasarımdır. Yönlendirmeler renklerle sağlanmıştır. *Metin*; Gestalt algı, doğrudan algı ve yapılandırmacı algı yer almaktadır. Başlıkların yoğun kullanılmasıyla ve benzerlik, yakınlık ilkelerinin birlikte kullanılması algıyı kolaylaştırmaktadır. *Renk*; Bilişimsel ve Gestalt algının kuvvetli ilkeleri renklerle tasvir edildiğinden anlam ve algıyı arttırdığı görülmektedir. Şekil-zemin ilişkisini yoğun kullanıldığı tasarımda rengin algıda bıraktığı olumlu etkinin kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AMERICAN CHEMICAL SOCIETY, (2024, 28 February), Guidelines for Table of Contents/Abstract Graphics, ACS.ORG chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pubsapp.acs.org/paragonplus/subscription/toc_abstract_graphics_guidelines.pdf
- ARNHEIM, R., & ÖĞDÜL, R. (2009). *Görsel Düşünme*. İstanbul: Metis Yayınları
- BERTSCHI, S., BRESCIANI, S., CRAWFORD, T., GOEBEL, R., KIENREICH, W., LINDNER, M., ... & MOERE, A. V. (2011, July). What is Knowledge Visualization? Perspectives on an Emerging Discipline. *2011 15th International Conference on Information Visualisation*, 329-336. <https://doi.org/10.1109/IV.2011.58>
- BOTTENHORN, K. L., SUKUMARAN, K., CARDENAS-INIGUEZ, C., HABRE, R., SCHWARTZ, J., CHEN, J. C., & HERTING, M. M. (2024). Air Pollution From Biomass burning Disrupts Early Adolescent Cortical Microarchitecture Development. *Environment International*, 108769. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2024.108769>
- BROOK, O. R., VERNUCCIO, F., NICOLA, R., CANNELLA, R., & ALTINMAKAS, E. (2021). Visual Abstract for Abdominal Radiology: What It is, Why We Need It and How to Make It. *Abdominal Radiology*, 46 (1), 2403-2406. <https://doi.org/10.1007/s00261-020-02941-5>
- BRUNSWIK, E. (1952). *The Conceptual Framework of Psychology*. Chicago: University of Chicago Press

- COX, L. (2015). Are Graphical Abstracts Changing The Way We Publish? Retrieved From. www.wiley.com/network/researchers/promotingyour-article/are-graphical-abstracts-changing-the-way-we-publish.
- ELSEVIER, (2024, 24 Ekim), Graphical Abstract <https://www.elsevier.com/researcher/author/tools-and-resources/graphical-abstract>
- ERİŞTİ, S., İZMİRLİ, Ş., FIRAT, M. (2010). An Evaluation of Educational Web Sites From The Perspective of Perception Oriented Design Principles. *International Journal of Instructional Technology & Distance Learning*, 7(10). chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgicfindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/252142
- ERTAN, G., & SANSARCI, E. (2016). *Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*. İstanbul: Alternatif Yayıncılık.
- FELTEN, P. (2008). Visual Literacy. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 40 (6), 60-64. <https://doi.org/10.3200/CHNG.40.6.60-64>
- FEKETE, J. D. (2008). *The Value of Information Visualization*. Information Visualization, London: Springer.
- FRASCARA, J. (2004). *Communication Design: Principles, Methods and Practice*. New York: Allworth Communications Press.
- GAVAZZI, F., GONZALEZ, C. D., ARNOLD, K., SWANTKOWSKI, M., CHARLTON, L., MODESTI, N., ... & ADANG, L. A. (2024). Nucleotide Metabolism, Leukodystrophies, and CNS Pathology. *Journal of Inherited Metabolic Disease*. 47 (5), 860-875. <https://doi.org/10.1002/jimd.12721>.
- GIBSON, J. J. (2002). A Theory of Direct Visual Perception. In A. Noë & E. Thompson (Eds.) *Vision and Mind: Selected Readings in the Philosophy of Perception*, (s.77-91). Cambridge: MIT Press
- GOLDSTEIN, E. B. (2008). *Blackwell Handbook of Sensation and Perception*. England: John Wiley & Sons.
- GORDON, I. E. (2004). *Theories of Visual Perception*. London: Psychology Press.
- JAMBOR, H. K., & BORNHAUSER, M. (2024). Ten simple rules for designing graphical abstracts. *PLOS Computational Biology*, 20 (2), e1011789. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1011789>
- HATTIE, J., & TIMPERLEY, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77 (1), 81-112. <https://doi.org/10.3102/0034654302984>
- HEINDEL, P., YU, P., FELIZ, J. D., HENTSCHEL, D. M., BURKE, S. K., AL-OMRAN, M., ... & HUSSAIN, M. A. (2022). Radiocephalic Arteriovenous Fistula Patency and Use: A Post Hoc Analysis of Multicenter Randomized Clinical Trials. *Annals of Surgery Open*, 3 (3), 199. <https://doi.org/10.1097/AS9.0000000000000199>
- HEERSPINK, H. J., JARDINE, M., KOHAN, D. E., LAFAYETTE, R. A., LEVIN, A., LIEW, A., ... & BARRATT, J. (2024). Study Design and Baseline Characteristics of ALIGN, A Randomized Controlled Study of Atrasentan in Patients with IgA Nephropathy. *Kidney International Reports*. <https://doi.org/10.1016/j.ekir.2024.10.004>
- HULLMAN, J., & BACH, B. (2018). Picturing science: Design patterns in graphical abstracts. In *Diagrammatic Representation and Inference: 10th International Conference*,

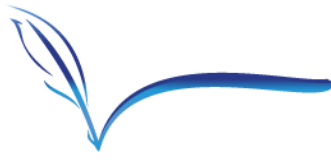
Diagrams 2018, Edinburgh, UK, June 18-22, 2018, Proceedings, Springer International Publishing, 10, 183-200. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91376-6_19

- IBRAHIM, A. M. (2018a). Seeing is Believing: Using Visual Abstracts to Disseminate Scientific Research. *Official journal of the American College of Gastroenterology/ACG*, 113 (4), 459-461. <https://doi.org/10.1038/ajg.2017.268>
- IBRAHIM, A. M. (2018b). Use of a Visual Abstract to Disseminate Scientific Research. *A Surgeon's Journey Through Research and Design*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://static1.squarespace.com/static/5854aaa044024321a353bb0d/t/5a527aa89140b76bbfb2028a/1515354827682/VisualAbstract_Primer_v4_1.pdf
- KHAN, M. R., XIONG, Y., MICHNIEWICZ, M., & LESIOW, T. (2021). Graphic Abstract as a Required Element in Manuscript Submission and Acceptance. *Nauki Inżynierskie i Technologie. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 1 (37), 113-122. <https://doi.org/10.15611/nit.2020.37.06>
- KIM, Y., LEE, J., YOO, J. J., JUNG, E. A., KIM, S. G., & KIM, Y. S. (2022). Seeing is Believing: the Effect of Graphical Abstracts on Citations and Social Media Exposure in Gastroenterology & Hepatology Journals. *Journal of Korean Medical Science*, 37 (45), 321. <https://doi.org/10.3346/jkms.2022.37.e321>
- KOÇYİĞİT, A., & DARI, A. B. (2023). Yapay Zekâ İletişiminde Chatgpt: İnsanlaşan Dijitalleşmenin Geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 427-438. <https://doi.org/10.30692/sisad.1311336>
- KUMAR, S. S., ARVIND, S., & UMPIERREZ, A. P. (2023). Things We Do for No Reason™: Routine Use of Proton Pump Inhibitors for Peptic Ulcer Prophylaxis in Adults on High-Dose Corticosteroids. *Journal of Hospital Medicine*, 18 (7), 630-632. <https://doi.org/10.1002/jhm.13095>.
- LANDA, R. (1998). *Thinking Creatively: New Ways to Unlock Your Visual Imagination*. Cincinnati, Ohio: North Light Books.
- LARSON, K., CHENG, K., CHEN, Y., & ROLANDI, M. (2017). Proving the Value of Visual Design in Scientific Communication. *Information Design Journal*, 23 (1), 80-95. <https://doi.org/10.1075/idj.23.1.09che>
- LEE, J., & YOO, J. J. (2023). The Current State of Graphical Abstracts and How to Create Good Graphical Abstracts. *Science Editing*, 10 (1), 19-26. <https://doi.org/10.6087/kcse.293>
- MARTIN, K. (2020). A Picture is Worth A Thousand Words. *Medical Writing*, 29 (1), 28-34. https://www.researchgate.net/publication/341293384_A_picture_is_worth_a_thousand_words
- MILLAR, B. C., & LIM, M. (2022). The Role of Visual Abstracts in The Dissemination of Medical Research. *The Ulster medical journal*, 91(2), 67-78. https://www.researchgate.net/publication/361471457_The_Role_of_Visual_Abstracts_in_the_Dissemination_of_Medical_Research
- MOURA-NETO, J. A., & RIELLA, M. C. (2020). Visual Abstracts: An Innovative Way to Disseminate Scientific Information. *Brazilian Journal of Nephrology*, 42, 357-360. <https://doi.org/10.1590/2175-8239-JBN-2019-0213>

- NAYAK, S., & IWASA, J. H. (2019). Preparing Scientists for A Visual Future: Visualization is A Powerful Tool for Research and Communication But Requires Training and Support. *EMBO reports*, 20 (11), 49347. <https://doi.org/10.15252/embr.201949347>
- OSKA, S., LERMA, E., & TOPF, J. (2020). A Picture is Worth A Thousand Views: A Triple Crossover Trial of Visual Abstracts to Examine Their Impact on Research Dissemination. *Journal of Medical Internet Research*, 22(12), e22327. <https://doi.org/10.2196/22327>
- PRESSMAN, A. (2018). *Design Thinking: A Guide to Creative Problem Solving for Everyone*. London: Routledge.
- RAMOS, E., & CONCEPCION, B. P. (2020). Visual Abstracts: Redesigning The Landscape of Research Dissemination. *In Seminars in nephrology*. 40 (3), 291-297. <https://doi.org/10.1016/j.semnephrol.2020.04.008>
- RODRIGUES, J. (2021). Get More Eyes on Your Work: Visual Approaches for Dissemination and Translation of Education Research. *Educational Researcher*, 50 (9), 657-663. <https://doi.org/10.3102/0013189X211035351>
- ROUGIER, N. P., DROETTBOOM, M., & BOURNE, P. E. (2014). Ten Simple Rules for Better Figures. *Plos Computational Biology*, 10 (9), e10038. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1003833>
- SAMARA, T. (2007). *Design Elements: A Graphic Style Manual*. Gloucester: Rockport publishers.
- SCHOLZ, R. W. (2017). Managing Complexity: From Visual Perception to Sustainable Transitions-Contributions of Brunswik's Theory of Probabilistic Functionalism. *Environment Systems and Decisions*, 37, 381-409. <https://doi.org/10.1007/s10669-017-9655-4>
- SPICER, J. O., & COLEMAN, C. G. (2022). Creating Effective Infographics and Visual Abstracts to Disseminate Research and Facilitate Medical Education on Social Media. *Clinical Infectious Diseases*, 74 (3), 14-22. <https://doi.org/10.1093/cid/ciac058>
- NATURE PUBLISHING GROUP (NPG), (2024, 24 Ekim), Graphical Abstract <https://solutions.springernature.com/products/graphical-abstract?srsId=AfmBOoqIuFtN4PMbgvues4SEhUOAHcO3bmlYyDJ-ZsW3ciubtpeKO46y>.
- BRITISH MEDICAL JOURNAL (THE BMJ), (24 Ekim 2024), (<https://www.bmj.com/content/386/bmj-2024-080107>).
- TOPF, J., RHEAULT, M., CONCEPCION, B., GARCIA, P., & LERMA, E. (2017, 12 Nisan). CJASN visual abstract primer. https://www.academia.edu/75340193/CJASN_Visual_Abstract_Primer
- TVERSKY, B., ZACKS, J., LEE, P., & HEISER, J. (2000). Lines, Blobs, Crosses And Arrows: Diagrammatic Communication with Schematic Figures. Michael Anderson, Peter Cheng, Volker Haarslev (Eds.) *Theory and Application of Diagrams: First International Conference, Diagrams. 1(3)*. Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/3-540-44590-0_21
- UÇAN, A. (2002). Türkiye'de Çağdaş Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme Süreci ve Başlıca Yapılanmalar, *1. Sanat Eğitimi Sempozyumu* (s. 1-23). Ankara: Gazi Üniversitesi.

- YILMAZ, A., & KAYA, A. (2023). Görsel İletişim Tasarımında Görsel Algı Kuramlarının Değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 3009-3032. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1214136>
- YOON, J., & CHUNG, E. (2017). An Investigation on Graphical Abstracts Use In Scholarly Articles. *International Journal of Information Management*, 37(1), 1371-1379. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2016.09.005>
- VERSTEGEN, I. (2006). *Arnheim, Gestalt and Art: A psychological Theory*, London: Springer Science & Business Media.
- VICKERS, D. (2014). *Decision Processes in Visual Perception*, Cambridge: Academic Press.
- WARE, C. (2010). *Visual Thinking for Design*. Brazil: Elsevier.
- WEST, C. C., LINDSAY, K. J., & HART, A. (2020). Promoting Your Research Using Infographics and Visual Abstracts. *Journal of Plastic, Reconstructive & Aesthetic Surgery*, 73 (12), 2103-2105. <https://doi.org/10.1016/j.bjps.2020.08.054>
- WINN, B. (1987). Charts, Graphs, And Diagrams in Educational Materials. *The psychology of illustration*, 152-198. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4674-9_5
- WONG, B. (2010). Points of View: Color Coding. *Nature methods*, 7 (8), 573. <https://www.nature.com/articles/nmeth0810-573>.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.01.2025

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 03.03.2025

DOI: 10.30692/sisad.1630654

ÇALIşANLARIN YEŞİL DAVRANIŞLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMALARIN BİBLİYOMETRİK AÇIDAN İNCELENMESİ

A Bibliometric Analysis of Research on Employee Green Behavior

Şerif DURMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Kazım Karabekir Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik

ORCID ID: 0000-0003-1906-5528

serifdurmus@kmu.edu.tr

Atıf/Citation: Şerif Durmuş (2025), "Çalışanların Yeşil Davranışlarına Yönelik Araştırmaların Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.93-113.

Öz: Bu makalenin amacı, çalışan yeşil davranışı (ÇYD) ile ilgili yapılan araştırmalar hakkında kapsamlı bir literatür taraması yapmak, araştırma alanıyla ilgili teorik temelleri ortaya koymaktır. Bu amaçla, veriler Web of Science (WoS) veri tabanında geçmiőten günümüze (05.12.2024) kadar yayımlanan, yönetim ve işletme alanındaki 71 makale değerlendirmeye alınmıştır. Arama sonucunda ulaşılan verilerin analizlerinin gerçekleştirilmesinde R Studio/Bibliyometrix/Biblioshiny arayüzünden yararlanılmıştır. Veriler, yıllara göre yayın ve atıf oranları, dergi-ülke-yazar karşılaştırmaları, makalelerin yayımlandığı kaynaklar, yazarların üretkenliği ve yazarların makalelerine gelen atıf sayıları, anahtar kelime, anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı ve anahtar kelimelerin ortak oluşum ağları açısından incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, en çok yayın üreten yazarın G. Tang (4) ve en çok atıf alan yazarın N. M. Ashkanasy (17) olduğu, en çok atıf alan makalenin R. Chaudhary tarafından 2020 yılında kaleme alınan "Green human resource management and employee green behavior: an empirical analysis" adlı makalenin olduğu, en sık kullanılan anahtar kelimenin "employee green behavior" olduğu, makalelerin en çok "Corporate social responsibility and environmental management" dergisinde yayımlandığı tespit edilmiştir. Araştırma, yönetim ve işletme alanında ÇYD araştırmalarına ilginin artırdığını ortaya koymuőtur. Araştırma, ÇYD hakkında güncel eğilimleri ortaya koymakla birlikte araştırma alanının teorik temelleri hakkında kapsamlı bir bilgi sunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın gelecekteki araştırmalara rehberlik edeceği düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Yeşil Davranışı, Yeşil Örgütsel Davranış, Bibliyometrik Analiz, R Studio.

Abstract: This study aims to conduct a comprehensive literature review on employee green behavior (EGB) research and establish the theoretical foundations of this research field. For this purpose, data from 71 articles published in the fields of management and business, indexed in the Web of Science (WoS) database up to December 5, 2024, were evaluated. The data analysis used the R Studio/Bibliyometrix/Biblioshiny interface. The data were examined in terms of annual publication and citation rates, journal-country-author comparisons, sources of publications, author productivity, citation counts of articles, keywords, frequency of keyword usage over the years, and keyword co-occurrence networks. According to the research findings, the most prolific author is G. Tang (4 publications), while the most cited author is N. M. Ashkanasy (17 citations). The most cited article is "Green human resource

management and employee green behavior: an empirical analysis," authored by R. Chaudhary in 2020. The most frequently used keyword is "employee green behavior," and the journal with the highest number of publications is Corporate Social Responsibility and Environmental Management. The study reveals a growing interest in EGB research within the fields of management and business. It provides a comprehensive overview of current trends in EGB and offers detailed insights into the theoretical foundations of the research area. In this context, the study is expected to serve as a guide for future research on this topic.

Keywords: Employee Green Behavior, Green Organizational Behavior, Bibliometric Analysis, R Studio.

GİRİŞ

Günümüzde küresel ısınma, iklim değişikliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi çevresel sorunlara yönelik bireylerin ve örgütlerin duyarlılık göstermesi ve çevre bilincini artırması beklenmektedir. Hükümetler ve sivil toplum kuruluşları farkındalık kampanyalarıyla bu sorunlara dikkat çekerken, örgütlerin paydaşlarının çevresel beklentilerine duyarlı politika ve stratejiler benimsemeleri önemli hale gelmiştir (Durmuş & Erbaşı, 2023, s. 377). Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirlik ve rekabetle başa çıkmada örgütlerde çevre dostu davranışların önemi giderek artmaktadır.

ÇYD, örgütlerin çevre dostu uygulamalarını doğrudan etkileyen, örgütlerin sürdürülebilirliğine çevre dostu politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesine önemli katkıları olan davranışlardır (Peng vd., 2019, s. 1297; Zhang vd., 2019, s. 4; Norton vd., 2015, s. 103). ÇYD, doğal kaynakların korunması ve çevreye verilen zararın azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çalışanların kaynakları tasarruflu kullanması, geri dönüşüm ve yeniden kullanıma önem vermesi ve kaynakları verimli değerlendirmesi, çevresel zararları azaltmanın yanı sıra örgütlerin çevresel sürdürülebilirlik vizyonuna da önemli katkılar sağlayabilmektedir.

ÇYD, rol içi (zorunlu) (Li vd. 2023; Danışmaz, 2023; Norton vd. 2015; Bissing-Olson M. J. vd. 2013) sergilenebildiği gibi rol dışı (gönüllü) (Rouhani Rad vd. 2024; Bhatnagar ve Aggarwal, 2020; Kim vd. 2017, s. 1335; Blok vd. 2015; Boiral ve Paillé, 2012) ekstra davranışlar olarak da sergilenebilmektedir. Çalışanların rol içi veya rol dışı yeşil davranışlarını açıklamak için çeşitli teorilerden yararlanılmaktadır. Çalışanların yeşil davranış sergilemesinin altında yatan nedenleri anlamak, bu davranışın desteklenmesi ve teşvik edilmesinde kolaylıklar sağlayabilir.

Son yıllarda, ÇYD kavramı artan önemiyle araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Yapılan çalışmalarda, davranışın öncülleri, ardılları, örgütsel açıdan önemi ve teorik temellerinin ele alındığı görülmektedir (Rouhani Rad vd., 2024; Zhang vd., 2024; Guan vd., 2023; Tirno vd., 2023; Erbaşı vd., 2022; Aboramadan vd., 2022; Sabbir ve Taufique, 2022; Uddin vd. 2021).

Literatürde işletme ve yönetim alanında, "yeşil sadakat" (Zhang, Gua, Bu ve Jin, 2023) "yeşil yönetim" (Kurt, 2024), "yeşil girişimcilik" (Kurtulgan, 2024; Kuzgun, 2024), "yeşil pazarlama" (Etlioğlu, 2023), "yeşil lojistik" (Aydın ve Ecemiş, 2023), "sürdürülebilir pazarlama" (Çelik ve Aydın, 2022), "çevre muhasebesi", "yeşil muhasebe" (Altınbay ve Durak, 2022) şeklinde çeşitli yönleriyle "yeşil" kavramını bibliyometrik açıdan ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Öte yandan çalışma kapsamında ele alınan konuyla ilgili "çalışan yeşil davranışı" (Ali ve Juan, 2024; Zhang, Panatik ve Zhang, 2024), "işyerinde çevre yanlısı davranışlar" (Zaidi ve Azmi, 2024) şeklinde üç çalışmaya rastlanmıştır. Ali ve Juan (2024) tarafından yapılan çalışmada, verilerin Web of Science veritabanından elde edildiği görülmüştür. Veri tabanında "employee green behavior" "sustainability" ve "green development" kavramlarının aratıldığı, 2009-2024 yılları arasında, alan ayrımı yapılmaksızın tüm alanlarda yapılmış, sadece SCI-E, SSCI, A&HCI ve CPCI indekslerinde taranan, dili İngilizce ve Çince olan makalelerin çalışmaya dahil edildiği ve elde edilen verilerin Citespace programı aracılığıyla çözümlenmeye tabi tutulduğu görülmüştür. Zhang vd. (2024) tarafından yapılan çalışmada verilerin elde edilmesinde Web of Science veritabanının kullanıldığı görülmüştür. Veritabanında "voluntary environmental behavior," "employee green behavior," "employee pro-environmental behavior," "green

behavior at workplace” ve “pro-environmental behavior at workplace” şeklinde arama yapıldığı, 2012-2023 yılları arası, alan ayrımı yapılmaksızın tüm alanlarda yapılmış, yayın türü sadece makale olan çalışmaların değerlendirmeye alındığı ve elde edilen verilerin Citespace programı aracılığıyla çözümlenmeye tabi tutulduğu görülmüştür. Zaidi ve Azmi (2024) tarafından yapılan çalışmada verilerin elde edilmesinde Scopus veritabanının kullanıldığı görülmüştür. Veritabanında “pro-environmental behaviour” veya “green behaviour” veya “sustainable behaviour” veya “recycling behaviour” veya “responsible environmental behaviour” veya “ecological behaviour” şeklinde arama yapıldığı, 1993-2021 yılları arası, İngilizce dilinde yazılan, yalnızca hakemli dergilerde yayımlanan, işletme yönetimi ve muhasebe, psikoloji, sosyal bilimler, çevre bilimi, ekonomi, ekonometri ve finans, enerji, psikoloji, mühendislik, sanat ve beşerî bilimler ve karar bilimleri alanlarında yapılmış yayın türü sadece makale olan çalışmaların değerlendirmeye alındığı ve elde edilen verilerin R, Gephi ve Vosviewer programları aracılığıyla çözümlenmeye tabi tutulduğu görülmüştür. Bu çalışmada, verilerin elde edilmesinde Web of Science veri tabanından yararlanılmıştır. Veri tabanına “green organizational behavior” or “employee green behavior” şeklinde giriş yapılmış, veri tabanında 05.12.2024 tarihine kadar, “management” (yönetim) ve “business” işletme alanlarında yapılan makaleler süzdürülmüştür. Bibliyometrik analiz için R Studio/Biblioshiny programı kullanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili kapsamlı bir teorik çerçeve oluşturulmuştur.

Çalışan yeşil davranışının öneminin artması ve araştırmacıların ilgi odağı haline gelmesi araştırma konusunun belirlenmesinde önemli bir neden olmuştur. Bu bağlamda ÇYD ile ilgili kapsamlı bir literatür taramasının yapılması, bu alandaki temel temaların ve teorik temellerin ortaya konulması ve literatürde yer alan yayınların nicel araştırma deseninde ele alınarak analizi amaçlanmıştır. Bu amaçla, verilere ulaşmak için WoS veri tabanı, elde edilen verileri çözümlenmek için R studio programı altındaki Bibliyometrix paketine bağlı Biblioshiny arayüzü kullanılmıştır. Arama sonucunda 170 adet çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan “management” (yönetim) ve “business” (işletme) alanları ile çalışmalardan sadece makale olanlar süzdürülmüş ve 71 çalışmaya ulaşılmıştır. Arama sonucunda ulaşılan veriler, yıllara göre yayın ve atıf oranları, dergi-ülke-yazar karşılaştırmaları, makalelerin yayımlandığı kaynaklar, yazarların üretkenliği ve yazarların makalelerine gelen atıf sayıları, anahtar kelime, anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı ve anahtar kelimelerin ortak oluşum ağları açısından incelenmiştir.

Araştırmada, çalışanın yeşil davranışı ile ilgili genel bir görüntü ve kavramsal bir çerçeve oluşturulması ve kavramın teorik temellerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Araştırma, konuyla ilgili güncel eğilimleri ortaya koyması, kapsadığı yıllar, arama kriterleri ve kullanılan program açısından ÇYD hakkında literatürde yer alan diğer bibliyometrik çalışmalardan farklılaşmaktadır. Araştırmanın alan yazına katkı sağlaması ve konu ile ilgili daha sonra yapılacak araştırmalara kılavuzluk etmesi beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışanın Yeşil Davranışı

Kavramın alan yazında genel olarak *yeşil örgütsel davranış* (green organizational behavior) (Erbaşı vd., 2022; Mukonza Swarts, 2019; Rana ve Punia, 2014) ve *çalışanın yeşil davranışı* (employee green behavior) (Zhang vd. 2024; Aboramadan vd., 2022; Kerse vd., 2021) şeklinde kullanıldığı görülmekle beraber, *örgütlerde çevre dostu davranışlar* (pro-environmental behaviour) (Guan vd., 2023; Ruepert vd., 2016; Zientara ve Zamojska, 2016), *çalışanın ekolojik davranışı* (employee ecological behavior) (Uddin vd., 2021; Faroog vd., 2023), *çevre dostu çalışan davranışı* (employee eco-friendly behavior) (Tirno vd., 2023; Ly, 2023), *çalışan ekogirişimleri* (employee eco-initiatives) (Rouhani Rad vd., 2024; Bhatnagar ve Aggarwal, 2020), *çevresel örgütsel vatandaşlık davranışı* (organizational citizenship behavior toward the environment) (Kanbur vd., 2022; Boiral ve Paillé, 2012), *çalışanın yeşil işyeri davranışı*

(employee workplace green behavior) (Sabbir ve Taufique, 2022) şeklinde kullanımlarına da rastlanmaktadır.

ÇYD, örgütsel açıdan çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli katkıları bulunan çalışanların sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Norton vd., 2015: 103). Çalışan, çevre yanlısı, sosyal sorumluluk ve vatandaşlık düşüncesiyle örgütte gönüllü olarak yeşil davranışlar sergileyebilmektedir (Kim vd., 2017, s. 1335; Blok vd., 2015). Öte yandan çalışan, yeşil davranışları örgütün beklentilerinin ötesine geçerek gönüllü şekilde sergileyebileceği gibi işverenin talep ettiği çevreyle ilgili görevleri yerine getirerek de gerçekleştirebilmektedir (Norton vd., 2015, s. 105; Bissing-Olson vd., 2013, s. 156). Buna göre çalışanın yeşil davranış sergilemesi gönüllü veya zorunlu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çalışanın yeşil davranış sergilemesinin gönüllü şekilde ortaya çıktığını ileri süren ve çevresel örgütsel vatandaşlık davranışı (Kanbur vd., 2022; Boiral ve Paillé, 2012), çalışan eko-girişimleri (Rouhani Rad vd., 2024; Bhatnagar ve Aggarwal, 2020) ve çalışanların gönüllü çevreci davranışları (Blok vd., 2015; Lülfs ve Hahn, 2013) kavramları altında ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Öte yandan çalışanın yeşil davranışını zorunlu olarak sergilediğini ileri süren ve çalışanın rol içi yeşil davranışı (Li vd., 2023) ve zorunlu yeşil çalışan davranışı (Danışmaz, 2023) kavramları altında inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda, örgütler çevresel hedeflere ulaşmada yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları (eğitim, gelişim, ödül, motivasyon vb.) yoluyla çalışanların yeşil davranışlar sergilemesini teşvik etmekte ve çalışanın bu davranışları, rolünün bir gereği olarak gerçekleştirmesi sağlanmaktadır (Li vd. 2023, s. 386). Bununla birlikte çalışanların yeşil çalışma iklimi algıları ve yeşile yönelik örgüt normları yeşil davranış sergilemesinde önemli bir rol oynamaktadır (Norton vd., 2014).

Alan yazında, ÇYD farklı boyut ve sınıflandırmalarla ele alındığı görülmektedir. Çalışanların yeşil davranışlarını Ones ve Dilchert (2012, s. 90-92) sürdürülebilir çalışma (işin yapılış süreçlerinin çevresel sürdürülebilirliğe uyarlanması), diğer çalışanları etkileme (diğer çalışanların çevre yanlısı davranışlarını etkilemek, desteklemek, teşvik etmek), zarar vermektan kaçınma (çevreye verilen zararı en aza indirmek, doğayı korumaya çalışma), inisiyatif alma (bireysel çıkarlardan ziyade çevresel çıkarları öncelikli görmek, çevre dostu program ve politikalar geliştirmek) ve kaynakları koruma (yeniden kullanma, geri dönüşüm ve daha az kaynak kullanmaya çabalamak) şeklinde sınıflandırmaktadır. Norton vd. (2015, s. 105) zorunlu yeşil davranış (iş tanımları gereği yeşil davranış sergilenmesi) ve gönüllü yeşil davranış (iş tanımlarının ötesine geçilerek yeşil davranış sergilenmesi) olarak iki boyutta incelediği görülmektedir. Homburg ve Stolberg (2006) doğrudan (çevreyi koruma, bu konuda istekli ve tutarlı olma) veya dolaylı (diğer çalışanları ikna etme, etkilemeye çabalamak) davranışlar şeklinde sınıflandırmaktadır. Zhang vd. (2021, s. 8) yeşil öğrenme (çevreyi korumaya yönelik bilgi alma ve yeteneklerini geliştirmeye çalışma), bireysel uygulama (kaynakları koruma ve işyerindeki görevleri gerçekleştirirken çevreye zarar vermeme), başkalarını etkileme (örgütte diğerlerinin çevreye dost davranışlar konusunda teşvik etme) ve örgütsel sesler (yöneticilere çevre dostu uygulamalar ile ilgili bilgi verme, fikir beyan etme, önerilerde bulunma) olarak dört boyutta ele almaktadır. Blok vd. (2015) çalışanın yeşil davranışlarını öngörebilecek faktörleri iç faktörler ve dış faktörler olarak iki başlıkta ele almıştır. Erbaşı (2019) ise çalışanların yeşil davranışlarını, çevresel duyarlılık (kaynakları koruma, geri dönüşüm ve yeniden kullanma, tasarruf etme), çevresel katılım (başkalarına örnek olma, teşvik etme ve çevre dostu uygulamalara katılım), ekonomik duyarlılık (ekonomik anlamda kaynakları ihtiyatlı kullanma), yeşil satın alma (çevre dostu ürünleri tercih etme) ve teknolojik duyarlılık (işyerindeki teknolojik ürünlerin kullanımında tasarruflu ve çevreye en az zarar verme düşüncesi içinde olma) şeklinde beş başlık altında kategorize etmiştir.

Alan yazındaki ilgili boyut ve sınıflandırmalardan yola çıkarak çalışanların yeşil davranışlarına örnek verilecek olursa; ofiste boşa yanan ışıkların kapatılması, yazıcıda alınan çıktılarda kullanılmış kağıtların arka yüzlerini kullanma, geri dönüştürülebilir ürünleri çöpe değil geri dönüşüme atma, yeniden değerlendirilecek ürünleri tekrar kullanma, ofis içi ve dışında çevreye

zarar verecek çıktılardan sakınma, motorlu araçlardan ziyade bisiklet kullanma, uzak mesafelerdeki yüz yüze toplantılar yerine online toplantıları tercih etme, karton bardak yerine yıkanıp tekrar kullanılabilen cam bardağı tercih etme, kullanılmayan ekran, klima vb. cihazların kullanım dışında kapatılması, diğer çalışanlara yeşil davranışlar konusunda örnek olma, ikna etmeye çabalama, çevre dostu fikirlere öncülük etme, kaynakları israf etmekten kaçınma, evrak yönetiminde fiziksel uygulamalardan ziyade sanal uygulamaları benimse vb. gibi davranışlar örnek olarak verilebilir (Zhang vd., 2021; Norton vd., 2015; Blok vd., 2015; Ones ve Dilchert, 2012; Homburg ve Stolberg, 2006). Bahsedilen çalışan davranışlarını örgüt kültürü, örgütün faaliyet alanı, çalışanların eğitim durumları, liderlik tipleri, örgütün bulunduğu ülkenin sosyo-ekonomik durumu vb. gibi faktörler etkileyebilmektedir. Örneğin geri dönüşüm veya yenilebilir ürün ve kaynaklar üzerine faaliyet gösteren örgüt çalışanlarının (gönüllü veya zorunlu) yeşil davranış sergileme durumunun, diğer örgüt çalışanlarına göre farklı olması beklenir. Bunun yanında israfın önlenmesi, yenilenebilirlik ve sürdürülebilirlik gibi yeşil davranış ve uygulamaların teşvik edildiği, ödüllendirildiği veya eğitim sisteminin çevre ve doğal kaynakların korunmasına odaklandığı ülkelerde, örgütsel uygulamaların ve çalışan davranışlarının bu doğrultuda gelişmesi umulur. Bazı örgütlerde yeşil davranışlar, çalışanlar tarafından görev tanımı içinde algılanması nedeniyle ortaya çıkabileceği gibi örgüte bağlı olmaksızın kişinin almış olduğu eğitim, ait olduğu kültür, örf ve dini inancı gereği içselleştirilerek gönüllü bir şekilde de gerçekleştirilebilir.

Teorik Arkaplan

Örgütsel açıdan sürdürülebilirliğin öneminin artmasıyla beraber çalışanların yeşil davranışlarına olan ilgi de her geçen gün artmaktadır. Litaretür incelendiğinde, ÇYD'nin çeşitli psikolojik ve örgütsel teorilere dayandığı görülmektedir. Bu teoriler, planlı davranış teorisi, sosyal normlar teorisi, öz belirleme teorisi, sosyal değişim teorisi, kaynakların korunması teorisi, biyofili hipotezi, bilişsel stres teorisi, yetenek-motivasyon-fırsat teorisi ve değer-inanç-norm teorisidir (Zhang vd., 2024; Kanbur vd., 2022; İftikar vd., 2022; Ay, 2017; Norton vd., 2015; Norton vd., 2014; Ones ve Dilchert, 2012; Homburg ve Stolberg, 2006). Aşağıda, bu teoriler çalışanların yeşil davranışlarıyla olan ilişkisi açısından incelenmiştir.

Planlı Davranış Teorisi

Planlı davranış teorisine göre bireyin davranışının öncülü onun niyetidir, niyeti etkileyen unsurlar ise davranışsal tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontroldür. Niyetin davranışa dönüşmesinde davranışın olası sonuçları, diğerlerinin normatif beklentileri ve davranışsal performans kontrolüyle ilgili bireyin inancı belirleyici olmaktadır (Ajzen, 1991, s. 179). Norton vd. (2017, s. 996) tarafından bu teoriye dayandırılarak yapılan araştırmada, çalışanların bir gün önceki yeşil davranışsal niyetlerinin bir sonraki günkü yeşil davranışlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı, fakat bunun yeşil psikolojik iklim algılanması durumunda gerçekleşebildiği tespit edilmiştir. Khalid vd. (2022, s. 1300) çalışanın yeşil tutumunun, yeşil öznel normunun ve algıladığı yeşil davranışsal kontrolünün hem çalışanların zorunlu hem de gönüllü yeşil davranışlarına olumlu katkıları olduğunu bulgulamışlardır. Ayrıca çevreye yönelik algılanan örgütsel desteğin çalışanların yeşil davranışsal niyetleri ile gerçekleşen yeşil davranışları arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği tespit edilmiştir. Dumont vd. (2017) ve Ramus ve Steger (2000) tarafından yapılan çalışmalarda bu sonuçları destekler mahiyettedir. Aynı şekilde çalışanların yeşil davranışlarını planlı davranış teorisine dayandıran çeşitli araştırmalarda, çalışanların yeşil davranışsal tutumları, çevresel değerler ve algılanan davranışsal kontrolün çalışanların yeşil davranışları üzerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür (Boiral vd., 2015; Zhang vd., 2014).

Sosyal Normlar Teorisi

Sosyal normlar, bireyler tarafından topluluk içinde kabul görme, yaptırıma uğramaktan çekinme, topluluğa ait olduğunu gösterme ve topluluğa uyum sağlama gibi nedenlerle

uygulanan davranış kalıplarıdır (Young, 2015, s. 359). Sosyal normlar teorisi, toplumda kabul gören normların ve beklentilerin bireylerin davranışlarını etkilediğini ileri sürmektedir. Cialdini vd. (1990) bireylerin davranışlarını etkileyen sosyal normların ihtiyati veya tanımlayıcı normlar şeklinde ikiye ayrıldığını ileri sürmüşler ve bu normlar yoluyla bireylerin çevreye dair davranışlarının şekillendirilebileceğini vurgulamışlardır. Ayrıca çalışmada, kamuya açık alanlarda çöp atma gibi istenmeyen davranışları sosyal normlar açısından incelediği görülmektedir. Öte yandan Norton vd. (2014) sosyal normlar teorisini örgütsel açıdan ele alarak çalışanın yeşil davranışlarını şekillendirilmesinde sosyal normların önemini vurgulamışlardır. De Araujo (2014) çalışanların yeşil davranışlarını sosyal normlar ve izlenim yönetimi kapsamında ele almıştır. Çalışanların iyi bir izlenim oluşturmak amacıyla yeşil davranışlar sergileme eğiliminde bulunabileceklerini ileri sürmektedir.

Öz Belirleme Teorisi

Öz belirleme teorisi, bireyin sosyal çevreyle olan ilişkilerini ve çevreye olan bağımlılığını ele alan kişilik ve motivasyon teorisidir. Teori, bireysel motivasyonun, yetkinlik, özerklik ve ilişkisellik gibi psikolojik ihtiyaçlara odaklanılarak anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir (Legault, 2020, s. 4694; Deci ve Ryan, 2000, s. 227). Çalışanların yeşil davranışlarını öz belirleme teorisine dayandırarak açıklayan çalışmalarda davranışların, özerk motivasyon (tutumlar ve değerler) ve kontrollü motivasyon (ödülleri ve kurumsal zorunluluklar) kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır (Mamun, 2023; Norton vd., 2015; Graves vd., 2013).

Sosyal Değişim Teorisi

Sosyal değişim teorisi, kişilerarası ilişkilerde karşılıklı fayda ve değişim süreçlerinin ön planda olduğunu, bireylerin sosyal etkileşim sürecinde ödüllere ulaşmak amacıyla davranışlarını şekillendirdiğini ve bu doğrultuda güç, normlar ve sosyal yapıların oluşumunun etkilendiğini ileri sürmektedir. Teoriye göre sosyal ilişkilerde bireyler, karşılıklı ödüller elde etme, ödüllerini maksimize ve maliyetleri minimize etme eğiliminde olmaktadır (Cropanzano ve Mitchell, 2005; Blau, 1964). Paillé ve Mejía-Morelos'in (2014) sosyal değişim teorisine dayandırdıkları çalışmalarında, çalışanların kurumsal destek algılarının, örgütsel bağlılık yoluyla çevre yanlısı davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada Saifulina vd. (2021) iş tatmini, algılanan örgütsel destek, çalışanların duygusal bağlılığı ve algılanan örgütsel çevre desteği gibi öncüllerin işyerinde gönüllü çevre yanlısı davranışları etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kaynakların Korunması Teorisi

Kaynakların korunması teorisine göre birey, sahip olduğu maddi ve manevi kaynakları koruma ve kaynakların kaybını önlemeye çabalar (Hobfoll, 1989, s. 513-516). Sahip olunan kaynakların kaybı bireyde strese neden olurken kaynakların korunması ve artırılması birey için olumlu sonuçları doğurur (Hobfoll, 2001, s. 341-347). Çalışanlar bireysel, örgütsel ve çevresel kaynakları koruma eğilimi ile yeşil davranış sergileyebilir. Ayrıca örgüt kültürü veya yeşil insan kaynakları uygulamaları kapsamında destek görmek, ödüllerden yararlanmak veya dışlanma ve cezalardan kaçınmak gibi nedenlerle çalışanlar yeşil davranış sergileyebilirler.

Biyofili Hipotezi

Biyofili “yaşama ve yaşam benzeri süreçlere odaklanmaya yönelik doğuştan gelen eğilim” olarak tanımlanmakta ve insanların doğayla yakınlık kurma eğiliminin biyolojik temelli bir ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir (Kellert ve Wilson, 1993, s. 21; Wilson, 1984, s. 1). Biyofili hipotezi bağlamında, çalışanların doğaya yönelik sevgi ve koruma eğilimleri doğrultusunda yeşil davranışlar sergilemeleri, örgütün sürdürülebilirlik hedeflerini içselleştirerek gönülden desteklemeleri ve bu süreçten memnuniyet duymaları olasıdır.

Bilişsel Stres Teorisi

Homburg ve Stolberg (2006) yaptığı çalışmada bireylerin çevre dostu davranışlarını bilişsel stres teorisi çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre çevresel stresörlerin bireylerdeki tehdit algısını etkileyebildiği, bu durumda bireyin problemle başa çıkmak için çevre dostu davranış sergileyebildiği tespit edilmiştir.

Yetenek-Motivasyon-Fırsat Teorisi

Söz konusu teori, çalışan performansının yetenek, motivasyon ve fırsat faktörlerinden etkilendiğini savunmakta olup, çalışanların yeteneklerinin geliştirilmesi, motive edilmeleri ve fırsatlar sunulmasının bireysel performans ve örgütsel başarı üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Appelbaum vd., 2000). Yapılan çalışmalarda yetenek-motivasyon-fırsat teorisi unsurlarının yeşil davranışın geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı, çalışanların işe alımı, seçimi vb. gibi insan kaynakları uygulamalarının çalışanların yeşil davranışlarını etkilediğine vurgu yapılmaktadır (İftikar vd., 2022; Rayner ve Morgan, 2018).

Değer-İnanç-Norm Teorisi

Bu teori, bireyin sosyal hareketlere destek sağlamasının temelinde kişinin değerleri, inançları ve kişisel normlarının etkili olduğunu savunmaktadır. Teoride, çevresel hareketler gibi eylemlerin bireylerin katılımı ile şekillendiği, bireyin harekete geçmesinde kendi çıkarlarından ziyade özgecil bir yaklaşım sergilediği vurgulanmaktadır. Çevresel hareketlerin teorik temellere dayandırılabilmesi için ileri sürülmüş, bireylerin çevresel tehdit algıladıklarında ve bu tehdide karşı etkili bir eylemde bulunabileceklerine inandıklarında, doğrudan çevre yanlısı davranışlar sergileyebilecekleri ve çevresel hareketlere katkı sağlayabilecekleri vurgulanmıştır. (Dietz ve Stern 1995; Stern vd., 1999; Stern, 2000).

Yöntem

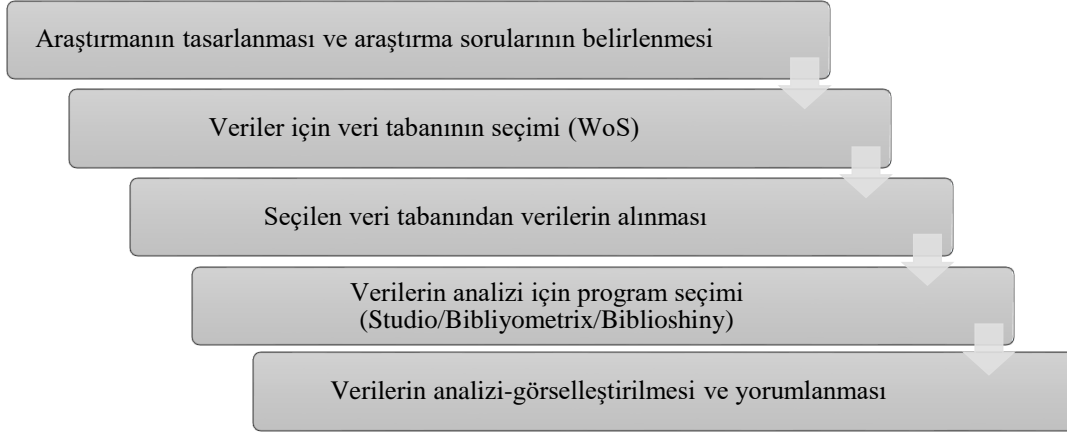
Araştırma, sosyal bilimlerde sıkça yararlanılan ve nicel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometrik analiz ile gerçekleştirilmiştir. Bu analiz tekniği, dergi, ülke, kurum, yazar, atıf ve anahtar kelime gibi verilerin metin madenciliği uygulamalarıyla incelenmesi yoluyla, ele alınan konuyla ilgili gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalara genel bir perspektif sunmayı, konunun önemini ve eğilimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır (Zhang vd., 2022, s. 624). Bibliyometrik analizlerde WoS ve Scopus veri tabanı sıkça tercih edilmektedir. Bu çalışmada, bibliyometrik analiz için gerekli olan verilere Web of Science (WoS) veri tabanından ulaşılmıştır. WoS veri tabanı, kaliteli, kapsamlı ve güvenilir dizinlemeye sahip olması, atıf analizleri açısından ayrıntılı ve gelişmiş özelliklerin bulunması gibi nedenlerle tercih edilmiştir.

WoS veri tabanından elde edilen verilerin çözümlenmesinde çeşitli programlardan yararlanılmaktadır. Bu çalışmada analizler, R studio programı altındaki Bibliyometrix paketine bağlı Biblioshiny arayüzü üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmada R Studio/Bibliyometrix/Biblioshiny arayüzünün tercih edilmesinde; WoS, Scopus, PubMed, Dimensions gibi çeşitli veri tabanından elde edilen verileri analiz etmesi, açık kaynaklı ve ücretsiz olması, gerek yazar üretkenliği, atıf, anahtar kelime analizi gibi temel bibliyometrik analizleri gerekse kümeleme, tema analizi, trend analizi gibi ileri düzey analizlerin yapılmasına imkan vermesi, kolay kullanıma sahip arayüzü ve derinlemesine analiz olanağı sunması gibi nedenler etkili olmuştur (Aria ve Cuccurullo, 2017).

WoS veri tabanında 05.12.2024 tarihine kadar yayımlanan çalışmalar araştırma kapsamına alınmıştır. WoS veri tabanında ““green organizational behavior” or “employee green behavior”” şeklinde giriş yapılmış ve “All Fields” tüm alanlar seçilerek arama yapılmıştır. Arama sonucunda 170 adet çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan “management” (yönetim) ve “business” işletme alanları ile çalışmalardan sadece makale olanlar süzdürülmüş ve 71 çalışmaya ulaşılmıştır. Arama sonucunda ulaşılan veriler yıllara göre yayın ve atıf oranları,

dergi-ülke-yazar karşılaştırmaları, makalelerin yayımlandığı kaynaklar, yazarların üretkenliği ve yazarların makalelerine gelen atıf sayıları, anahtar kelime, anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı ve anahtar kelimelerin ortak oluşum ağları açısından incelenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan tablo, şekil ve grafikler yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan araştırma modeline Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, yönetim alanında “yeşil örgütsel davranış” (YÖD) veya “ÇYD” konularında yayımlanan makaleleri bibliyometrik açıdan inceleyerek mevcut alan yazının durumunu, konuya yönelik eğilimleri ve gelişim alanlarını belirlemek yoluyla literatüre katkı sağlamaktır. Bununla birlikte “YÖD” veya “ÇYD” konularının kuramsal temellerinin irdelenmesi ve konu hakkında alan yazındaki boşlukların belirlenerek ileride yapılacak araştırmalara ışık tutulması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında cevap aranan sorular şu şekilde oluşturulmuştur;

“YÖD” veya “ÇYD” kavramlarıyla ilgili yayımlanan makalelerin yayın yılları, makale sayıları, makalelerin yayımlandığı kaynakların sayıları, toplam atıf sayısı, yıllık ortalama atıf sayısı, yazar sayısı, anahtar kelime sayısı nedir?

“YÖD” veya “ÇYD” kavramlarıyla ilgili en fazla atıf alan makaleler, üretkenliği en fazla olan yazarlar, yazarların yıllara göre üretkenlikleri nelerdir?

“YÖD” veya “ÇYD” kavramlarıyla ilgili yayımlanan makalelerde yazarların kullanmış oldukları anahtar kelimeler, anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı ve anahtar kelimelerin ortak oluşum ağları nasıldır?

Bulgular

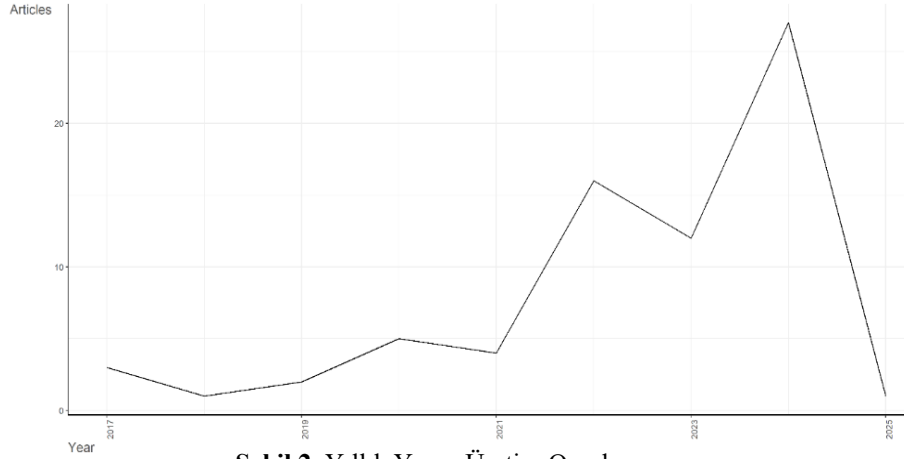
WoS veri tabanında yapılan tarama sonucunda 71 adet çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen makalelerin en eskisi 2017, en yenisi 2025 (erken görünüm), yayımlandığı yerler açısından 41 farklı kaynak, 245 farklı yazar, 309 anahtar kelime, 4562 alıntı, 25,77 yıllık alıntı yapılma oranı olduğu görülmüştür.

Genel Bilgiler	Sonuçlar
Yıl Aralığı	2017-2025
Kaynaklar	41

Yayın Sayısı	71
Yayın Başına Yıllık Ortalama Atıf Sayısı	25,77
Toplam Atıf	4562
Yazar Sayısı	245
Anahtar Kelime Sayısı	309

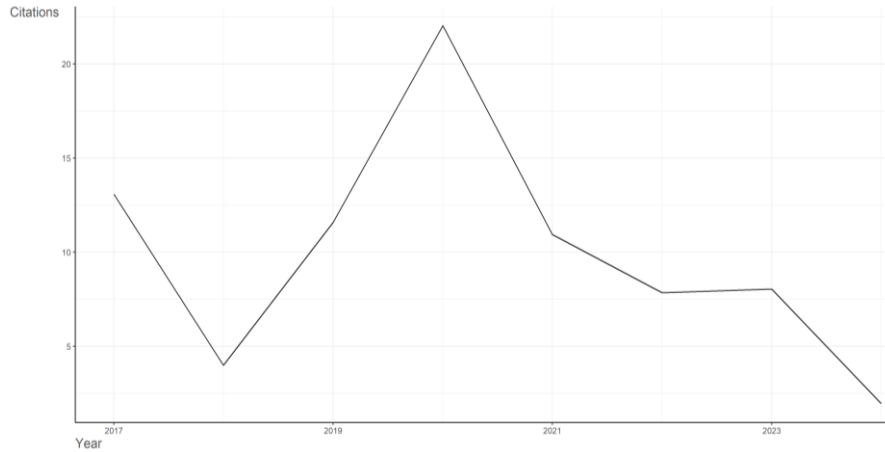
Tablo 1. Veri Setine İlişkin Genel Bulgular

WoS veri tabanında “YÖD” veya “ÇYD” ilgili yayımların yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Şekil 2’de görüldüğü üzere 2017 yılında 3 yayımla başlayan konuyla ilgili çalışmalar artarak devam etmiş ve 2024 yılına geldiğinde önemli bir ivme kazanarak 27 çalışmaya ulaşmıştır. Şekil 2’den de anlaşıldığı üzere son yıllarda konuya ilginin arttığı görülmektedir.

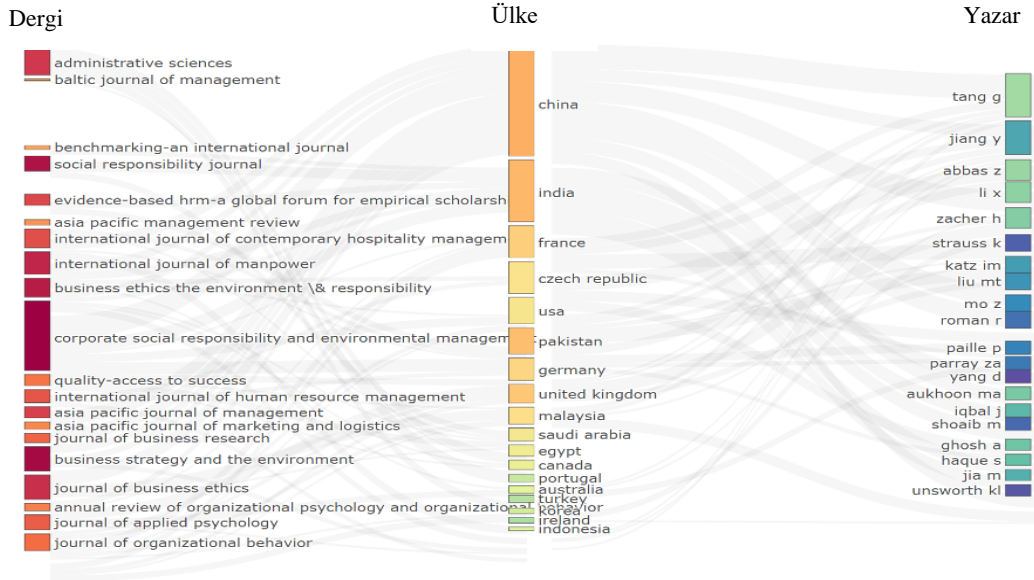
Şekil 2. Yıllık Yayın Üretim Oranları

Şekil 3’te yayımların ortalama yıllık atıf sayılarına bakıldığında en yüksek atıf yapılan yılın 2020 olduğu, en az atıf yapılan yılın 2024 olduğu tespit edilmiştir. Atıf sayılarında 2017 yılından 2020 yılına kadar artış gözlemlenmesine rağmen 2024 yılına gidildikçe atıf sayılarında düşüşün gerçekleştiği görülmüştür.

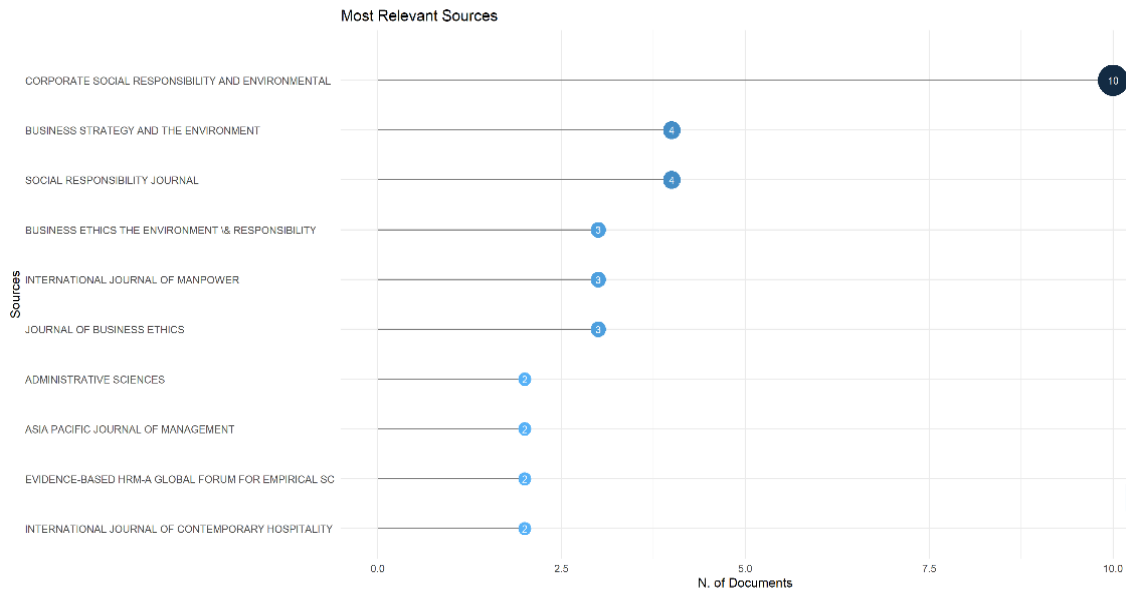
Şekil 3. Yıl Başına Düşen Atıf Sayısı

WoS veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilen analiz sonucunda üç alan grafiği (Sankey diyagramı) oluşturulmuştur. Oluşturulan üç alan grafiğinde, “YÖD” ve “ÇYD” ile ilgili yayımlanan makaleler dergi, ülke ve yazar ilişkileri Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. Yayınların Dergi, Ülke ve Yazar İlişkilerine Dair Üç Alan Grafiği

Şekil 4’te görüldüğü üzere, şeklin orta sütununda yer alan en geniş turuncu renkle gösterilen ülke Çin’dir. Buna göre soldaki dergilerde yer alan yayımların çoğunluğunun Çin’li yazarlar tarafından üretildiği, onu Hindistan, Fransa, Çekya, ABD, Pakistan, Almanya gibi ülke yazarlarının takip ettiği görülmektedir. Yayınların, çevre yönetimi, kurumsal sosyal sorumluluk, yönetim, pazarlama, sosyal sorumluluk, pazarlama, lojistik, işletme, iş etiği, psikoloji, uygulamalı psikoloji, işgücü, insan kaynakları yönetimi ve örgütsel davranış gibi alanları merkezine alan dergilerde yayımlandığı görülmektedir. Analiz sonucunda “YÖD” ve “ÇYD” ile ilgili yayımlanan makalelerin sıklıkla görüldüğü kaynaklara Şekil 5’te yer verilmiştir.

Şekil 5. Yöd ve Çyd ile İlgili Makalelerin Yayınlandığı Kaynaklar

Şekil 5'te görüldüğü üzere, “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili makalelerin en çok (10) Corporate social responsibility and environmental management dergisinde yayımlandığı, bunu Business strategy and the environment (4) ve Social responsibility journal (4) dergisinin izlediği görülmektedir. Analiz sonucunda “YÖD” ve “ÇYD” ile ilgili en çok yayın üreten yazarlara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Yazarlar	Makale Sayısı
G. Tang	4
Z. Abbas	3
X. Li	3
H. Zacher	3
Ma. Aukhoon	2
A. Ghosh	2
S. Haque	2
J. Iqbal	2
M. Jia	2
Y. Jiang	2

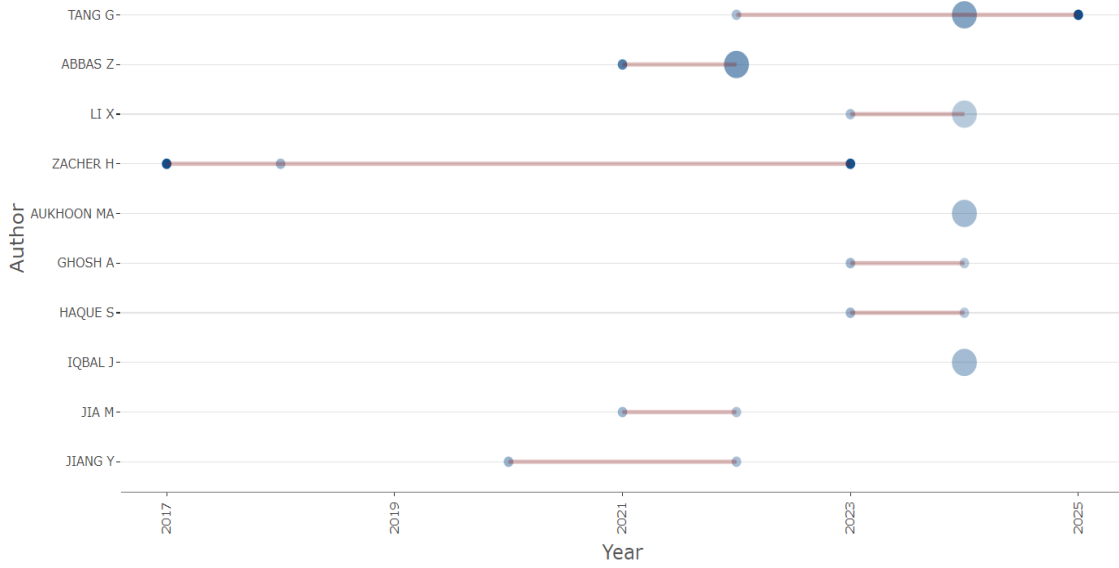
Tablo 2. Yazarların Makale Sayıları

Tablo 2’de görüldüğü üzere “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili en çok yayın üreten yazarlar G. Tang (4), Z. Abbas, (3) ve X. Li (3) ilk üç sırayı almaktadır. Analiz sonucunda “YÖD” ve “ÇYD” ile ilgili en çok atıf alan yazarlara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Yazarlar	Atıf Sayısı
N. M. Ashkanasy	17
T. A. Norton	17
S. L. Parker	17
H. Zacher	17
K. L. Unsworth	11
M. C. Davis	8
J. J. Galvan	8
S. V. Russell	8
M. M. Sabbir	4
K. M. R. Taufique	4

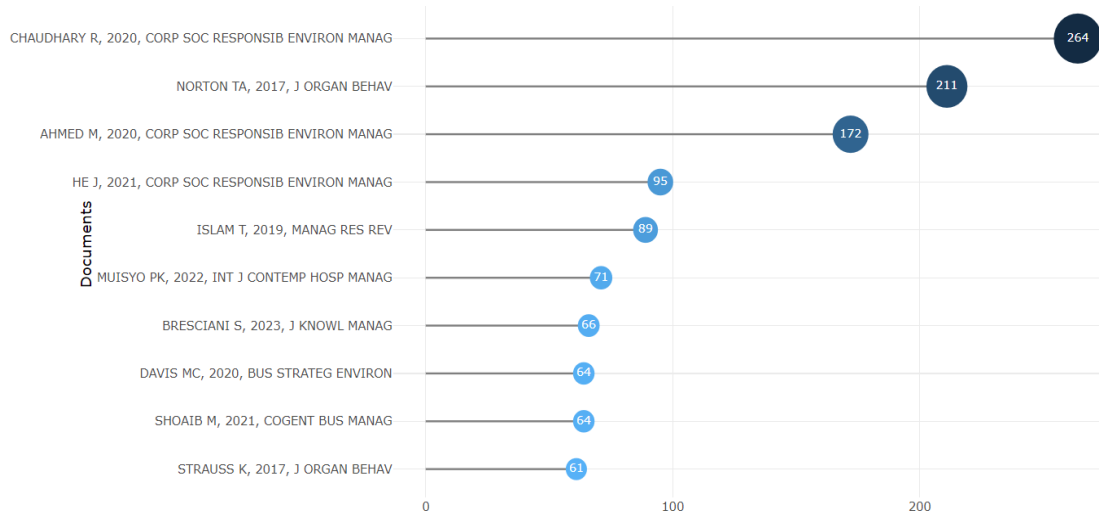
Tablo 3. Yazarların Makalelerine Yapılan Atıf Sayıları

Tablo 3’e göre “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili en çok atıf alan yazarların N. M. Ashkanasy (17), T. A. Norton (17), S. L. Parker (17) ve H. Zacher (17) olduğu görülmektedir. Yazarların yıllara göre yayın üretimlerine dair verilere Şekil 6’da yer verilmiştir.

Şekil 6. Yazarların Yıllara Göre Yayın Üretimi

Şekil 6’da görülen halkalar, dikey eksendeki yazarların yatay eksende karşılık gelen yılda yayın yaptığını, halkanın büyüklüğü ise yayın sayısını göstermektedir. Şekil 6’ya göre G. Tang’ın 2022-2025 yılları arasında, H. Zacher’in 2017-2023 yılları arasında literatüre katkı sağladığı anlaşılmaktadır. En çok atıf alan makalelere Şekil 7’de yer verilmiştir.

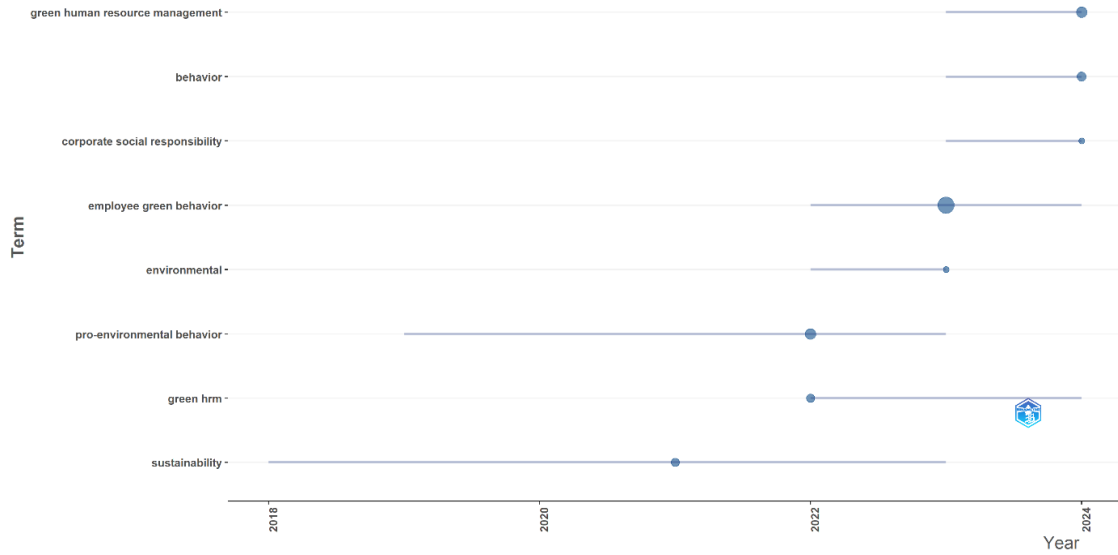
Şekil 7. En Çok Atıf Alan Makaleler

Şekil 7’deki “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili makalelerden küresel çapta en çok atıf yapılanlarına bakıldığında, en çok atıf yapılan makalenin R. Chaudhary tarafından 2020 yılında kaleme alınan ve “Corporate social responsibility and environmental management” dergisinde yayımlanan “Green human resource management and employee green behavior: an empirical analysis” adlı makalenin olduğu görülmektedir. T. A. Norton’un 2017 yılında “Journal of Organizational Behavior” dergisinde yayımladığı “Bridging the gap between green behavioral intentions and employee green behavior: The role of green psychological climate” adlı makalesi ise en fazla atıf alan ikinci makale olduğu görülmüştür. En sık kullanılan anahtar kelimelere Şekil 8’de yer verilmiştir.

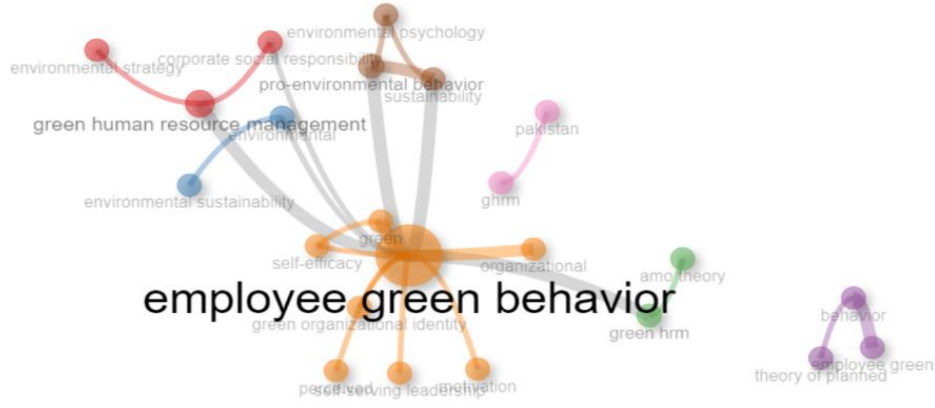
Şekil 8. En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil 8’de “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili makalelerde en fazla “employee green behavior”, “green human resource management”, “pro-environmental behavior”, “behavior”, “green hrm”, “sustainability”, “corporate social responsibility”, “environment”, “environmental”, “green” anahtar kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür. Yıllara göre yazarların makalelerinde sıklıkla kullandıkları anahtar kelimelere dair verilere Şekil 9’da yer verilmiştir.

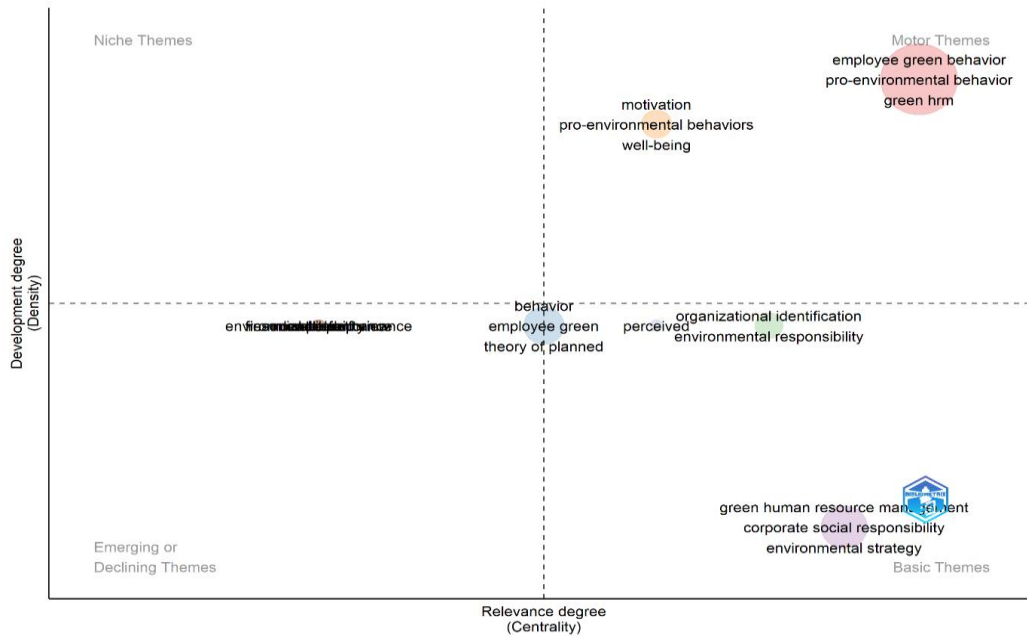
Şekil 9. Makalelerdeki Anahtar Kelimelerin Yıllara Göre Kullanım Sıklığı

Şekil 9’da görüldüğü üzere, “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili yayımlarda yazarların kullanmış oldukları anahtar kelimeler yıllara göre değişim göstermiştir. Şekil 9’a göre, 2023-2024 yılları arasında “green human resource management” (9 kez), 2023-2024 yılları arasında “behavior” (7 kez), 2023-2024 yılları arasında “corporate social responsibility” (5 kez), 2022-2024 yılları arasında “employee green behavior” (24 kez), 2022-2023 yılları arasında “environment” (5 kez), 2019-2023 yılları arasında “pro-environmental behavior” (9 kez), 2022-2024 yılları arasında “green hrm” (6 kez), 2018-2023 yılları arasında “sustainability” (6 kez) kelimelerinin popüler olduğu görülmektedir. Yazarların makalelerinde kullanmış oldukları anahtar kelimeler göz önünde bulundurularak oluşturulan anahtar kelimelerin ortak oluşum ağı Şekil 10’da gösterilmiştir.

Şekil 10. Yazarların Makalelerde Kullandıkları Anahtar Kelimelerin Ortak Oluşum Ağı

Şekil 10’da “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili yayımlarda yazarların kullanmış oldukları anahtar kelimeler arasındaki mesafe ve ilişkiler görülmektedir. Ortak oluşum ağında görülen anahtar kelimeler 7 kümeden oluşmaktadır. Kümeler, “green human resource management”, “environmental”, “green hrm”, “behavior”, “employee green behavior”, “pro-environmental behavior” ve “ghrm” şeklinde oluşmaktadır. “Green human resource management” kümesinde “corporate social responsibility” ve “environmental strategy”; “environmental” kümesinde “environmental sustainability”; “green hrm” kümesinde “AMO theory”; “behavior” kümesinde “employee green” ve “theory of planned”; “employee green behavior” kümesinde “green”, “organizational”, “green organizational identity”, “motivation”, “perceived”, “self-efficacy” ve “self-serving leadership”; “pro-environmental behavior” kümesinde “sustainability” ve “environmental psychology”; “ghrm” kümesinde ise “Pakistan” kelimeleri öne çıkmaktadır. Şekil 9’da küme içindeki kelime eşleşmelerinin yanında kümeler arası kelime eşleşmelerinin de olduğu görülmektedir. “YÖD” veya “ÇYD” ile ilgili yayımlarda kullanılan anahtar kelimelerin tematik haritalarına Şekil 11’de yer verilmiştir.

Şekil 11. Makalelerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Tematik Haritası

Şekil 11’de yer alan tematik haritanın yatay düzlemi anahtar kelimelerin ilgi derecesini (merkezilik), dikey düzlemi ise gelişim derecesini (yoğunluk) göstermektedir. Sağ üst köşede yer alan motor temalar, yoğunluk ve merkezilik açısından güçlü olan temalar anlamına gelmektedir. Bu kısımdaki kavramlar, araştırmaların yapılandırılmasında önemli bir rol

oynamaktadır. Sol üst köşede yer alan niş temalar, yoğunluk açısından yüksek, merkezilik yönünden düşük temalar anlamına gelmektedir. Bu kısımdaki temalar ilgililik derecesi sınırlı olsa da araştırmanın yapılandırılması için bir potansiyel barındırmaktadır. Sol alt köşede yer alan yükselen veya gerileyen temalar, yoğunluk ve merkezilik açısından düşük olan temalar anlamına gelmektedir. Bu kısımdaki kavramlar ya yeni ortaya çıkan ya da eskimeye yüz tutmuş kavramlar olmaktadır. Sağ alt köşede yer alan temel temalar, merkeziliği yüksek, yoğunluğu düşük temalar anlamına gelmektedir. Bu kısımdaki kavramlar araştırmanın yapılandırılması için önemli fakat geliştirilmesi gerekli kavramlar olarak görülmektedir (Alkhamash, 2023, s. 5; Cobo vd., 2015, s. 8). Şekil 11’de yer alan tematik haritaların motor temalarına bakıldığında “employee green behavior”, “pro-environmental behavior”, “green hrm”, “motivation”, “well-being” kelimelerinin olduğu görülmektedir. Tematik haritalardaki temel temalar kısmında “behavior”, “employee green”, “theory of planned”, “organizational identification”, “environmental responsibility”, “perceived”, “green human resource management”, “corporate social responsibility” ve “environmental strategy” kelimelerinin olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, ÇYD hakkında yönetim ve işletme alanında yayımlanan makalelerin günümüze kadarki gelişimi ve araştırma alanındaki güncel eğilimlerin ortaya konulması amaçlanmış, bu amaç doğrultusunda bibliyometrik analiz ve görsellerden yararlanılmıştır. Ayrıca literatürdeki çalışmalara dayanak olarak gösterilen teoriler bir araya getirilmiş ve gelecekteki araştırmalar için kapsamlı bir teorik arka plan oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda WoS veri tabanında yer alan makalelere ulaşılmış ve elde edilen veriler yıllara göre yayın ve atıf oranları, dergi-ülke-yazar karşılaştırmaları, makalelerin yayımlandığı kaynaklar, yazarların üretkenliği ve yazarların makalelerine gelen atıf sayıları, anahtar kelime, anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı ve anahtar kelimelerin ortak oluşum ağları açısından incelenmiştir.

Analiz sonucunda, makalelerin 2017-2025 yılları arasında yapıldığı, genel olarak yayın sayısında artışın olduğu gözlemlendi. Yıl başına düşen atıf sayıları incelendiğinde, 2017 yılından 2020 yılına kadar artış gözlemlenmesine rağmen 2024 yılına gidildikçe atıf sayılarında düşüşün yaşandığı görülmüştür. Sankey diyagramı ile dergi, ülke ve yazar ilişkileri incelenmiş ve konuyla ilgili dergi yayınlarının çoğunluğunun Çin’li yazarlar tarafından üretildiği, yazarlardan G. Tang’ın öne çıktığı saptanmıştır. Ayrıca yayınların çevre yönetimi, kurumsal sosyal sorumluluk, yönetim gibi alanları merkezine alan dergilerde yayımlandığı tespit edilmiştir. Makalelerin yayımlandığı kaynaklar incelendiğinde en çok yayının “Corporate social responsibility and environmental management” dergisinde yayımlandığı görülmüştür. En çok yayın üreten yazarın G. Tang (4) ve en çok atıf alan yazarın N. M. Ashkanasy (17) olduğu tespit edilmiştir. Yazarların yıllara göre yayın üretimi incelendiğinde G. Tang’ın 2022-2025 yılları arasında, H. Zacher’in 2017-2023 yılları arasında literatüre katkı sağladığı anlaşılmıştır. Küresel çapta en çok atıf yapılanlara bakıldığında, en çok atıf alan makalenin R. Chaudhary tarafından 2020 yılında kaleme alınan ve “Corporate social responsibility and environmental management” dergisinde yayımlanan “Green human resource management and employee green behavior: an empirical analysis” adlı makalenin olduğu görülmüştür. Makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimelerin, “employee green behavior”, “green human resource management” ve “pro-environmental behavior” olduğu, son yıllardaki çalışmalarda “employee green behavior” en popüler anahtar kelime olduğu görülmüştür.

Yazarların makalelerde kullandıkları anahtar kelimelerin ortak oluşum ağına bakıldığında, ortak oluşum ağında görülen anahtar kelimeler 7 kümeden oluşmaktadır. Kümeler, “green human resource management”, “environmental”, “green hrm”, “behavior”, “employee green behavior”, “pro-environmental behavior” ve “ghrm” şeklinde oluşmaktadır. En yoğun küme olan “employee green behavior” kümesinde “green”, “organizational”, “green organizational

identity”, “motivation”, “perceived”, “self-efficacy” ve “self-serving leadership” kelimeleri öne çıktığı görülmüştür.

Makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin tematik haritası incelendiğinde, tematik haritaların motor temaları bölümünde “employee green behavior”, “pro-environmental behavior”, “green hrm”, “motivation”, “well-being” kelimelerinin olduğu görülmektedir. Tematik haritalardaki temel temalar kısmında “behavior”, “employee green”, “theory of planned”, “organizational identification”, “environmental responsibility”, “perceived”, “green human resource management”, “corporate social responsibility” ve “environmental strategy” kelimeleri yer almaktadır.

Ayrıca ÇYD hakkında yapılan çalışmaların çoğunlukla planlı davranış teorisine dayandırıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında sosyal normlar teorisi, öz belirleme teorisi, sosyal değişim teorisi, kaynakların korunması teorisi, biyofili hipotezi, bilişsel stres teorisi, yetenek-motivasyon-fırsat teorisi ve değer-inanç-norm teorisi gibi teorilerin de ÇYD çalışmalarına dayanak olduğu görülmüştür.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar; “YÖD” ve “ÇYD” ile ilgili sadece makale yayınları değerlendirmeye alınmış, kitap, bildiri vd. çalışmalar kapsam dışı bırakılmıştır. Elde edilen makaleler yönetim ve işletme alanında yapılanlar şeklinde sınırlandırılmıştır. Makalede, WoS veri tabanında yer alan makaleler dikkate alınmış Scopus vb. diğer veri tabanları değerlendirme dışında kalmıştır. WoS veri tabanı arama kısmına “green organizational behavior” or “employee green behavior” şeklinde giriş yapılmış, araştırma alanında farklı isimlerle yapılan çalışmalar gözden kaçırılmıştır. Bahsedilen kısıtlar her ne kadar araştırmanın ayrıntılardan sıyrılarak hedefe yönelik olması için yapılsa da sınırlılık olarak görülebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu sınırlılıkların dikkate alınması, disiplinler arası karşılaştırmaların yapılması ve farklı veri tabanları ile yayın türlerinin analize dahil edilmesi, güncel eğilimlerin daha geniş bir perspektiften incelenmesine olanak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ABORAMADAN, M., KUNDI, Y. M., & BECKER, A. (2022). Green Human Resource Management in Nonprofit Organizations: Effects on Employee Green Behavior and The Role of Perceived Green Organizational Support. *Personnel Review*, 51(7), 1788-1806.
- AJZEN, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- ALI, A., & JUAN, H. (2024). Trends and Trajectories in Employee Green Behavior Research. *Front. Sociol.* 9 (1486377), 1-14. doi: 10.3389/fsoc.2024.1486377
- ALKHAMMASH, R. (2023). Bibliometric, Network, and Thematic Mapping Analyses of Metaphor and Discourse in Covid-19 Publications from 2020 to 2022. *Frontiers in psychology*, 13, 1-16, 1062943.
- ALTINBAY, A., & DURAK, H. (2022). Çevre Muhasebesi, Yeşil Muhasebe ve Karbon Muhasebesi Kavramları Hakkında Yazılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 7(1), 140-155.
- APPELBAUM, E., BAILEY, T., BERG, P. & KALLEBERG, A. L. (2000). Manufacturing Advantage: Why High-Performance Work Systems Pay Off. Ithaca and London: *Economic Policy Institute*, Cornell University Press.

- ARIA, M., & CUCCURULLO, C. (2017). Bibliometrix: An R-Tool for Comprehensive Science Mapping Analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- AVŞAR, İ. İ., & ECEMİŞ, O. (2023). Yeşil Lojistik ve Çok Kriterli Karar Verme Üzerine İnceleme. *Journal of International Economics, Finance and Trade*, 1(1), 29-48.
- AY, U. (2017). Çevreci Tüketim Davranışlarının Değer-İnanç-Norm Kuramı Temelinde İncelenmesi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi= Journal of Consumer and Consumption Research*, 9(1), 1-33.
- BHATNAGAR, J., & AGGARWAL, P. (2020). Meaningful Work as A Mediator Between Perceived Organizational Support for environment and Employee Eco-Initiatives, Psychological Capital and Alienation. *Employee Relations: The International Journal*, 42(6), 1487-1511.
- BISSING-OLSON, M. J., IYER, A., FIELDING, K. S., & ZACHER, H. (2013). Relationships between Daily Affect and Pro-Environmental Behavior at Work: The Moderating Role of Pro-Environmental Attitude. *Journal of Organizational Behavior*, 34(2), 156-175.
- BLAU, P. M. (1964). Exchange and Power in Social Life. New York: John Wiley.
- BLOK, V., WESSELINK, R., STUDYNKA, O., & KEMP, R. (2015). Encouraging Sustainability in the Workplace: A Survey on The Pro-Environmental Behaviour of University Employees. *Journal of cleaner production*, 106, 55-67. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.07.063>
- BOIRAL, O., TALBOT, D., & PAILLE, P. (2015). Leading By Example: A Model of Organizational Citizenship Behavior for the Environment. *Business Strategy and the Environment*, 24(6), 532-550. doi: 10.1002/bse.1835
- BOIRAL, O., & PAILLE, P. (2012). Organizational Citizenship Behaviour for the Environment: Measurement and Validation. *Journal of business ethics*, 109, 431-445.
- CIALDINI, R. B., RENO, R. R., & KALLGREN, C. A. (1990). A Focus Theory of Normative Conduct: Recycling the Concept of Norms to Reduce Littering in Public Places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1015-1026. doi:10.1037/0022-3514.58.6.1015.
- COBO, M. J., MARTINEZ, M.A., GUTIERREZ-SALCEDO, M., FUJITA, H., & HERRERA-VIEDMA, E. (2015). 25 Years at Knowledge-Based Systems: A Bibliometric Analysis. *Knowledge-Based Systems*, 80, 3-13.
- CROPANZANO, R., & MITCHELL, M. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>.
- ÇELİK, Z. & AYDIN, İ. (2022). Ulusal Sürdürülebilir Pazarlama Literatürünün Bibliyometrik Analizi. Dursun Keleş (ed), İşletmecilik Alanındaki Çalışmaların Bibliyometrik analizi (Muhasebe ve Finansman, Yönetim ve Organizasyon, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Boyutlarıyla) içinde (s. 311-335), Ankara: Gazi Kitabevi.
- DANIŞMAZ, A. T. (2023). Evaluation of Compulsory Green Employee Behaviour in the Framework of Compulsory Citizenship Behaviour. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(3), 966-974.

- DE ARAUJO, F. F. (2014). Do I Look Good in Green?: A Conceptual Framework Integrating Employee Green Behavior, Impression Management, and Social Norms. *Amazônia, Organizações e Sustentabilidade (AOS)*, 3(2), 7-23.
- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- DIETZ, T., & STERN, P. C. (1995). Toward a Theory of Choice: Socially Embedded Preference Construction. *The Journal of Socio-Economics*, 24(2), 261-279.
- DUMONT, J., SHEN, J., & DENG, X. (2017). Effects of Green HRM Practices on Employee Workplace Green Behavior: The role of Psychological Green Climate and Employee Green Values. *Human resource management*, 56(4), 613-627. <https://doi.org/10.1002/hrm.21792>
- DURMUŞ, Ş., & ERBAŞI, A. (2023). Yeşil imaj. Ali Erbaşı (Ed.), Tüm Yönleriyle Yeşil İşletme (Genişletilmiş 2. Baskı) içinde (s. 375-392). Konya: Atlas Akademi.
- ERBAŞI, A., ÇALIŞKAN, A., & AKDENİZ, G. (2022). The Effect of Personality Traits on Green Organizational Behavior. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 154-185. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.903230>
- ERBAŞI, A. (2019). Yeşil Örgütsel Davranış Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Istanbul Management Journal*, (86), 1-23.
- ETLİOĞLU, M. (2023). Görsel Haritalama Tekniği ile Yeşil Pazarlama Bibliyometrik Analizi. *Five Zero*, 3(1), 146-162.
- FAROOQ, K., YUSLIZA, M. Y., MUHAMMAD, Z., OMAR, M. K., & NIK MAT, N. H. (2023). Employee Ecological Behavior Among Academicians at the Workplace. *Social Responsibility Journal*, 19(4), 713-740. DOI 10.1108/SRJ-04-2021-0147
- GRAVES, L. M., SARKIS, J., & ZHU, Q. (2013). How Transformational Leadership and Employee Motivation Combine to Predict Employee Proenvironmental Behaviors in China. *Journal of Environmental Psychology*, 35, 81-91. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.05.002>
- GUAN, X., AHMAD, N., SIAL, M. S., CHERIAN, J., & HAN, H. (2023). CSR and Organizational Performance: The Role of Pro-Environmental Behavior and Personal Values. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(2), 677-694.
- HOBFOLL, S. E. (1989). Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*, 44(3), 513-524.
- HOBFOLL, S. E. (2001). The Influence of Culture, Community, and the Nested-Self in the Stress Process: Advancing Conservation of Resources Theory. *Applied Psychology*, 50(3), 337-421. doi:10.1111/1464-0597.00062.
- HOMBURG, A., & STOLBERG, A. (2006). Explaining Pro-Environmental Behavior with a Cognitive Theory of Stress. *Journal of Environmental Psychology*, 26(1), 1-14.
- IFTIKAR, T., HUSSAIN, S., MALIK, M. I., HYDER, S., KALEEM, M., & SAQIB, A. (2022). Green Human Resource Management and Pro-Environmental Behaviour Nexus With the Lens of Amo Theory. *Cogent Business & Management*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2124603>

- KANBUR, E., KANBUR, A., & ÖZDEMİR, B. (2022). Çevresel Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(30. YönOrg 2022), 16-28. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1144223>
- KELLERT, S. R., & WILSON, E. O. (1993). *The Biophilia Hypothesis*. Washington, D.C.: Island Press/Shearwater Books.
- KERSE, G., MADEN, Ş. & TARTAN, SELÇUK, E. (2021). Yeşil Dönüştürücü Liderlik, Yeşil İşsel Motivasyon ve Çalışanın Yeşil Davranışı: Ölçek Uyarlama ve İlişki Tespiti. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1574-1591. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1216>
- KHALID, B., SHAHZAD, K., SHAFI, M., & PAILLE, P. (2022). Predicting Required and Voluntary Employee Green Behavior Using The Theory of Planned Behavior. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 29(5), 1300-1314. <https://doi.org/10.1002/csr.2270>
- KIM, A., KIM, Y., HAN, K., JACKSON, S. E., & PLOYHART, R. E. (2017). Multilevel Influences on Voluntary Workplace Green Behavior: Individual Differences, Leader Behavior, and Coworker Advocacy. *Journal of Management*, 43(5), 1335-1358.
- KURT, Z. (2024). Yeşil Yönetim Anlayışı ile İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 583-593. doi:10.33206/mjss.1435771.
- KURTULGAN, İ. F., (2024). Sürdürülebilir Bir Gelecek için Yeşil Girişimcilik: Bibliyometrik Bir Analiz, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 59(1), 552-573.
- KUZGUN, Ş. (2024). Yeşil Girişimcilik Literatürünün Bibliyometrik Analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 692-712.
- LEGAULT, L. (2020). Self-determination theory. Virgil Zeigler-Hill & Todd K. Shackelford (Eds.), In *Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (pp. 4694-4702). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-24612-3
- LI, W., ABDALLA, A. A., MOHAMMAD, T., KHASSAWNEH, O., & PARVEEN, M. (2023). Towards Examining the Link Between Green HRM Practices and Employee Green in-Role Behavior: Spiritual Leadership as A Moderator. *Psychology Research and Behavior Management*, 16, 383-396. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S396114>
- LÜLFS, R., & HAHN, R. (2013). Corporate Greening Beyond Formal Programs, Initiatives, and Systems: A Conceptual Model for Voluntary Pro-Environmental Behavior of Employees. *European Management Review*, 10(2), 83-98.
- LY, B. (2023). Green HRM and Eco-Friendly Behavior in Cambodian Public Organizations: The Mediation of Organizational Commitment. *Environmental Challenges*, 10, 100674, 1-8.
- MAMUN, A. M. A. (2023). Motivating Green Behaviour in Bangladeshi Employees: Self-Determination Theory Application. *Heliyon*, 9(7), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18155>
- MUKONZA, C., & SWARTS, I. (2019). Examining The Role of Green Transformational Leadership on Promoting Green Organizational Behavior. Sulaiman Olusegun Atiku (Ed.), In *Contemporary Multicultural Orientations and Practices for Global Leadership* (pp. 200-224). IGI Global.
- NORTON, T. A., PARKER, S. L., ZACHER, H., & ASHKANASY, N. M. (2015). Employee Green Behavior: A Theoretical Framework, Multilevel Review, and Future Research Agenda. *Organization & Environment*, 28(1), 103-125.

- NORTON, T. A., ZACHER, H., & ASHKANASY, N. M. (2014). Organisational Sustainability Policies and Employee Green Behaviour: The Mediating Role of Work Climate Perceptions. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 49-54.
- NORTON, T. A., ZACHER, H., PARKER, S. L., & ASHKANASY, N. M. (2017). Bridging the Gap Between Green Behavioral Intentions and Employee Green Behavior: The Role of Green Psychological Climate. *Journal of Organizational Behavior*, 38(7), 996-1015. <https://doi.org/10.1002/job.2178>
- ONES, D.S., & DILCHERT, S. (2012). Employee Green Behaviors. In Susan E. Jackson, Deniz Ones, Stephan Dilchert (Eds.), *Managing Human Resources for Environmental Sustainability* (pp. 85-116). San Francisco, CA : Jossey-Bass/Wiley.
- PAILLE, P., & MEJIA-MORELOS, J. H. (2014). Antecedents of Pro-Environmental Behaviours at Work: The Moderating Influence of Psychological Contract Breach. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 124-131. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.01.004>
- PENG, J., HOU, N., & PANG, Y. (2019). Employees' Green Behavior: Summarizing the Concept and The Theoretical Explanation. *Advances in Psychological Science*, 27(7), 1297-1306. <https://doi.org/10.3724/SP.J.1042.2019.01297>
- RAMUS, C. A., & STEGER, U. (2000). The Roles of Supervisory Support Behaviors and Environmental Policy in Employee "Ecoinitiatives" at Leading-Edge European Companies. *Academy of Management journal*, 43(4), 605-626.
- RANA, H., & PUNIA, B. K. (2014). Management Mechanisms and Implications of Workplace Deviance for Green Organizational Behavior. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, 2(8), 1-8.
- RAYNER, J., & MORGAN, D. (2018). An Empirical Study of 'GREEN'WORKPLACE Behaviours: Ability, Motivation and Opportunity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 56-78. <https://doi.org/10.1111/1744-7941.12151>
- ROUHANI RAD, S., KESHAVARZ, M., & ROUHANI RAD, S. (2024). Analyzing the Impact of Green Policies on Employees' Eco-initiatives: The Mediating Role of Environmental Concerns and Effective Commitment to the Organization. *Journals of Environmental Education and Sustainable Development*, 12(4), 37-51. doi: 10.30473/ee.2023.65056.2556
- RUEPERT, A., KEIZER, K., STEG, L., MARICCHIOLO, F., CARRUS, G., DUMITRU, A., ... & MOZA, D. (2016). Environmental Considerations in The Organizational Context: A pathway to Pro-Environmental Behaviour at Work. *Energy Research & Social Science*, 17, 59-70.
- SABBIR, M. M., & TAUFIQUE, K. M. R. (2022). Sustainable Employee Green Behavior in The Workplace: Integrating Cognitive and Non-Cognitive Factors in Corporate Environmental Policy. *Business Strategy and the Environment*, 31(1), 110-128.
- SAIFULINA, N., CARBALLO-PENELA, A., & RUZO-SANMARTIN, E. (2021). The Antecedents of Employees' Voluntary Proenvironmental Behavior at Work in Developing Countries: The Role of Employee Affective Commitment and Organizational Support. *Business Strategy & Development*, 4(3), 343-357. <https://doi.org/10.1002/bsd2.162>

- STERN, P. C. (2000). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
- STERN, P. C., DIETZ, T., ABEL, T., GUAGNAGO, G. A., & KALOF, L. (1999). A Values-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. *Research in Human Ecology*, 6(2), 81-97.
- TIRNO, R. R., ISLAM, N., & HAPPY, K. (2023). Green HRM and Ecofriendly Behavior of Employees: Relevance of Proecological Climate and Environmental Knowledge. *Heliyon*, 9(4), 1-15.
- UDDIN, M. A., BISWAS, S. R., BHATTACHARJEE, S., DEY, M., & MAHMOOD, M. (2021). Inspiring Employees' Ecological Behaviors: The Roles of Corporate Environmental Strategy, Biospheric Values, and Eco-Centric Leadership. *Business Strategy and the Environment*, 30(5), 2367-2381.
- WILSON, E. O. (1984). *Biophilia: The Human Bond with Other Species*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.
- YOUNG, P. (2015). The Evolution of Social Norms. *Annual Review of Economics*. 7, 359-387. <https://doi.org/10.1146/ANNUREV-ECONOMICS-080614-115322>
- ZAIDI, H., & AZMI, F. T. (2024). Workplace Pro-Environmental Behaviour: A Review and Bibliometric Analysis. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 73(1), 158-185. DOI 10.1108/IJPPM-09-2021-0507
- ZHANG, L., CARTER Jr, R. A., QIAN, X., YANG, S., RUJIMORA, J., & WEN, S. (2022). Academia's Responses to Crisis: A Bibliometric Analysis of Literature on Online Learning in Higher Education During COVID-19. *British Journal of Educational Technology*, 53,620-646.
- ZHANG, N., GUO, M., BU, X., & JIN, C. (2023). Understanding Green Loyalty: A Literature Review Based on Bibliometric-Content Analysis. *Heliyon*, 9, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18029>
- ZHANG, Y., LUO, Y., ZHANG, X., & ZHAO, J. (2019). How Green Human Resource Management Can Promote Green Employee Behavior in China: A Technology Acceptance Model Perspective. *Sustainability*, 11(5408), 1-19. <https://doi.org/10.3390/su11195408>
- ZHANG, X., PANATIK, S. A., & ZHANG, N. (2024). Employee Green Behavior: Bibliometric-content Analysis. *Heliyon*, 10, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31045>
- ZHANG, B., YANG, L., CHENG, X., & CHEN, F. (2021). How Does Employee Green Behavior Impact Employee Well-Being? An Empirical Analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18(1669). 1-19. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041669>
- ZHANG, Y., WANG, Z., & ZHOU, G. (2014). Determinants of Employee Electricity Saving: The role of Social Benefits, Personal Benefits and Organizational Electricity Saving Climate. *Journal of Cleaner Production*, 66, 280-287. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.10.021>
- ZIENTARA, P., & ZAMOJSKA, A. (2016). Green Organizational Climates and Employee Pro-Environmental Behaviour in The Hotel Industry. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(7), 1142–1159. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1206554>

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 18.10.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.01.2025

DOI: 10.30692/sisad.1569317

**SON DÖNEM BURDUR ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE BOŞANAN
KADINLARIN ÇEYİZLERİ MESELESİ (1900-1916)***

*The Issue of Dowries of Divorced Women According to the Late Period Burdur Şer'iyye
Registers (1900-1916)*

Gölsüm AKĀA

Doktora Öğrencisi

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakölte Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-4432-7975

glsmtp1515@gmail.com

Hakan KARAGÖZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr.

Fen-Edebiyat Fakölte Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-4839-4961

hakankaragoz@sdu.edu.tr

Atıf/Citation: Gölsüm Akça ve Hakan Karagöz (2025), "Son Dönem Burdur Şer'iyye Sicillerine Göre Boşanan Kadınların Çeyizleri Meselesi (1900-1916)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.115-136.

Öz: Osmanlı toplumunda ailenin oluőunu esnasında bireylere birtakım maddi ve manevi sorumluluklar yüklenmiőtir. Bu sorumlulukların başında bireylerin yeni kuracak oldukları ailenin oluőumuna zemin hazırlayan evlilik giriőtini gelmektedir. Evliliğin oluőunu esnasında bireyler evlilik gereklerine ve Şartlarına uyum sağlayarak, gelenek ve göreneklerine bağlı, usulüne uygun bir Şekilde evliliklerini meőrulaőtırmıőtırlardır. Evlenme niyetinde olan erkek,

---

* Bu Őalıőma Danıőmanlıđını Prof. Dr. Hakan Karagöz'ün yaptığı, Gölsüm Akça'nın "Burdur'un Sosyal-Költürel ve Ekonomik Yapısı (1901-1916)" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Gölsüm Akça, "Burdur'un Sosyal-Költürel ve Ekonomik Yapısı (1901-1916)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamıőt Doktora Tezi), Isparta 2025.

evlenecek olduğu kıza mehir ve nafaka ödemekle sorumlu tutulurken, kız tarafı çeyiz hazırlamakla evliliğe destek olmuştur.

Bu çalışmanın temel gayesi, Burdur halkı arasında önemini koruyarak günümüze kadar yaşatılan çeyizin, şehrin hem halk bilimi hem de sosyokültürel tarihi bakımından rolü ve önemini vurgulayarak Türk kadın tarihi ve Burdur şehir tarihi üzerine katkıda bulunmaktır. Şer'iyye Sicillerinden istifade edilerek incelenen, genellikle boşanma davaları ve tereke kayıtları içerisinde yer alan çeyiz bahsi, kadınların mahkeme huzurunda "...pederim hanesinden evvel ve ahir getirmiş olduğum cihazım..." şeklindeki beyanlarıyla tespit edilmiştir. Söz konusu beyan ve talepler doğrultusunda Burdur Mahkemesi, almış olduğu kararlar gereğince, çeyizin kadının hakkı olduğu, tasarruf ve kullanım hakkının ise sadece kendisine ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışma, 1900 ile 1916 yılları arasında Burdur'da eşlerinden boşanan kadınların çeyiz üzerindeki haklarını arayış mücadelelerini kapsamaktadır. Çalışmada, çeyiz örneği üzerinden kadınların hak arama mücadeleleri üzerinde durulmuş ve kadının toplumsal statüsü açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Şer'iyye Sicilleri, Burdur, Çeyiz, Kadın.

Abstract: During the formation of the family, which is the foundation of Ottoman society, individuals were burdened with a number of material and moral responsibilities. At the beginning of these responsibilities, they started with the marriage initiative that prepared the ground for the formation of the family they would establish. During the formation of marriage, individuals legitimized their marriages by adapting to the requirements and conditions of marriage, adhering to their traditions and customs, and in accordance with the procedure. While the man who intends to marry is held responsible for paying mehir and alimony to the girl he intends to marry, the girl's side supported the marriage by preparing a dowry.

The main purpose of this study is to contribute to Turkish women's history and Burdur city history by emphasizing the role and importance of dowry, which has preserved its importance among the people of Burdur, in terms of both folklore and sociocultural history of the city. The dowry issue, which was examined with the help of the Sher'iyye Registers and generally included in divorce cases and probate records, was determined by the women's declarations in the presence of the court as "...my device that I brought from my father's house before and after...". In line with the aforementioned statements and requests, the Burdur Court, in accordance with its decisions, revealed that the dowry was the right of the woman and that the right to save and use it belonged only to her. The study covers the struggles of divorced women in Burdur between 1900 and 1916 in search of their rights over dowry. The study focuses on women's struggle for their rights through the example of dowry and tries to explain the social status of women.

Keywords: Family, Sharia Records, Burdur, Dowry, Women.

GİRİŞ

Çeyiz, bir çeşit evlilik ritüeli olarak Eski Türklerden günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Erkul, 2002, s. 58-59). Türklerin evlilik hususuyla oluşturdukları gelenek ve göreneklere içerisinde yer alan kalın, başlık ve çeyiz gibi kavramlar (Ögel, 1982, s. 393-396 ; Türkdoğan, 1976, s. 315-362) ; Divanü Lügati't Türk, Dede Korkut Hikayeleri, Oğuz/Köroğlu/Manas Destanı gibi önemli eserlerde kayıt altına alınmıştır (Sağol Yüksekaya, 1995, s. 224-233 ; Sağol Yüksekaya, 2002, s. 264-288 ; Sağol Yüksekaya, 2007, s. 396-406). Türk evlilik geleneklerinde görülen bu kavramların isimlerinde ve uygulanmasında zamana ve bölgelere göre farklılıklar bulunmaktadır (Nutku, 1993, s. 297). Örneğin başlık bazı kaynaklarda "sadak" olarak da adlandırılmıştır. Genellikle doğu kültürüyle özdeşleşen başlık, değişikliklere uğrayarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Ortaylı, 1992, s. 458). Kalın ve başlık, Türk ailesinin bir sigortası (Türkdoğan, 1992, s. 36) olarak kabul edilirken çeyiz, baba malından kız evladına düşen pay olarak bilinmektedir (Ögel, 1988, s. 264).

Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti zamanında da evlilik geleneği olarak öne çıkan çeyiz, sosyal ve kültürel etkisinin yanında siyasi ve diplomatik açıdan da önem kazanmıştır. Nitekim Selçuklular ve kuruluş devrinde Osmanlılar, çeyiz adı altında topraklarını genişletmek amacıyla beyliklerle etkileşim haline girmişlerdir. Bu etkileşimi çeyiz aracılığıyla geliştirerek diplomatik ilişkilerinin artmasını sağlamışlardır. Selçuklu Devleti zamanında etkin olarak uygulanan çeyiz geleneği, yöneticiler tarafından siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Tuğrul Bey'in Halife'nin kızı ile evlenmesi karşılığında birkaç vilayetin çeyiz bedeli olarak verilmesi talep edilmiştir (Turan, 2009, s. 140). Osmanlı Devleti zamanında ise Germiyanogulları beyi Süleyman Şah'ın

kızı Devlet Hatun'un Osmanlı Sultanı I. Murad'ın oğlu Şehzade Bayezid ile evlenmesiyle, 1378 tarihinde Beylik merkezi olan Kütahya dâhil olmak üzere Tavşanlı, Simav ve Eğrigöz şehirleri çeyiz olarak Osmanlılara bırakılmıştır (Uzunçarşılı, 1969, s. 45).

Bu çalışmada, XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Konya Vilayeti'ne bağlı Burdur sancağında (Konya Vilayet Salnamesi, H.1322/M.1906, s. 125 ; Uysal, 2020, s. 35.) uygulanan çeyiz geleneği üzerinden kadının hukuki ve iktisadi haklarına değinilecektir. Bu amaç doğrultusunda ele aldığımız çalışmada önemli arşiv kaynaklarımızdan biri olan şer'iyye sicillerine başvurulmuştur. 1900 ile 1916 yılları arasını kapsayan 226-227-228-229 numaralı Burdur Şer'iyye Sicilleri içerisinde genellikle boşanma davalarında bahsi geçen çeyiz, *cihaz* şeklinde kaydedilmiştir. Kadınların eşlerinden maddi alacaklarını temin etmek amacıyla mahkemeye başvurdıkları esnada "...Pederim hanesinden evvel ve ahir getirmiş olduğum *cihazım*..." şeklinde beyanı ile çeyiz verilerinin tespiti yapılmıştır.

Tarihi gelişim süreci ve öneminden yukarıda kısaca bahsettiğimiz çeyiz hususunun yeterince araştırma ve inceleme konusu olmadığı, bahsin geçtiği çalışmalarda ise genellikle yüzeysel kaldığı fark edilmiştir. Öyle ki Burdur şehri sosyal tarih araştırmalarında çeyiz konusunu ele alan müstakil akademik bir çalışma kaleme alınmamıştır. Burdur Şer'iyye Sicillerini esas alarak belirli zaman aralıklarında şehrin sosyal ve kültürel yapısını inceleyen çalışmalar (Göçer, 2010 ; Kür, 2008 ; Top, 2016) Burdur'da çeyiz konusunu - muhtemelen ilgili verilerin tespit edilememesi nedeniyle - ele almamıştır. Bununla birlikte çeyiz bahsi Selçuklu ve Osmanlı sosyal tarih araştırmalarında hiç yer almamış da değildir. Lakin söz konusu çalışmalar (Bahşişoğlu, 1988 ; Bayram, 2021, Demir, 2021, Kademoğlu, 1999 ; Karakelle, 2008), halk bilimi ve tarihi araştırmaları bağlamında dikkate değer bilgi ve bulgular ihtiva etse de sicil kayıtlarının verileri incelenmeden kaleme alınmışlardır.

Halbuki şer'iyye sicilleri perspektifinde yapılan çalışmalara göre Osmanlı kadınları, sosyal, iktisadi ve hukuksal konularda aktif olmuşlardır. Mülk alım-satımları, tereke işlemleri, evlenme, boşanma, vasilik, velayet gibi çoğu toplumsal ve ailevi konularda çokça yer alarak, sicillerde adlarından bahsettirmişlerdir (Karabacak, 2015, s. 5). Osmanlı toplumunda kadınların birçok alanda etkili olmaları, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve Osmanlı kadını üzerine önemli birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır (Faroqhi, 2002 ; Gerber, 1980, s. 231-244 ; Jennings, 1975, s. 53-114; Kurt, 1996; Marcus, 1983, s. 137-163; Tucker, 1985). Lakin söz konusu çalışmalarda, daha çok kadınların hukuki ve iktisadi haklarından olan mehir ve nafaka konularına daha fazla odaklanılırken, çeyiz meselesine dair bir incelemeye yer verilmemiştir.

Son dönemde şer'iyye sicilleri ve kanunnameler esas alınarak Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde (İstanbul, Konya, Diyarbakır) görülen çeyiz meselesine değinen Atasoy ise sicillerin perspektifinde hukuki açıdan konunun ele alınmadığını ifade etmiştir (2024, s. 1247). Söz konusu çalışmada, çeyiz eşyası hakkında bilgi verilmişse de çeyizin para cinsinden kıymeti ve iktisadi değeri bakımından -ilgili sicillerde bilgi verilmemiş olacak ki - değerlendirilmeye alınmadığı görülmüştür.

Şehir tarihine her alanda katkı sağlayan şer'iyye sicilleri, araştırmacıların başvurması gereken önemli arşiv kaynaklarından birisidir. Osmanlı Tarihi alanında ilk sicil çalışmaları yapan İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi ile alakalı incelemelerde sicil kaynaklarından istifade edilmeden yapılacak çalışmaların eksik olacağı düşüncesindedir (1935, s. 366).

Çeyiz'in Hukuki Dayanağı

Klasik dönem boyunca şer'i ve örfi hukuku birlikte yürüten Osmanlı Devleti, 1839 yılında yayınlanan Hattı-ı Hümayun'un etkisiyle hukuk alanında köklü bir değişime uğramıştır. Bu değişimle birlikte aile konularının yoğunlukla görüldüğü tek hakimli hukuk anlayışı olan şer'i mahkemelere çok hakimli karma mahkemeler eşlik etmiştir (Cebeci, 2009, s.129). Farklı

alanlara ayrılan hukuk anlayışının işlevleşmesinde sorunların yaşanması nedeniyle batılı devletlerden alınan kanunların yanında, İslam kurallarının kanunlaştırılması amacıyla Mecelle kanunu yürürlüğe girmiştir. (Cin & Akgündüz, 2011, s. 157 ; Aydın, 2014, s.95). Mecelle kanununda çeyizle ilgili doğrudan bir düzenlemenin yapıldığına dair bilgi yer almamasına rağmen, kanunun 57. maddesinde yer alan “*teberru ancak kabz ile tamam olur*” şeklindeki ifadeden çıkarımda bulunularak, çeyizin babası tarafından kıza teslim edilmesiyle tasarruf ve kullanım hakkının tamamen kıza ait olduğu anlaşılmaktadır. (Köse, 2019, s. 104).

Mecelle kanununda genellikle hukuki açıdan acil düzenleme gerektiren hususların ele alınması ve aile hukukuyla ilgili düzenlemelere yer verilmemiş olması, 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin yayınlanmasına zemin hazırlamıştır (Cebeci, 2009, s. 129). Mecelle kanununda aile hukukunun yer almamasının sebepleri arasında, devletin içerisinde barındırdığı farklı din ve mezhepten insanların bir arada yaşaması nedeniyle tamamını kapsayan yeni bir kanunun hazırlanmasının kolay olmamasıydı. Ayrıca sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan köklü değişikliklere Osmanlı aile yapısı henüz hazır değildi (Küçükçiyakı, 2014, s. 178-179; Fındıkoğlu, 1943, s. 692-693; Fındıkoğlu, 1958, s. 239). Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile dinî farklılıklar gözetilerek (Üçok-Mumcu-Bozkurt, 2006, s. 356) evlenme ve boşanma konusundaki hususlar ele alınmıştır. Aileyi ilgilendiren diğer konuların (nesep, nafaka, velayet vs.) durumu, yaşanan savaş ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle daha sonraya bırakılmıştır. (Ünal, 1977, s. 210). Bununla birlikte Kararname'nin 89. maddesinde çeyiz hususuna mehir üzerinden değinilerek “*mehir menkuhenin malı olup onunla cihaz yapmaya cebr olunamaz*” kararı alınmıştır (Atasoy, 2024, s. 1254).

Aile Kararnamesi neticesinde bireylerin evlenme ve boşanma durumları devletin kontrolüyle yapılması kararlaştırılmıştır (Cin & Akyılmaz, 2014, s. 367). Şer'i hukuk esas alınarak gerçekleşen boşanma türleri, ölüm veya erkeğin boşaması (talak), eşlerin karşılıklı anlaşarak boşanması (muhâlaa) şeklinde gerçekleşebildiği gibi kendiliğinden veyahut mahkemenin kararıyla da boşanma işlemi gerçekleşebilmekteydi (Ekinci, 2008, s. 452-460). Mahkeme aracılığıyla gerçekleşen boşanma (tefrik), Aile Kararnamesi ile düzenlemeye alınarak kadının boşanma konusunda yetkilerini genişletmiştir. Fakat bu yetkiler bazı sınırlamaları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki kadının boşanma hakkını elde etmesi, kocanın gaipliği, akli dengesini kaybetmesi, nafaka temini hususunda yetersiz olması gibi durumların ispatı neticesinde mümkün olmuştur (Aydın, 1996, s. 173).

Burdur Şer'iyeye elde ettiğimiz verilere göre, çeyiz ile ilgili kayıtlar çoğunlukla boşanma davaları içerisinde bulunmaktadır. Burdur'da genellikle *talak* (Acar, 2010, s. 496 ; BOA, MŞH, BŞS., 226/270-32 ; BŞS., 226/276-47 ; BŞS., 226/279-55), *tefrik* (BŞS., 226/89-187 ; BŞS., 226/207-401) ve nadiren *muhalaa* (BŞS., 226/271-37) şeklinde gerçekleşen boşanma örneklerinde, kadınların ilk yaptıkları işlem mahkemeye başvurarak boşanmalarını resmileştirmeleri ve hukuki/ekonomik haklarını talep etmek olmuştur. Bu niyetle mahkemeye intikal eden kadınlar, beraberinde getirdiği şahitleri ve nikahının resmi olduğunu ispatlamak amacıyla *izinname* adındaki resmî belge ve dökümanlarını huzurda hazır etmişlerdir (BŞS., 226/27-66). Belge ve dökümanlar arasında yer alan çeyiz envanteri ve bedellerinin bulunduğu listeyi mahkemeye sunarak, kocalarından bu eşyaların veya nakdi bedelinin temin edilmesini talep etmişlerdir (BŞS., 226/27-66). Mahkeme huzuruna gelen şahitlerin beyanı şu şekildedir :

“...*cevan (toplam çeyiz bedeli) gurusu yedinde mal ve mülkü iken gerek zikr ettiğimiz cihaz ve gerek nukud-u mezkureyi mezbure (kadının adı) zevci dahili (kocasının ismi) nam kimesne yedinden alıp fuzuli ve bi gayri hak zapt etmekte olduğuna şahidiz ve şahadet ederiz deyu her biri ayrı ayrı mütefikul lafz vel mana bi'l muvacehe bervechi eda ve şahadet eylediklerinden...*” (BŞS., 226/99-206).

11 Mayıs 1900 tarihinde mahkemeye başvuran Burdur'un Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden Dudu Hâtun'un isteği üzerine ifadesi alınmıştır. Beyanına göre kocasının kendisini karşısına alarak : “*Defol git ! Sen bana haramsın ! Bundan sonra seni istemem ! Kabulüm değilsin !*”

sözleriyle boşadığını belirtmiştir. Kocası tarafından eline tutuşturulan birkaç parça eşya ile kolundan tutularak hanesinden kapı dışarı edilmiştir. Kocası tarafından evden kovulan Dudu Hâtun, evliliğin devam ettirilmesi hususunda herhangi bir talepte bulunmamış, sadece “*baba evinden getirdiklerim*” şeklinde beyan ettiği çeyizinin kocasından alınarak kendisine teslim edilmesini talep etmiştir (BŞS., 226/87-184). Bu davadan yola çıkarak incelediğimiz diğer dava tutanaklarına göre Burdurlu kadınların mahkemeden talepleri, evliliklerini devam ettirmeye yönelik değil, eşlerinden maddi taleplerinin ivedilikle karşılanması üzerine olmuştur.

İslam hukukuna göre boşanan bireyler arasında çeyiz anlaşmazlığının yaşanması halinde, eşyanın eşlerin her ikisine de ait olabileceği düşüncesiyle delil ve ispatlar dikkate alınmıştır. Deliller arasında tercih yapılamaması durumunda paylaşımın ne şekilde gerçekleşeceği hususu netlik kazanmamıştır. Hatta İslam fakihleri arasında bile bu hususta ihtilaflar bulunmaktadır. (Köse, 2019, s. 106). Burdur mahkemesi ise boşanan bireyler arasında yaşanan çeyiz anlaşmazlığında tarafların yeterli delil ve ispatı sunamaması durumunda en doğru kararı almak amacıyla keşif yolunu tercih etmiştir. Her iki tarafın mağdur olmaması ve doğru karar alabilmek amacıyla bireylerin yaşadıkları haneler keşfe tâbi tutularak incelemeye alınmıştır.

Araştırmamızın örneklerini oluşturan Dudu, Ayşe, Fatıma, Şefika, Emine Naime, Sıdıka, Adile, Ganime, Sıdıka, Hediye, Emine, Güldalı, Vahide, Hacer, Zeynep, Esmâ, Hatice, Habibe, Rukiye, Raziye ve diğer kadınların mahkeme huzurunda ifadeleri, şahitlerin dinlenmesi, resmi evrak ve dokümanların değerlendirilmesi, dava edilen kocanın savunmasının alınması gibi delil ve ispat isteyen işlemlerde Burdur mahkemesi titizlikle çalışmıştır. Vakit kaybetmeden mahkeme huzuruna çağrılan koca ve varsa kocanın şahitlerine, kadınların talepleri bildirilerek teyit edilmesi sağlanmıştır. Kocanın verdiği ifadenin yetersiz veya çelişkili olması durumunda mahkeme haneye keşif göndererek çeyiz eşyalarının tespitini gerçekleştirmiştir. Bir sicil kaydında, Burdur’un Karasenir Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe Hâtun, eşi Ali Efendi tarafından 139 guruş değerindeki çeyiz eşyasına el konduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine Burdur mahkemesi kendisinin mağduriyetinin giderilmesi ve olaya açıklık kazandırılması amacıyla eşi Ali Efendi’yi ifadesini almak üzere mahkemeye çağırmıştır. Ali Efendi savunmasında, hanesinde eşine ait çeyiz eşyasının olmadığını sadece bir adet tava, tarak ve bir çift kundurasının olduğunu belirtmiştir. Bu durum üzerine haneyi keşfe çıkan mahkeme, belirtilen çeyiz eşyalarının mevcut olduğuna kanaat getirerek Ayşe Hâtun’a iade edilmesini kararlaştırmıştır (BŞS., 226/146-279).

Bazı dava kayıtlarında çeyiz bedelini ödemekten kaçınan erkekler, mahkemeye itiraz ederek ödeme sorumluluğundan kurtulmayı amaçlamışlardır. Mahkeme huzuruna gelen söz konusu erkekler, eşinin kendisine itaat etmediği ve kadınlık görevlerini yerine getirmediği gerekçesiyle çeyizi almaya hakkının olmadığını ifade etmişlerdir. Burdur’un Manastır Mahallesi sakinlerinden olan Zehra Hâtun mahkemeye başvurmuş, çeyizinin eşi tarafından alıkonulup verilmediği beyanında bulunmuştur. Çeyizinin bulunarak tarafına teslim edilmesi talebinde bulunan Zehra Hâtun’un ifadesi gereğince mahkeme, kocası Hacı Hasan’ın ifadesine başvurmuştur. Hacı Hasan ifadesinde çeyizi teslim etmediğini kabul etmiş, gerekçe olarak da karısı Zehra’nın kendisine itaatsiz davrandığını göstermiştir. Bu durum üzerine mahkeme, Zehra Hâtun’un kocasına itaat etmesini, Hacı Hasan’ın ise çeyiz eşyalarını karısına teslim etmesine karar kılmıştır (BŞS., 226/107-218). Bir başka dava kaydı örneğinde ise erkek, kadının çeyizinin olduğunu kabul etmesine rağmen, birkaç eşyayı çeyiz olarak getirdiğini belirterek tüm çeyizi ödemekten kaçınmıştır (BŞS., 227/149-354). Öte yandan çeyizin tamamen kadının hakkı olarak kabul görmesine istinaden, erkeğin mahkeme salonunda bulunması zorunluluk arz etmemiş, kadının gerekli delil ve ispatlarını şahitler huzurunda beyan etmesi yeterli görülmüştür (BŞS., 226/99-206).

Hukuki açıdan çeyizin tamamen kadının hakkı olarak görülmesine ve tasarruf hakkının kendisine ait olduğunun belirlenmesine ispat oluşturacak bir dava kaydı şu şekildedir. Burdur’da ikamet eden Adile Hâtun’un baba evinden getirdiği çeyiz, kocası Abdülbaki Efendi

tarafından 500 guruş karşılığında başka birine satılmıştır. Adile Hâtun'un mahkemeye başvurarak çeyiz bedelinin karşılanması hususunda eşinden şikayetçi olduğu bilinmektedir. Şikayet üzerine mahkeme, satılan çeyiz bedelinin Adile'ye geri ödenmesi hususunda karar vererek Abdülbaki'nin çeyiz üzerinde tasarruf hakkının olmadığını belirtmiştir (BŞS., 227/149-354).

Burdurlu Kadınların Ekonomik Hayatında Çeyizin Önemi

Burdur'da çeyizi kaydedilen kadınların iktisadi bakımdan değerlendirilmesi yapılmadan önce kısaca evliliğin başlangıcından boşanmaya kadar geçen sürede eşlerin evliliğe maddi katkısından bahsetmek yerinde olacaktır. Evlilik ön hazırlığı olan çeyizin hazırlanması ve tedarik edilmesi sorumluluğu, kadının maddi yükümlülükleri arasında yer aldığı gibi, erkeğin de kadın üzerinde ödemekle yükümlü olduğu mehir (peşin/mu'accel ve vadeli/mü'eccel) ve nafaka gibi maddi yükümlülükleri bulunmaktaydı (Cin, 1974; Cin 1988; Çetintaş, 2014, s. 108-203). Bu maddi yükümlülükler, ailelerin maddi durumlarına göre şekil almıştır. Bu durum aileleri, birbirlerine maddi olarak üstün olduklarını ispatlama telaşına sürükleyerek çeyizin toplumda statü ve gösteriş olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Devlet bu duruma 1856 ve 1872-73 yıllarında yayımladığı nizamnamelerle müdahalede bulunarak israfın ve gereksiz harcamanın önüne geçmeyi amaçlamıştır (Atasoy, 2024, s. 1256-57). Bu bağlamda münakehat nizamnamesinde çeyizler ve hanede gereklilik arz eden diğer eşyaların listesinin tutularak izinnameye eklenmesi ve bu listenin dışına çıkılmaması kararlaştırılmıştır. (Ercoşkun, 2010, s.206). Fakat Osmanlı genelinde yürürlüğe giren bu kanun ve nizamnameler ile gereken başarının sağlanamadığı aşıkardır. Ercoşkun'un da belirttiği üzere “*gelenek ve göreneklerin şekillendirdiği örfî kuralların, yapılan yasal düzenlemelerle ne kadar yasaklanırsa yasaklansın değiştirilmesinin güç olacağı*” açıkça ortaya çıkmıştır (2010, s. 220).

Burdur şehrinde de 1900 ile 1916 yılları arasında çeyiz miktarlarında belirli bir eşdeğerlik veya sabit tutum anlayışının görülmediği, çeyizin aileler arasında farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bazı çeyizlerin bedelleri kayıt altına alınmamasına rağmen genel itibariyle değerlendirildiğinde, en düşük çeyiz bedelini Kışla Köyü'nden Esmâ Hâtun 78 guruş (BŞS., 229/172-311), en yüksek çeyiz bedelini Derslik Mahallesi'nden Şefika Hâtun 4848 guruş (BŞS., 226/99-206) olarak almıştır. İki çeyiz bedeli arasında görülen büyük farklılığın ailelerin ekonomik durumunun değişiklik göstermesinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Kadınların yaşadıkları yerler ayrıntılı olarak incelendiğinde, köyde ikamet eden Esmâ Hâtun'un aksine, Şefika Hâtun'un 1900-1916 yılları arasında Burdur'un en yüksek nüfuslu¹ ve zengin kesimin yaşadığı (BŞS., 226/175/240 ; BŞS., 226/230-440 ; BŞS., 226/146-278) mahallede ikamet etmesi, çeyiz bedelini etkileyebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Derslik Mahallesi'nde ikamet eden diğer kadınların çeyiz bedellerinden de anlaşılmaktadır. Öyle ki sicil kayıtlarına göre Şefika Hâtun'un çeyizi 1274 guruş (BŞS., 226/146-278), Sıdika Hâtun'un çeyizi 831 guruş (BŞS., 226/311-132), Adile Hâtun'un çeyizi 490 guruş (BŞS., 227/57-129), Rukiye Hâtun'un çeyizi 326 guruş (BŞS., 229/215-33) ve Zeynep Hâtun'un çeyizi 4200 guruş değerinde/ 42 Osmanlı Lirası (BŞS., 229/217/36) olarak hesaplanmıştır.

Çeyiz bedelleri, kız evinin ekonomik durumuna, yaşadığı yer ve zamana göre değişim göstermiş olmasına rağmen, aynı kayıtlar içerisinde yer alan mehr-i mü'eccel bedelinin genellikle 25 guruşla sabitlendiği, mehr-i mu'accel bedelinin ise ailenin maddi durumuna göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır (BŞS., 226/87-185 ; BŞS., 226/146-278; BŞS., 227/57-129; BŞS., 229/87-106; BŞS., 229/153-265; BŞS., 229/156-270; BŞS., 229/214-28). Derslik Mahallesi'nden Adile Hâtun'un mehr-i mü'eccel bedeli 25 guruş, mehr-i mu'accel bedeli 480 guruş, çeyizi 490 guruş (BŞS., 227/57-129) olarak çeyiz-mehir bedellerinin eşdeğerliği

¹ 06/10/1333 - 17 Ağustos 1915 tarihinde hazırlanan Burdur ve çevresinin genel nüfus defterine göre, Burdur merkez nüfusu toplam 17269 kişi, Derslik Mahallesi ise 1448 kişiyle en yüksek nüfuslu Müslüman mahalle olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, DH.EUM.KLU.00015-00061.001.

sağlanırken, aynı mahalleden Sıdika Hâtun'un üç bin küsur guruş mehir bedeli karşılığında 831 guruş çeyiz bedeli kaydedilmiştir (BŞS., 226/311-312-132).

Burdurlu kadınlar çeyiz üzerindeki iktisadi haklarını koruyarak, çeyizlerinin kocaları tarafından karşılanması hususunda ısrarcı davranmışlardır. Bir dava kaydında, Yenice Mahallesi sakinlerinden Zeynep Hâtun çeyiz alacağı konusunda üç yıldır mücadele verdiğini, eşyasını temin edemediği için de annesinin hanesinde ikamet ettiğini belirtmiştir (BŞS., 228/115-285). Şeyh Sinan Mahallesi'nden Fatma Hâtun iki yıldır alamadığı mehir ve çeyiz eşyası için kocası Mustafa Efendi ile 500 guruş karşılığında sulh yapmıştır. Yapılan anlaşma gereğince mahkeme bedelin, 200 guruşu peşin, geri kalan 300 guruşu ise 61 gün taksitle Fatma Hâtun'a ödenmesini kararlaştırmıştır (BŞS., 226/54-119). Şeyh Sinan Mahallesi'nden Şefika Hâtun, tüm çeyiz ve mehir alacağını bir türlü temin edemediği kocası Kunduracı esnafından olan Veysel Ağa'dan şikayetçi olmuştur. Mahkeme bunun üzerine eşya ve çeyiz bedellerinin nafakaya eklenmek suretiyle Şefika Hâtun'a ödenmesini karara bağlamıştır (BŞS., 226/112-225).

Çeyiz talebinin karşılanmadan kocanın vefat etmesi durumu, çeyizin karşılanma talebini engellememiştir. Miras paylaşımı esnasında kadın, erkeğin terekesinden çeyiz alacağını belirterek diğer hissedarların çeyizine müdahale etmesine mâni olmuştur. Nitekim bir sicil kaydından anlaşıldığına göre, Burdur'un Kışla Köyü'nden Yörükoğlu Süleyman'ın vefat etmesi üzerine, terekesinden eşi Zeliha Hâtun'a çeyizinin bedeli teslim edilmiştir (BŞS., 226/112-225).

Burdur mahkemesinde kaydı tutulan bir dava örneği ise kadının toplam servetinin tespit edilmesi ve kadının vefatı durumunda çeyiz hakkının tasarrufu konusunda bilgi edinilmesine imkan sağlamıştır. Dava kaydına göre Burdur'un Üçdibek Mahallesi sakinlerinden Hacer Hâtun'un vefat etmesi üzerine 4436 guruş terekesi belirlenmiştir. Bunun üzerine Hacer Hâtun'un annesi Vesile Hâtun, kendi hanesinden çeyiz olarak getirdiği beşi bir yerde Osmanlı altınının değeri olan 600 guruşun kendisine ait olduğunu ifade etmiş ve söz konusu meblağın kız torununa verilmesi talebinde bulunmuştur (BŞS., 227/21-42). Dava kaydından anlaşıldığı üzere, kadının vefatı halinde çeyiz hakkının kız tarafına intikal ettiği görülmektedir.

Burdurlu kadınların maddi alacaklarını kocalarından temin etme konusunda ısrarlı ve titiz davrandıkları anlaşılmasına rağmen, bazı dava kayıtlarında kadınların çeyiz isteminden kendi arzularıyla feragat ettikleri görülmüştür. Kadının ekonomik haklarından hukuk önünde vazgeçme sebebi muhtemelen yeni bir evlilik düşüncesi ve boşandığı eşinin yeni evliliğine müdahalesini önlemektir (BŞS., 226/271-37). Bir sicil kaydına göre Hacı Ahmet Mahallesi'nde ikamet eden Dudu binti Haşim, eşi tarafından darp edilerek hanesinden kovulduğunu, eşinin kendisini boşadığını belirtmiş, çeyiz ve mehir bedelinin ise ayrıldığı kocasından alınarak kendisine verilmesi talebinde bulunmuştur. Kayda göre Dudu Hatun'un Ali Ağa adında başka biri ile yeni bir evlilik niyetinde olmasına rağmen, eski eşi olan Musa'nın evliliğine müdahale ederek engel olmaya çalıştığı, ayrıca çeyiz, mehir ve nafakasını gasp ederek vermediği anlaşılmaktadır (BŞS., 226/87-185).

Çeyiz haklarından feragat eden Burdurlu kadınlar, mahkeme huzuruna gelerek kocasından çeyiz alacaklarını nakit olarak temin ettiklerini, alacaklar konusunda kocalarıyla anlaşmalarını ve kendileriyle anlaşmalı olarak boşandıklarını beyan etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, kadının kocasına ithafen "*asla ve kat'a alacak hakkım yoktur*" şeklindeki beyanıyla boşanmayı gerçekleştirmiştir (BŞS., 226/271-37).

Kadının ekonomik hakkı olarak görülen çeyiz, isteğine bağlı olarak hibe olarak da verilebilmekteydi. Bir dava kaydında görüldüğü üzere, Hamidiye Mahallesi sakinlerinden Hatice Hâtun, 1190 guruş olan çeyiz eşyasının tamamını büyük oğlu Süleyman'a babasının önünde hibe etmiş ve bunun için razı olduğu beyanında bulunmuştur (BŞS., 229/180-332).

Kadınların boşanmadan sonra hayatlarını idame ettirmesi bakımından çeyizin önemine değinmek gerekirse ; Burdur'da hane satışları üzerinden bir değerlendirme yapmak doğru

olacaktır. 1900-1916 yıllarında Burdur'da hane satış bedeli ortalaması 2666 guruş olarak tespit edilmiştir (BŞS., 226/5-8 ; BŞS., 226/29-71; BŞS., 226/80-171; BŞS., 226/88-186; BŞS., 226/105-215; BŞS., 226/149-285; BŞS., 226/169-329; 226/176-342; BŞS., 226/176-241; BŞS., 226/314-137). Buna göre Burdurlu pek çok kadının çeyiz bedeliyle kendisine bir hane satın alması oldukça zordu. Bu durumda kendisine hane alamayacağını fark eden kadınlar, boşanma sonrası çeyiz talebinin yanında kocaları tarafından kendilerine mesken tedarik edilmesini talep etmişlerdir (BŞS., 229/180-332). Buradan hareketle, eşlerinden ayrılan kadınların nafaka ve çeyiz istemleri birbiriyle bağlantılı ve ilişkili olmuştur. Nafaka kapsamında İslam hukuku esaslarına göre kocanın bakmakla yükümlü olduğu eşi için hane tedarik etmesi, giyim-kuşamı, yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçların iddet süresi bitimine kadar karşılaması gerekmektedir. (Köse, 2019, 101). Bu sebeple kadının boşandıktan sonraki hayatında ekonomik açıdan hayatını devam ettirmesi nafaka, mehir ve çeyiz ile ilintili olarak önem arz etmiştir.

Burdur'da Kadının Çeyizini Oluşturan Eşyalar

Burdur sicil kayıtlarında yer alan çeyiz verileri, kadınların mahkeme huzurunda : “*Pederi hanesinden evvel ve ahir getirmiş olduğum cihazım [çeyizim]...*” (BŞS., 226/264-21) şeklindeki beyanlarından anlaşılmıştır. Mahkemeye başvuran kadınların çeyiz kayıtlarında mevcut olan eşyaları, bedelleriyle birlikte verilerek toplamı hesaplanıp mahkeme tutanağına eklenmiştir. Sicillerde kaydedilen çeyiz eşyaları, içerik bakımından geniş bir alanı kapsamaktadır. Hane içerisinde lüzumu görülen her türlü malzemenin tedarik edilmesi amacıyla düşünülmüş olan çeyiz listesine, çoğunluğu mutfak malzemesi, kadının giyim-kuşamıyla alakalı malzeme ve aksesuarlar, hane içerisinde kullanılan ev aletleri, ziynet eşyaları, hayvanlar, gıda maddeleri ve hane yapımında kullanılacak malzemeler dâhil edilmiştir. Burdurlu kadınların çeyiz envanterinde yer alan eşyalar sicil kayıtlarının verileri perspektifinde incelenmiş aşağıdaki bölümlerde değerlendirilmiştir.

Çeyiz Sandığı

“Sandık” Arapça bir kelime olarak “kutu” anlamına gelmektedir (Bozkurt, 2009, s.102). Depolama yöntemi olarak kullanılan sandık, eşyaların taşınması ve saklanabilmesi açısından kolaylık sağlaması nedeniyle konar-göçer bir yaşam tarzını benimseyen Anadolu toplumu içerisinde etkin derecede kullanılmıştır (Yalçın Usal, 2010, s. 159). Selçuklu kültürüyle yaygın hale gelen sandık, Türk gelenekleri içerisinde varlığını koruyarak günümüze kadar gelmiştir (Bozkurt, 2009, s.103).

Çeyiz malzemeleri, dava kayıtları içerisinde maddi duruma göre farklılık göstermesine rağmen, çeyizi saklamak ve taşımak amacıyla kullanılan “sandık”, hemen her çeyiz envanterinde yer alır. Türk toplumunda çeyiz eşyaları olarak kabul edilen gelinin ev ve mutfak eşyaları, el işleri ve örgüleri, takı ve takı aksesuarları, giyim-kuşam ve tekstil ürünlerinin katlanarak saklanması ve taşınması amacıyla sandıklar kullanılmıştır. Sandığın malzemesi ve üzerine işlenen süslemeler evlenecek olan kızın maddi varlığının göstergesidir. Sandıklar, masif ağaç yapımı sedef kakmalı, telkâri süslemeli ve/veya oymalı mobilyalardır (Yalçın Usal, s. 158). Burdur'da sandıklar, çokluğundan ve dayanıklı olmasından kaynaklı olarak genellikle ceviz ağacından yapılmıştır (BŞS., 228/115-285). Sandık çeşitleri tahta sandık, yüzlü sandık, buzlu sandık, boyalı sandık, büyük-küçük sandık, yeşil sandık gibi ayırt edici özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Sandıkların şekil, boyut ve yapım malzemesine göre kıymeti (fiyatı) mutlaka kayıt altına alınmıştır. “*Köhne*” olarak kaydedilen eski sandık çeşitlerinde en düşük bedeli 4 guruş (BŞS., 226/175-240), en yüksek bedeli 6 guruş (BŞS., 226/173-336) ; “*sagir*” olarak kaydedilen küçük/ufak sandık çeşitlerinde en düşük bedeli 4 guruş (BŞS., 226/45-95) en yüksek bedeli 10 guruş (BŞS., 226/212-409 ; BŞS., 226/94-197) ; “*kebir*” olarak belirtilen büyük sandık çeşitlerinde en düşük bedeli 4 guruş (BŞS., 228/170-441), en yüksek bedeli 8 guruş (BŞS., 226/230-440) olarak belirlenmiştir. Sicil kayıtlarındaki çeyiz verilerinden anlaşıldığı üzere, evlenecek olan kızların sandık seçimi konusunda ağırlıklı olarak boyalı ve gösterişli sandıkları

tercih ettikleri fark edilmiştir. “Boyalı sandık” 20 guruş (BŞS., 226/212-409), “yeşil boyalı” sandık en düşük 8 guruş (BŞS., 227/17-33), en yüksek 40 guruş (BŞS., 226/94-197), “buzlu” sandık en düşük bedeli 16 guruş (BŞS., 228/87-217) en yüksek bedeli 30 guruş (BŞS., 228/77-192) olarak kaydedilmiştir. Herhangi bir özelliği belirtilmeyen en yüksek sandık bedeli ise 135 guruş (BŞS., 227/183-428) olarak gösterilmiştir.

Sandık içerisine yerleştirilecek olan eşyaların düzenli ve tertipli olması açısından “bohça” kullanılmıştır. Çeyiz eşyası olarak hazırlanan giysi ve tekstil ürünleri çeşitlerine göre katlanarak bohçaların içine konulmuştur. Böylece uzun yıllar sandık içerisinde kalan malzemeler deforme olmaktan korunmuştur (BŞS., 226/42-192). Çeyiz, türlerine göre katlanmış ve bohçaların içine konularak sandığa yerleştirilmiştir. Bohça kullanımı, kullanımı açısından sadece Burdur’a özgü bir kültür olmayıp tarihi uzun yılları kapsamaktadır. Türk kültürü içerisinde uzun yıllar yoğun bir şekilde kullanılan, birçok metinde ve sözlükte yerini alan bohça, kültürün her aşamasında varlığını devam ettirmiştir. Bohça genellikle gelinin oğlan evine götüreceği el emeği göz nuru çeyizinin sarılıp sarmalanmasında kullanılmıştır (Ateş, 2023, s. 679). Kadının çeyiz eşyalarını taşımak ve saklamak amacıyla kullanılan bohçanın kullanım amaçlarına göre mendil, çamaşır, çorap, elbise, nişan, gelin bohçası olarak çeşitleri bulunmaktadır (Yalçın Usal, s. 159).

Dava kayıtları içerisinde tek bir kayıta rastladığımız “bavul” ise çeyiz eşyaları arasında yerini almıştır. Bavul evlenecek olan kızın baba ocağından yeni kuracak olduğu evine giderken kişisel giyim eşyalarını taşımak ve muhafaza etmek amacıyla kullanılmıştır. Aynı kayıt içerisinde yer alan buzlu sandık fiyatı 30 guruş olarak kayıt altına alınırken bavul 60 guruş olarak kıymetlendirilmiştir. Kayıttan da anlaşıldığı üzere çeyiz malzemeleri içerisinde sandıkla aynı vazifeyi gören bavul, fiyat olarak iki kat daha yüksekti ve muhtemelen şehirde satışının olmamasından dolayı kullanımı çok yaygın olmamıştır (BŞS., 228/77-192).

Mutfak Eşyaları

Türk mutfacı, Orta Asya Türklerinden günümüze kadar farklı coğrafya ve kültürler arasında köprü vazifesi görerek etkileşime uğramıştır. Kendine özgü bir mutfak kültürü geliştiren Türkler (Çerikan, 2019, s. 481-511) yemek yeme alışkanlıkları, sofraya düzeni, mutfak kültürü gibi konularda araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bu araştırma ve incelemeler ülke içerisinde sınırlı kalmayıp, Türk topraklarına gelen yabancı seyyahların da ilgisini çekerek araştırma yapmalarına sebebiyet vermiştir. Anadolu’ya gelen yabancı seyyahlar, Türklerin yemek yeme usulünün, yer mendili veya sofraya bezi olarak adlandırdıkları örtünün etrafında bağdaş kurarak oturmak şeklinde olduğunu seyahatnamelerinde belirtmişlerdir (Kılıç, 2017, s. 98). Siciller içerisinde çeyiz malzemeleri arasında sıklıkla kaydı tutulmuş olan “yer sofrası altı örtüsü”, “sofraya mendili” ve “sofraya peşkiri” gibi ifadeler, Burdur halkının da yer sofrası yaparak aynı usul içerisinde yemek yediklerini göstermektedir. Çeyiz malzemeleri arasında yer alan en düşük sofraya bezi bedeli 2,5 guruş (BŞS., 229/207-11), en yüksek sofraya bezi bedeli 12 guruş (BŞS., 226/99-206) olarak belirlenmiştir. Türk kültüründe önemli bir yer edinen yemek yeme usulü, yerden hafifçe yükseltilerek, *sini* olarak tabir edilen geniş tepsilere konularak gerçekleştirilmiştir (Yazıcıoğlu, 2014, s. 164-165). Burdur çeyiz malzemeleri içerisinde mevcut olan *sini* fiyatı 25 guruş olarak belirlenmiştir (BŞS., 226/99-206).

Burdur’da evlenecek olan kızların çeyizleri hazırlanırken, temel gereksinim olan mutfak araç gereçlerinin temini hususunda hassasiyet gösterilmiştir. Sicillerde Burdur’da çeyiz olarak kadınların mutfakta kullandığı kazan, tencere, kâse çeşitleri, tabak ve tabak çeşitleri, sahan, bakraç, tepsi, cam bardak olarak kaydedilen billur, şerbet billuri, maşa, ızgaran, saç ayağı, kahve tepsi, fincan, kaşık, demir ibrik, mangal, un sandığı, leğen, cezve, kahve takımı vb. malzemelere sıkça rastlanmıştır. Bu malzemelerin yapımı esnasında kullanılan hammaddenin türüne göre bedelleri değişiklik göstermiştir. Örneğin çeyiz eşyaları içerisinde çinkodan yapılmış tencerenin bedeli 3 guruş (BŞS., 229/207-11) olarak belirlenirken, bakırdan yapılmış diğer bir tencere ise 90 guruş (BŞS., 226/115-285) olarak kaydedilmiştir. Yine aynı özellikleri

taşıyan çinko kâse tabak 3 guruş iken (BŞS., 226/207-11), bakır kâse 200 guruş (BŞS., 226/207-11) olarak kayıt altına alınmıştır. Tabagın ise genel itibariyle en düşük bedeli 1 guruş (BŞS., 228/97-240) olarak hesaplanmıştır.

Yemek esnasında içecek olarak tüketilen hoşaf ve şerbet için kullanılan malzemeler takımlar halinde çeyizde yerini almıştır. Buna göre 25 adet bardak ve hoşaf kasesi 100 guruş (BŞS., 226/99-206), 2 adet hoşaf tası ise 16 guruş (BŞS., 229/180-332) olarak fiyatlandırılmıştır. Yemeğin ardından içilen kahve ise Osmanlı topraklarına ilk girdiği andan itibaren toplumu etkilemeyi başarmıştır (Karhan, 2021, s. 152). Burdur toplum yaşamında da etkisini gösteren kahve kültürü, çeyiz geleneğinde yer almayı başarmıştır. Kahve için kullanılan malzemeler genellikle takım halinde belirlenmiş ve bedeli toplu olarak kaydedilmiştir. Kahve takımı içerisinde, cezve, fincanlar, fincan altlıkları ve kahve tepsisi yer almıştır. Bir adet kahve takımı fincan ve tepsi 25 guruş (BŞS., 227/94-212), 2 adet tepsi 25 guruş, 8 adet fincan 8 guruş, 2 adet kahve cezvesi 10 guruş (BŞS., 227/108-249), 2 adet kahve tepsisi 27.5 guruş (BŞS., 226/99-206), 2 adet kahve tepsisi ve 12 adet fincan 10 guruş ve bir adet kahve kutusu 3 guruş (BŞS., 228/77-192), bir adet kahve takımı 12 guruş (BŞS., 228/115-285) olarak bedellendirilmiştir. Bununla birlikte kahve öğütücü olarak kullanılan kahve değirmeni, çeyiz gereçleri içerisinde yer almıştır. Bir adet "mücedded" olarak adlandırılan kahve değirmeni 23 guruş (BŞS., 229/219-43) olarak kaydedilmiştir. Kahve kültürüne ayrı bir önem verdiği anlaşılan Burdur halkı, kahve malzemelerinin zarar görmesini önlemek amacıyla örtüler hazırlamış ve bunları çeyizlerine eklemiştir. Kahve örtüsü olarak kaydedilen çeyiz eşyalarının bedeli ise 5 ila (BŞS., 227/99-206) 10 guruş (BŞS., 227/108-249) arasında gösterilmiştir. Burdur kadınları aynı önemi diğer meşrubat takımlarına da göstererek çeyiz eşyalarına şerbetlik örtüsü (BŞS., 227/99-206) adı altında küçük bezleri işleyerek dahil etmişlerdir.

Burdur'da çeyiz hazırlanırken küçük mutfak araç ve gereçleri de unutulmamıştır. Mutfak gereci olarak halen Burdur'un özellikle köy mutfaklarında varlığını sürdüren ızgaran/ıskaran/ıskıran ve maşanın kaydı sicillerde birlikte tutulmuştur. Genellikle hamur kesmek amacıyla kullanılan ızgaran veya ıskıran, üçgen şeklinde ucu hafif inceltilmiş, saplı, demirden yapılmış bir mutfak gerecidir. Maşa ise ateş közündeki pişen yemeği çevirmek veya almak için kullanılan bir gereç olarak bilinmektedir. Burdur çeyiz eşyaları arasında yer alan maşa ve ızgaran/ıskıranın bedeli de birlikte hesaplanmış, değeri ise 3 (BŞS., 228/77-192) ve 4 guruş (BŞS., 226/99-206) olarak gösterilmiştir.

Sicilde geçen bir diğer mutfak araç ve gereci saç ayağıdır. Saç ayağı, ateş üzerine konulan tava, tencere, kazan gibi aletlerin sabit durmasını sağlaması amacıyla demirden yapılmış üçgen şeklinde araçtır. Sicilde bir adet saç ayağının bedeli 2 guruş olarak kaydedilmiştir (BŞS., 228/77-192).

Gündelik Yaşam Eşyaları

Ailenin günlük yaşamlarını sürdürdükleri mahremiyet alanı olan hane ve haneye ait eşyaların oluşturduğu geleneksel doku, toplumun tarihini ve kültürünü yansıtmaları açısından önemlidir (Koçak, 2023, s. 165). Hane içerisinde kullanılan eşyaların çeşitliliği ve sayısı ailenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Osmanlı aile yapısının belirlenmesine yönelik olarak hane içerisinde kullanılan eşyaların ayrıntılı olarak incelenmesi, arşiv vesikaları arasında en kapsamlı verileri sunan şer'iyye sicilleri ile mümkün olmuştur (Demirel ve Tuş ve Gürbüz, 1992, s. 706). Burdur Şer'iyye Sicilleri içerisinde kaydedilen ev eşyalarının büyük kısmı tereke ve gelin çeyizleri içerisinde yer almıştır. Minder, yastık, döşek, yorgan, kilim, çarşaf, çul, yün şilte, perde, seccade, abdestlik, mahreme, silecek, mendil, iskemle gibi yatak ve ev eşyaları da çeyiz olarak kayıtlıdır.

Toplumların hane ve hane eşyalarının oluşturulmasında coğrafi, toplumsal, kültürel ve dini unsurlar etkili olmuştur. Türk evinin biçimlenmesinde İslam aile yapısının etkili olmasının yanı sıra göçebe yaşam tarzı da etkisini göstermiştir (Ayvazoğlu, 1992, s. 771). Osmanlı

coğrafyasında Batı Akdeniz bölgesinde uzun yıllar varlığını gösteren “Teke yörükleri” adıyla anılan konargöçer aşiretlerin hane ve hane içi yer döşemesinde kullandıkları keçi kılınım işlenmesiyle imal edilmiş çul ve kilim (Ak, 2015, s. 115), Burdur halkının çeyiz eşyaları arasında yerini almıştır. Çeyiz içerisinde kaydedilen en düşük çul bedeli 50 guruş (BŞS., 227/94-212) ila 200 guruş arasında değişiklik göstermiştir (BŞS., 226/99-206). Ayrıca çeyiz bedelleri arasında 10 adet kilim 1250 guruş, bir adet büyük kilim 1500 guruş (BŞS., 226/312-132 ; 226/99-206), bir adet büyük kilim 500 guruş, bir adet orta kilim ise 300 guruş olarak kaydedilmiştir (BŞS., 229/206-11).

Tereke kayıtları içerisinde yer alan halı tezgâhları ve halıların sıklıkla geçmesinden anlaşıldığı üzere, bahsedilen yıllarda Burdur halkının halıcılık zanaatıyla uğraştığı anlaşılmaktadır. Burdur’da bazı hanelerde halı dokunması amacıyla özel tezgâh odaları oluşturulmuştur (BŞS., 226/149-285). Burdur’da geçim kaynağı olarak işlenen halılar, çeyiz eşyası olarak da hazırlanmıştır. Burdur kadınlarının kendi eliyle hazırlamış olduğu halılara, ülke dışından gelen halılar da eşlik ederek çeyiz envanterinde bir çeşitlilik oluşturulmuştur. Çeyiz eşyaları arasında bir adet yerli halı bedeli 100 guruş (BŞS., 226/218-107), bir adet Frenk halısı ise yine 100 guruş olarak gösterilmiştir (BŞS., 229/206-11). Ev içerisinde oturmak amacıyla kullanılan minder ve minder çeşitlerinin çeyiz kayıtları içerisinde farklı özellik ve boyutlarda kaydı tutulmuştur. 2 adet minder bir çeyiz kaydında 50 guruş (BŞS., 226/99-206), 40 guruş (BŞS., 227/21-42), 29 guruş (BŞS., 227/108-249) olarak kaydedilmişken, 4 makat minder 20 guruş (BŞS., 228/85-212), bir adet yamalı minder 5 guruş (BŞS., 228/85-212), 4 adet minder 10 guruş (BŞS., 228/85-212), 4 adet ufak minder 20 guruş (BŞS., 229/207-11) ve 2 adet küçük minder 30 guruş (BŞS., 229/215-33) olarak kaydedilmiştir.

Geleneksel Türk evlerinde ailenin gündelik hayatını geçirdiği odalar bölümlere ayrılmadan kullanılmıştır. Farklı eylemler (yatmak/oturmak vs.) veya kişiler (misafir, ebeveyn, çocuklar) için ayrı bölümler oluşturmaktan ziyade, göçebe hayatı benimsemeleri ve gelenekleri neticesinde aynı oda içerisinde yemek yeme, oturma, yatma eylemi gerçekleştirilmiştir. Yatmak amacıyla odanın ortasına serilen döşek, yorgan, yastık, çarşaf kullanımını sonrası yüklük olarak adlandırılan dolaplara yerleştirilmiştir. Çeyiz içeriğinde yatak eşyası olarak döşek, yorgan, yastık, çarşaf gibi malzemeler kaydedilmiştir. Yatak odasında kullanılmak amacıyla hazırlanan çeyiz eşyalarının fiyatları takım halinde düşünülerek belirlenmiştir. Çeyiz eşyaları arasında yer alan bir adet döşek ve bir adet yorgan 66 guruş (BŞS., 226/99-206), birer adet döşek, yorgan ve yastık 250 guruş (BŞS., 227/94-212), bir yorgan ve bir yastık 60 guruş (BŞS., 228/97-240), 2 adet döşek 100 guruş (BŞS., 227/21-42), bir yün döşek 120 guruş (BŞS., 226/247-471) ve 250 guruş (BŞS., 226/251-480), 2 adet yün döşek 200 guruş (BŞS., 226/312-132) olarak kaydedilmiştir. Bunların dışında 2 adet çarşaf 20 guruş (BŞS., 226/99-206), bir adet çarşaf 5 guruş (BŞS., 226/146-279), 20 guruş (BŞS., 227/94-212), 13 guruş (BŞS., 228/196-519) olarak belirlenmiştir.

19. yüzyılda yaşanan Osmanlı batılılaşma hareketlerinden Burdur evlerinin yatak ve yatak odaları da etkilenmiş, bir gelişim ve değişim sürecine girmiştir (Demirarslan, 2020, s. 879). Nitekim demir ve ahşaptan yapılmış karyolanın, Burdur hanelerinde kullanıldığı görülmüştür. Dünya genelinde demir karyola, kullanım açısından kolaylık ve hijyenik olması sebebiyle ahşap karyoladan daha fazla rağbet görmüştür (Demirarslan, s. 870). Burdur’da çeyiz malzemeleri arasında demir karyolanın varlığı tespit edilmiştir. Karyolaya takım olmak suretiyle ilaveten çeyiz malzemeleri de hazırlanmış (BŞS., 229/207-11), yün ya da pamuktan işlenmiş karyola örtüsü ve karyola yatağı çeyiz envanterine eklenmiştir (BŞS., 229/207-11).

Burdur’da çeyiz eşyaları arasında hanelerde kullanılmak amacıyla bazı aksesuarların da kayıt altına alındığı tespit edilmiştir. Bunlar arasında en çok odaların mahremiyetini korumak amacıyla camlara değişik kumaşlardan dikilmiş perdelerin varlığı dikkat çekmiştir. Bununla birlikte çeyiz kayıtlarında geçen perde bedelleri özelliklerine göre değişiklik göstermiştir. Buna göre bir adet perde 40 guruş (BŞS., 226/99-206), 5 adet cam perdesi 100 guruş (BŞS., 226/312-

132), bir kocaman perde 10 guruş (BŞS., 226/99-206) ve bir perde 5 guruş (BŞS., 228/85-212) olarak kaydedilmiştir.

Burdur'da hane ve hanede yaşayan bireylerin temizlik konusu da çeyiz geleneğinde önemli bir yer tutmuştur. Hane içerisinde mevcut olan hamam ya da abdestlik olarak adlandırılan kişisel temizlik alanı için gerekli olan malzemeler çeyiz eşyaları içerisinde yer almıştır. Bunlar arasında leğen, ibrik, güğüm, hamam taşı, hamam takımı, övecek/ovacak, silecek, abdestlik, ayna ve tarak gibi malzemeler dikkat çekmiştir (BŞS., 227/108-249).

Giyim-Kuşam ve Fiyatları

Burdur'da kadınların gündelik ve özel hayatta kullandıkları giyim-kuşam malzemeleri, çeyiz eşyalarının büyük bir kısmını oluşturmuştur. Kadınların çeyiz eşyaları arasında car/çar, entari, kemer, fes, yazma, kundura, mest, fanila ve kuşak yer alır. Bunun yanında bir sicil kaydından anlaşıldığı üzere kadınların kıyafet ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kumaş, bez ve astarların manifatura dükkanlarından (BŞS., 228/214-557) satın alınarak mahalle terzilerinde bedenlerine uygun şekilde diktirildiği bilinmektedir. Burdurlu kadınların kıyafetleri için *atlas* (Özdemir, 2021, s. 198), *basma*, *bez*, *ipek*, *sevayi/sevai* (Ergür, 2002, s. 236), *tülbent*, *çuha* (Uzun, 2000, s. 77), *kutni* (Ocakoğlu, 2018, s. 1586), *çaput*, *yün*, *iplik*, *pamuk*, *dokuma*, *döktürme*, *semayun*, *hümayun*, *şerliba-şeriba-teriba*, *patiska*, *kadife*, *semender*, *zenne*, *kaşmir*, *futa* (Pakalın, 1983, s. 637), *çitari/çetari* (Çatalkaya Gök, 2021, s. 443-453), *kıl* ve *adi* kumaşlar kullanılmıştır. *Çar*, çarşaf niteliğinde olup, “örtü” ve “peştamal” anlamlarına gelen “çarşaf”, “bürgü”, “bürük” gibi adlar alarak kadınların üstlerinde dış kıyafet olarak kullanılmıştır (Erdem, 1993, s. 157). *Entari* çeyiz kayıtları arasında çeşitli özellikleri, isimleri ve bedelleriyle sicillerde kayıt altına almıştır. Sicillere kaydedilmiş başlıca entariler arasında : “çetari, yenedünya, çınari, alaca, karnıyarık, zobalı, yapazlı, basma, hümayun, ipekli, tüllü” gibi kıyafetler gelirdi (BŞS., 228/178/420).

Entari üzerine giydikleri “fanila” bir çeşit ceket veya hırka olarak kullanılmış, ipek veya yün kumaştan imal edilmiştir (BŞS., 228/178/420). Kadınların gündelik hayatta yöresel dış alt kıyafetleri arasında gelen *şalvarlar* çeyiz malzemeleri içerisinde farklı isimlerle sicillerde kayıt altına alınmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar, *basma*, *cuka*, *tarih*, *mor şitari şalvar*, *mahalli şalvar*, *müstagmel*, *canfes* (Öztoksoy, 2007, s. 69) olarak da adlandırılmıştır. Çeyiz bedeli olarak iki basma şalvar 30 guruş (BŞS., 228/115-285), bir adet eski şalvar 10 guruş (BŞS., 229/172-311) olarak belirlenmiştir. Kadınlar iç kıyafeti olarak *gömlek* kullandıkları için çeyizlerine mutlaka gömlek eklemiştir. Burdur'da çeyiz kayıtları arasında 8 adet iç gömlek 32 guruş (BŞS., 228/91-224), bir adet iç fanilyası 4 guruş (BŞS., 228/196-519) olarak fiyatlandırılmıştır. Kadınların çeyizlerinde yer alan *don* ise şalvar ve entari altına iç alt giyim olarak kullandıkları kıyafettir. Donun *keçi kulak bir şitari hakir*, *zennefi*, *hümayun*, *koca*, *cücenek* gibi çeşitleri bulunmaktaydı. Ayrıca *uçkur* ve *çevre* olarak adlandırılan, kıyafetleri sıkılaştırmak ve sabitlemek için kullanılan lastikler de çeyiz malzemesine dahil olmuştur. Burdurlu kadınlar başlarına örtü olarak yazma, başlık takımı, fes, bocu, çeki, püskül ve abalı sarık gibi aksesuarlar kullanmışlardır. Ayakkabı olarak çarık, yuvalı kundura, çakşır kundura, zenne kundura, mest, çorap gibi eşyaların yanı sıra, kuşak ve kemer de kadınların belini süsleyen aksesuarlar olarak kullanılmıştır. Kadınların kullandığı kuşaklar, *ipek*, *yün*, *dokuma*, *adi kumaş*, *iplik kumaş*, *kaşmir*, *futa* ve *acem şalından* üretilmişti.

Ziyet Eşyası ve Fiyatları

Burdur'da kadınlar, çeyiz ve mehir eşyaları arasında yer alan, “deviren” veya “toprin” olarak tabir edilen, “beşi bir yerde” ya da “beşi birlik” olarak adlandırılan beş adet Osmanlı Lirası'nın bir araya gelmesiyle oluşturulan ziyet eşyasına ayrı bir önem vermişlerdir. Burdur'da 1900-1916 yılları arasında bir adet toprinin bedeli 595 guruş (BŞS., 226/107-218) veya 600 guruş (BŞS., 227/21-42), 2 adet beşi bir yerde deviren 1180 guruş (BŞS., 226/211-407) veya 500 guruş (BŞS., 228/115-285; BŞS., 229/41-43) olarak belirlenerek kadının çeyiz eşyası listesine kaydedilmiştir. Toprinin kıza kocası veya babası tarafından temin edildiği hususunda herhangi

bir bilgi yer almamasına rağmen, tasarruf hakkı tamamen kadına ait olmuş ve boşanma sonrasında kocası tarafından temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Fransız altını, 33 guruş değerinde Sandıklı altını (BŞS., 226/246-471), 20 guruş değerinde Mahmudiye altını (BŞS., 226/246-471), Osmanlı çeyreğinden imal edilmiş küpe, Gazi altını, 200 guruş değerinde Elmas küpe (BŞS., 226/246-471), 100 guruş değerinde Elmas yüzük (BŞS., 226/246-471), 17 guruş değerinde şilte yüzüğü (BŞS., 228/196-519), 15 guruş değerinde yirmilik altın (BŞS., 227/94-212), kramiçe altın (BŞS., 228/200-527), altın kolye (BŞS., 228/85-212), bir lira ayarında çift küpe (BŞS., 228/164-425) gibi maddi değeri yüksek olan ziynet eşyaları da çeyiz envanteri içerisinde yer almıştır. Çeyiz verileri içerisinde ziynet eşyalarının bulunduğu kayıtlar, genellikle Burdur'da maddi durumu yerinde olan ailelerin bir nevi ekonomik güçlerinin bir göstergesi olmuştur.

Çeyiz, kılık kıyafet veya eşya olduğu gibi aynı zamanda nakdi olarak da karşılanmaktaydı. Burdur'un Şeyh Sinan Mahallesi sakinlerinden olan Şefika Hâtun, eşinden anlaşmalı olarak boşanmış ve maddi alacakları arasında bulunan 3500 guruşluk çeyiz bedelini nakit olarak temin etmiştir (BŞS., 226/271-37). Burdur'un Derslik Mahallesi sakinlerinden olan Adile Hâtun, çeyiz eşyası olarak 2 lira 270 guruş nakit olarak alacak hakkı bulunduğunu beyan ederek eşinden bu miktarın karşılanmasını talep etmiştir (BŞS., 227/57-129). Yine Burdur'un Derslik Mahallesi'nde ikamet eden Adile Hâtun'a, babasından kendisine verilen 2 adet Osmanlı Lirası çeyiz olarak kabul edilmiştir (BŞS., 227/146-354). Burdur'un Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden olan Çukur kızı Hediye Hâtun, mahkeme huzurunda çeyiz talebi olarak eşinden yalnızca bir yeşil çitari entarisini talep etmiştir. Hediye Hâtun'un söz konusu isteği, Burdur'da talep edilen çeyizler arasında en düşük kıymete karşılık gelmesi bakımından dikkate değerdir (BŞS., 228/11-23).

Çocuk Eşyası ve Fiyatları

Ailenin varlığını sürdürmesi ve soyun devam etmesi açısından çocuk sahibi olmak son derece önemlidir. Çocuk, ülkenin ve medeniyetin geleceğinin teminatı olarak görüldüğü için Türk-İslam devletlerinde ayrı bir öneme sahip olmuştur (Şahin ve Şafak, 2011, s. 7). Tanzimat döneminde başlayan toplumun her sahasını ilgilendiren değişim ve dönüşüm hareketleri çocukluk anlayışında da bazı önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir. Osmanlı yönetimi, çocuklara bazı haklar tanıyarak onların korunması ve eğitim imkânlarının sağlanmasını amaçlamıştır (Şimşek, 2013, s.1159-1181). Ancak son derece önemli bir konu olan çocuk kavramı üzerine yeterli çalışma yapılmamıştır (Şahin ve Şafak, 2011, s. 7).

Çeyiz listlerinde çocuklara dair eşyaların mevcut olması çocuğa verilen önem açısından dikkate değerdir. Şimdiye kadar çeyiz konusunda yapılan araştırma ve çalışmalarda rastlamadığımız çocuk eşyaları, arşiv kaynaklarından istifade ederek hazırladığımız çalışmamıza farklılık kazandırmıştır. Burdurlu kadınlar, evliliğin ilk adımında hazırlanan çeyize, dünyaya henüz gelmemiş çocukları için de hazırlık yapmışlardır. Bu durum, evlenecek kadının evliliğin devamlılığına kararlı olduğunu ve neslin sürdürülmesi konusunda bilinçli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çeyiz eşyaları arasında 50 guruş değerinde çocuk elbisesi (BŞS., 227/94-212) ve çocuk entarisi (BŞS., 229/206-11) gibi giyim-kuşam eşyaları kayıtlara yansımıştır. Aynı zamanda bebek için hazırlanan beşik ve beşik malzemeleri de çeyiz kayıtları içerisinde yer almıştır. Söz konusu eşyalar bedelleri bakımından değerlendirilecek olursa, bir adet beşik ve beşik takımı 110 guruş (BŞS., 226/312-132) ve bir adet beşik seccadesi 20 guruş (BŞS., 228/77-192) olarak hesaplanmıştır.

Hayvanlar ve Fiyatları

Burdur'da bazı kadınlar küçükbaş ve büyükbaş hayvanları evlenecek oldukları haneye çeyiz olarak götürmüşlerdir. Nitekim bir sicil kaydında, Burdur'un Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden olan Emine Hâtun, çeyiz eşyaları arasında 200 guruş değerinde 3 yaşında bir inek

ve düve bulunduğunu ifade etmiş ve bu hayvanların, baba evinden getirdiği eşyalar arasında yer aldığını beyan ederek eşinden geri alınması talebinde bulunmuştur (BŞS., 228/78-193).

Burdur'un Mürseller Köyü'nden Ekmel oğlu Hacı Ali Efendi ibni Osman, mahkemeye başvurarak kızı Emine'den şikayetçi olmuştur. Baba Hacı Ali Efendi, kızı Emine Hâtun'un, evinden çeyiz olarak 2 adet öküz, 1 adet merkep, 1 adet inek, 21 adet dişi koyun ve 9 adet keçiyi götürdüğünü beyan etmesi üzerine söz konusu malları kızından geri istemiştir (BŞS., 229/198-380). Bir sicil kaydında, bir adet inek bedeli 2 Osmanlı lirası olarak kıymetlendirilmiş ve çeyiz kayıtlarına eklenmiştir (BŞS., 226/99-206). Burdur'un Bügdüz Köyü sakinlerinden olan Dedebaş kızı Zeynep Hâtun, eşinden çeyizlerini talep ederken, 1 adeti 120 guruş olan toplam 1800 guruş değerinde 15 adet kuzulu koyunu çeyiz listesine eklemiştir (BŞS., 229/156-270).

Diğer Eşya-Malzemeler ve Fiyatları

Burdur'da çeyiz eşyaları içerisinde 5 guruş değerinde balta (BŞS., 226/146-279), 15 guruş değerinde nacak (BŞS., 229/156-270), 23 guruş değerinde sigara takımı (BŞS., 228/124-307) ve kül tablası, 8 guruş değerinde heybe (BŞS., 229/180-332) ve tohumluk (BŞS., 229/202-380), 180 guruş kıymetinde 150 adet kırık ve bütün olmak üzere mertek ve 90 guruş kıymetinde 18 adet dilme ve mertek ev yapımında kullanılmak amacıyla kaydedilmiştir (BŞS., 229/180-332). Çeyiz malzemeleri içerisinde hanenin ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla soba, mangal, kuzine de yer almıştır. Bunların yanında aydınlanmak amacıyla kullanılan lamba, iskemle, yelpazelik, çiçeklik, kül tablası, seccade, heybe, çuval, terazi gibi malzemeler de çeyize eklenmiştir.

1900-1916 yılları arasında kaydı tutulan birkaç çeyiz örneğinde yapılan incelemeler sonucunda, Burdur'un Derslik Mahallesi'nden Şefika Hâtun'un çeyiz alacağı tespit edilmiştir. Buna göre Şefika Hâtun'un toplam terekisi 5326 guruş olup, 1629 guruşu mehir, 3697 guruşu çeyiz bedeli olarak hesaplanmıştır. Tablo 1'de ayrıntılı olarak verilen çeyiz eşyalarının adları ve bedellerinin tespitinde, sicil kayıt yazılarındaki mürekkep dağınıklığı ve defter sayfalarının yıpranmış olması gibi sebeplerden ötürü zorluklar yaşanmıştır. Tüm bu güçlüklerle rağmen Şefika Hâtun'un çeyiz listesi fiyatlarıyla birlikte aşağıda tasnif edilmiştir.

Çeyiz adı	Fiyatı	Çeyiz adı	Fiyatı
Sevayi entari	254 guruş	Çar	80 guruş
Hamam takımı	44 guruş	Harir fita	50 guruş
Sevayi duvağı	100 guruş	Döşek, yorgan	66 guruş
Kilim	110 guruş	Ayna	44 guruş
Sandık	110 guruş	Elmas Yüzük	100 guruş
Toprin/tobirbin tabir olunan Osmanlı altını	590 guruş	Kemer	15 guruş
Çetari Entari	154 guruş	Yenidünya çetari Entari	121 guruş
Yeşil Yenidünya çetari entari	110 guruş	Beyaz çetari entari	132 guruş
Yeşil ince sargılı/sarıklı çetari entari	120 guruş	4 adet sırmalı boğ ve bohça ve seccade	500 guruş
2 şal, ipek kuşak	71.5 guruş	Basma entari	11,5 guruş
		Kutni basma	16,5 guruş
Şilte, yorgan, 2 yastık	200 guruş	2 minder	50 guruş
Çul	100 guruş	Altı kebir bakır tas	200 guruş

1 tağan, çorba tası	20 guruş	4 adet leğen, ibrik	154 guruş
Hamam leğeni	50 guruş	Güğüm	50 guruş
25 adet billur ve hoşaf kâsesi	100 guruş	22 tabak kâse	60 guruş
6 adet kayık kâse	70 guruş	3 çukur kâse	30 guruş
4 adet çiçeklik	30 guruş	12 yaldızlı billur	50 guruş
Seccade	40 guruş	Şerbet güğümü	10 guruş
2 adet kahve tepsisi	27,5 guruş	24 fincan ve tabağı	25 guruş
2 adet cezve	5 guruş	2 fincan	3 guruş
Ufak sandık	10 guruş	Kahvedanlık	5 guruş
Maşa, ızgıran	4 guruş	İskemle	4 guruş
20 Peşkir	30 guruş	2 adet sırmalı havlu	30 guruş
Sofra altı	12 guruş	3 adet yazma ve bocu	20 guruş
Uçkur ve cevre	12 guruş	Beşik takımı	32 guruş
6 adet bohça	15 guruş	2 adet çarşaf	20 guruş
Cam perdesi, şerbetlik örtüsü, kahve örtüsü	40 guruş	Tentene makat örtüsü	10 guruş
Sini	25 guruş	Kastur ceket	50 guruş
Sandıkta basma parçası	76 guruş	Sandıklı altını	210 guruş
İnek bedeli	2 Osmanlı lirası	Elmas	103 guruş
Not. 1 adet Osmanlı lirası 1900-1916 yıllarında Burdur'da 100 guruş değerinde hesaplanmıştır.			

Tablo 1. Burdur'un Derslik Mahallesi sakinlerinden olan Şefika Hâtun çeyiz eşyası ve fiyatları.

Kaynak: (BŞS., 227/100-226, BŞS., 227/102-234, BŞS., 227/102-235, BŞS., 227/151-359).

Çeyiz içeriği ve fiyatı açısından zengin olan bir diğer dava kaydı örneği ise Burdur'un Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden olan Sıdika Hâtun'a aittir. Toplam terekesi 3690 guruş olan Sıdika Hâtun'un mehir bedeli 1600 guruş, çeyiz bedeli ise 2090 guruş olarak belirlenmiştir.

Çeyiz Adı	Fiyatı	Çeyiz Adı	Fiyatı
2 adet çetari entari	250 guruş	Hümayun entari	50 guruş
2 adet basma entari	60 guruş	Hümayun basma	10 guruş
1 adet basma hümayun don	30 guruş	13 adet boğ bohça	65 guruş
10 adet peşkir	20 guruş	1 adet kaftani	20 guruş
(?)	50 guruş	İpekli fanila gömlek	20 guruş
Fildişi tarak	20 guruş	Siyah tarak	4 guruş
2 adet fes, çeki	10 guruş	5 adet yazma	25 guruş
İpek kuşak	10 guruş	Dokuma kuşak	10 guruş
Tahtalı pabuç	10 guruş	Çarşaf	20 guruş
2 adet seccade	40 guruş	Mahreme	10 guruş
Silecek	15 guruş	8 arşın basma	24 guruş
(?)	15 guruş	4 arşın astar	8 guruş
3 çift çorap	14 guruş	2 adet cezve	6 guruş

3 adet mendil	6 guruş	Hümayun perde	10 guruş
6 adet yastık	150 guruş	2 adet seveyi şilte, 1 adet al basma şilte	100 guruş
6 adet kapaklı sahan	90 guruş	Çorba tası	20 guruş
2 adet el leğeni, 5 adet ibrik	50 guruş	2 adet küçük 1 adet büyük hamam leğeni	100 guruş
1 adet bademli sahan	20 guruş	Güğümlü	80 guruş
Sandık	20 guruş	Sandık	135 guruş
İskemle	5 guruş	Kahve takımı, fincan, tepsi	25 guruş
Hoşaf kasesi	30 guruş	10 adet tabak kâse	25 guruş
2 adet kayık kâse	20 guruş	Beş ayaklı şerbet billur	10 guruş
5 adet Düz billur	10 guruş	10 adet helli billur	30 guruş
4 adet kapaklı billur	20 guruş	4 adet kapaklı billur	40 guruş
50 adet lamba	60 guruş	Yelpaze, sürmedanlık	25 guruş
(?)	10 guruş	İskemle örtüsü	5 guruş
İhram, yorgan, beşik şiltesi	50 guruş	Çocuk elbisesi	50 guruş
Mahrebe	23 guruş	Bir adet yirmilik altın	15 guruş
Obalı bocu	20 guruş	Pekmez sürececek	20 guruş

Tablo 2. Burdur'un Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden olan Sıdika Hâtunun çeyizi.

Kaynak: (BŞS., 227/94-212).

Burdur'un Üçdibek Mahallesi sakinlerinden olan Ganime Hâtun'un çeyiz eşyaları ise 30 guruş değerinde kıymetli bir adet tepsi, 40 guruş değerinde 5 kalem yazma, 40 guruş değerinde 2 adet tabak, 30 guruş değerinde bir seveyi bohça, 60 guruş değerinde deruni yün 2 adet yastık, 30 guruş kıymetli 1 adet reçel billuri, 20 guruş kıymetli 3 adet süt kâsesi, 8 guruş kıymetli 1 halı billur, 5 guruş kıymetli 1 halı, 50 guruş kıymetli oba makat örtüsü ve 9 adet Fransız altını olmak üzere toplam 1267 guruş olarak kaydedilmiştir (BŞS., 227/91-204).

Hacı İbrahim Mahallesi'nde ikamet eden Emine Hâtun mahkemede alınan ifadesinde, eşi Ömer Efendi'den boşanma sonrasında mehri muaccel ve çeyiz eşyasının kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Mehir bedeli olarak beşi birlik bir Osmanlı altını, yastık, siyah çul, ayna ve yorgan talep ederken çeyiz eşyalarını da liste halinde kaydettirmiştir. Yaklaşık olarak 1006 guruş civarı tutan çeyiz eşyaları ve fiyatı aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Çeyiz Adı	Fiyatı	Çeyiz Adı	Fiyatı
Hamam leğeni	40 guruş	(?)	40 guruş
El leğeni	40 guruş	(...) leğeni	50 guruş
İbrik	20 guruş	Hamam tası	10 guruş
Küçük tas	7 guruş	Büyük tencere	90 guruş
Küçük tencere	17 guruş	17 adet büyük ve küçük hoşaf kâsesi	40 guruş
18 adet tabak kâse	30 guruş	16 adet billur	30 guruş
Bavul	60 guruş	Buzlu sandık	30 guruş
Yatak	100 guruş	2 adet yastık	20 guruş
Beşik seccadesi	20 guruş	(...) mendili	10 guruş

Silecek	10 guruş	Harir elbise	30 guruş
Kadife ceket	100 guruş	Döktürme entari	50 guruş
İpek kuşak	20 guruş	3 adet şalvar	47 guruş
2 adet maşa, 1 adet ızgaran	3 guruş	Saç ayağı	2 guruş
Fildişi tarak	17 guruş	Siyah tarak	7 guruş
2 adet kahve tepsisi, 12 adet fincan	10 guruş	Kahve kutusu	3 guruş
İskemle	7 guruş	Bir deste kaşık	7 guruş
12 adet (?)	18 guruş	Bir çift büyük (?)	28 guruş
1 adet küçük (?)	3 guruş		

Tablo 3. Burdur Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden olan Emine Hâtun'un çeyiz eşyaları ve fiyatları.
Kaynak : (BŞS., 228/77-192).

SONUÇ

Bu çalışmada Burdur şehri bağlamında ele alınan çeyiz, şer'iyye sicillerinden istifade edilerek değerlendirilmiştir. Söz konusu siciller, arşivde 226, 227, 228, 229 numaraya kaydedilmiş olup, 1900 ile 1916 yılları arasında kapsamaktadır. XX. Yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bu yıllar sadece Burdur şehri için değil, Osmanlı Devleti'ni hatta dünyayı ilgilendiren savaşların yaşandığı yıllara tekabül etmesi açısından önemlidir. I. Dünya Savaşı'nın Burdur'a en büyük etkisi, erkek nüfusun cepheye alınması ve önemli kısmının cephede hayatını kaybetmiş olmasıdır. Bu durum şehirde işgücünün zayıflamasıyla geçim kaynağı olan tarımı durma noktasına getirmiştir. Ayrıca savaşların yaraları sarılamamışken, 1914 yılında Burdur'da meydana gelen deprem, halkı daha da çıkmaza sürükleyerek neredeyse yardıma muhtaç bir hale getirmiştir. Bu durum, maddi olarak yıpranan halkta, sosyal açıdan ahlaki, örfi ve dini açıdan bir takım çözümleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri çeyiz konusunda yaşanan sorunlar olmuştur.

Burdur'un önceki dönemlerini kapsayan şer'iyye sicillerini incelemeye alan çalışmalar itibarıyla çeyiz konusu eşler arasında problem oluşturmamış olacak ki çalışmalarda mehir ve nafaka isteği söz konusu olurken çeyiz talebi ele alınmamıştır. Fakat kaleme alınan bu çalışmanın sınırları içerisinde, özellikle boşanma davalarından anlaşıldığı üzere çeyiz hususu, eşler arasında birtakım anlaşmazlıklara neden olmuş ve eşlerin kendi aralarında çözüme kavuşturulmayan anlaşmazlıkları mahkemeye intikal etmiştir. Toplumun örf ve adetleri içerisinde kadına ait olan çeyizin gasp edilerek alıkonulması, toplumsal değer yargılarında ve pratiklerinde bazı çözümleri ortaya çıkarmıştır. Öyle ki kadın, yaşadığı toplumdan gereken desteği ve yardımı görememiş olacak ki hukuki yollardan hakkını arama mücadelesi içerisine girmiştir.

Burdur Şer'iyye Sicilleri'nin verilerine göre toplam 17 kadının, çeyizinin karşılanması hususunda mahkemeye müracaat ettiği anlaşılmıştır. Bu çeyiz kayıtlarının 15'i boşanmaya ilişkin hükümlerde yer alırken, 2'si tereke kayıtlarında yer almıştır. Boşanma hükümleri içerisinde geçen bir dava kaydında, diğer hükümlerden farklı olarak karı-kocanın anlaşmalı olarak boşanmaları nedeniyle çeyizden feragat ettikleri belirtilmiş, çeyiz bedeli ve içeriği hususunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Kadın ve erkeğin çeyiz konusu üzerinde yaşadığı sorunlar, yargı yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Mahkeme huzurunda tarafların yeterli ispat ve delillerde bulunamaması veya verilen ifadelerin güven teşkil etmemesi durumunda yargı mercii, hanelere keşif göndermek ve gözlemlerde bulunmak suretiyle karar alma yolunu tercih etmiştir. Mahkemenin bu uygulaması her iki bireyin mağdur olmaması açısından önemlidir. İnceleme konusuna ilişkin tüm dava

örneklerinden anlaşıldığı üzere çeyiz, kadının özel mülkiyeti olarak kabul edilmiş, tasarruf ve kullanım hakkı tamamen kendisine tanınmıştır. Kadının bu hakkından, kendisi istemediği sürece herhangi bir kimse faydalanamamıştır. Kocanın vefat etmesi, kadının kocasına karşı kadınlık görevini yerine getirmemesi, erkeğin maddi durumunun yerinde olmaması, çeyiz talebinin üzerinden uzun yıllar geçmesi ve hatta kadının başka bir evlilik yapması gibi durumlar mahkeme huzurunda engel teşkil etmemiş ve herhalükarda kadına çeyizi teslim edilmiştir. Kadın, çeyiz hususundaki tasarrufundan ancak kendi isteğiyle feragat etme veya tasarrufunu hibe edebilme hakkına sahipti. Kadının çeyizi üzerinde feragatı boşandığı eşine intikal ederken, hibe söz konusu olduğunda bu hak genellikle çocuklara verilmiştir. Kadının vefatı durumunda ise çeyizin tasarruf hakkı kız tarafına bırakılmıştır.

Kadının mahkeme marifetiyle güvenceye aldığı çeyiz bedeli üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak, temin edilen meblağla kadınların ekonomik açıdan hayatlarını devam sürdürebilmekte zorlandıkları söylenebilir. Öte yandan boşanma sebebiyle kocası hanesinden ayrılan kadınların baba evine geri döndükleri anlaşılmıştır. Baba evinde ikamet etmekte zorlanan kadınlar, kendi imkanlarıyla yeni bir hane tedarikine zorlanmışlardır. Burdur'da 1900 ile 1916 yılları arasında kullanılabilir bir hanenin ortalama satış bedelinin 2666 kuruş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çeyiz talebiyle mahkemeye başvuran 17 kadından yalnızca 2'sinin çeyiz bedeliyle hane satın alabileceği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kadınlar, çeyiz istemlerinin yanı sıra mehir, nafaka gibi maddi alacaklarını topluca temin etmeyi tercih etmek durumunda kalmışlardır. Her şeye rağmen mehir ve çeyizin birlikte temin edilmesi durumunda dahi mülkiyet sahibi olmakta zorlanan kadınlar, maddi taleplerinin yanında mesken tedariki konusunda ısrarcı davranmışlardır.

Sonuç itibarıyla Burdur kadını özelinde ele aldığımız bu çalışma, Türk kadın tarihinde kadının toplumsal statüsünün yeri meselesine farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Kadınların toplumsal hayatta var olma mücadelesini yansıtan bu çalışma, kadınların hukuki ve iktisadi haklarının bilincinde olduklarını ve haklar konusunda ısrarcı davrandıklarını ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. İ. (2010). Talak. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, (ss. 496-500), İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- AK, M. (2015). *Teke Yörükleri (1800-1900)*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATASOY, A. (2024). Osmanlı Kanunlarında ve Mahkeme Kayıtlarında Çeyiz. *Eskiyeni*, 54, ss. 1247-1268 : <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1468773>
- ATEŞ, F. (1992). Bohça Geleneğinden Valiz Kültürüne Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11 (35), ss. 678-693.
- AYDIN, M. A. (1996). "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler". *Sosyal Hayatta Kadın*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul : Ensar Neşriyat, ss. 161-176. Erişim Adresi : https://isamveri.org/pdfdrq/D146734/2005/2005_AYDINMA.pdf.
- AYDIN, M. A. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, İstanbul : Klasik Yayınları.
- AYVAZOĞLU, B. (1992). İnsan, Ev, Çevre. (Haz. Ezel Elverdi vd.), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, (ss. 770-785), Ankara : TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- BAHŐİŐLU, A. (1998). *Türk Kültüründe eyiz Geleneği ve Kastamonu rneği*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı (Halkbilimi) Anabilim Dalı.
- BAYRAM, S. (2021). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi ve Sosyal Yaşamında eyiz Geleneği*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- BOA. DH. EUM. KLU. 00015-00061.001. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet ArŐivleri BaŐkanlıđı Osmanlı Arşivi Dahiliye, Kalem-i Umumi Defteri) 15/61.
- BOA. MŞH. őSC. d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi MeŐihat Şer’iyye Sicil Defteri) 2421 BŞS. (Burdur Şer’iyye Sicil Defteri) No : 226.
- BOA. MŞH. őSC. d. 2422 BŞS. 227.
- BOA. MŞH. őSC. d. 2423 BŞS. 228.
- BOA. MŞH. őSC. d. 2424 BŞS. 229.
- BOZKURT, N. (2009). Sanduka. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, (ss. 102-104), İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- CEBECİ, D. (2009). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. İstanbul : Bilge Oğuz Yayınları.
- CİN, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi.
- CİN, H. (1988). *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Konya : Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- CİN, H. ve Akgündüz A. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul : Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- ÇATALKAYA GÖK, E. (2021). itari KumaŐı. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (2), ss. 443-453.
- ÇERİKAN UğUR, F. (2019). Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli rneği ve İŞlevselliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/1, ss. 481-511. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/685555>.
- ÇETİNTAŞ, R. (2014). İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 24, ss. 108-203. Erişim Adresi : https://isamveri.org/pdfdrq/D02533/2014_24/2014_24_CETINTASR.pdf
- DEMİR, A. D. (2021). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Mihrimah, Fatma, Behice ve Naile Sultanların eyiz Kayıtları*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Üniversitesi.
- DEMİRARSLAN, D. (2020). Tarihsel Süreçte Yatak Odalarının Gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7 (52), ss. 860-884. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.26450/jshsr.1844>
- DEMİREL, . Tuş, M. Gürbüz, A. (1992). Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, EŞya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX Yüzyıllar). (Haz.Ezel Erverdi vd.), *Sosyo Kltrel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, No : 71, ss. 703-754, Ankara : TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- EKİNCİ, E. B. (2008). *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. İstanbul : Arı Sanat Yayıncılık.
- ERCOŞKUN, T. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikaha Dair Düzenlemeler*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ERDEM, S. (1993). Bir Kadın Sokak Kıyafeti : Car. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7. İstanbul. s. 157. Erişim Adresi : <https://islamansiklopedisi.org.tr/car--kiyafet>
- ERGÜR, A. (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- ERKUL, A. (2002). Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri. (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), *Türkler*, C. III (ss. 58-66), Ankara : Yeni Türkiye Yayınları.
- FAROQHİ, S. (2002). *Stories of Ottoman Men and Women*. İstanbul : Eren.
- FINDIKOĞLU, Z. F. (1943). Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi. *Ebu'l Ula Mardin'e Armağan*, İstanbul.
- FINDIKOĞLU, Z.F. (1958). *Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Yayını.
- GERBER, H. (1980). Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700. *IJMES*, 12, ss. 231-244.
- GÖÇER, G. (2010). *220 ve 221 Numaralı Şer'iyeye Sicillerine Göre Burdur'un Sosyoekonomik Tarihi (1880-1893)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- H.1322/M.1906 Tarihli Konya Vilayet Salnamesi.
- JENNINGS, Ronald C. (1975). Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records : The Sharia Court of Anatolian Kayseri. *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)*, 18/1, ss. 53-114.
- KADEMOĞLU, O. (1999). *Çeyiz Sandığı*. İstanbul : Duran Ofset Matbaacılık.
- KARABACAK, M. (2015). *Osmanlı Modernleşmesinde Kadın ve Suç*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Anabilim Dalı.
- KARAKELLE, A. (2008). *Erzurum'da Çeyiz Geleneği Üzerine Bir Araştırma*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ankara.
- KARHAN, J. (2021). Toplumsal ve Kültürel Bir İçecek : Türk Kahvesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 52, ss. 149-165. Erişim Adresi : <https://doi.org/10.17498/kdeniz.998437>
- KILIÇ, E. (2017). Yabancı Seyyahların Türk Sofra Kültürüne Ait İzlenimleri Üzerine (16. ve 17. Yüzyıl). *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 4 (8), ss. 97-117.
- KOÇAK, Z. (2023). Manastırlı Kadınların Kullandıkları Ev Tekstilleri (1700-1730). *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi Osmanlı'dan Günümüze Balkanlar Özel Sayısı*, s.164-178. Erişim Adresi : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>
- KÖSE, Ü. (2019). İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, ss. 98-112. <https://doi.org/10.34085/buifd.606287>
- KURT, A. (1996). Osmanlı'da Kadının Sosyo- Ekonomik Konumu. (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C.V, Yeni Türkiye, ss. 434-450.
- KÜÇÜKTİRYAKİ, A.Y. (2014). Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler Ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(26), ss. 177-201.
- KÜR, H. (2008). *210 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Burdur'da Sosyal, Kültürel, Ekonomik Hayat (1839-1845)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

- MARCUS, A. (1983). Men, Women and Property : Deals in Real Estate in 18th Century Aleppo. *JESHO*, 26/2, ss. 137-163.
- NUTKU, Ö. (1993). Çeyiz. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 297-298.
- OCAKOĞLU, N. (2018). Geleneksel Dokumalarımızdan Kutnu Kumaşının Giysi Tasarımında Kullanılması. *İdil Dergisi*, 7 (52), ss. 1585-1592.
- ORTAYLI, İ. (1992). Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf. (Haz. Ezel Elverdi vd.), *Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, (ss. 456-467), Ankara : T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1982). Türklerde Kalın ve Başlık. (Haz. Nail Tan), *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek-Görenek ve İnançlar*. C. IV (ss. 393-396). Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- ÖGEL, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul : Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.
- ÖZDEMİR, S. (2021). Osmanlı Gelininin Çeyizi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 24, ss. 186-203.
- ÖZTOKSOY, Ö. N. (2007). *16-17. Yüzyıl Osmanlı Hint-Babür Kumaş Sanatları Etkileşimleri*. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1. İstanbul : MEB Yayınları.
- SAGOL, Yüksekaya G. (1995). Manas Destanında Evlilik Geleneği. (Haz. Emine Gürsoy-Naskali), *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. (ss. 224-233). Ankara : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAGOL, Yüksekaya, G. (2002). Destanlarda Evlilik. *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Yıl 8, S. 45, ss. 264-288. Erişim Adresi : https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/gulden_sagol_yuksekkaya_destanlarda_evlilik.pdf
- SAGOL, Yüksekaya, G. (2007). Kalın ve Çeyiz. (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), *Hediye Kitabı* (ss. 396-406). İstanbul : İstanbul Kitabevi Yayınları.
- ŞAHİN H.- ŞAFAK N. (Ed.). (2011). *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*. İstanbul : Dem Yayınları.
- ŞİMŞEK, H. (2013). Osmanlı Toplumunda Çocukluk Anlayışı ve Çocuk Hakları Üzerine. (Ed. Cemil Öztürk-İlhami Fındıkçı) *Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan*, (ss. 1159-1181), Türkiye : Pegem Yayınları.
- TOP, G. (2016). *225 Numaralı Burdur Şer'iyye Sicili (H.1314-1316/ M. 1897-1898)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- TUCKER, E. J. (1985). *Women in Nineteenth Century Egypt*. Cambridge : Cambridge University Press.
- TURAN, O. (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul : Ötüken Neşriyat.
- TÜRKDOĞAN, O. (1976). Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek-Görenek ve İnançlar*, C. IV, (ss. 315-362). Ankara : Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

- TÜRKDOĞAN, O. (1992). Türk Ailesinin Genel Yapısı. (Ed. Hakkı Dursun Yıldız), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1. (ss. 29-66). Ankara : TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- UYSAL, M. A. (2020). *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*. İstanbul : Libra Yayıncılık.
- UZUN, A. (2000). İslimye Çuka Fabrikası. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yayın No : 21-22, ss. 77-85.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1935). Şer'i Mahkeme Sicilleri. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, 5 (29), ss. 365-368.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri Tarihi*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÜÇÖK, C., Mumcu, A. ve Bozkurt G. (2006). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara : Turhan Kitapevi Yayınları.
- ÜNAL, M. (1977). Medeni Kanunun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi. *AÜHFD*, 34 (1), ss.195-231.
- YALÇIN Usal, S. S. (2010). Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/1 ss. 157-167.
- YAZICIOĞLU, Ö. (2014). *Türklerin Kültür Tarihi*. İstanbul : Kalipso Yayınları.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 1, March 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 18.12.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date:12.02.2025

DOI: 10.30692/sisad.1603613

ÇAVUŞIN KÖYÜ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA ÇALIŞMALARI

Activities to Protect Cavusin Village Immovable Cultural Heritage

Ferruh TORUK

Öğr. Gör.

Yozgat Bozok Üniversitesi

Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-9851-4269

ferruh.toruk@yobu.edu.tr

Atıf/Citation: Ferruh Toruk (2025), “Çavuşin Köyü Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Çalışmaları”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1 Mart 2025, s.137-189.

Öz: Bu çalışma Nevşehir İli Avanos İlçesi Çavuşin Köyü’nde uygulanacak 1/500 ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planı kapsamında kentsel ve doğal sit alanı ile bu alanlar içerisindeki tescilli ve tescilli önerilen yapıların incelenmesini içermektedir. 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı kararla, Çavuşin Köyü, kentsel ve I, II ve III derece doğal ve arkeolojik sit alanları olarak ilan edilmiştir. Karardan da yaklaşık 5 yıl sonra yani 17.10.2014 tarih ve 1267 sayılı kararla da Nevşehir Koruma Bölge Kurulu tarafından sit sınırlarının sayısallaştırılmasının haritalara aktarılması gerçekleştirilmiştir. 07.10.2015 tarih ve 2579 sayılı kararda nitelikli taşınmaz kültür varlıklarının Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından da tespit edildiği ifadesine yer verilmekte ve ekinde bu yapılardan Çavuşin Kilisesi’nin, Yukarı Camii’nin, 1993 parsel de yer alan Değirmenin (Peribacası “Bulgur Seteni”), ada 8 parsel 9’da bulunan Vaftizci Yahya Kilisesi’nin, ada 5 parsel 1’de yer alan Kilise Cami’nin ve parsel 1872, 1881 ve 1882’de ki geleneksel mimarinin, malzeme ve tekniğini yansıtan konutlar ve benzer yapıların, tescil edilerek korunması gerektiği ayrıca parsel 1991’de kayıtlı bulunan ve Bölge Koruma Kurulu tarafından 01.03.2007 tarih ve 1044 sayılı karar ile tescillenen konutunda (tescili önerilen 8 yapı içinde belirtildiği gibi) planlama aşamasında dikkate alınması gerektiği de ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çavuşin, Peri bacası, Çavuşin Kilisesi, Vaftizci Yahya Kilisesi, Yukarı Camii, Kaya Camii.

Abstract: In this study, it includes the examination of the urban and natural protected areas and the registered and recommended structures within these areas within the scope of the 1/500 and 1/1000 scaled conservation master plan and implementation plan to be implemented in the Çavuşin Village of Avanos District of Nevşehir. With the decision dated 12.11.1999 and numbered 1123, Çavuşin Village was declared as urban and I, II and III natural and archaeological sites. About 5 years after the decision, that is, with the decision dated 17.10.2014 and numbered 1267, the digitization of the site was transferred to the maps by the Nevşehir Conservation Regional Board. In the decision dated 07.10.2015 and numbered 2579, it is stated that qualified immovable cultural assets were also determined by the Nevşehir Cultural Heritage Preservation Regional Board, and in the annex to the decision, the Çavuşin Church,

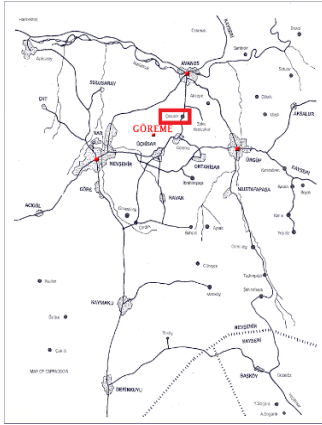

Yukarı Mosque, and the Değirmen (Fairy Village “Bulgur) located in the 1993 parcel are included. Seteni the Church of St. John the Baptist located on island 8 parcel 9, the Church Mosque located on island 5 parcel 1, and residences and similar structures reflecting the traditional architecture, materials and techniques in parcels 1872, 1881 and 1882, It was also stated that the parcel should be protected by registration and should be taken into account during the planning phase (as stated in the 8 buildings whose registration is proposed) in the residence registered in 1991 and registered by the Regional Conservation Board with the decision dated 01.03.2007 and numbered 1044.

Keywords: Çavuşin, Fairy chimney, Çavuşin Church, John the Baptist Church, Upper Mosque, Kaya Mosque.

GİRİŞ

Kapadokya'nın eski yerleşimlerinden biri olan Çavuşin Köyü, Göreme'yi Avanos'a bağlayan yol üzerinde ve Göreme'ye 2 km mesafede olup, Avanos'a bağlı bir yerleşimdir. Köy, kuzeyde Kızılırmak, doğuda Damsa Çayı ve Yeşilhisar, batıda Nevşehir Çayı güneyde Hasan ve Melendiz Dağları ile Kamil Dağı, batıda Aksaray ve kuzeybatıda Kırşehir ile sınır oluşturmaktadır (Çizim 1) (Resim 1, 2).

Çizim 1. Çavuşin Köyü (Alev, 2014)

Resim 1. Çavuşin Köyü (Toruk, 2010)

Yerleşmeyi, Göreme ve Çavuşin Vadisi ile birlikte oluşmuş kayalık alanlar, kayalara oyulmuş konutlar ve kiliseler oluşturmaktadır. Yerleşim genellikle tepelik ve dalgalı bir arazide yer almaktadır (Bkz : Resim 1, 2). Yerleşme batı, doğu ve kuzey bölge olmak üzere 3 parçaya incelenebilir. Bu alanlar içerisinde kuzey ve doğu bölümler tepelik olup bu bölümler bir dere ile birbirinden ayrılmaktadır. Üçüncü kısım ana merkez olarak nitelendirilebileceğimiz bölgedir. Bu bölge daha düzdür. Yerleşimin kuzey ve doğusu yoğun kaya kütleleri ile çevrilidir (Resim 3). Kaya kütleleri daha gerilere çekilmiş ve arada tarım alanları yaratılmıştır. Batı yönünden köye giren Avanos yolu 150-200 m'lik yüksek bir kottan kuşbakışı algılanabilmektedir. Bu yönde, yol üzerinde baki terasları oluşturulmuştur (Resim 4).

Resim 2. Çavuşin Köyü (URL, 1)

Resim 3. Çavuşin Köyü Kuzeydoğu Bölümü (Toruk, 2010)

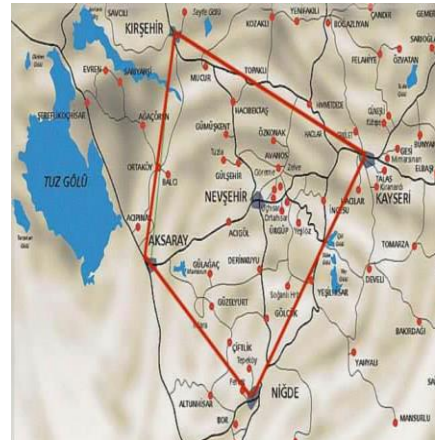

Resim 4. Çavuşin Köyü Batı Bölümü (Toruk, 2010)

Köy genelde, kuzey yönünde açık bir çanak içinde olup, yer yer hafif yüksek tepelerin çevirdiği bir konuma sahiptir. Bölgede, Dünya Mirası Alanı'nın en geniş bölümünü kaplayan, bunun yanında tarihsel, arkeolojik ve doğal değerler bakımından birbirinden özgün taşınmaz kültür varlıklarının yoğun olduğu bölüm, Göreme Milli Parkı olarak bilinen bölgedir. Çavuşin Köyü' de bu alan içerisinde yer almaktadır. Avanos ilçe merkezinin güneyi; Güneydoğuda Ürgüp ilçe merkezi; Güneyde Ortahisar ve batıda Uçhisar'ın batısını kapsayan 9.576 ha'lık alan, arkeolojik ve doğal değerlerin korunması için 25 Kasım 1986'da Milli Park ilan edilmiştir (Sözen, 1998, s. 97) (Resim 5), (Çizim 2).

Resim 5. Çavuşin Köyü'nün de Yer Aldığı Kapadokya Milli Park Alanı (İmpo İmar A.Ş Arşivi, 2010)

Çizim 2. Çavuşin Köyü'nün de Yer Aldığı Kapadokya Milli Park Alanı (Alev, 2014)

Bölgenin jeolojik yapısı sonucu doğa şekillerini, irili ufaklı vadiler ve sel yatakları ile özel bir aşınım biçimi olan “*peri bacaları*” oluşturur. Kısaca bölgenin yapısı, volkanik sarsıntılar ve erozyonlar ile meydana gelmiştir (Tuncel, 2011, s. 1-10). Bundan 40-20 milyon yıl öncesinden Çavuşin Köyü de dâhil Milli Park (Kapadokya) bölgesinde denizden kopan bir gölün varlığı bilinmektedir. Yakınında yer alan Erciyes ve Hasan Dağı'nın farklı zamanlarda ve farklı yoğunluklarda volkanik patlamaları sonucu, göl sıcaklığının etkisi ile bölge kurumuş ve bulunduğu alanda lavlara yer açmıştır. Daha sonra doğanın da yardımı ile bölgede aşınmalar sonucu oluşan yumuşak tabakaların yerini ise şu an “*Vadi*” olarak nitelendirdiğimiz geniş ve derin çukurlar almıştır. Bir süre sonra bu alanlara insanın da müdahalesi ile kiliseler, manastırlar ve kayadan oyma evler yapılmıştır. Böylesi yapıların tercih edilmesi volkanik kayaların çok sert olmaması ile açıklanabilir. Doğa olaylarının şekillendirdiği biçimler ile bölge insanının yerleşmek ve daimi yaşamak için yaptıkları mekânların birbiriyle entegre olması sonrası Çavuşin' de doğal bir güzellik ile (Paşa Bağları, Zelve, Güllüdere, Uç Hisar, Göreme vb) karşılaşılmaktadır. Kapadokya sınırları içerisinde yer alan Çavuşin de dâhil bölgede yanardağlardan püsküren lavın soğuması ile oluşan doğal yapı, bölge insanları için yumuşak kaya kolaylıkla oyularak çok ideal bir yaşam alanına dönüşebilirliğinin yanı sıra kayaların

volkanik özelliklerinden dolayı yazın serin, kışın sıcak olmaları, kayaç özelliği nedeniyle saldırı anında savunma üstünlüğü elde etmeleri ve mistik ortamı nedeniyle etkileyici atmosferiyle vazgeçilmezliğini günümüzde devam ettirmektedir. Bu tip nedenler de etkili olmalı ki bölge, Erken Hıristiyanlıktan beri önemli bir dini, eğitim ve düşünce merkezi olarak gelişmiştir (Ramsay, 1960, s.343; Alev, 2014, s.7). Bölgenin jeolojik yapısı zeminde bazalt içeren sert bir kabuk ve bunun üzerinde betonlaşmış volkanik patlama sonrası oluşan küllerden çok dirençli tüf ve kaya tabakası oluşturmuş, böylece olması gereken bitki türleri yok olmuş, iklim değişmiş ve bazalt kabuk çatlamıştır (Ötüken, 1987, s.7; Kostof, 1989, s.9; Thierry, 2002, s.11-13). Yanardağlar gibi olmasa da su, yağmur, rüzgâr, gece-gündüz vb ısı farklılıkları sonrası meydana gelen don gibi iklimsel öğeler de böylesi bir oluşum sürecini etkilemiştir. *Halys* (Kızılırmak), Melendiz ve Mavruca ana nehirler ve bunları besleyen yataklar, Çavuşin Köyü ve çevresinin hidrografik özelliklerinin belirmesine nedendir. Çavuşin ve çevresindeki volkanik dağlar, lavları bir araya getirerek yükseklerde az eğimli yaylalar, 1500 m'nin altında (1960'da kayalık alandan vadiye indirilen köyde dâhil) düzlük alan gibi beyaz ve yumuşak tüfle kaplı alanlar ve vadiler oluşturmuştur. Belli miktarda kum ve toz parçaları taşıyan rüzgâr birbirine yakın ve karmaşık vadilerin, mağaraların ve yarların-uçurumların önüne çıkan tepeleri alttan sert tabaka ortaya çıkana kadar aşındırarak, yassı ve sivri kaya tepecikleri olarak bilinen ve Çavuşin Köyü'nde doğal ve kentsel sit sahası olarak tespit edilen köy yerleşkesinde de yer alan; *peri bacalarını* da oluşturmuştur. Milli Park'ın batısı *Parnassos* (Parlasan) ve *Aspona* (Şedithüyük) yerleşimleri ile Tuz Gölü'ne (*Tatta Limne*) kadar ki hattır (Restle, 1969, s. 41). Bu hat güneyde, *Koropasso* (Akhan) ve *Koloneia* (Aksaray) yerleşiminin arasındadır. Kapadokya Bölgesi'nin doğu sınırını *Tiğris'nin* (Fırat Nehri) kuzeyinde ki Karasu oluşturmakta iken; Kuzey sınır *Sebasteia* (Sivas)'tan, *Halys* (Kızılırmak) vadisinin kuzeyine uzanmaktadır (Restle, 1969, s. 41), (Bkz : Çizim 4).

M. Ö. 360 yılında Çavuşin Köyü'nün de içinde yer aldığı Kapadokya ikiye ayrılmıştır. Kuzeyde *Komana Pontika*, (Tokat) güneyde Kapadokya'dır. Perslerin bölgeyi kontrollerinde bölgenin kuzey alanına Pontus denmiştir (Strabon, 2012, s. 47; Ötüken, 1990, s.3; Ozil, 1984, s. 561; Alev, 2014, s.8) Yapılan araştırmalara göre Çavuşin ve çevresinde (Göreme ve Avanos da dâhil) 10 milyon yıl önce, son püskürmenin ise 2,5 milyon yıl önce olduğu bilinen volkanik çökeltmeler, Ürgüp formasyonu olarak adlandırılmaktadır. Çavuşin Köyü ve Göreme bölgesinde kavak üyesi formasyonu mevcuttur. Bu formasyon beyaz ve açık renkli tüflerden oluşmaktadır. Çavuşin de bu tüflerin ölçülebilir en kalın yeri yaklaşık 150 m'dir (Rodley, 1985, s.5; Sevin, 1998, s.44-61). Köy yerleşiminde vadi yamaçlarından inen sel sularının tüflerden oluşan aşınmalardan etkilenmeyerek kuzey ve kuzeydoğu bölümlerinde kimi oluşumlar ortaya çıkmıştır ki bunlara *peri bacası* denmektedir. Yükseklikleri yakınında yer alan Göreme, Paşa Bağları, Zelve *peri bacaları* gibi 30-35 m'yi bulmakla birlikte çapları da bahsettiğimiz bu bölgelerdeki *peri bacalarının* genişliğindedir.

Çavuşin Köyü bağlı olduğu Avanos gibi güney-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan fay kırık çizginin dışında yer aldığından; *peri bacalarının* ve mimarinin kolayca yok olmamasının bir nedeni buna bağlanmakla birlikte; bu görüşe tezat olarak 1950'de gerçekleşen depremde büyük hasar gördüğü kuzey ve kuzeydoğu yönündeki eski yerleşmenin terk edilerek bugünkü düzlük alana yerleşildiği de dikkate alındığında; köyün gerçekte etkisiz bir deprem bölgesi olmadığına da düşündürmektedir.

Köy ekonomisi tarım ve turizme dayalıdır.1960-1970'lerden sonra köy yakınındaki Avanos, Göreme, Uçhisar vb yerleşimlerin turizme yönelmesi Çavuşin halkının da bu sektöre yönelmesine etken olmuştur. Bu bağlamda köy içinde 13 otel ve 1 pansiyon olmak üzere 14 işletmenin yanı sıra bu pansiyon-otelleri de destekleyen turizm işlevli ticarethaneler (hediyeelik eşya "22", Cafe "1", Balon Turizm "4", Restoran "14", Şarap Evi "1", Alkol ve Tekel Ürünleri Bayii "1", Acente "1", Market "6", Kiraathane "1", Rent a car '1', Seramik Dükkanı "2" ve Çömlekçi "2") bugün zorda olsa işletilmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda turizme alternatif

olarak tarımsal faaliyetlerin ağırlığının (başta bağcılık ve bahçe bitkileri vb) tekrar hissettirilmek istendiği de bilinmektedir. Son yıllarda tarımda çalışanların oranı epey azalmıştır. Volkanik tüflerin oyulmasıyla oluşan depolar, narenciye ve patatesin muhafazasına imkân sağlamaktadır.

Çavuşin’de tarıma dayalı faaliyetler içinde yer alan şarap üretimi bir dönem yörede önemli bir iş kolu iken bugün bu imalathaneler de, kar elde ettirmediği için kapatılmıştır. Sahip olduğu doğal, tarihi ve arkeolojik değerler nedeniyle “*Kapadokya Bölgesi*” olarak adlandırılan alan, ülkemizin en önemli turistik destinasyonlarından ve dünyanın da markalaşmış turizm bölgelerinden biridir. Bu nedenle köyde turizme bağlı olarak konaklama ve rekreasyonel faaliyetler ile hediyeleşim ürün satışından az da olsa bir gelir elde edilmektedir. Turizm ile ilgili işletmeler kentsel sit sahası içerisinde yer almaktadır. Konaklama tesislerinin mülkiyet durumuna bakıldığında % 70’inin mülk sahipleri tarafından işletildiği, % 30’unun ise işletmecilere kiraya verildiği görülmektedir. Toplam irili ufaklı 16 konaklama tesisi genelde eski bir konağın vb. işlev değişikliğine uğratılmasıyla oluşmuştur. Konaklama işletmeciliğinde kaya oymalardan ve eski yapılardan yararlanma oranı % 70 iken köyde peri bacalarında konaklama (Göreme, Uçhisar vb olduğu gibi) söz konusu değildir. Bunun nedeni de köy içerisinde bu bağlamda yararlanılabilecek niteliklere sahip peri bacası olmamasıdır, Milli Park ve DMA içinde yer alan Çavuşin, Ürgüp ve Göreme bölgesi Milli Park ve DMA içinde yer alıp, 1996’da ki verilere göre sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi yaklaşık 0,627191 olup, gelişmişlikte 3. gruptadır.

Çavuşin Köyü nüfus yapısı, gelişimini ve hareketliliği incelendiğinde 1985’ den 2012’ e kadar fazla bir değişiklik söz konusu olmamıştır. 1985 de toplam nüfus 765 iken 2012’de 725’e düşen toplam nüfus en çok 1990’da yükselmiş olup, toplamda 830’a ulaşmıştır. En düşük toplam nüfus değeri ise 672 ile 2010 yılında yer almıştır. 1980’de toplam nüfus 727 iken 2016’da 647 dir. 6 yıl içerisinde nüfus değerlerinin çok fazla değişmediği görülmekle birlikte 2020’de en düşük değerde olması köyde dışarıya göçün engellenememesi ile açıklanabilir. 1980’den 2020 yılları arasında ki bu ufak dalgalanmalar ise başta Avanos ve Göreme olmak üzere Nevşehir il merkezinin de köye çok yakın olması ile ilişkilendirilmelidir. Köy, az da olsa sürekli göç veren bir yapıya sahip olmasına karşın son 10 yılda yöredeki turizm potansiyelinin artışına bağlı olarak göçün daha da azalması ve durağan bir pozisyona gelmesi beklenirken bu durum tersine olmuştur. Köy de 45-50 ve 60 ve üzeri yaş grubu genel ortalamasının üzerindedir. Çavuşin de tescilli olsun ya da olmasın eski konutlarda yaşayan nüfusun yaş dağılımı incelendiğinde ise 65-75 yaş grubunun bu tip konutlarda yaşadıkları bilinmektedir.

“*Kappadokia*” kelimesinin ilk olarak Herodotos tarafından kullanıldığı bilinmekle birlikte daha öncesinde Perslerin bölgeye verdiği ve “*güzel atlar ülkesi*” anlamına gelen adının “*Katpatuka*”nın Yunanca dan türediği de düşünülmektedir (Hild-Restle, 1981, s. 63; Ötügen, 1987, s. 8; Kostof, 1989, s.5). Ayrıca kelimenin, Kızılırmak’ın (Halys) kollarından biri olan Kappadoks Nehri’nden (Delice Irmak) geldiği de ifade edilmektedir (Thierry, 2002, s.19; Strabon, 2012, s.326). Çavuşin’in de yer aldığı yerleşimde yapılan az sayıdaki prehistorik araştırmalardan neolitik (M.Ö. 7 bin) dönemine ait alanlar saptanmıştır. M.Ö 1600’lerde Hitit İmparatorluğu’ nun egemenliğinde ki köy ve çevresi, sürekli göç eden kavimlerden Kimmer ve İskitlerin M.Ö. 7. yüzyılda saldırılarına maruz kalmıştır. Çavuşin ve çevresinde M.Ö. 3. binlere tarihlenen höyüklerin yanı sıra Neolitik dönemden de; değişik kültürlerin merkezi olan yerleşimler vardır. M.Ö. 1200 yılında Hitit İmparatorluğu’nun dağılmaya başlamasıyla birlikte Kapadokya, Kimmerlerin (M.Ö 700-650), M.Ö. 585’te Medlerin (M.Ö 585), ve Perslerin (M.Ö 350) himayesine dâhil edilmiştir (Rodley, 1985, s.5; Ötügen, 1987, s. 8; Thierry, 2002, s.19). İmparator Traianus’un (M.S 98-117) döneminde, Pers İmparatorluğu’ nun doğuda Roma halkı için tehdit oluşturmasıyla garnizon konumuna düşen Kappadokia, 3. yüzyılın ortalarına kadar bu saldırılara maruz kalmıştır (Tekin, 2000, s.218). Iustinianos döneminde (527-565) güçlü bir imparatorluğun merkezinde yer alan Kappadokia, 7. yüzyılda Anadolu’yu Perslerin işgal etmesiyle imparatorluğun doğu sınırı olmuştur. Bölgede Perslerin tehditleri sonrası ise Doğu Roma ordusunun seçilmiş askerinden oluşan bir grup da Anadolu’ya yerleştirilmiş olup

(Ostrogorsky, 1981, s.90-91). Buna paralel olarak Opsikion, Armeniakon ve Anatolikon themaları, İmparator Herakleios döneminde oluşturulmuştur (Diehl, 1957, s.112).

4. yüzyılda Çavuşin de Kappadokia gibi, kilise (3 kilise) azizlerinin; -Aziz Basileios, Nazianzlı Gregorius ve Nyssalı Gregorios'un-yönetime girmiş olmalıdır (Rodley, 1985, s.4). Aziz Basileios ve kardeşi Nyssalı Gregorios'un da üye vb şekilde katıldıkları ailenin Hıristiyanlığı kabul etmelerinin 3. yüzyıl ortalarına kadar geri gittiği söylenebilir. (Van Dam, 2002, s.15; Rodley, 1985, s.4-5). Hıristiyanlığın ilk yıllarında, özellikle Arestetoles'in varlık tartışmalarında önemli yerleri olduğu bilinen bu üç din adamı, üçleme: (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) kendi başlarına öz-varlık olmadığını, Tek Tanrı'nın üç farklı tecellide olabileceğini ve bilinmesi gerektiğini savunmuştur (Rubenstein, 2004, s.40). 4.yüzyılın sonlarında bildirilen Kappadokia Sözleşmesi'nde bu üç kilise azizlerinin, ayrı unsurlar olarak kabul ettikleri tesliste üçünün de (bab-oğul-kutsal ruh) kendilerince özellikleri olduğunu ve hatta teslisin bir ve aynı özden olduğunu öne sürmüşlerdir (Van Dam, 2002, s.182). Basileios, dinî-felsefi yaşam düşüncesi ile klasik edebiyat eğitiminin yansımalarını birleştirmiş; klasik retorik anlayışı ile dinî yaşam ilkelerinin birbiri içinde ayrılmaz olduğunu ifade etmiştir. Nazianzlı Gregorius da, o dönemin paganist imparator olarak bilinen Iulianos'un klasik kültürü hegemonyası altına almasına karşı çıkmış olmakla birlikte; klasik kültür ile paganizm arasındaki farkı açıklamaya çalışmıştır.

Roma İmparatoru *Tiberius* (M.S. 14-37-56) zamanında Kapadokya'nın da bir bölümünü oluşturan Çavuşin ve çevresi, bir eyalet statüsü kazanmıştır (Hild-Restle, 1981, s.64-65; Strabon, 2000, s.15-19). İmparator Diokletianus (M.S. 284-305) tarafından gerçekleştirilen eyalet düzenlemelerinde bölge idari bölümlere ayrıştırılarak Pontos'a dâhil edilmiş ve devamında yani M.S. 330'larda ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir (Karaca, 2013, s.7; Alev, 2014, s.9). Bölgede M.Ö 55'lerde Hıristiyanlığı yaymağa çalışan aziz ve azizelerin Roma askerlerinden kaçmak için buldukları yerleşimlerden uzaklaşıp, Çavuşin de dâhil peri bacalarının için de; tehlike anında önce saklanmak sonrasında ise barınmak amaçlı yuvalar oluşturarak yaşamaya başladıkları söylenebilir. Böylece Çavuşin ve civarında bu keşişlerin bulunduğu süre içerisinde Kapadokya halkının Hıristiyanlaşması süratle devam etmiş olmalıdır.

Roma İmparatorluğu Diokletianus'un bölümlemesine göre 14 diosesden oluşuyordu. İmparatorluk doğu ve batı diye ikiye ayrıldıktan sonra 7 dioses doğu Bizans İmparatorluğu'na kalmıştır. Hıristiyanlık M.S. 1. yüzyılda Anadolu'ya yayılırken, aziz ve azizelerin Çavuşin de olmak üzere Göreme, Uçhisar ve Avanos'a gelip gelmedikleri bilinmemektedir. Aziz *St Paulus*'un (Pavlus) Galatia'ya giderken bölgeye uğramış olabileceği, Petrus'un Birinci Mektubunda geçen ayette: "*İsa Mesih'in resulü Petrus, Baba Allahın ezeli ilmüne göre, ruhunun tadisile, itaat için ve İsa Mesih'in kanın serpilmesi için seçilmiş olup Pontus, Galatya, Kappadokia, Asya ve Bitinyada dağılmış olan gariplere: Size inayet ve selamet çoğaltsın*" sözlerinden de anlaşılmakta ve Çavuşin ve çevresinde yaşayan az sayıda da olsa Hıristiyanların varlığından bahsedilmektedir (Kostaf, 1989, s. 25; Alev, 2014, s.10, Tanburoğlu, 2001, s. 6-7).

Çavuşin, Göreme ve Avanos bölgesini de içine alan Kappadokia'daki kilise ve manastırların (Çavuşin Kilisesi ve Vaftizci Yahya Kilisesi gibi) M.S. 3 yüzyıl sonlarında, oluşumu ve faaliyetleri hakkında kesin bilgi yoktur, ancak, M.S. 4. yüzyılda bölge önemli bir dini merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Manastır yaşamını ve buna bağlı kurallarını başlatan *Kayserili Büyük Basileos, Nazianz'lı Gregorios ve Nyssa'lı Gregorios* gibi ünlü azizler, bölgede etkinliklerini bu dönemde devam ettirmişlerdir (Levçenko, 1999, s. 11; Temiztürk, 2016, s. 39-40). M.S 4. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Basileos; cemaatini '*Arianizm*'in etkisinden kurtarmak ve *İmparator Valens'e* (364-378) karşı siyasi güç kazanmak için olmalı ki, Çavuşin Köyü de dâhil Kappadokia bölgesinde ilk manastırları (Çavuşin Köyü Vaftizci Yahya Kilisesi M.S. 5. yy) kurmuştur (Grant, 2000, s. 83).

Çavuşin Köyü'nde ki oyma kaya kiliseleri üzerine ilk yazılı kaynak 4. yüzyılda *Matianoı'*de (Göreme) yaşamış olan, Kapadokya'lı Aziz *Hieron'*un 600'lü yıllarda yazılmış vitasıdır. (Jerphanion, 1925, s. 3 “dipnot 22”; Restle, 1969, s.16; Hild-Restle, 1981, s.215; Rodley, 1985, s.5, Kostof, 1989, s.19, “dipnot 20”; Thierry, 2002, s. 64). M.S. 325 *Nikea* (İznik) Konsil'ine ve *Tyana* (Kemerhisar) piskoposu ve diyakozuna, 451 yılında *Kalkhedon* (Kadıköy) Konsil'ine katılan Ürgüplü (*Hagios Prokopios*) azizlerin olması Çavuşin ve çevresinde Hıristiyan cemaatin varlığını göstermektedir (Hild-Restle, 1981, s.112; Rodley 1985, s.5; Ötüken, 1987,s.13; Kostof,1989, s.19 “dipnot 21”, Thierry, 2002, s. 63). M.S 5. ve 6. yüzyıllarda başta Kapadokya olmak üzere Çavuşin Köyü'de İsaular ve Hunlar tarafından kısa bir sürede olsa istilaya maruz kalmıştır. Bu dönemde (I. Anastasios “492-518” ve Iustinianos “527-565”) imparatorluk, Kappadokia ve Çavuşin' de dâhil bölgede sıkı bir dini yönetimin getirdiği kanlı ayaklanmalara tanık olmuştur.

Herakleios (610-641) zamanında Araplar, İstanbul (Konstantinopolis)'u kuşatmış, bir süre sonra ise Mezopotamya'yı Pers İmparatorluğu ele geçirmiştir. Yaklaşık 19 yıl süren (611-630 yılları) savaş sonucunda Pers yönetimi ile antlaşma yapılmış, oluşturulan temalar sayesinde Herakleion, Anadolu ve Mezopotamya'yı geri almıştır. Herakleion, yeni düzenlemeleri ile eyaletlerde topraklar komutanlara ait olmuş ve böylece askeri-aristokrat bir sınıf meydana gelmiştir. Çavuşin Köyü kilisesi ve Göreme kiliselerinin bu döneme ait yazıtlarında asker isimlerine rastlanmaktadır (Epstein, 1980, s. 29; Ostrogorsky, 1981, s. 56-74; Levçenko, 1999, s.107-114, 118-121; Thierry, 2002, s. 71). M.S. 7. yüzyıldan itibaren Çavuşin Köyü de dâhil tüm Kapadokya şehirleri Bizans ve İslam orduları arasında sürekli el değiştirmiştir. 646 yılında başlayan ve birinci İslam orduları seferi diye de bilinen akında Çavuşin'de dâhil Kappadokia 'nın çoğu bölümleri Arapların eline geçmiştir (Hild-Restle, 1981, s. 70-84; Thierry, 2002, s. 71-72). Anatolikon temasının ilk strategosularından *III. Leon* (717-741), tahta çıkartıldıktan hemen sonra Emevi komutanı *Mesleme*'nin ordularını İstanbul kuşatmasında ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Kazanılan bu savaş imparatorluğun güçlenmesine katkı sağlarken; kilise ve manastırların güç kazanması ise devletin yıpranmasını hızlandırmış ve ayrıca ikonaklasmas (İkona Yasağı) hareketi sanat faaliyetlerinin fazlasıyla azalmasına neden olmuştur (Alev 2014, s. 13,14). Çoğunluğu din adamlarının kontrolünde olan Göreme ve Çavuşin çevresi, ikon yasakları ile de çıkmaza düşmüş iken; M.S. 9. yüzyıl başlarında durum değişmeye başlamıştır. M.S. 863 yılında *III. Mikhail* (841-866) Arap-İslam ordularının kontrolüne giren birçok şehri geri alarak; Toroslardan oluşan güney sınırı ve Melitene (*Malatya*), Antiokheia (*Antakya*), Edessa (*Urfa*) ve Kudüs olmak üzere dört tarihi kentide kontrol etmiştir (Restle, 1969, s. 8-10; Ostrogorsky, 1991, s. 108; Levçenko, 1999, s. 124-125).

VI. Leon döneminde (886-912) Çavuşin-Göreme ve çevresinde istikrar birkez daha elde edilmiştir. Kappadokia temasının stregosularından Nikephoros *Phokas* (963-976) ve Ioannes Çimiskes (969-976) tahta çıkınca Kilikya; *Armenia* (Ermenistan) temasının *Damaskos* (Şam) ve *Berythos* (Beyrut) alınarak güney sınırının da güç kazanılmış; İmparatorluk doğunun tekrar önemli aktörlerinden biri durumuna gelmiş ve Çavuşin ile Göreme sınır bölgesi olma konumundan çıkmıştır. Bu dönemde başta Göreme ve Çavuşin olmak üzere bölgenin kaya kiliselerindeki freskolardan da anlaşılacağı üzere sanat faaliyetlerinin tekrar igme kazanmaya başladığı söylenebilir (Çavuşin Kilisesi gibi) (Restle, 1969, s.4-21, Rodley, 1985, s.3-6, Ötüken, 1990, s.9-10, Ostrogorsky, 1981, s.264-265; Levçenko,1999, s.144, 166,168). 1040'dan itibaren Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya girmesiyle birlikte Kapadokyada da iki devlet arasında mücadele başlamış ve kısa bir süre sonra Bizans İmparatorluğu'nun çözülmeye ve devamında da dağılmaya başlamış olmasıyla, bölge Selçukluların kontrolüne girmiştir. (Rodley, 1985, s. 4; Ostrogorsky, 1981, s. 318; Levçenko, 1999, s.197). 1071 yılında imparator *Romanos Diogenes* (1067-1071)'in *Mantzikiert*'te (Malazgirt) yenilgiye uğramasıyla, Anadolu'nun doğusunda Bizans hâkimiyeti sona ermiştir. Bu tarihi gelişme, Anadolu'da Selçuklu sürecini başlattığı gibi Bizans İmparatorluğu'nun bir anlamda gerilemesinin de kanıtıdır. 1080 yılında *Süleyman Şah* (1075-1086) *İkonium*'yı (Konya) başkent seçerek; *Kaisareia*, (Kayseri) *Koloneia*, (Aksaray)

Nahida (Niğde) gibi şehirlerde imar faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Tekfur düzeninde olan bölgelerde askeri komutanların yerel etkileri azalmış ve İmparatorluk başkenti İstanbul ise Kappadokia'daki etkisini yitirmeye başlamıştır (Haldon, 2003, s.34; Çoşkuner, 2009, s. 35; Alev, 2014, s. 14,15). 13. yüzyılda başta Göreme, Avanos ve Çavuşin olmak üzere tüm Kappadokia bölgesi Avrupa Hıristiyan devletlerin kurduğu Haçlı ordusunun saldırıları ile yeniden karışmıştır. 13. yüzyıl başlarında Latinlerin, İstanbul'a düzenledikleri 4. Haçlı seferiyle, 13 Nisan 1204'te İstanbul latin işgaline teslim olmuştur (Thierry, 1968, s.339). Keyhüsrev'in, I. Theodoros Laskaris'e yenilmesi bölgede Bizans'ın otoritesini arttırılmasını sağlamıştır (Ötüken, 1990, s. 10; Ostrogorsky, 1981, s.391, 395, Levçenko, 1999, s.237). 14. yüzyılda bölgenin Osmanlı egemenliğine girmesi ile Çavuşin de dâhil bölgede ki Hıristiyan rahipler görevlerinde bırakılmış; ancak, sayıları azaltılmıştır.

Çavuşin Köyü de dâhil bütün bölge Kurtuluş Savaşı'nda mütareke'nin belirlediği paylaşım alanlarının dışında kaldığı için fazla sıkıntılı bir süreç yaşamamıştır. Bununla birlikte *Dellaczade Hacı Osman Efendi*; Sivas Kongresi'ne Nevşehir-Göreme delegesi olarak katılmış, memleketinde Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin şubasını kurmuş ve milli mücadeleye katılımı sağlamıştır. Kurtuluş mücadelesi yıllarında bölgede anılması gereken bir başka gelişme de Mustafa Kemal'in 22 Aralık 1919'da Hacıbektaş'a gelmesidir. Bektaşileri kurtuluşa teşvik etmek amacını güden Atatürk'ün Hacı Bektaş Veli Tekkesi Çelebisi, Cemalettin Efendi ve tekke şeyhi Salih Niyazi Baba ile görüştüğü de bilinmektedir. Her iki Bektaş önderi de Millî Mücadele saflarına katıldıklarını açıklamışlardır. 1922 yılındaki Lozan Mübadele'sine kadar Nevşehir, Niğde Sancağı'na bağlı bir kaza iken Çavuşin ve Avanos da Nevşehir'e bağlı bir karyedir. Cumhuriyetle birlikte Niğde yeni idari yapılanmada il yapılmış, Nevşehir de buranın ilçelerinden biri olmuştur.

6429 sayılı yasa ile Nevşehir 20 Temmuz 1954 tarihinde il haline getirilmiştir. Kırşehir ve Kırşehir'e bağlı Mucur, Avanos, Hacıbektaş (1945'te ilçe olmuştur.); Kayseri'ye bağlı Ürgüp (1935'te ilçe olmuştur.), Niğde'ye bağlı Arapsun (1948'de Gülşehir adını almıştır.) Nevşehir'in ilçeleri olarak tanımlanmıştır. Kozaklı ve Hamamorta köyleri Avanos'a bağlı birer köy iken birleştirilerek 1954'te Kozaklı adıyla ilçe olarak Nevşehir'e bağlanmıştır. Melegübü ismi ile anılan Derinkuyu ve 1 Nisan 1960'da da Acıgöl bir kasaba iken; 4 Temmuz 1987'de ilçeye dönüştürülmüştür. Günümüzde Avanos'a bağlı Çavuşin Köyü, 1950 depreminde büyük hasar gördüğünden; kuzeydoğu yönünde bulunan yamaç yerleşiminden yaklaşık 1 km aşağıya alınarak; Cumhuriyetin ilk yıllarında yapıldığı anlaşılan Yukarı Cami etrafına 1960'lar da koğuşlandırılmıştır.

Coğrafi yapısı, arazi durumu ve iklimi ile neolitik dönemden beri yerleşime sahne olan Çavuşin de; neolitik dönem yerleşimlerinin varlığı kentsel ve doğal sit alanında yapılacak kazılarla tespit edilebilir. Hititlerin varlığı M.Ö. 2300'ler de Hititçe bir metinden anlaşılma ile birlikte, Hitit yerleşim alanlarını gösterecek herhangi mimari veri olmadığı için bu dönem yerleşim sahaları tespit edilememektedir (Yılmaz, 1994, s.1-22). Hititlerden sonra bir süre Kimmerlerin ve daha sonrada Medlerin ve Perslerin bölgede varlık göstermiş oldukları bilinmekle birlikte bu medeniyetlerin de yerleşim alanları tespit edilememektedir. Köyde yerleşmenin gerçek manada başladığı dönem Erken Hıristiyanlık dönemi olmalıdır. Köy merkezinin Avanos Yolu girişinde köyün kuzeybatı ucunda Erken Hıristiyanlık döneminde (M.S 4-5 yüzyıl) inşa edildiğini fiziki özelliklerinden (plan, malzeme, malzeme kullanım tekniği, süsleme vb) çözmeye çalıştığımız, halk arasında Çavuşin Kilisesi olarak bilinen yapının bulunduğu alanın ilk yerleşim alanları içerisinde olabileceğini söyleyebiliriz. Bu durum bize köyde ilk yerleşmenin Erken Hıristiyanlık döneminde başladığını göstermektedir. Böylece köy merkezinde ilk yerleşimlerin -şimdilik- Hıristiyanlığın ilk yıllarına yani M.S 300-500 lere denk geldiğini söyleyebiliriz. Hatta köyde olmasa da köye 2.5 km mesafedeki Göreme merkezde yaşadığı ifade edilen fakat yaşadığı yer tespit edilemeyen *St Hierion* için mi bu kilisenin yapıldığı da düşünüldüğünde bu görüş destek bulmaktadır. Köy merkezinin ilk yerleşiminin dinsel odaklı bir merkez olarak oluşturulduğu da Erken Hıristiyanlık dönemine ait çok fazla kilise yapısının (günümüze gelememiş olmakla

birlikte) varlığına bağlanabilir. Bölgede ilk kiliselerin kuruluşu hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere M.S 4. yüzyıldan itibaren bölgenin önemli bir dini merkez olduğu; bu dönem bölgede manastır kurallarını başlatan ve yaşatan Kayserili *Büyük Basileos, Nazianz li Gregorios ve Nyssa lı Gregorios* gibi azizlerin etkinlikleriyle de ifade edilebilir (Akyürek 1988, s. 232). Hatta bu dönemde inşa edildiği bilinen sahalarda da yer alan oyma kaya kiliselerle ilgili ilk metinlerin, M.S 600 ler de *Matianoı* da (Göreme) yaşamış olan *Azizi Hieron*'un hayatı bölümünde ifade edilmesi de ilk kaya kiliselerinin bu dönemde inşa edilmeye başlandığını da göstermektedir.

Köy ve çevresinin 9-10. yüzyılda Hıristiyanların yaşadığı bir bölge olduğu bu dönemde İmparator Nicephorus Phocas adına köyün kuzey yamacında volkanik oluşumlu kaya oymaları içinde yer alan (Bu bölge heyelana maruz kalması nedeniyle 1960 da boşaltılmıştır) ve 964-965 yıllarında yaptırıldığı tahmin edilen, yöre halkı tarafından Vaftizci Yahya Kilisesi olarak bilinen kiliseden de anlaşılmaktadır. Kilisenin (bugün bakımsız olsa da); bu bölgede inşa edilmiş olması burasının da Çavuşin Kilisesi'nin yer aldığı kuzeybatıda ki kaya oymalarının bulunduğu bölgeden sonra ikinci bir erken yerleşim sahası olabileceğini düşündürmektedir.

Çavuşin Köyü'nün ilk yerleşim alanlarının M.S 5. yüzyıldan itibaren kuzeybatı yamaç kayalıklarından başladığı ve devamında da kuzeydoğu yönünde Vaftizci Yahya Kilisesi'ne doğru 10. Yüzyıl sonuna kadar devam ettiği söylenebilir. Kısaca ilk yerleşimin köyün kuzey yamaçlarından başlayarak yamaç boyunca batıdan doğuya doğru bir gelişme izlediğini şimdilik söyleyebiliriz. 12-13. yüzyılda Çavuşin, Selçuklu hâkimiyetinde bir süre kalmış olsa da bu dönemlerden günümüze herhangi bir Selçuklu eserinin gelmemiş olması; Selçukluların köy de hangi noktalarda yerleşmiş olabileceklerini düşündürmekle birlikte; belki de bölgeye yerleşme gereği duymadan (nedeni şimdilik bilinmemekle birlikte) sadece tampon bölge olarak kullanmış olabileceklerini de akla getirmektedir. Aynı durum 12-13. yüzyılda, yakınında ki Göreme içinde geçerli olmalıdır. 16. yüzyıla kadar köyde; çok sayıda kilisenin varlığından da anlaşılacağı üzere (günümüze gelememiş olsalar da) nüfusun büyük bir bölümünün Hıristiyan olduğu söylenebilir. 19. yüzyıl sonunda Göreme merkezde yaşadığı bilinen rahip Jerphanion ise bu dönemde Çavuşin Köyü'nde de nüfusun çoğunun Müslümanlardan oluştuğunu bildirmesi yadigarınmamalıdır (Jerphanion, 1925, s.3). Bu yüzyıldan itibaren Hıristiyanlar tarafından daha önce yapılan şapel ve kiliselerin çoğu Müslüman yöre halkı tarafından ya konuta ya da; tarihi bilinmemekle birlikte (1885-90 lar olabilir), camiye dönüştürülerek; (günümüz de mevcut plan tiplerinden de anlaşılmaktadır) Kilise Cami adıyla kullanılmaktadırlar.

İlk inşasının 19. yüzyıl ortaları olduğu anlaşılan ve köyün doğu ucunda bulunan kiliseden dönme caminin, kısa süre sonra cemaate dar gelmesi nedeniyle 1940'da genişletildiği bilinmekle birlikte bir süre sonra yani 1958'lerde heyelan tehlikesi nedeniyle bulunduğu alandaki konutların boşaltılarak maliklerin yukarı cami etrafına yerleştirilmesi sonucu kullanılmamak üzere kapalı tutulduğu söylenmektedir. Çevresinde de 19. yüzyılda Hıristiyanların yaşadığı bir mahalle olduğu bilinmektedir. Kentsel sit sahası içerisindeki kimi peri bacalarının içinde oluşturulmuş yer yer duvar resimli şapel kalıntılarının (Dibek Evi) 19. yüzyılda az da olsa aynı işlevle kullanıldığı bilinmekle birlikte genelde yüzyılın sonlarından itibaren ise konut odaklı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda M.S. 5-10. yy'dan 19 yüzyıla kadar köyün yerleşim alanları kesin tespit edilememekle birlikte ya yeni yerleşim sahalalarının açılmadığı ya da mevcut yerleşim alanlarının (Köyün kaya oymaları olarak bilinen kuzeybatı ve kuzeydoğu hattı) yer yer kesintilere maruz kalmakla birlikte kullanılmış olabileceği söyleyebiliriz. Bahsi geçen ve halen mevcut olan yerleşim alanlarının; yukarıda da belirttiğimiz üzere önce 1950 depremine ve devamında da 1958'deki heyelana maruz kalması nedeniyle boşaltılarak; 19. yüzyılda inşa edilmeye başladığı plan, malzeme ve malzeme kullanım tekniği vb unsurlardan da anlaşılan konutlar; yerinde eski bir cami var iken yıkılarak, yerine 1913 de yapılan ve köy halkı tarafından Yukarı Cami olarak bilinen caminin etrafında inşa edilmiştir. Yukarı Cami ve çevresi 19. yüzyıldan itibaren köyün yeni yerleşim alanı olarak gelişmeye başlamış ve bu gelişme Cumhuriyet döneminde batı yönünde devam etmiştir.

Köyün batı yönünde Avanos yolu istikâmetinde ki gelişme; son yıllarda yapılan Aşağı Cami ve etrafındaki konutlarla devam etmektedir. Köy yerleşim alanında 20. yüzyılın sonlarından itibaren yığma yapıların çok az olduğu görülmekte ve yerleşimin, yamaçlardan aşağıya (vadiye) taşınan eski dokusu da dâhil genelde peri bacası ve kaya oyma konutlardan oluştuğu; bugün görülen geleneksel taş konutların ise 19. yüzyıl sonundan 1950'lere doğru yapıldığı söylenebilir.

Çavuşin Köyü'nde Korumaya Yönelik Plan Çalışmaları ve Alınan Kararlar

Çavuşin Köyü'nde şimdiye kadar herhangi bir koruma imar planı çalışması yapılmamıştır. Göreme de bilindiği üzere 1967 yılında Göreme Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı hazırlanmış olup; bu planında katkılarıyla; geniş bir bölge 1986 yılında Göreme Tarihi Milli Parkı ilan edilmiştir. 08.03.2013 tarihinde İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından onaylanan ve yürürlükte olan Kapadokya Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planının da, Çavuşin Köyü yerleşim alanı "*Kontrollü Kullanım Alanı*" olarak belirlenmiştir (Çizim 3).

Adı geçen bu plan hükümlerinin Kontrollü Kullanım Alanı, a. bendin de: "*Çavuşin Köyü kırsal yerleşim alanında koruma amaçlı imar planının, bu planın onay tarihinden sonra en kısa sürede ilgili idarelerce hazırlanması esastır*" ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca *Göreme Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Plan* hükümlerine, yapılacak koruma planında da riayet edilmesi ve Milli Park sınırları içerisinde gerçekleştirilecek her türlü plan çalışmalarında (Koruma amaçlı imar planı da dâhil) İller Bankası Genel Müdürlüğü'nün uygun görüşünün alınmasının da gerekliliği vurgulanmıştır. Göreme ise Anıtlar Yüksek Kurulu'nun tarih 17.10.1976 ve A.69 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe giren 1/25.000 ölçekli Kapadokya Bölgesi Çevre Düzeni Planı'nın da mevcuttur. Bu plana göre yerleşmenin merkezinin çoğu kısmı kentsel, çevresi ise doğal sit alanları (Bu alanının bir bölümü Çavuşin Köyü sınırları içindedir) ile çevrilidir. Ayrıca bu alanlarda kamu yararı dışında tesis yapılması yasaklanmıştır. Göreme ve Çavuşin tarih 1985 ve karar no 357 ile Unesco tarafından Dünya Miras Komitesince; Miras listesinde yerini almıştır. Listeye alınmasında; bölgede kayalara oyulmuş kiliseler, (içlerindeki nitelikleri ve yoğunlukları nedeniyle benzersiz sanatsal başarı örneği ve ikonaklast sonrası dönem Bizans sanatının ender freskoları) kayalara yapılmış meskenler etken olmuştur.

Dünya Miras Alanı 7 farklı alandan ibarettir. Bu 7 farklı alan (Kaymaklı Yer altı, Derin Kuyu Yer altı Şehri, Karain Köyü Yer altı Şehri, Karlık Köyü Yerleşmesi, Yeşilöz Köyü Yerleşmesi, Çavuşin Köyü ve Soğanlı Köyü Yerleşmesi) içerisinde Göreme Milli Parkı Ürgüp-Avanos ilçeleri arasındaki alandır (Bkz: Çizim 2). Miras Alanının tamamının sit alanı olması nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumlu kurumlardan biridir. Milli Park alanında yer alan ve yukarıda jeolojik yapı içerisinde de değindiğimiz Çavuşin Kuaterner-Neojen yaşlı volkanizma, bölge jeolojisini ve atmosferik etkilerle oluşan erozyon, bölge jeomorfolojisini oluşturmuştur. (Emel, 2019, s.1209). Çavuşin yerleşiminin de içinde yer aldığı Milli park'ın en önemli özelliği aşınmaya karşı farklı dirençlerdeki kaya ve kaya topraklarının oluşturduğu ardışık yapılar üzerinde yüzeysel suların seçici aşındırmasıyla oluşmuş peri bacalarıdır.

Göreme Beldesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Çavuşin açık hava müzesi olarak düzenlenmiş tarihsel yapıların da mevcut olduğu alandır. Bu alanda Vaftizci Yahya ve Çavuşin Kilisesi bölgenin önemli kiliseleridir (Milli park içerisindeki diğer önemli kiliseler; Rahip Basileios Şapeli, Elmalı, Çarıklı, Tokalı, Karanlık, Yılanlı ve Barbara Kilisesi vb.). Bu iki kilisenin dışında köyde birçok tarihi değer taşıyan konutlarda bulunmaktadır. Göreme Milli Parkı alanının bir bölümünü de oluşturan Uçhisar, Göreme, Avanos vb bölgelerde de olduğu gibi Çavuşinde doğrudan bir finansal kaynağa sahip olmamakla birlikte altyapı, koruma ve farklı planlama ve projelendirme çalışmaları için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından ilk kez belirli miktarda para ayrılmıştır. Fakat söz konusu ayrılan bütçe dengesiz dağıldığı için olmalı ki koruma planı yapılmaksızın restorasyon çalışmaları yapıldığından da olmalı ki daha büyük problem ve kayıplara neden olabileceği tespit edilmiştir. Bununla birlikte alanın büyüklüğü nedeniyle bütüncül bir koruma planının hazırlanmaması ve farklı yürütülen pek çok çalışmanın

bir arada değerlendirilmemesinden dolayı çalışmaların sürekliliği de sağlanamamaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle Çavuşin'in korunması yanısıra, kaynak yönetme gibi konuların bir arada değerlendirilmesin de öncelikle KAİP'na ve yönetim planına ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Bu bağlamda ilk kez 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı kararda:

“ Kültür Bakanlığı'nun koordinatörlüğünde, ilgili bakanlık uzmanlarının tespitlerine dayalı öneriler ve ortak müzakereler sırasında yapılan değişiklikler doğrultusunda belirlenip, ekli 1/25.000 ölçekli haritalara işlenmiş olan I. II ve III. derece doğal ve arkeolojik sit sınırlarının uygun olduğuna; kentsel sit sınırlarının belirlenmesi için koruma amaçlı imar planı bulunmayan yerleşim alanlarının bu planlarını en kısa zamanda yaptırmaları gerektiğine; Doğal sit alanları içinde bulunan sınırları belirlenmiş yerleşimlerin korunabilirlikleri irdelenerek sınırlarının belirlenmesine; Ekli geçici dönem yapılanma koşullarının belediyesinden alınacak görüşler doğrultusunda tekrar ele alınarak sonuçlandırılmasına; hazırlanacak 1/25.000 ölçekli plan (çevre düzeni)ı yapılmaya kadar mevcut koşulların geçerli olduğuna; bu koşulların hazırlanacak koruma amaçlı imar planına veri olabileceğine ” ifadesi yer almaktadır.

Çavuşin Köyü kentsel ve I, II ve III, doğal ve arkeolojik sit alanlarının belirlendiği bu ilk karar sonrasında İller Bankası tarafından 06.03.2015 tarih ve 5977 sayılı kararına 07.10.2015 tarih ve 2579 sayılı kararla cevap veren Nevşehir KVKB Kurulunun:

“ ..... Çavuşin Köyü KAİP işi kapsamında planlama alanına ilişkin kentsel ve arkeolojik sit alanlarının sayısal ortamda gönderilen haritalara işlenerek, Nevşehir KVKB Kurulunun 12. 11. 1999 tarih ve 1123 sayılı kararı ile belirlenen ve son olarak da 17.10.2014 tarih ve 1267 sayılı kararıyla sınırları sayısal haritalara aktarılan 1 derece arkeolojik ve kentsel sit alanı sınırları ilgili yazı ekinde gönderilen sayısal harita üzerine işlendiği, ayrıca planlarına alanı ve yakın çevresinde yapılan incelemeler neticesinde 2863 sayılı yasanın 6. Maddesi nde belirtilen nitelikleri taşıdığı değerlendirilen kültür varlıklarının tespit edildiği anlaşılmaktadır.Bu nedenle Çavuşin Köyü Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları tamamlandığında planlama alanının aynı zamanda Kapadokya Bölge Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgesi içinde kalması nedeniyle planın öncelikle Bakanlığımız Yatırım İşletmeleri Genel Müdürlüğü görüşü alındıktan sonra Kurulumuz görüşüne sunulması gerekmektedir.... ”

diye son bulan bu karardan da anlaşılacağı üzere 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı sit sahası ilan kararından yaklaşık 5 yıl sonra 17.10.2014 tarih ve 1267 sayılı kararla da Nevşehir Koruma Bölge Kurulu tarafından sit sınırlarının (1. Derece Arkeolojik Sit Kentsel Sit Alanı) sayısallaştırılmasının haritalara aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum 17.10.2014 tarih ve 1267 sayılı Koruma Bölge Kurulu kararında;

“Kurul tarafından 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı karar ile 1/25.000 ölçekli haritada belirlenen kentsel sit alanı ile yine Koruma Bölge Kurulu kararıyla KAİP ve kadaströ haritalarına aktarılmış sit alanlarının ve son olarak kurulumuzun 10.07.2014 tarih ve 1174 sayılı kararıyla belirlenen 1 ve 3 derece arkeolojik sit alanı sınırlarının sayısallaştırılması çalışmaları kapsamında hazırlanan ekli 1/25.000 ölçekli harita üzerinde gösterilen kentsel, kentsel-arkeolojik 1 ve 3. Derece Arkeolojik sit sınırlarının uygun bulunduğu ...” ifadesiyle yer almaktadır.

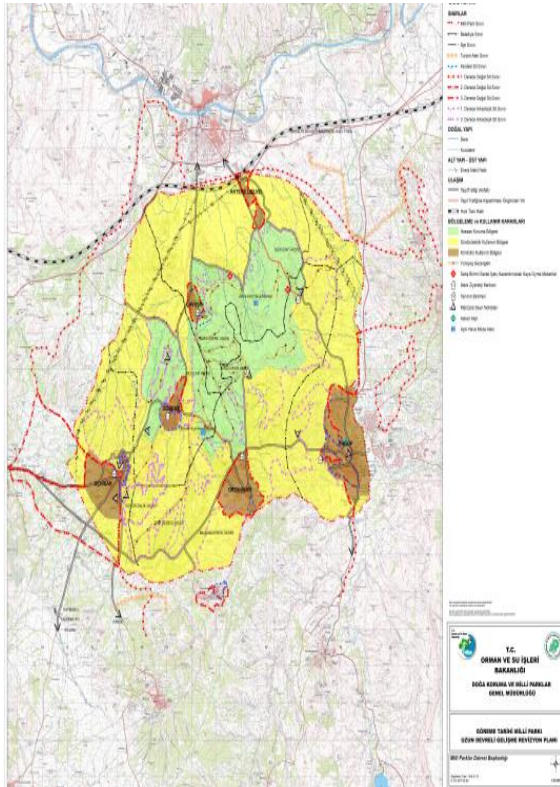
07.10.2015 tarih ve 2579 sayılı kararla ele alınan bir başka hususta nitelikli taşınmaz kültür varlıklarının Nevşehir KVKB Kurulu tarafından da incelendiği ifadesine yer verilmekte ve karar ekinde bu yapılardan Çavuşin Kilisesi'nin, Yukarı Camii'nin, 1993 parsel de yer alan Değirmenin (Peribacası “Bulgur Seteni”), ada 8 parsel 9 da bulunan Vaftizci Yahya Kilisesi'nin, ada 5 parsel 1 de yer alan Kilise Cami'nin ve parsel 1872, 1881 ve 1882 de ki geleneksel malzeme ve tekniğini yansıtan konutlar ve benzer yapıların, tescil edilerek korunması gerektiği ayrıca parsel 1991 de kayıtlı bulunan ve Bölge Koruma Kurulu tarafından 01.03.2007 tarih ve 1044 sayılı karar ile tescillenen konutunda (tescili önerilen 8 yapı içinde belirtildiği gibi) planlama aşamasında dikkate alınması ve planda tescilli yapı olarak gösterilmesi gerektiği de

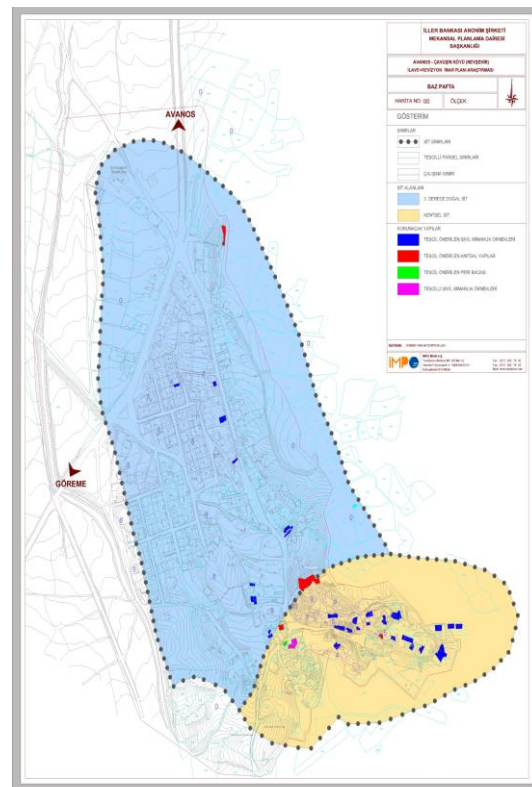
2579 sayılı karar ekinde ifade edilmiştir. Nevşehir KVKB Kurulu tarafından tescillenmesi istenen, 2 cami, 2 kilise 1 peri bacası ve 3 konut olmak üzere 8 yapı dışında, alan çalışmasında tescille değer bulduğumuz kurulun önerdiği 3 konut da dâhil 28 konut tescil edilmesi için önerilmiş olup; önerilen bu 28 konutla birlikte Koruma Bölge Kurulu'nun da tescillenmesini istediği 2 cami, (Yukarı Camii ve Kilise Cami), 2 kilise (Çavuşin ve Vaftizci Yahya kilisesi) ve 1 peri bacası (Değirmen: Şapel) olmak üzere 33 yapının tescil fişleri hazırlanarak (toplam 34 konut) listeleri oluşturulmuştur (Ek 1, 2, 3, 4).

Tescili önerilen yapılardan SÖ 25 (ada 4/ 22), SÖ26 (ada 2/ 6), SÖ 27 (ada 2/ 6), SÖ 28 (ada 2/18), SÖ 29 (ada 2/ 1867), SÖ 30 (ada ?/ 1974-1975), SÖ 31 (ada ?/1876-1877), SÖ 32 (ada ?/ 1967) SÖ 33 (ada ?/ 1966-1967) ve AÖ 4 Çavuşin Kilisesi de (ada ?/ ?) dahil 9 sivil ve 1 anıtsal (Çavuşin Kilisesi) olmak üzere 10 yapı 3. Derece Doğal Sit Alanının da yer almaktadır (Çizim 4). Herhangi bir imar planı bulunmayan Çavuşin Köyü'nde KAİP de mevcut değildir. İlk kez 12.11.1999/1123 sayılı kararla sit alanları ve devamında sınırları tespit edilen Çavuşin Köyü'nde bu bağlamda ilk tescil çalışmalarının da bir konut ile 01.03.2007' de başladığı ve devamında parsel 2106 da yer alan ve 17.02.2013/1486 sayılı Nevşehir KVKB Kurulu kararı ile tescillenen kaya oyma ev ile 14.02.2014/491 sayılı yine Bölge Koruma Kurulu kararı ile tescilli parsel 2100 de bulunan kaya oyma evin temizlik ve basit onarım çalışmaları ve devamında da ilgili koruma kurulunun 06.03.2015 tarih ve 645 sayılı kararı ile de parsel 2101 deki bir başka kaya oyma evin temizlik çalışmaları tamamlanmıştır.

Günümüzde hangi nedenlerle olduğu bilinmese de KAİP olmadığı için olsa gerek herhangi bir yapının (konut, kilise, camii vb) tescillenmediği görülmektedir. Yapılacak Koruma Amaçlı imar planında 41.34 ha doğal sit ve 15.35 hektarlık kentsel sit alanı bulunmakla birlikte planlama sahası toplam da 63.3 hektardır (Çizim 5). İller Bankası tarafından 2016 yılı Haziran ayında ihale edilen Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmalarına 2016 Ağustos ayından itibaren İmpo İmar A.Ş tarafından başlanmış ve 2021'de tamamlanmıştır.

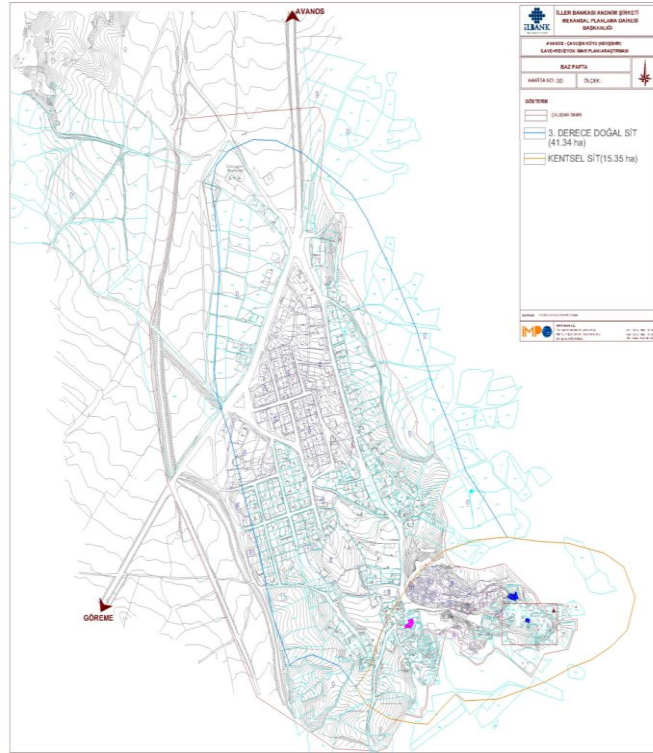

Çizim 3. Göreme Tarihi Milli Park Gelişme Planı (İller Bankası Arşivi, 2015)

Çizim 4. Çavuşin Köyü Kentsel ve III. Derece Doğal Sit Alanındaki Tescilli ve Tescili Önerilen Yapılar (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Çizim 5. Çavuşin Köyü Sit Sınırları ve Koruma Planı Alanı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010).

II. ÇAVUŞIN KÖYÜ MERKEZ KENTSEL VE DOĞAL SİT ALANI İÇERİSİNDEKİ TESCİLLİ VE TESCİLİ ÖNERİLEN YAPILARIN YERLEŞİM DÜZENLERİ VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

2007 yılında Nevşehir KVKB Kurulu tarafından yapılan arazi tespit çalışmaları sonucunda aynı kurul tarafından 01.03. 2007/ 1044 sayılı kararı ile 1 konut (Ada? Parsel 1991) tescil edilmiştir (Bkz: Ek 1). Tescilli edilmesi gereken 2 kilise (Vaftizci Yahya ve Çavuşin kiliseleri) ile 2 camiden (Eski Camii ve Yukarı Camii) oluşan anıtsal yapılar ise henüz koruma altına alınmamıştır. 2016 Ağustos ayından itibaren başladığımız arazi çalışmalarında adı geçen bu dört yapı incelenmiş ve tescil edilmeleri için envanter fişleri hazırlanarak Bölge Koruma Kurulu'na sunulmuştur. Ayrıca koruma plan alanı içerisinde yaptığımız tespitlerde 28 konutun tescile uygun olduğu Koruma Bölge Kurulu' nun olurlarına sunulmuştur (Bkz: Ek 2). Planlama alanının bir bölümünü oluşturan ve kentsel sit sahası içerisinde yer alan ve dibek evi olarak bilinen Vadiler Sokak üzerindeki bir peri bacasının da tescili önerilmek üzere envanter fişi hazırlanmıştır (Bkz: Ek 4).

Yukarıda alınan kararlar doğrultusunda kentsel, tarihi ve doğal sit alanları son şeklini almış olup, karar-lar da belirtilen koruma ilkeleri ve yapılanma koşulları ile birlikte Anıtlar Yüksek Kurulu'nun A.69 sayılı kararının ilgili hükümlerinin uygulanması yapılacak koruma planında gözönünde bulundurulacak temel ilkeler arasında olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda İller Bankası tarafından özel bir firmaya yaptırılmakta olan Çavuşin Köyü koruma planı içerisinde yukarıda da belirttiğimiz üzere *28 konut, 2 camii*, (Eski ve Yukarı Camii) *2 Kilise* (Vaftizci Yahya ve Çavuşin Kiliseleri) ve *1 peri bacası* (Dibek Evi) dahil olmak üzere toplam 33 mimarlık örneğinin tescil edilmesi önerilmiştir (Daha önce tescil edilmiş 1 konutla birlikte toplamda 34 yapı ele alınmıştır) (Bkz: Ek 1, 2, 3, 4). Toplam 63.3 hektarlık planlama alanı içerisinde tescille önerilen 28 konutun 19. yüzyıl içerisinde yapılmış olup; yakınında yer alan günümüze gelebilmiş Göreme geleneksel konutlarına benzerlikleri sözkonusudur. Konutlar plan tipleri, malzeme ve malzeme kullanım teknikleri ve süsleme unsurları ile özgün geleneksel

dokularını (kimi yerde doğa ve insan eliyle bozulmalara maruz kalsalarda) belli oranda muhafaza ederek günümüze gelebilmiştir. Çavuşin geleneksel konutlarının önceden tescil edilmiş 1 konutun; başta gabari, kitle ve plan tipleri olmak üzere, malzeme, malzeme kullanım tekniği ile süsleme özelliklerine çok yakın olduğu söylenebilir.

Tescile önerilen ve özgün niteliklerini hala korudukları anlaşılan 28 konutun da yapı fişleri hazırlanmıştır. Bu konutların önce yok olmasının engellemesi ve devamında da kültür mirasımıza kazandırılması için tescil edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Bkz. Ek 2). 28 konut dışında Vadiler Sokak üzerinde parsel 1993 de yer alan 1 peri bacasının da yapı fişi hazırlanarak tescili önerilmiştir (Bkz: Ek 4). Doğal volkanik oluşum ve devamında aşınmalarla (rüzgar vb.) bugünkü şeklini alan peri bacaları doğal sitler içerisinde yer alması gerekir iken çalışma alanımız içerisinde olanları da vardır. Bu durum koruma planı sınırları içerisinde dağılmış tescilli önerilen 1 peri bacasının korunmaması gerektiği anlamını taşımamalıdır. Bacanın Göreme örneklerinde de olduğu gibi doğal miras olarak korunması gerekliliğinin yanında; içlerine açılan; zeminden odalı vb özellikler göstermesi ve bu odaların kendi içlerinde; plan tipi, örtü sistemi, form, kütlev ve gabari oluşturuyor olmaları da dikkate alındığında tescil edilmesi kaçınılmazdır. Netice de 28 konut, 1 peri bacası, 2 camii ve 2 kilise tescile önerilmiştir. Bu bağlamda 21.07.1983/2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3. maddesinde tanımlanan ve 6. maddesinde belirtilen korunması gereken taşınmaz kültür varlıkları kapsamında 17.06.1987/3386 sayılı Tabiat ve Kültür Varlıkları'nın Tespit ve Tescili Yönetmeliği'nin 6. maddesi gereğince ve yine aynı kurumun 14.07. 1998/94 sayılı ilke kararı ve 11.11. 1997/1996/3333 esas, 1997/4875 sayılı karar gereği; kentsel sit alanlarının koruma ve kullanma ilkeleri açıklanmıştır. Homojen bir yapıya sahip olan Çavuşin Köyü'nde mahalle ayrımı söz konusu değildir. 1958 de heyelan tehlikesi nedeniyle eski caminin doğu ve kuzeydoğusundaki konutların, boşaltılarak maliklerinin Yukarı Cami etrafına yerleştirilmeleri sonucu kullanılmamak üzere terk ettirildikleri bilinmektedir. Tescili önerilen 28 konut ile tescilli tek konutta dahil, genelde bahçeli ve yine 1, 2 si (dış sofalı) hariç karma planlı konutları; mimari karakterlerine ve yapılış dönemlerine göre: geleneksel özelliklere sahip 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl ilk çeyreğinde yapılanlar olmak üzere tek grupta toplayabiliriz. Geleneksel özellikler barındırmayan 1960-2000 yılları arasında inşa edilen konutları ise kentsel boyuta ve geleneksel dokudan farklı konutlar yine tek bir grupta toplanabilir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ilk çeyreğinde inşa edilen evlerin yapım tarihini verecek kitabe, belge vb bulguya birkaçı hariçinde rastlanmamıştır.

Çavuşin merkez, mevcut durumuyla (kentsel sit sahası da dâhil) tarihi kimliği çözülemeyecek derecede defermasyona uğramış olmakla birlikte; önce antik yerleşim üzerinde kurulduğu sonrasında ise Roma, Bizans, Selçuklu ve devamında Osmanlı yerleşimlerine de evsahipliği yaptığı bilinmektedir. 19. yy sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze gelen camiler (Eski Camii "Vadiler Sokak Ada 5 Parsel 1", Yukarı Camii "Vadiler Sokak Ada ? Parsel 1965") ve 5 -9. yüzyıl Hıristiyanlık döneminden gelen kiliseler (Vaftizci Yahya ve Çavuşin Kilisesi) ile tarihi bilinmeyen tescilli önerilen 1 peri bacası gibi önemli yapıların yanı sıra, en eskisi yaklaşık 150 yıllık geleneksel konutlardan; günümüzde pansiyona dönüşmeye başlamış ya da terk edilmiş olsalar da; belli oranda tek ya da bitişik düzende konut işlevlerini, yerleşim içerisinde sürdürdükleri de yer almaktadır.

Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları

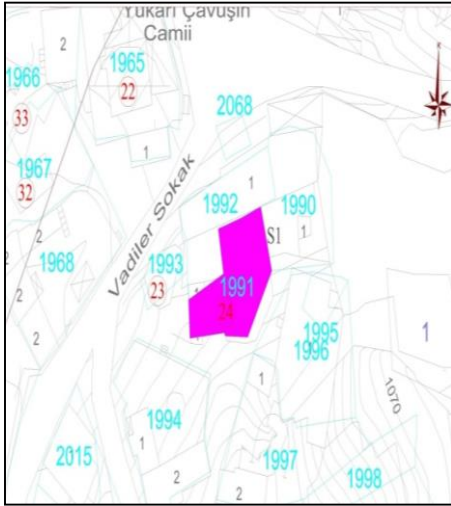
Tescilli Konutlar

Konut (Ada 3 Parsel 1991)

Çavuşin Köyü'nde tescilli tek konuttur. Bugün otel olarak kullanılan konut kentsel sit sahası içerisinde Vadiler Sokak üzerinde yer almaktadır (Çizim 6) (Resim 6). Özgünde geleneksel Çavuşin evlerinin plan, malzeme, malzeme kullanım tekniği ve süsleme unsurlarına günümüzde de sahip olduğu bilinen konut ön avlulu iki katlıdır. Şahsa ait olan bölüm konutun ikinci katıdır.

Avluya çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir. Kapının üzeri basık kemerlidir. Kemer altında “Maşallah 1957” yazılıdır. Bu yazıdan da anlaşıldığı üzere yapının 1957’de yapılmış olabileceği söylenebilir (Resim 7).

Avlunun zemini kimi yerde sıkıştırılmış toprak çoğu bölümleri ise kayrak taşı döşemelidir. Avlunun sol köşesinde sonradan yapıldığı anlaşılan demir korkuluklu ikinci kat terasına çıkılan bir merdiven mevcuttur (Resim 8). Avlunun soluna düşen ve girişleri avludan verilen iki oda yer almaktadır ve bu iki oda kaburga tonozludur (Resim 9).

Çizim 6. Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991’deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş Arşivi, 2010)

Resim 6. Avanos İlçesi Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991’deki Konut (Toruk, 2010)

Resim 7. Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991’deki Avlu Kapısı ve Kitabesi (Toruk 2010)

Resim 8. Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991’deki Konutun Üst Kata Çıkılan Merdiven (Toruk, 2010)

Odalar içerisinde çeşitli boyutlarda nişler bulunmakta ve pencerelerin söve ve alınlıklarında taş işçiliği açıklıklara hareketlilik kazandırmaktadır. Eklenti yapının bitişiğinde basık kemerli giriş olan bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde yine kaburga tonozlu taş bir tavana sahiptir. Duvarlarında sonradan yapıldığı anlaşılan kemerli taş nişler mevcuttur. Avlunun karşısında sivri kemer içerisinden geçildiğinde bugün konukların kaldığı alt kat odalarıyla karşılaşılmaktadır. Bu odalarda kemerli kaburga tonoz tavanlardan ibarettir. Bu odalardan biri kaya dam şeklindedir. Odanın duvarlarında kare ve dairesel nişler bulunmaktadır. Yine bu odanın doğusunda kaburga tonozlu bir oda daha mevcuttur.

Odanın içersinde bir de ocak yer almaktadır. Taş oyma tekniğinde yapılmış süslemeler odanın dış cephesinde ve genelde de pencere kenarlarında mevcuttur. Söz konusu odanın solunda ise girişi Vadiler Sokağı'na bakan kemerli ve tavanı ahşap bir koridor vardır. Alt kat odalarının başta kaya dam tavana sahip oda olmak üzere sonradan yapılmış taş kabartmalı, yüzeyi süslemesiz dairesel tavan göbekleri mevcuttur (Resim 10). Bu tavan göbekleri taş tavanın doğal halinden değildir Konutun kuzey cephesinde, kenarlarda yer alan ikişerden 4 pencere gayet sade olup kemersizdir. Konutun otele çevrilmesi esnasında mekanların işlevlerinin değiştirilmesi nedeniyle yapılan onarımlarda kimi bölümler özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir.

Resim 9. Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991'deki Konutun Avlu Solundaki İki Oda (Toruk 2010)

Resim 10. Çavuşin Köyü Ada 3 Parsel 1991'deki Konutun Alt Kat Kaya Damlı Oda (Toruk, 2010)

Tescili Önerilen Taşınmaz Kültür Varlıkları

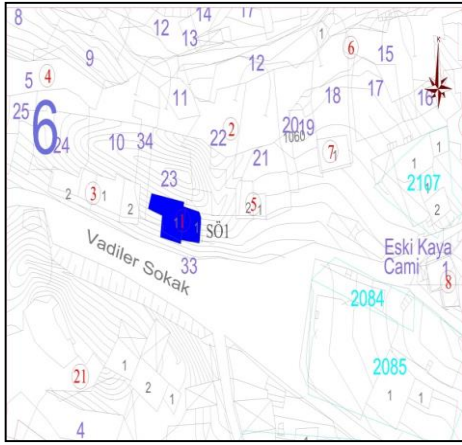
Çavuşin merkez kent sit sahası içerisinde 19; doğal sit sahası içerisinde ise 9 olmak üzere tescili önerilen 28 konut, 1 peri bacası (Bulgur Sedeni "Ada ? Parsel 1993), 2 kilise (Çavuşin Kilisesi "Ada ? Parsel ?", Vaftizci Yahya Kilisesi "Ada 8 Parsel 9") ve 2 caminin (Eski Camii "Ada 5 Parsel 1" ve Yukarı Camii "Ada ? Parsel 1965") tescilli yapıda da (Konut "Ada 3 Parsel 1991") olduğu gibi; öncelikle yok olmasının engellenmesi ve devamında da kültür mirasımıza kazandırılması için tescil edilmeleri devamında ise, bakım ve onarımlarının özgün dokularına uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Konutlar

Tescil edilmiş 1 konutun; başta gabari, kitle ve plan tipleri olmak üzere, malzeme, malzeme kullanım tekniği ile süsleme özelliklerine çok yakın olduğunu düşündüğümüz 28 konut tespit edilmiştir (Bkz: Ek 2). Tescil edilmesini önerdiğimiz konutların 19'ü kentsel sit alanında, 9 u ise doğal sit alanındadır. Bu konutlardan 3 ü konut altı dükkan (Ada 6 /23; Ada 6 /10,24; Ada 5 /2109); 14 ü metruk (Ada 6/22; Ada 6 /5; Ada 6 /21; Ada 6 /15,17,18; Ada 6 /18; Ada 5 /2096; Ada 5 /?; Ada 5 /2097; Ada 5 /2090-2092; Ada 5 /2107; Ada 5 /2108; Ada ? /1 ?; Ada ? /1967; Ada ? /1966-1967); 3 ü boş (Ada 5 /2100; Ada 5 /2101; Ada 5 /2107); diğer 3'ü ise tek mekândan olup depo (Ada 4 /1 22; Ada 2 /6; Ada 2 /18) ve 4 ü de konut (Ada 2 /6; Ada ? /1867; Ada ? /1974-1975; Ada ? /1966-1967) olarak kullanılmaktadır.

Tescilli konut gibi bu 28 konutta genelde iki katlı, karma sofalı ve ön bahçelidir. Burada tescili önerilen 28 konutun, bir kaçı aktarılmıştır (Resim 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22) (Çizim 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18).

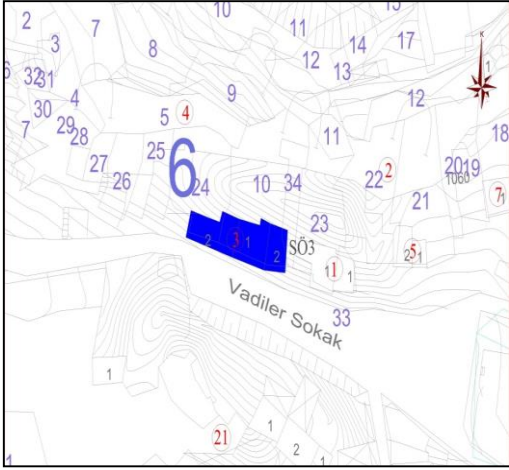

Çizim 7. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 23-24'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

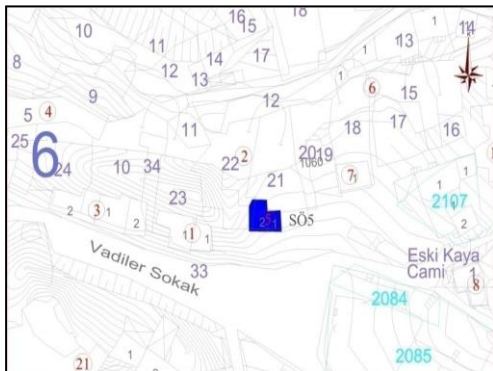
Resim 11. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 23-24'deki Konutun Üst Katı (Toruk, 2010)

Çizim 8. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 10,24'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

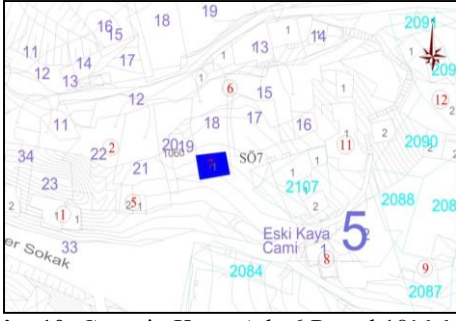
Resim 12. Çavuşin Köyü Ada 6, Parsel 10, 24'deki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 9. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 21'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

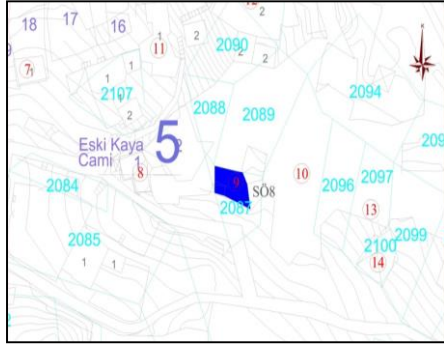
Resim 13. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 21'deki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 10. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 18'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

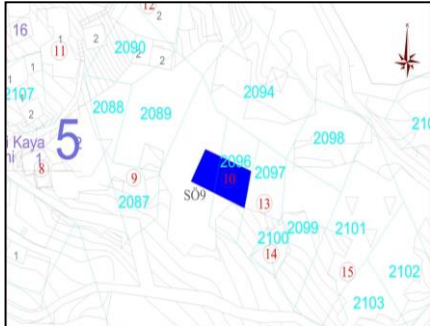
Resim 14. Çavuşin Köyü Ada 6 Parsel 18'deki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 11. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2087'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

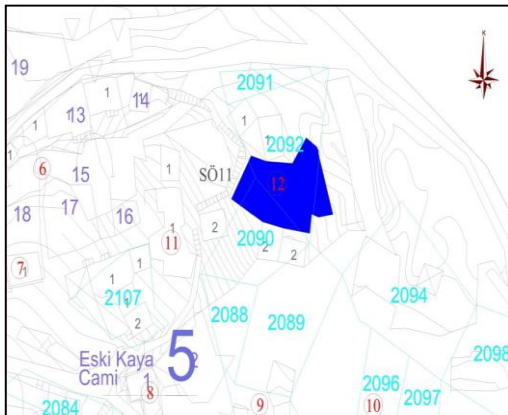
Resim 15. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2087'deki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 12. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2096'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Resim 16. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2096'deki Konut (Toruk, 2010)

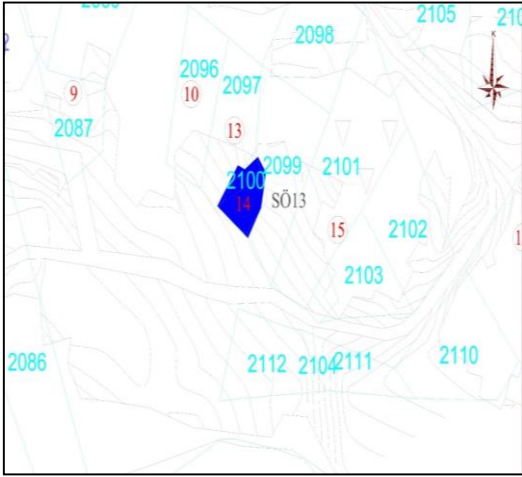

Çizim 13. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2090'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Resim 17. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2090'deki Konut (Toruk, 2010)

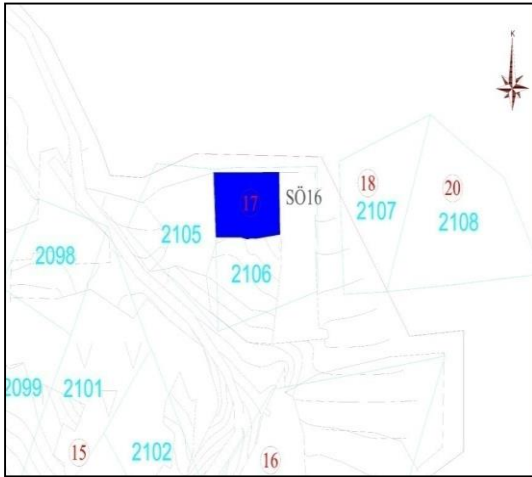

Çizim 14. Çavuşin Köyü Ada 54 Parsel 2100'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar AiŞ. Arşivi, 2010)

Resim 18. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2100'deki Konut (Toruk, 2010):

Çizim 15. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2106'daki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

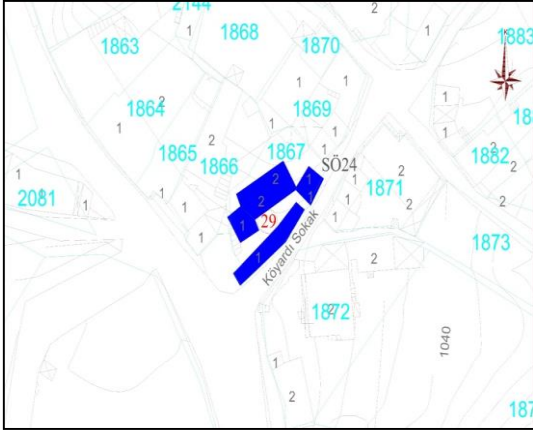
Resim 19. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2106'daki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 16. Çavuşin Köyü Ada 2 Parsel 6'daki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

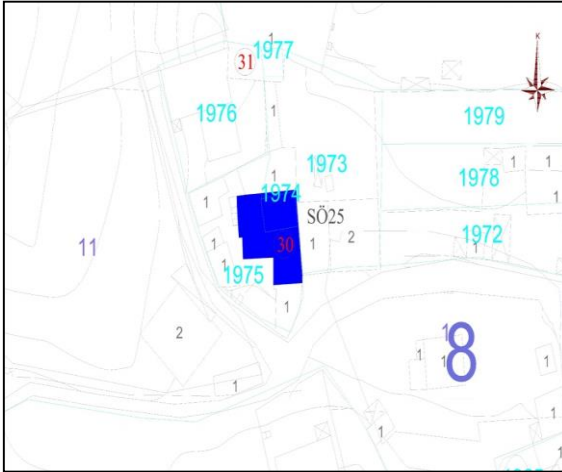
Resim 20. Çavuşin Köyü Ada 2 Parsel 6'daki Konut (Toruk, 2010)

Çizim 17. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1867'deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010).

Resim 21. Çavuşin Köyü Ada? Parsel 1867'deki Konut (Toruk, 2010).

Çizim 18. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1974-5' deki Konutun Vaziyet Planı (İmpo Planlama Arşivi, 2010)

Resim 22. Çavuşin Köyü Ada? Parsel 1974-5'deki Konut (Toruk, 2010)

Listesini de (Bkz : Ek 2) hazırladığımız bu konutların önce yok olmasının engellemesi ve devamında da kültür mirasımıza kazandırılması için tescil edilmesi gerekmektedir

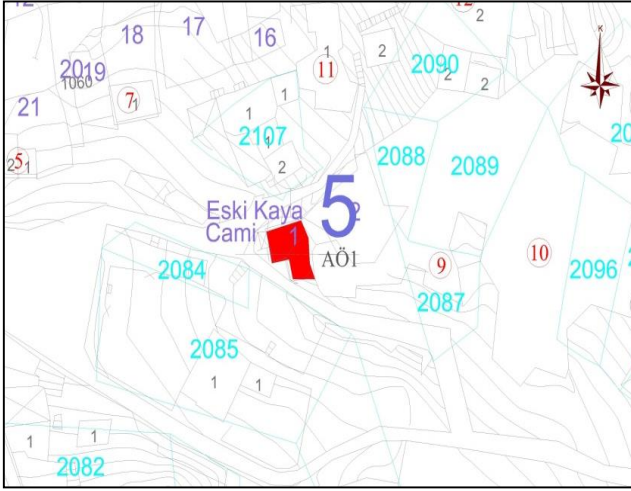
Camiler

Kaya Cami (Eski Camii) (Ada 5 Parsel 1)

Köyün kuzeydoğu çıkışında Vadiler Sokak üzerinde yer alan cami, yerleşimin en eski camisidir. Harimi yaklaşık 35 m² olan yapı doğu yönüne uzanan kaburgalı beşik tonuzlu iki neften oluşmaktadır. Caminin tarihi bilinmemekle birlikte 18. yüzyıl sonlarında yapıldığını düşündüğümüz bir kiliseden dönüştürüldüğünü söyleyebiliriz.

Yapının son cemaat yeri yoktur (Çizim 19) (Resim 23). Zamanla cemaate yetersiz kalması nedeniyle 1945 lerde kible yönünde genişletildiği anlaşılmaktadır. Bu genişletmelerle caminin harimi yaklaşık 65 m² ye ulaşmıştır.

Çizim 19. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 1'deki Kaya Camii Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Resim 23. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 1'deki Kaya Camii (Toruk, 2010).

Güney duvarı ortasına açılan taş mihrap ve mihrabın solundaki ahşap minber son yıllarda yeniden elden geçirilmiştir (Resim 24). Nefleri taşıyan kemer ve kemer ayaklarında 19. yüzyıl barok süsleme repertuarını hatırlatır vazoda çiçek vb motifler, tuf kaya ayaklarının kemer üzengi sırasından başlamak üzere işlenmiştir. Bu tip motifleri, caminin iki nefi taşıyan diğer ayakları üzerinde de, değişikliğe uğratılmış olmakla birlikte görmek mümkündür (Resim 25, 26). Düz dam örtülü caminin minaresi çan kulesi görünümünde olmakla birlikte baldeken tarzında 4 ayak üzerinde damın güneybatı ucunda bir külahla sonlanmaktadır (Bkz : Resim 22). Cami hariminin girişinde sağda duvar içerisine açılmış derin bir niş üzerinde de taşçı işaretlerine benzer, kazayağı şeklinde çizgisel motifler bulunmaktadır (Bkz: Resim 26). Dış cepheleri gayet sade olan yapı tamamen taştan inşa edilmiştir (Resim 27).

Resim 24. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 1'deki Kaya Camii Minber ve Mihrabı (Toruk, 2010)

Resim 25. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 1'deki Kaya Camii Harim Ayakları Üzerindeki Süsleme (Toruk, 2010)

Resim 26. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 1'deki Kaya Camii Harim Ayaklarındaki Nişler de Yer Alan Süslemeler (İmpo İmar A.Ş Arşivi, 2010)

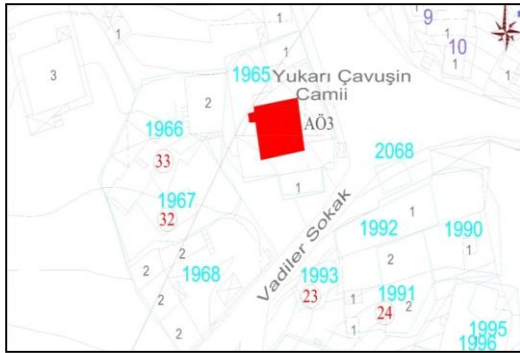

Resim 27. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel Kaya Camii Kuzey Cephe (Toruk 2010)

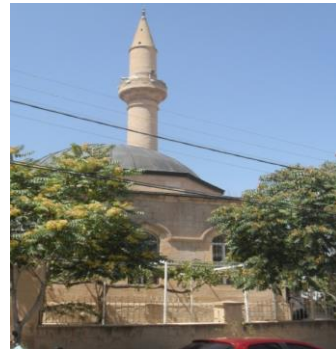
Yöredeki kiliselerden dönüşümlü camilerin plan şemalarıyla benzerlik içerisindeki cami günümüzde esaslı onarımlarla özgün dokusu plan ve malzeme ve tekniği yönünden belli oranda muhafaza edilmektedir. 1958 yılında vuku bulan heyelan sonucu caminin kuzeydoğusu ve çevresinin, afet alanı ilan edilmesi sebebiyle boşaltıldığı ve bu nedenle uzun süre kullanılmamak üzere kapatıldığı bilinmektedir. 2011 yılında dış cephelerde restorasyon çalışmaları yapıldıktan sonra tekrar cami olarak kullanılmaktadır.

Yukarı Camii (Ada ? Parsel 1965)

Köy tüzel kişiliğinde ibadete açık olan cami Vadiler Sokak üzerindedir. 1940 yılında yapıldığı, kuzey duvarına açılan giriş kapısı yanına konmuş bilgilendirme levhasında yer almaktadır. Cami tek kubbeli plan tipine sahip olup taş ile inşa edilmiştir. Tek minareli camiye, sonradan eklendiği anlaşılan bir de son cemaat yeri vardır (Çizim 20) (Resim 28). Kare mekânlı sekizgen kasmağa oturan tek kubbeli cami taş örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Minaresi yapıya bağlı olarak kuzeybatı köşesinde yer almaktadır Sundurma tarzı bölüntüsüz son cemaat yeri sonradan ilave edilmiştir.

Çizim 20. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965' deki Yukarı Camii Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş Arşivi, 2010)

Resim 28. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965' deki Yukarı Camii (Toruk, 2010)

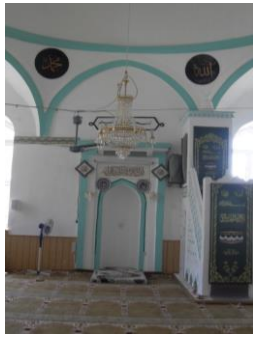
Kuzeyden ana girişi olan caminin anıtsal taş portali sundurma son cemaat yerinden dolayı algılanmamakla birlikte kapı çerçevesindeki bordürler ve hafif silmeli kemeri ile dikkat çekmektedir (Resim 29, 30). Caminin 64 m² boyutlarındaki hariminde kubbe içinde ve duvarlardaki kalem işi süslemeler son yıllarda yapılmış olup özgün değildir (Resim 31). Cami dış cephelerinde hafif silmeli ve sivri kemerli 9 pencere vardır. Tamamen taştan dış cephelere sahip caminin, pencere kemer altlarından başlayan derin ve kalın taş silmeler tüm cepheleri boydan boya dolanmaktadır (Resim 32).

Resim 29. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965'deki Yukarı Camii, Kuzey Cephe (Toruk, 2010)

Resim 30. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965'deki Yukarı Camii Portali (Toruk, 2010)

Resim 31. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965'deki Yukarı Camii Harimi (Toruk, 2010)

Resim 32. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1965'deki Yukarı Camii Güney Cephesi (Toruk, 2010)

Bahçesinde musalla taşı bulunan caminin, banisinin Mustafa Hayri Ürgüplü olduğu bilinmektedir. Mustafa Hayri Bey'in 1940'lar da Ürgüp ziyareti sırasında Çavuşin Köyü'ne de uğradığı ve köy halkıyla sohbeti esnasında köyden bazı kişilerin Kaya Cami'nin ibadet için yetersiz kaldığını bildirmeleri ve bu nedenle bir cami yaptırmasını istemeleri sonrasında Hayri Efendi'nin de kısa bir süre sonra köyü tekrar ziyaret ettiğinde yeni bir cami yapılması için para yardımında bulunacağını belirtmesi neticesinde; caminin inşası için 1914'te bugün ki arsasının satın alındığı fakat 1914'te 1 Dünya Savaşı nedeniyle inşaata başlanamadığı ve bu beklemenin 1939'a kadar sürdüğü söylenmektedir. 1939' da kubbenin tamamlanmasıyla caminin 1940' da ibadete açıldığı köylüler tarafından ifade edilmektedir. 1958'de ise Mustafa Hayri Ürgüplü'nün oğlu Suat Hayri Bey' de caminin minaresini yaptırmıştır. 1976-1977 yılında ise kubbe bakırla kaplanmıştır.

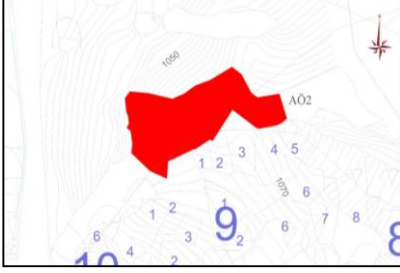
Mimarının Mehmet adında biri olduğu bilinen cami, 1940'da yapılmış olmakla birlikte 19. yüzyıl Osmanlı camilerine bir öykünme içerisindedir. Koruma Bölge Kurulu tarafından esaslı bir onarım yaptırılmamış olmakla birlikte 1956'da kubbe kaplamaları değiştirilmiştir. Bu onarım dışında herhangi bir onarımı söz konusu olmayan yapı günümüzde gayet sağlam olup, yapıldığı dönemden itibaren özgün dokusunu muhafaza etmektedir.

Kiliseler

Vaftizci Yahya Kilisesi (Ada 8 Parsel 9)

Köyün kuzey yamacındaki kayalıklar içerisinde yer alan ve yörede sıkça rastlanan kaya kilise örneklerinden biri olan kilise, doğal bir kaya kütlesi içerisinde beşik tonoz örtülü 3 nefli tek apsisli ve narteksi olmayan bir plan tipine sahiptir (Çizim 21), (Resim 33).

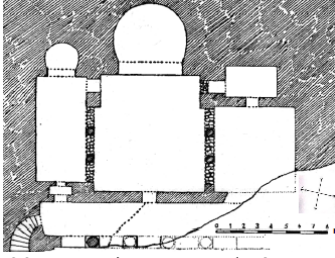

Çizim 21. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Resim 33. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Kilisesi (Toruk, 2010)

Günümüze kadar herhangi bir onarım geçirmemiş olan yapının plan, malzeme, malzeme kullanım tekniği ve süsleme repertuarına bakıldığında M.S. 5. yüzyıl başlarında inşa edildiği söylenebilir. Kilisenin nef araları son yıllarda kapatılmıştır. Narteksi olmayan kilisenin basık kemerli girişi üzerinde ortada dairesel yanlarda da birer adet kare madalyonlar içerisinde haç ve gül bezekler yer almaktadır (Çizim 22) (Resim 34).

Çizim 22. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Planı (Jerphanion, 1931)

Resim 34. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Kapatılan Nefler (Toruk, 2010)

Kapının sağında ise şekilsiz bir kaya oyması sonrası oluşturulmuş kademeli 3 pencere büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır (Bkz : Resim 33). Neflerin oturduğu duvarların iç yüzeylerinin taban seviyelerinde geniş sekiler yer almaktadır. Nefleri taşıyan sütunlar dor nizamını hatırlatmaktadır. Sütunların alt seviyesinde de sütunlara paralel uzanan taş oluklar buraların ya mezar yuvaları ya da vaftiz suyu akıntı kanalları olabileceğini düşündürmektedir (Resim 35). Sütun başlıkları işlenmiş olup gövdeleri ise gayet hantaldır. Doğuda yer alan apsis bir seki ile yükseltilmiş olup yuvarlak askı kemerli bir açıklıktan ibarettir (Thierrt, 1972, s.200; Jerphanion, 1931, s. 7, Akyürek, 1998, s. 270, Türker, 2008, s. 19 ; Şen 2019, s. 56) (Resim 36).

Resim 35. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Giriş Kapısı Üzerindeki Süslemeler (Toruk, 2010)

Resim 36. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi İç Mekan, Kanallar (Toruk, 2010)

Apsise bağlanan yan duvarlarda yer yer kemerli şekilsiz nişler bulunmaktadır (Resim 38). Kilisede apsise uzanan ana nefin zemini de dâhil tüm zemin sıkıştırılmış topraktır. Bir seki ile

yükseltilen Apsisin içinde tavanında ve yan duvarlarında İncil ve Hz. İsa'nın hayatından sahneler fresko tekniğinde işlenmiştir (Resim 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43).

Resim 37. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi, Apsis (Toruk, 2010)

Resim 38. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Duvar Nişleri (Toruk, 2010)

Resim 39. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Freskleri (Toruk, 2010).

Resim 40. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Freskleri (Toruk, 2010)

Resim 41. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Freskoları (Toruk, 2010).

Resim 42. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Freskoları (Toruk, 2010).

Resim 43. Çavuşin Köyü Ada 8 Parsel 9'daki Vaftizci Yahya Kilisesi Freskoları (Toruk, 2010)

Çavuşin Kilisesi (Ada ? Parsel ?)

Köyün kuzeybatı çıkışında kaya kütleleri içerisinde yer alan ve İmparator Nicephorus Phocas adına yaptırılan kilisenin inşa tarihi bilinmemekle birlikte plan, malzeme, malzeme kullanım tekniği ve en önemlisi de duvar fresklerinde yer alan teknik ve konulardan hareket edilerek 964-965 yıllarına tarihlenmektedir (Jerphanion, 1925, s. 521) (Çizim 23), (Resim 44).

Çizim 23. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. Arşivi, 2010)

Resim 44. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Giriş Cephesi (Toruk, 2010)

Kilisenin 2 ana girişi vardır. Doğudaki giriş daha çok ibadet etmek için hazırlanmış bölüme batıdaki giriş ise mezarlar ve gözetleme bölümlerinin olduğu kısma geçiş vermektedir (Resim 45). Burada sanki kilisenin girişi vurgulanmak istenircesine özel bir emek harcanmıştır (Koyun, 2014, s. 208). Aslında kilisenin orijinal girişinde bulunan ve kiliseye geçişi sağlayan ve özgünde var olduğunu düşündüğümüz avlu kısmı yıkılmış olduğu için böyle bir görünüm oluşmuş olmalıdır. Sağdaki kapının bulunduğu bölge zamanında kapalı bir alan olmalı idi. Kilise üç apsisli ve yüksek tavanlı tek nefli, yan taraflarında oturma bölümleri olan ve hatta sağ ve sol apsislerin önünde vaftiz taşları bulunmaktadır (Resim 46, 47, 48) (Çizim 24).

Resim 45. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesinin Batı Bölümündeki Mezar Yuvalarının Yer Aldığı İkinci Kısım Girişi (Toruk, 2010)

Resim 46. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Apsisi (Toruk, 2010)

Resim 47. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Ana Apsis (Toruk, 2010)

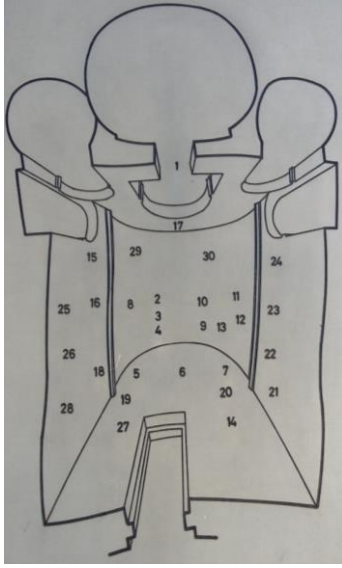
Resim 48. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Yan Nişler (Toruk, 2010)

Soldan ayrı bir merdivenle girilen mezarların bulunduğu bölümde dua etmek için oluşturulmuş birimler mevcuttur. Mezar bölümlerine yanlardan tutunarak çıkılmaktadır. Buralara çıkışların zorlaştırılması güvenlik nedeniyle olmalıdır (Resim 49).

Kilisenin ana apsisinin iki yanında pastaform hücreleri vardır. Kilisenin ibadet mekanı duvarlarında, apsilerinde Hıristiyanlığın doğuşunun anlatıldığı ve önemli azize, aziz, Meryem ana ile Hz İsa'nın yer aldığı freskler vardır.

İşlenen konuların yerleri plan üzerinde rakamlarla gösterilmiştir. Konular; 1. Peygamberlerin görünümü, 2. Duyuru, 3. Hasta ziyareti, 4. Bakire kadın, 5. Yusuf ve Meryem, 6. Bethlehem (Filistin) için yolculuk, 7. Doğuş, 8. Üç müneccimin tapınması, 9 Joseph'in rüyası, 10. Mısır'a yolculuk, 11. Masum çocukların katliamı, 12. Zekeriya'nın öldürülmesi, 13. Elizabet'in takip edilmesi, 14. Vaftiz, 15. Kör adamın iyileştirilmesi, 16. Lazarus yükseltilmesi (Atak 2019, s. 54-66), 17. Başkalaşım, 18. Şehr-i Kudüs'e giriş, 19. Son Akşam Yemeği, 20. Judas tarafından ihanet, 21. İsa Pilatus' un önünde, 22. Haç Yolu, 23. Çarmığa gerilme, 24. İsa'nın ölümü, 25. Çarmıktan indirme (Atak, 2019, s. 54-58), 26. Defin (Gömme), 27. Anastasis (Yeniden diriliş) (Atak, 2019, s. 54-55), 28. Myrophone (kadınlar mezar başında) ve Meleklerin Müjdesi, 29 Nimet, kutsama ve havariler misyonu ve 30.Yükselme adı altında sınıflandırılmaktadır (Akyol-Şen, 2019, s. 116).

Çizim 24. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Planı (Nevşehir İl Kültür Müdürlüğü Arşivi, 2010).

Resim 49. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Mezarlar (Toruk, 2010).

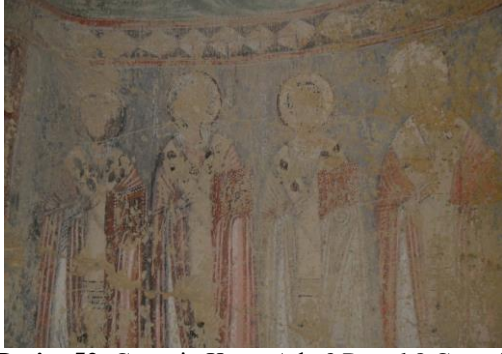
Bu konuların planda yerlerini rakamlarla gösterdiğimiz üzere *tonozlarda* (ziyaret, bakireliğin ıspatı, Mısır'a kaçış, müjde, Yusuf'un ikinci rüyası, Havarilerin tanrı yolunda görevlendirilmeleri, Üç müneccimin tapınmaları, Masum çocukların katlıamı, Elizabet'in takip edilmesi ve Zekeriya'nın öldürülmesi); *batı duvarında* (Yusuf ve Meryem, Filistin'e yolculuk, Doğum, Son akşam yemeği, İhanet, İsa'nın cehenneme inişi ve Vaftiz); *kuzey duvarında* (İsa pilatusun önünde, İsa Golgota yolunda, Çarmık ve İsa'nın ölümü); *güney duvarında* (Kudüs'e giriş, Lazarus'un (Kefene sarılmış vücut) diriltilmesi, Kör adamın iyileştirilmesi, Çarmıktan indirilişi, Kadınlar mezar başında ve Meleklerin müjdesi) ve *apsis duvarında* (başkalaşım sahnesi) yer almaktadır (Bkz: Çizim 24) (Atak, 2019, s, 54-66). Fresklerin, ana apsisin tavanında yer almaması bugün bu bölümde özgünde de fresk yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Bunun nedeni kayanın, tavan bölümünde aşınmasına bağlı olarak resimlerin anlaşılacak şekilde tahribata uğramış olmasına bağlanmalıdır. Özellikle ana apsisin iç kısmında herhangi bir resim kalmamış olsa da diğer resimler konuları anlaşılabilir şekilde okunabilmektedir (Resim 50, 51, 52, 53, 54).

Resim 50. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Batı Duvarında Hz. İsa'nın Çarmağa Gerilişi (Toruk 2010)-

Resim 51. Çavuşin Köyü Kilisesi Ada ? Parsel ? Güney Duvarında Hz. İsa'nın Kudüse Gidişi (Toruk 2010)

Resim 52. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Tonozunda Havariler Tanrı Yolunda Sahnesi (Toruk, 2010).

Resim 53. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Batı Duvarında İsa'nın Doğum Sahnesi (Toruk, 2010)

Resim 54. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel ? Çavuşin Kilisesi Tonoz da Müjde Sahnesi (Toruk, 2010)

Yapıda yer alan frenklerin konularının benzerleri 10. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı ileri sürülen (Hild-Restle, 1981, s. 209-210; Restle, 1969, s. 2), El Nazar Kilisesi'nde (Atak, 2019, s. 56; İşcel, 2008, s. 2-3), 10 yüzyılın başlarına tarihlenen (Hild-Restle, 1981, s. 210-211; Epstein, 1986, s.15-16; Ötüken 1987, s. 38-39; Levy 1991, s. 96-97). Göreme Eski Tokatlı Kilisesi'nde (Atak 2019, s. 57 ; Peker, s. 2001: 268-272), 10 yüzyıl ortalarına tarihlenen (Restle, 1969, s. 16; Hild-Restle, 1981, s. 210; Epstein, 1986, s. 29-32; Ötüken, 1987, s. 39; Levy, 1991, s. 108) Göreme Yeni Tokatlı Kilisesi'nde (Atak, 2019, s. 58-59), 12. yüzyılın sonuna - 13. yüzyılın başına tarihlendirilen (Restle, 1967, s. II; Hild-Restle, 1981, s. 212; Ötüken, 1987, s. 47; Levy, 1991, s. 125).

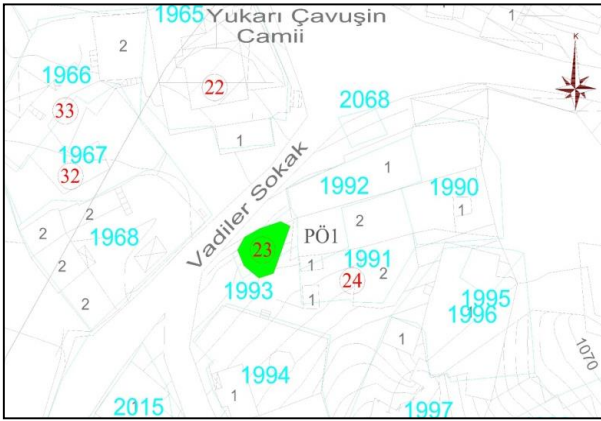
Göreme Elmalı Kilisesi'nde (Atak, 2019, s. 59-60), 12. yüzyılın sonuna ve 13. yüzyılın başına tarihlendirilen (Hild-Restle, 1981, s. 212; Ötüken, 1987, s. 54; Levy, 1991, s. 131) Göreme Çarıklı Kilisesi'nde (Atak, 2019, s. 60-62), 12. yüzyılın sonuna ve 13. yüzyılın başına tarihlendirilen (Restle, 1969, s. 2; Hild-Restle, 1981, s. 211-212; Ötüken, 1987, s. 55-56; Levy, 1991, s. 134-135) Göreme Karanlık Kilise'de (Atak, 2019, s. 61-63), 9. yüzyılın sonuna -10. yüzyılın başına tarihlendirilen (Restle, 1969 s. 2; Hild-Restle, 1981, s. 212-213; Ötüken, 1987, s. 55-56; Levy, 1991, s.140-141) Göreme Kılıçlar Kilisesi'nde (Atak, 2019, s. 63-64) ve 9. yüzyıl sonuna tarihlendirilen (Epstein, 1975a, s.115-136; 1975b, s. 117-119) Göreme Yılanlı

Kilisesi'nde de yer almaktadır. Çavuşin Kilisesi Koruma Bölge Kurulu tarafından temizlik ve basit onarımlar sonrasında ziyarete açılmış olup, özgün dokusunu genel anlamda muhafaza etmektedir.

Peri Bacaları

Peri Bacası (Bulgur Sedeni) (Ada ? Parsel 1993)

Çavuşin Köyü merkez kentsel sit alanı içerisinde tescilli önerilen 1 peri bacası yer almaktadır. Peri bacası Vadiler Sokak üzerinde ve tescilli konuta komşu parseldedir. Baca 1950' ler de Bulgur Sedeni yani Dibek Evi olarak kullanılmıştır (Çizim 25) (Resim 55). İçerisinde dibek taşı bulunan baca zeminden kademeli tek odadan ibaret olup doğal dokusunu büyük oranda korumaktadır. Volkanik oluşum sonrasında meydana gelen peri bacası tarihi bilinmemekle birlikte bir dönem Şapel bir dönem ise yukarıda da belirttiğimiz üzere Dibek Evi olarak kullanılmıştır. Bacanın üst bölümlerinde de kademeli odavari yuvalar vardır (Resim 56). Bugün içinde dibek taşı bulunan bacanın batı dış cephesinde ki bir niş içinde çok iyi okunamamakla birlikte başlarında hale olan ve Hz İsa'nın havarilerinden olduğunu düşündüğümüz iki figürden oluşan bir fresk vardır (Resim 57, 58). Nişin üzerinde kemer altında bir haç (Resim 59) ve onun üzerinde de iki adet dairesel madalyon içerisine işlenmiş yüksek kabartma tekniğinde bitkisel süslemeler mevcuttur. Baca günümüze kadar herhangi bir onarım geçirmemiştir.

Çizim 25. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1993' deki Peri Bacası Vaziyet Planı (İmpo İmar A.Ş. 2010)

Resim 55. Çavuşin Köyü Ad ? Parsel 1993' deki Peri Bacası (Dibek Evi) (Toruk, 2010)

Resim 56. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1993' deki Peri Bacası (Dibek Evi) İçindeki Dibek Taşı (Toruk, 2010)

Resim 57. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1993' deki Peri Bacası (Dibek Evi) Batı İç Duvarı (Toruk 2010)

Resim 58. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1993 'deki Peri Bacası (Dibek Evi) Batı Cephesi Kemer Alınlığındaki Haç Motifi (Toruk, 2010)

Resim 59. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1993'deki Peri Bacası (Dibek Evi) Batı Cephesi Kemer Alınlığındaki Bitkisel ve Geometrik Süslemeler (Toruk 2010)

III. KORUMA AMAÇLI NAZIM İMAR PLANI KAPSAMINDA ÇAVUSIN KÖYÜ MERKEZİNDEKİ TESCİLLİ VE TESCİLİ ÖNERİLEN YAPILARIN KORUNMASI

Çavuşin merkez kentsel sit ve doğal sit alanı içerisinde günümüz de tescillenerek koruma altına alınan; 1 konutla birlikte tescilli tarafımızdan önerilen 28 konut, 2 camii (Yukarı Camii ve Kaya Camii), 2 kilise (Vaftizci Yahya ve Çavuşin Kilisesi) 1 peri bacası (Dibek Evi) bulunmaktadır. (Bkz : Ek 1, 2, 3, 4). Tarihi belde merkez sit sahası içinde çoğunlukta olan yapılar konutlardır. 1 tescilli konutla birlikte toplam da 29 konut, ölçek, gerekse malzeme bakımından birbirini çağrıştıran ve genellikle bahçeli (ön avlulu) olup bunları, mimari özelliklerine ve inşa edildiği devirlerine göre: 19.yüzyıl sonu-20.yüzyıl başında yapılanlar ve 1960-1990 yılları arasında inşa edilenler olmak üzere iki grupta toplayabiliriz. 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyılın başında inşa edilen konutlardan 1'i Nevşehir Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir. Tescilli konut ile birlikte toplam 29 konut, 2 kilise, 2 cami ve 1 peri bacasıda "Dibek Evi" dâhil koruma altına alınmasını düşündüğümüz bu yapıların yer aldığı kentsel sit alanı 15.35 ha, doğal sit alanı ise 41.43 hektardır. Bu iki alanda arazi kullanımının en önemli parçasını konut yerleşme alanları oluşturmaktadır. Konut alanları sit içerisinde genelde dengeli bir dağılım göstermektedir.

Çavuşin Köyü, kentsel ve doğal sit alanında, Vadi Sokak ile ikiye bölünen ve güneybatıda kalan alan kentsel sit; doğu ve kuzeyde kalan alan ise doğal sit bölgesidir. Bu bölgeler homojen bir özelliğe sahip olmalarına rağmen doğu bölgesi 1958'de ki heyelan nedeniyle boşaltılırken; batı bölgesi (kentsel sit alanı) büyük ölçüde o dönemden de devam eden mevcut yapı stoğunu korumaktadır. Köyün lineer merkezi, Vadi Sokak boyunca uzanan ve ticaret merkezinide elinde tutan bölgedir. 19. yy sonunda yapılmış evlerin yapım yılını gösterecek kitabe, belge vb bulgular yok denecek kadar azdır. Yapım tarihi bilinen tek tescilli konut (İnşa tarihi 1957) Yukarı Camii yanında yer alan ve bugün otele dönüştürülmüş iki katlı konuttur. Bulunduğu yerin topoğrafyası, iklimi etkin olduğu kadar toplumun kültürü, ekonomisi ve sosyal yapısının da etkisi yatsınmamalıdır. Bu bağlamda Türk evinin çeşitli türlerini birbirine bağlayan, mekânlar arası kültürel-sosyal ve fiziksel, bağlantıyı kuran başlıca unsur plandır. Genelde iki katlı olan Türk evinde zamanla kat sayısı fazlalaşmıştır. Evin parselin durumuna bağlı yerleşimine ve arsanın eğim vb konumuna göre oluşan depo, kiler vb kullanım alanları alt katta olduğu için plan şemasını verememektedir. Tarihi Türk konutu plan sınıflaması üzerine yapılan tüm çalışmalar, üst katın plan şemasını odak almaktadır. Üst katı *Asıl kat* olarak tanımlayan araştırmacılara göre, en eski örneklerden başlayarak belli bir plan düzenine sahip olduğu görülen asıl kata (yaşama katına) karşılık, zemin kat organizasyonunun parsel durumuna uygun, daha organik bir yapıda olduğu, mekânların daha rastlantısal bir araya geldiği ve ahır, odunluk, samanlık, depo gibi servis işlevlerini barındırdığı görülür. Türk konutunun, karakteristik unsur olan *sofa* mekânının konumlanışına göre tanımlanmış ve sofasız plan, dış sofalı plan, iç sofalı plan ve orta sofalı plan tipleri olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır (Eldem, 1954, s. 120). Çavuşin merkezde iki tür konut mimarisi ile karşılaşmaktadır. Bunlardan kaya oyma konutlar;

doğal sit alanında asli unsurlardır. Alanda yaygın olmasalar da varlıklarını sürdürmektedirler. Doğal kaya içlerinde oldukları için bu isimle anılmaktadırlar Genelde ya peri bacaları içinde ya da yamaçlarda yer alırlar (Çizim 26).

Çizim 26. Avanos İlçesi Çavuşin Köyü Doğal Sit Alanı Konut Silueti (Kaya Oyma ve Yamaç Evleri)
(Avanos Belediyesi Arşivi, 1992)

Diğeri ise yığma taş yapıdır. Yamaca oyma mekânlar önünde yığma taş yapıların geldiği bu konutlar, insan doğa dengesinin güzel örnekleri olarak doğal sit alanına daha fazla hâkimdir. Sokağın önem kazandığı (Vadi Sokak) parsellerde sokağa cephe vererek oluşan kaya oyma evlerden bağımsız yapılaşma da epey fazladır. Bu tarz konutlarda konut avluya açılmaktadır. Evler genelde eğimli bir araziye yerleştirilmiştir. Öyle ki evlerin yan ve arka cephelerinde kimi bölümleri kayaya dayanmış veya kayaya oyulmuşken ön cepheleri bir zemin bir ara kat ve bir üst kattan oluşmaktadır. Kayaya oyulmuş kısımların dışında diğer bölümler yığma taştır. İki malikli evlerinde yer aldığı Çavuşin Köyü, kentsel sit alanında bu tip evler ortadan bir duvarla ikiye bölünmüştür. Geleneksel Türk evinde görülen en önemli mekân öğesi durumundaki sofa, Çavuşin evlerinde yapıya karakterini veren ana mekândır. Geleneksel Çavuşin evlerinin mekân düzenlemesinde görülen temel iki yaklaşım ise; sofanın dışa açık veya kapalı oluşuna göre belirlenir. Sofası dış hava koşullarına açık; Dış Sofalı Konutlar”, (Bkz : Resim 21, 22) Dış köşe sofası olarak ayrılan konutlar dışında, en çokta Karma Sofalı (Bkz : Resim 14) konut örnekleri bulunmakta ve bu farklı yaklaşımın, farklı birleşimlerinin bir arada kullanıldığı Tek Yönlü İç Sofalı konut örnekleri de yer almaktadır. Çavuşin geleneksel evleri plan türleri zaman içinde yaşama en uygun olarak geliştirilmiş, inanç ve kültürü de aşarak anonim bir düzeye erişmiştir.

Dik açılı planlanan üst katlar ise plan organizasyonu bakımından gösterdikleri ortak özelliklerle Türk evi plan tipleri (genelde karma plan tipi) ile örtüşmektedir. Tipolojik çözümleme sonucunda, Harem ve selamlık olmak üzere iki kullanımlı olan bu konutlar, Çavuşin geleneksel konutlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Çavuşin de genelde Karma Tip yani Karma Sofalı tipe sahip evler yukarıda da belirttiğimiz üzere en çok yer alan konutlardır. Sofasız ev çok azdır. Dış sofalı plan ve iç sofalı plan tipinde olan evlerin sayısı da yeterince vardır. Sofası dışa açılan (Dış Sofalı) plan tipinin genel özelliği iç bahçeye veya avluya bakan dikdörtgen sofanın bazen bir bazen iki yanında yer alan odalara sahip olmasıdır (Bkz. Resim 21-22). İki katlı yapılarda uygulanan dış sofalı plan tipinde alt kat bölgenin tarım ekonomisine paralel olarak depo, odunluk, üst katlar ise yaşama mekânı diye kullanılmaktadır. Sofası içe bakan (İç sofalı) konutlar genelde bahçeye paralel konumlandırılmıştır. Arsanın uygun olduğu durumlarda sofanın hem bahçe hem avluya paralel hem de sokağa dik olduğu uygulamalar ile de karşılaşılmaktadır. Parselin dış konturlarına bağlı olarak şekillenen dış ve iç sofalı evlerde her iki sofada, düzgün dikdörtgen biçimlerini korumaktadırlar. Girişi genelde sokak üzerinde olan iç sofalı konutlarda aynı aksta yer alan sofa, sokağa dik olarak yerleştirilmiştir. Her iki tip sofanın da bir veya iki yanında odalar yer almakta ve odalar sofaya açılmaktadır. Plan tipleri, Çavuşin Köyü’nde konutun yerleştiği bölgeye göre fazla farklılık göstermez. Her bir plan tipinin az çok her tarafta uygulanmış olduğu gözlenmiştir. Çavuşin’Köyü’nde iç ve dış sofalı evlerin genelde aynı oranlara, karma tiplerin yer yer daha büyük yer yer de daha küçük bir taban oturumuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çavuşin, geleneksel konutlarında *katların*, tek ya da iki kattan oluştuğu tespit edilmiştir. Bazı evlerde kışlık olarak adlandırılan ara kat uygulamaları da yapılmıştır. Zemin kat ve ara kat

genelde servis ya da depolama mekânlarıdır. Genelde iki, kimi zamanda üç katlı olan evlerin bazılarında eğim farkından faydalanılarak bodrum katlar da yapılmıştır. Bodrumlara depo, şirepana, kömürlük, odunluk gibi kullanımlar getirilmiştir. Taş örgülü duvarlarla çevrili kısmen yere gömük olarak yapılan bodrumların pencereleri ve kapısı yalnız avluya açılmaktadır. Genelde 2 katlı Çavuşin evlerinde giriş katı sokak seviyesinden biraz yüksektir. Bazı evlerde depo, kışlık oturma, kiler, mutfak gibi alanları getirilmiş olan bu katta da bodrum katta kullanılan yapı tekniği devam ettirilmiştir. Giriş katları genelde yayvan beşik tonoz örtülü olup; bahçeye açılan en az bir kemer gözlü, demir parmaklıklı düzensiz bir o kadar da küçük bir iki pencereleri bulunmaktadır (Bkz. Resim 12, 13, 14, 21). Üst kat gibi taş yığma tekniğinde yapılan ara katlar üst kata hizmet sunmaktadır. Parsel yapısının (eğim vb) ve manzaranın neden olduğu bu çok seçenekli ve biraz da karmaşık yapılanmadan dolayı iki katlı konutlarda “esas yaşam katı” ve “bahçe katı” şeklinde sıralama yapmak doğru olacaktır. Konutlarda *bahçe katı* hizmet ve üretim eylemleri (ahır, odunluk, samanlık, kiler vb) için ayrılmış olmakla birlikte birlikte bahçede ya da *avluda* dayer alabilmektedir (Resim 59) (Bkz : Resim 8, 20, 21, 22). Evin yerleştiği arazinin eğimi ve büyüklüğü nasıl olursa olsun önlerinde ya da-az da olsa- yanlarında mutlaka avluları (bahçe) vardır. Bazen tüm ailenin birlikte yaşadığını düşündüğümüz bir avlu etrafında oluşmuş, birbirine bitişik ama ayrı plan şemaları gösteren evlerin, avluların da yer yer kuyu, tandır evi gibi mekânlar yer almaktadır. Avlu tabanları genelde sıkıştırılmış toprak kaplama olmakla birlikte son yıllarda kayrak taşı ile yapılmış kaplamalarda mevcuttur. Kat yükseklikleri yaklaşık 2.5 m ile 3 m arasında değişen zemin katların sokakla bağlantısı taşlık denilen ara mekânla sağlanmaktadır.

Cepheler, evlerin içi ile kamusal alan (sokak) arasında kurulan ilişkiyi ifade eden bir yüzeydir. Caddenin ya da sokağın doğal bir şekilde sınırını oluşturan giriş cephesi, aile yaşamını içeren konut ile kamusal alana açılımı sağlayan ve sokak arasında bir bütünleşme dilini oluşturur. Bu birlikteliğin oluşumunda rol alan her bir öge yapının tanımlanmasında önemli etkindir. Çavuşin evlerinin zemin kat cepheleri olabildiğince dışarıya açık düzenlenmiştir. Genelde en az bir cephesi sokağa bakan yapıların bu cephesi sağır tutulmakla birlikte yapının sokakla bağlantısı hiçbir zaman tamamen kesilmemektedir. Çavuşin geleneksel evlerinde cepheler sade bir görünümündedir. Plan organizasyonu cephelere akseder ve cephelerde malzeme, açıklık vb. yapım teknikleri izlenebilir. Binanın cephelerinde paralel ve düşey silmelerden oluşan cephe bordürleri tümüyle görülür (Resim 60). Kimi evlerde pencere altı ve döşeme bordürleri ile dikey bordürlerin kesiştiği köşeler geometrik veya bitkisel süslemeli taş işçiliğine sahiptir. Böylesi duvarların rahatlıkla görülebilecek bir yerinde üzerine binanın inşa tarihi veren taş kitabe levhaları bir ev de (tescilli konutta) yer almaktadır. Pencere, kapı kemer ve alınlıklarında çiçek, ay, yıldız, tarih vb. motifli süslemeler yapılmıştır (Çizim 27), (Resim 61, 62). Binaların en önemli süsleme elemanlarından birisi de parmaklık ve kafesleriyle pencerelerdir. Genellikle ince uzun ve düz pervazlı olmalarına rağmen bazı evlerde kareye yakın biçimde, pervazları süslemeli olarak da yapılmışlardır.

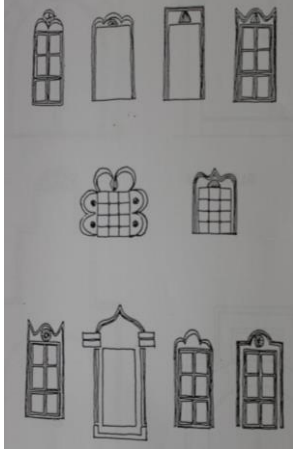
Resim 60. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2109'daki Konutun Avlusunu (Toruk, 2010)

Resim 61. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2109'daki Konutun Dış Cephesini (Toruk, 2010)

Sofaların avluya bakan ve dizi halinde ritm özelliği gösteren pencereleri de binaya ayrı bir estetik mana yüklemektedir (Bkz : Resim 13, 20, 21). Geç dönem evlerinde de aynı cephe organizasyonu sürdürülmüştür (Resim 63). Yapı aksına göre simetrik düzenlenen cephelerden giriş cephesine yerleştirilmiş cümle kapısı ve avlu kapıları aks doğrultusundadır (Çizim 28).

Çizim 27. Çavuşin Köyü Konutlarında Pencere Türleri (Avanos Belediyesi Arşivi, 2015)

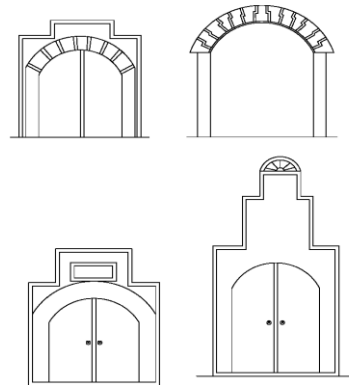
Resim 62. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1867'deki Giriş Kapısı Kemerindeki Ay Yıldız Motifi (Toruk 2010)

Resim 63. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1976'daki Konutun Kapı Lentosu Üzerindeki Çark-ı felek Motifi (Toruk, 2010)

Resim 64. Çavuşin Köyü Ada ? Parsewl 1867'deki Konutun Pencere Söveleri (Toruk, 2010).

Çizim 28. Çavuşin Köyü Konutlarında Avlu ve Giriş Kapıları (Toruk, 2010)

Kapı ve pencerelerde genelde düz, basık, yarım daire, armudi ve asma kemer uygulamaları ile karşılaşmaktadır (Bkz : Çizim 28). Mahremiyet anlayışı ile gelişen giriş katlardaki penceresiz içe dönük yaşam anlayışına Çavuşin evlerinde pek rastlanmaz. İklim koşulları sebebiyle kapalı çıkma (cumba) kullanımı da çok azdır. Evlerde cepheler; arsanın durumuna, evin plan şemasına göre çoğu kez baş odanın ön cephesinin ortasında, yanlarında, bazen diğer cepheler düz veya testere dişi şeklinde yapılan pencereleriyle binanın dikkat çeken birimleridir. Yaklaşık 28 evin cepheleri üzerinde yaptığımız analiz de, *çıkma* ile karşılaşmadığı görülmektedir. Cephe tiplerinin her mahallede uygulanmış olduğu gözlenmiştir. 20. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren inşa edilen 1. Ulusal Mimarlık devrinin cephe özelliklerinin oluşmaya başladığı kimi yapılarda ise cephelere açılan pencere sayısı, yerleşim düzenleri ve ölçülerinde farklılıklar gözetilmektedir (Bkz : Resim 21, 22, 63). Açık çıkmalı cephe düzenlemesi genelde ana cephesi bahçeye bakan konutlarda yer almaktadır.

Açık çıkma olan köşkler, evin giriş mekânını oluşturarak bahçe ile ilişki kurmasını da sağlar. Bir kenarlı cumbalı cephelerin bir tarafında kimi zaman köşk ve köşke çıkan merdiven bulunur. 1 tescilli ve 28 tescilli önerilen Çavuşin konutlarının cephe mimarisini şekillendiren temel parametrelerin; giriş, çıkma, çatı, parsel konumu ve kat sayısı olduğu tespit edilmiştir. Ancak araştırmanın tüm bu parametreler üzerinden oluşturulmasının karmaşaya yol açacağı düşünüldüğünden, iki parametre temel alınmış diğer parametreler ise ikincil girdiler olarak bırakılmıştır. Bu temel parametreler; giriş mekânı, saçak ve pencere biçimleridir. Alan bütününde giriş mekânı ya da çıkma elemanları kadar dikkat çeken kat sayısının araştırma dışında tutulmasının nedeni ise konutların yer yer plan şemalarına ulaşamaması yanı sıra belli oranda yıkıldıkları için ara kat ve bodrum kat ayrımının net olarak yapılamamasıdır. Konutların üstü örtü ve çatı biçimlerinin de cephe mimarisinin şekillenmesinde etken olduğu anlaşılmış, ancak bu birim ikincil bir girdi olarak değerlendirilmiştir.

Geleneksel Çavuşin evlerinde, evin planı doğrultusunda oluşan ve genelde düz dam, saçaklarla mümkün olduğu kadar kare veya dikdörtgene dönüşen bir üst örtü mevcuttur. Değiştirilmeleri neticesinde kimi düz dam çatılar beşik çatı formuna kavuşturulmuştur. Tescilli önerilen 1 cami (Yukarı Camii), 2 konutun (Ada? parsel 1974'de ve Ada? Parsel 1867'de) çatısı son yıllarda kırma olarak inşa edildiği için burada ele alınmamaktadır. Düz dam çatılar üzere teras çatı diyebileceğimiz özelliğe sahip olmakla birlikte dört yani yaklaşık 40-50 cm yüksekliğinde kalkan duvar görünümlü bir bantla çevrilmiş olup bu bant yazın çatının temizlenmesi veya hububatların burada kurutulması esnasında oluşabilecek güvenlik sorununun çözülmesiyle ilgilidir (Bkz : Resim 12, 13, 14).

Çavuşin konutlarında, bu tip çatılarda 20-30 cm genişliğinde taş saçaklar genelde testere ağzı formunda oluşturulmuştur. Yöre halkı bu tip çatılara Göreme de de olduğu gibi *Hezen* adını vermektedir.

Konutların hiçbirinde cihannuma mekanı bulunmamaktadır Türk evinde sürekli karşılaştığımız *saçakların* üst üste örtüşmesi altlarında devam eden sokak yaşamı ile ilişkilidir. Oysa ki Çavuşin evlerinde çatı Hezen denilen düz dam teraslı çatı özelliğinde olduğu ve genişlikleri de 20-30 cm geçmedikleri için böylesi bir durum söz konusu değildir. Saçaklar da taş olup, yaklaşık 20 - 30 cm genişliğindeki bu ölçüler yer yer evin planına ve dolayısıyla çatısına göre genişlemektedir. Çatı elemanı olarak ele alınan *bacaların* özgün örneklerinde iki tür baca görülmektedir. Yaklaşık 1.30 m uzunluğunda ve 1.00 m genişliğe sahip olan ve üzerleri az örnekte de olsa oluklu kiremit ile kapatılan bu bacaların 0.50 x 0.50 cm boyutlarında, üst örtüsüne yakın seviyede birbirinin aynı olan dört havalandırma açıklığı yer almaktadır.

Avlular/Bahçeler, zemin katta kimi örneklerde bayram günlerinde şölen yemeklerinin de pişirildiği genellikle bir ocağı, çeşmesi vb bulunan ve yoğun kullanılan, etrafı duvarlarla çevrilmiş açık alanlar olarak bilinmektedir.

Girişleri genelde avludan verilen Çavuşin geleneksel evlerinin avlularında çiçek ve ağaçların bulunduğu ayrı bir bölümde mevcuttur. Genelde avluda bulunan bir merdivende sofaya çıkış için kullanılmaktadır. Avluların zemin döşemesi kısmen toprak kısmen de taştır. Toprak bölümüne genelde süs bitkileri dikilir. Taş döşemeli bölümde ise çamaşır yıkama, ekmek pişirme, gibi eylemler gerçekleştirilmektedir. Son zamanlarda ihtiyaç gereği evler, yeni eklerle avluya bakan cepheleri yönünde genişletildiği için, bu alanlar küçültülmüştür (Bkz : Resim 8, 9, 21, 22). Bahçeler, de avlular gibi direkt eve ulaşımın sağlandığı ve genelde bitişik nizamda olmayan konutlarda yapının önünde oluşturulmuştur. Kimi konutlarda avlu ve bahçe aynı işlevlere sahip olduğu için ayırım yapılamamaktadır. Çavuşin geleneksel konutlarında da olduğu gibi çoğu zaman avluya bahçe ya da bahçeye avlu denmektedir. Cadde ya da sokaktan belli oranda geri çekilmiş bahçe veya avlu böylece konutun giriş tarafında yer almıştır. Böylesi evlerin en az iki cephesinin sokağa bitişik olmak üzere üç tarafı avlu/bahçe duvarları ile çevrilidir. Bahçe ya da avlularda genelde kuyu ya da kümesler de yer almaktadır. Bahçe duvarları moloz taştan 0.45-0.50 m genişliğinde 1.50-1.80 m yüksekliğinde, üzerleri yağmur suyunu akıtacak şekilde iki tarafa eğimli yapılmıştır (Bkz : Resim 8, 21, 22). Anıtsal yapılar içerisinde tescil edilmesini önerdiğimiz Yukarı Cami'nin bahçesi ise son yıllarda yeniden düzenlenmiştir.

Bahçe ya da avlu kapıları, giriş kapılarında da olduğu gibi ailenin ekonomik gücü doğrultusunda biçimlendirilmişlerdir. Bilinen ve yoğun uygulanan tip çift ahşap kanatlı ve kemerli kapıdır. Bu tip avlu kapıları 180-200 cm en ve 260-280 cm yüksekliğindedir. Giriş kapıları gibi 15-20 cm enindeki tahtaların kakma demir çiviler kullanılarak bağlanmasıyla oluşturulmuşlardır. Kapılar genelde basık kemerli olup, bazılarında kemerin kilit taşı dışarı taşkın şekilde yerleştirilmiştir. (Bkz : Resim 7, 14), (Bkz : Çizim 28). Avlu/bahçeden giriş hem misafirlerin direkt evin iç hayatına müdafaasını engelleyerek mahremiyeti oluştururken; diğer taraftan da avlu ile sokak bağlantısını sağladığı için servis kolaylığı için fonksiyonel bir çözüm oluşturulmaktadır.

Bununla birlikte servis girişinin mümkün olmadığı durumlarda ana girişten ayrı ve sokak-avlu bağlantısını sağlayan ikinci bir giriş kapısı az da olsa kimi konutlarda yer almaktadır. Giriş kapısının bahçe/avludan verildiği örneklerde, genelde yapıların sokağa cepheleri bulunmaktadır. Yer yer avlu/bahçenin kendi servis kapısı da vardır.

Giriş kapıları genelde giriş cephesinden olan konutlarda, merkezi girişli (tek girişli) ve iki girişli örnekler olarak ayrılmıştır. Girişi bahçeden olanlarda konutun önünde yer alan bahçeleri, (konutlar genelde ön bahçeli/avlulu) yüksek taş duvarlar sınırlandırır. Bu konutlarda Cadde ya da sokaktan avlu/bahçeye sonra eve geçilir. Girişi sokaktan olanlarda bahçe genelde konutun önünde yer alır.

Cadde ya da sokaktan eve girilen, iç ve dış arasında ilişkiyi başlatan giriş kapısı gerek geçiş gerekse denetleme işlevi açısından simgesel yönden yapıların özelini de ifade etmektedir. Yukarı Cami portali bu bakımdan önemlidir. Bunlar; düz lentolu basık, iki kanatlı, basık kemerli olarak irdelenebilir. Giriş kapıları sokağa açılan konutlarda kapılar daima çift kanatlı ve özenli yapılır. Kanatları masif ahşaptan olan bu kapılar aynalı veya oymalıdır. Avlu kapıları da genellikle çift kanatlı adı çatma kapılardır. Yan yana getirilen tahtaların alt ve üst taraflarından bir kuşak ile birleştirilmesiyle oluşur. Boyları 1.70 ile 1.80 m civarında olup boyasızdır (Bkz. Resim 7). Bazı büyük evlerde ise aynı teknikle yapılmış iki kanatlı avlu kapıları daha da gösterişlidir. Bazılarında kemerin kilit taşı vurgulanmıştır. Bazılarında ise kemeri oluşturan taşlar, bir atlayarak cepheden taşmıştır.

Kemerli kapılarda kaide ve başlık elemanlarıyla zenginleştirilen taş söveler, yer yerde plasterler vardır. Dış kapılar içerisinde düz lentolu olanlarıyla karşılaşmamaktadır. İki katlı olan konutlarda giriş kapısı genelde sofanın sokağa bakan uzun kenarında yer almaktadır. Tek katlı konutlarda ise sofa aksında yer alan cümle kapısı giriş bölümüne geçiş vermektedir. Cephe düzenlemesinde dış kapılar her zaman diğer cephe elemanlarına oranla sürekli ön planda

tutulmuştur. Farklı düzenlemeleri ve tek başlarına içerdikleri biçimleriyle cephenin en önemli elemanları olmuşlardır. Genellikle sokakla aynı kotta bulunan kapıların tamamı cephe duvarı ile aynı hizadadır. Cümle kapıları ve ana giriş olarak kullanılan avlu kapıları, servis kapısı olarak kullanılan, arka ya da yan sokağa açılan ikincil kapılara oranla daha yoğun bezemeye sahiptir. Kimi kapılar tokmakları ve kilitleri ilgi toplarken, taş söve ve kemerlerdeki bitkisel-geometrik motiflerden oluşan işçilikte kayda değerdir.

Oda kapılarının (İç kapılar) yüzeylerinde aynalı ve geçme tabir ettiğimiz ahşap süsleme tekniği uygulanmıştır. Dikdörtgen biçimli bu kapıların sofaya bakan yüzeylerine işlenen ahşap teknikleri diğer yüzeyde fazla yer almamaktadır. İç kapıların yükseklikleri 2.00-2.40 m, eni ise yaklaşık 0.90 metredir. İki kanatlı kapılar genelde 120-140 cm, tek kanatlı kapılar ise 80-100 cm genişliğindedir. Hepsinde kapı kasası genişliğinde ve yüksekliği 0.6-0.8 m ölçülerinde taş eşik vardır. Evlerin hemen hepsinde iç kapılar tek kanatlı ve ahşap olup, genelde odanın bir köşesinden açılmaktadır (Resim 65, 66).

Resim 65. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun İç Kapısı (Toruk, 2010)

Resim 66. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun İç Kapısı (Toruk, 2010)

Dış kapılarda doğramaların tamamı iki kanatlı olup ahşaptır. İç kapılar ise ait oldukları odanın önem derecesine göre adi tahta, aynalı veya oymalarla süslü olarak yapılmıştır. Kapılar odanın boydan boya yüklük ve dolapların bulunduğu duvarının, bir ucunda bulunan küçük giriş bölümüne açılır. Tek kanatlı olan kapıda ise duvardaki kendi nişine dayanır ve genelde bir mandal ile dolap yanına tutturulur. Kimi evlerde ise oda ve başoda kapıları çift kanatlı yapılmıştır. Baş odanın kapısında çoğu zaman oymalar daha küçük, daha özenli ve pervazları nakışlıdır. Kimi zamanda üzerlerine atılan kapı genişliğinde yaklaşık 40-45 cm yüksekliğindeki lentolarda geometrik motifler mevcuttur.

Merdivenler, Çavuşin örneklerinde de katları birbirine bağlayan birimlerdir. Çavuşin'in geleneksel konutlarındaki merdivenler genelde taş olup süslemeli ahşap ya da demir korkuluklarla sofaya çıkış vermektedir. Konumları sofaya göre dik veya paralel olabilmektedir. Kimi evlerin bu tip merdivenlerinin ilk basamaklarının taş olması da ahşabı sudan korumak içindir (Resim 66). Yaklaşık 10-15 basamaktan oluşan merdivenler dik olmakla birlikte yükseklikleri yaklaşık 1.90 m'dir. Genellikle avludan üst kata, açık olarak çıkan merdivenlerin korkulukları düzdür. Giriş katından veya ara kattan üst kata çıkış merdivenlerinde oymalı ahşap korkuluklar kullanılmıştır.

Çavuşin evlerinde balkon yok denecek kadar az olmakla birlikte süslemeli demir korkuluklar kullanılmıştır. Bunlar, genellikle balkonlarda ahşap korkulukların değiştirilmesi sureti ile veya yeni evlerde kullanılmıştır. Taşlık ile üst kat sofasını bağlayan düşey bağlantı elemanları olan iç merdivenler genellikle 3 ya da 4 sıra taş veya ahşap basamak ile çıkılan sahanlıktan sonra tekrar

taş olarak devam etmektedir. Merdivenler, konutun planına göre; düz, 'L' şekilli veya sahanlıklı iki kollu tiplerde olmak üzere değişiklik gösterir.

Dolap, Yüklük, Niş, Sedir ve Pervaz evlerin Haremlik ve Selamlık kısımları ile başoda, gelin odası ve ebeveyn odası gibi odalarda yer almaktadır. Mutlaka her odada bir niş ya da nişli dolap bulunur. İhtiyaca göre testilik, lambalık gibi adlar alan ve içerisinde iki ya da üç sıra tahta rafları olan dolaplardan yüklük olanlarının iki yanında gözenek ya da göz göz denen (niş) ve bir takım eşyaların konduğu taş yuvalar mevcuttur (Resim 67, 68, 69, 70, 71).

Resim 67. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2097 Konutun İç Merdiveni (Toruk, 2010)

Resim 68. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun Sedir ve Dolabı (Toruk, 2010)

Resim 69. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun Duvar Nişi (Toruk, 2010)

Resim 70. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun Duvar Nişi (Toruk, 2010)

Resim 71. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun Duvar Nişi (Toruk, 2010)

Nişlerin alınlıklarında genelde istiritye kabuğu motifi yoğunlukta olmakla birlikte kimileri ise gayet sade olup şarab konmak için yapılmış olmalı ki altlı üstlü yerleştirilmişlerdir. Bu tip nişler yuvarlak kemerli ya da kemersizdir. Genelde Başodaya bitişik yatak odası olarak bilinen odalar da ise yüklüğün (Resim 72) duvara gelen son kısmında da duvar içine açılmış ahşap kapılı

gusülhane mevcuttur. Gusülhaneler günümüzde izolasyon sorunları nedeniyle kullanılmamaktadır. Özgün halde taş duvar içine açılan ve yüzeyi herhangi bir malzeme ile sıvanmadan doğal haliyle bırakılan yüklüklerin zeminleri bugün fayans yer yer de beton kaplanmıştır. Odanın duvarlarında yer alan gömbe yüklüklerden çıkarılan yataklar orta yere serilerek; yatma fonksiyonuna da hizmet etmektedir. Yüklüklerin derinlikleri 90-100 cm ölçülerindedir. Genelde kapının açıldığı duvarda boydan boya ve tavana kadar uzanmamaktadır. Altta 30-40 cm boyutlarında kadar küçük bir dolap ortada yatak konulacak bölüm, en üstede ya 30-40 cm yüksekliğinde bir dolap ya da yüzeyi geometrik desenlerle süslü ahşapla kapatılmış bir bölüm mevcuttur. Bir duvarla ayrıştırılan iki odanın arasındaki yüklükler bazen her iki taraftan da kullanılacak biçimde tasarlanmışlardır. Bazılarının ortasında aynalık, kenarlarında ise lambalıklar vardır.

Yüklüklerden başka, duvarlarda ocak yanlarında kapaklı veya kapaksız küçük dolaplar vardır. Kapaksız olanların alınlıkları oymalarla süslenmiştir. Kapaklar üstten ve alttan mandalla tutturulur (Resim 73). Çavuşın evlerinde yer alan bir diğer eleman da terek, pervaz, sergen ve rafdır. Pervazlar genellikle pencerelerin alt ve üst hizalarında tüm odayı dolanırlar. Bu ahşap elemanlar; sandalye gibi mobilyalardan duvarların korunmasını sağlar. Kimi konutlarda pencere üstlerindeki pervazlara çakılı terekler vardır. Yaklaşık 20 cm genişliğinde olan terekler oymalarla süslü, ahşap eteklerle çevrilidir.

Resim 72. Çavuşın Köyü Ada ? Parsel 1967'deki Konutun Yüklüğü (Toruk, 2010)

Resim 73. Çavuşın Köyü Ada ? Parsel 1977'deki Konutun Duvar İçi Yüklüğü (Toruk, 2010)

Çavuşın evlerinde iklim şartlarından dolayı her odada ocak bulunmaz. Odalarda ısınma aracı olarak portatif mazgallar kullanılmaktadır. Genelde mutfakta olmak üzere baş oda gibi odalarda da bulunan ocakların çoğu taşdır. Döşeme seviyesinden sonra duvar içerisinde de üzeri sıvasız olup, zeminden 15-20 cm yükseklikindedir (Resim 74).

Evlerin mutfaklarında ki ocaklar küçüktür. Bunlar yerden 70-80 cm yukarıda yapıldıkları gibi, 5-10 cm yükseklikte olanları da vardır. Yaklaşık 70-80 cm yüksekliğinde, 50-60 cm genişliğindeki ocakların ağızları kemerlidir. (Bugün bazı ocakların kemerli kısımları saç bir kapakla kapatılmıştır) Kemerin başladığı yerden 20-25 cm yanlara genişleyip, duvardan yaklaşık 10 cm çıkıntı yaparak yükselen ocakğin üzerinde taştan oyulmuş bir iki nişte de geometrik süslemeler yer almaktadır (Resim 75). Bu nişlere çıra konduğu için aynı zamanda çiralık da denilmektedir.

Resim 74. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1977'deki Konutun Ocağı (Toruk, 2010)

Resim 75. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1966-67'deki Konutun Ocağı (Toruk, 2010)

Aydınlatma, havalandırma işlevi gören pencereler, yukarda da belirttiğimiz üzere diziliş özellikleri ile mekân ve cephelerin dekoratif elemanlarındandır. Küçük pencereci alt katlara karşın, üst katlar çok pencereci daha aydınlık ve havadardır. Türk evinin dışa dönük özelliğinin de sürdürüldüğünün de görüldüğü Çavuşin geleneksel evlerinde tüm odaların dışarıya açılan pencereleri olduğı gibi, genellikle dış sofalı ve karma planlı evlerde odaların pencereleri çoğı zaman sofaya da açılmaktadır.

Çavuşin evlerinde giriş katı ve ara kat pencerelerinin ebatları üst kat pencerelerine göre daha küçüktür. İşlevi kapalı dış sofayı ve ona bakan odaları aydınlatmak, havalandırmak ve dış etkenlerden korumak olan ve bir dizi halinde avluya bakan sofa pencerelerinin hepsi açılabilir. Bazı evlerde sokağı açılan giriş kapılarının iki yanında ve yer yer de, taşlığı/sofayı aydınlatmak için demir lokmalı ve ızgaralı pencereler de yapılmıştır. Giriş katlarının cadde ya da sokağı bakan cephelerinde az sayıda küçük tepe pencerelerine de rastlanmaktadır.

Çavuşin geleneksel evlerinde Dış cephelere açılan pencereler, form ve boyutlarına göre; Üstü Düz Lentolu, Üstü Kemerli Pencereler ve 1/2 Oranındaki (Büyük / Küçük) Pencereler, 2/3 Oranındaki Pencereler olmak üzere gruplandırılmıştır. Çavuşin Köyü evlerinde dikdörtgen büyük boyutlardaki pencereler 19. yüzyıl pencere özelliklerini ve batı etkisine işaret etmektedir. Farklı pencere örnekleri 20. yüzyıl ortalarında yapılan Ada ? Parsel 1867'de yer alan ev ile Ada? Parsel 1975'de bulunan evde görülmektedir. Bu tip pencerelerin boyutları 100-150 cm aralığında değişmektedir. Küçük boy pencereler çoğunlukla bodrum kat, servis mekânı ve tepe penceresi olarak kullanılmıştır. Diğer zemin kat pencereleri üst kat pencereleri ile aynı ölçülere sahiptir.

Dört kenardan içe doğru genişleyen pencereler tavana yakın pencerelerdir. Pencere kanatları açılımlarına göre ortadan açılan kanatlı ve giyotin olmak üzere iki tipdir. Ahşap giyotin, dikdörtgen, yer yer de kemerli olmak üzere cephelerde dengeli yapı birimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Pencerelerin genelde düz kemerli oldukları bilinmekle birlikte basık ve yuvarlak kemerli uygulamalarına da rastlanmaktadır. (Yukarı Camii pencere kemerlerinin sivri oluşu bu genel yaklaşımı bozmamaktadır "Bkz : Resim 32") Pencerelerin genelinde söveleri başta olmak üzere alınlıklarında da taş oyma tekniğinde geometrik süsleme unsurları bulunmaktadır. Son yıllarda iklim değişikliğine bağlı olarak kullanım dışı kalan pencere kafeslerinden az sayıda örnek gelebilmiştir. Güvenliğin sağlaması için kullanılan demir parmaklıklar ise bölgesel özellikler taşımaktadır. Demir çubuklar dolgu malzemesi kullanılmamasının doğrudan taş sövelere monte edilmiştir. Kimi örneklerde oldukça sade olan bu demir parmaklıklar kimi konutlarda yerini motifli dökme demir şebekelere bırakmıştır. Kepenkli pencere örnekleri çok olmamakla birlikte ender rastlanan bu tip pencerelerin iç yüzeyinde yatay bölümlere dik olarak

yerleştirilmiş ahşap çubuklar yardımıyla yatay bölümlerin aralarındaki açıklık ayarlanabilmektedir. Böylece hem iklim şartlarına uygun hem de mahremiyetin sağlanması kolaylaştırılmıştır. Zemin kat giriş cephesindeki pencerelerinin yerleşim düzeni ve tasarım anlayışında da özen gösterildiği, genelde cephenin farklı noktalarına gelişi güzel değil yapım tekniği, ölçü birlikteliği gözetilerek yapıldıkları görülmektedir. Ön cephede zemin kat seviyesindeki pencere açıklıkları ile üst katlardaki pencere açıklıkları arasında sayı, ölçü, tasarım ve malzeme bakımından farklılıklar yok denecek kadar azdır.

Geleneksel Çavuşin evlerinde manzaraya geniş bir açıyla yönelmeyi sağlayan sokak cephelerindeki pencere yerleşimi buldukları mekânın boyutları ve mekânsal işlevi ile şekillenmiştir. Pencere parmaklıkları, kepenkleri ve kafeslerde kullanılan malzeme demirdir. Koruyucu özelliğinin yanında üst kat pencerelerinde dekoratif bir eleman olarak değerlendirilmektedir. Izgara biçiminde birbirlerine geçmeli olanlar genelde servis pencerelerinde kullanılmışlardır.

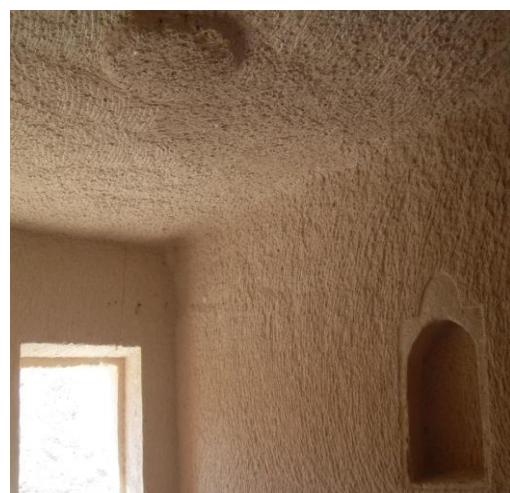
Odalar, basit plan kurgusu gibi algılsa da sedir, yüklük, gusülhane gibi birimleriyle geleneksel Türk evinde de olduğu gibi Çavuşin örneklerinde de çok amaçlı kullanılmaktadır. Yaklaşık 3.95-4.07 x 4.15-4.50 cm ölçülere sahip odalar genelde sofanın bir ya da iki tarafında konumlandırılmıştır. Odalarda duvara bitişik yukarıda belirttiğimiz sedirler özellikle sokak tarafına yerleştirilmiştir. Bu şekilde düzenlenmiş bir mekân selamlık olarak bilinmekte ve burada misafir ağırlanmaktadır.

Evlerin döşemeleri ve tavanları malikinin ekonomik gücüne göre detaylanmaktadır. Kimi evlerin tavanlarında kot farkı yaratılmaktadır. Evler genelde kaya dam örtüye sahip olduğu için tavanlarda; bu kaya yüzeyinden ya da tonoz oldukları için kemerli kaburga tonoz görünümündedirler (Resim 76, 77, 78, 79, 80), (Bkz: Resim 10). Yazları nem oranının yüksek olması nedeniyle odaların genelde tonoz tavanları yüksektir. İşlevselliğin yanı sıra bezeme unsurlarının yoğun bir şekilde yer aldığı bir yüzey durumundaki tavanların Ada? Parsel 1867' de ve Ada? Parsel 1974'de yer alan iki ev dışında; bezemesiz doğal tonoz yüzeyi şeklinde olduğu için bölgede süsleme bakımından zengin örnekleri yok denecek kadar azdır.

Çavuşin geleneksel evlerinde bodrum kat döşemeleri, genellikle kayrak taşı ya da topraktır. Bodrumu olmayan evlerin giriş kat döşemeleri de kayrak taşı kaplama veya sıkıştırılmış topraktır. Günümüzde bu döşemelerin çoğu beton kaplanmış hatta son yıllarda oturma mekanları genellikle ahşap plakalarla döşenmiştir.

Resim 76. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2107'deki Konutun Tavanı (Toruk, 2010)

Resim 77. Çavuşin Köyü Ada 5 Parsel 2106'daki Konutun Tavanı (Toruk, 2010)

Resim 78. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1967'deki Konutun Tavanı (Toruk, 2010)

Resim 79. Çavuşin Köyü Ada ? Parsel 1977'deki Konutun Tavanı (Toruk, 2010)

Resim 80. Çavuşin Köyü Ada 2 Parsel 6' daki Konutun Tavanı (Toruk, 2010)

Çavuşin Köyü'nün kuzey ve kuzeydoğu bölümü az da olsa eğimli bir arazi yapısına sahip olmakla birlikte batı ve güney bölümünde ki, tescilli ve tescili önerilen konutlar yok denecek kadar az eğimli bir arazi üzerine yerleştirilmiştir. Evlerin temel duvarları taş olup 0.80-1.00 m'ye kadar inmektedir. Geleneksel Çavuşin konutlarında, uygun temel için kayalık zemin bulunduğu kazılıp, en altta büyük taşlar konularak, zemin yüzeyine kadar çamur harç ile yaklaşık 50-70 cm kalınlığında temel örülmüştür. Bugün dış etkenlerden korumak için subasmanlar genellikle beton serpmme sıva ile sıvanmaktadır. Konutlarda subasman seviyesi net bir şekilde izlenebilmektedir. En sık temel biçimi büyük boyutlu düzgün blok taşların, düşey taşıyıcı olan ahşap dikmelerin altına yerleştirilmeleridir. Dikme ahşap ile taş arasında herhangi tutturucu bir malzeme yer almamaktadır. Kesme ve moloz taş yığma ve ahşap çatıklı taş veya kerpiç dolgululu sağır kâgir temel duvarı üzerine kurulan beden duvarları ise düzgün kesme taşdır. Bölgede en çok kullanılan strüktürel sistem taş kemer ve ayaklardır. Çoğu iki katlı olan yapılarda uygulanmış bu tip strüktürel sistemde zemin kat ile bazen birinci kat taş yığma olup, bir üst katta kesme taşlar arasına dolguludur. Bu şekilde inşa edilmiş bütün yapılarda taş duvar kalınlıkları 55 cm ölçülerindedir Kesme olarak kullanılan taş blokların, eni yaklaşık 29-31 cm boyu ise 40-43 cm arasında değişmektedir.

Kullanılan yapı malzemesi, taş, ahşap, kum çakıl, toprak, alçı, kireç ve metaldır (kapı elemanları vb). Yerleşimin volkan kayalık alanlarından kolayca bulunabilen ve işlenen bir malzeme olan volkanik taş; temelde, bodrum kat, giriş katı, üst kat ve bazende ara katta kullanılmıştır. Taş, üst örtüde ve tonozlarda da karşımıza çıkmaktadır. İki katlı yapılarda genellikle zemin kat açıklıkları taştan kaburgalı tonoz, sonraki katlarda yine kaburgalı taş tonoz olmakla birlikte yer yer de ahşap kirişleme ile geçilmiştir. Yüksek avlu duvarlarında da taş, yığma olarak yer almaktadır. Evlerde kolonlar temel taşıyıcıdır. Bazı evlerde balkon altı payandası olarak kullanılmışlardır. Genelde kolonun toprak ile temas etmemesi için altta kaide görevini gören kısım da taşdır. Taşın üzerinde yuvarlak ya da kare kesitli taştan gövde yer almaktadır (Bkz:

Resim 17). Alt katların kaba harçlı taş örgülü yer yer çamur sıvalı bu duvarlarının ısı geçirgenliğinin az olması, ahşaptan kirişlerin üzerine saz ve toprak konularak döşeme kalınlığının artırılması ve bir anlamda yalıtım elde edilmesi, hem odanın ısı kaybını engellemekte hem de dışarıda ki ısıyı (soğuk ya da sıcak) içeri geçirmemektedir. Çavuşin geleneksel evlerinin belirgin *dekoratif öğeleri* cephelerde katları ayıran taş silmeler ve konutun köşelerini vurgulayan taş plasterler, pencere üzerlerindeki boşaltma kemerlerinin alınlığı, ocak alınlıkları, nişler ile lentolarda yer almaktadır. Genelde geometrik süsleme motifleri, evlerde neoklasik- uslubun yaratılmasını oluşturmakta, bazı evlerde çatı altı silmelerle de bu etki kuvvetlendirilmektedir (Bkz: Resim 32, 62, 73). Evlerde diğer dekoratif unsur, cephelerin alt kota yakın yüzeyindeki kesme taşan çıkıntılardır (Bkz: Resim 61). Çavuşin geleneksel evlerinde taş üzerine yapılan kazıma tekniği ile yapılmış motifler dışında; evlerin cephelerinde yatay ve düşey pervazlar ve silmelerde dikkat çekicidir. Genellikle çıkmaların konsol kirişleri profilendirilmiştir. Cephelerde en önemli dekoratif öğelerden biri de parmaklıklılı ve kafesli pencerelerdir. İnce uzun ve düz pervazlı olmalarına rağmen bazı evlerde kareye yakın formda pervazlar süsleme odaklı olarak ta yapılmış olmalıdır. Geleneksel Çavuşin evlerinin iç mekanlarında dekoratif öğeler arasında ocak, kapı yüzeylerindeki ahşap işçiliği ve en önemlisi de dolap kapaklarının yüzeylerindeki işçilik bölgeye özgü özelliklerdir. Anıtsal yapılarda ise süsleme unsurları; Kaya Camii iç mekanında ayak başlıklarında (Bkz: Resim 25, 26), Vaftizci Yahya Kilisesi'nin giriş kapısı üzerindeki (Bkz: Resim 35), Hıristiyanlık ikonografisi ağırlıklı fresklerde ve Çavuşin Kilisesi'nin (Vaftizci Yahya Kilisesi'nde de olduğu gibi) dini konulu fresklerinde (Bkz: 46, 49, 50, 51, 52, 53) ve Peri bacasının (Dibek Evi) girişi üzerinde yer alan haç (Bkz: Resim 57), fresko (Bkz: Resim 56) ve madolyanlar içerisindeki bitkisel motifler de (Bkz: Resim 58) görülmektedir.

Yapı Nitelikleri, Çavuşin kentsel ve doğal sit sahası içerisindeki yapılardan 2 cami ve 1 peri bacası ile 2 kilise tek kat iken geleneksel tescilli önerilen konutlar iki kat ve iki katın çeşitlemelerinden (ara kat) ibarettir. İki katlı, iki kat + ara katlı, iki kat + subasmanlı, ve iki kat + çatı katlı konutlar beldenin genel silüetine hâkim olan konut yüksekliğini belirlemektedir. Genelde 1930-1970 yılları arasında yapılmış olan kare forma yakın pencereci konutlar arasında, üç katlı konutların sayısı oldukça azdır. Bahçe katı ile esas yaşam katından ibaret olan iki katlı ve kimi zamanda ara katlı konutların yamaçlara yapıldığı (Köyün kuzeybatı ve kuzeydoğu etekleri) örneklerde, ön bahçe kodu ile yamaç veya sokak kodu arasında ki fark 1.5 kat yüksekliği kadar kısımda; bahçe katı ile üst kat arasında basık bir ara kat yerleştirilmiştir. Kimi iki katlı konutlarda, bahçe katı döşemesi zeminden biraz kaldırılarak subasman seviyesi içinde alçak bir bodrum katı oluşturulmuştur. Kentsel ve doğal sit alanı içinde, geleneksel yapıların yanı sıra betonarme yapılar da bulunmaktadır. Bunlar arasında bir-iki katlı, kent gabarisine uygun yapılar çoğunlukta olmasına rağmen, üç-dört katlı, hatta dört kat + çatı katı olan ve tamamıyla geleneksel dokuya aykırı yapılar çoğunlukta. Bu tarz yapıların çoğunluğu kentsel sit sahası içerisinde (güney bölüm) bulunmaktadır. Bahçe katlarında samanlık vb olmayan konutlarda, bu birimlerin yerini ıslak mekanlar (mutfak ve banyo) almıştır. Bu kattaki hayat birimi ile üst katlardaki sofa-çardak- birimi arasındaki bağlantı merdivenle sağlanmaktadır. Bazı evlerde, bahçenin bir bölümü üzerinde basık bir ara kat oluşturulmuştur. Kimi zaman sadece bir veya iki odadan ibaret olan burada bazen ambar, mutfak ya da kiler gibi mekanlarda bulunmaktadır. Ara kattaki odalardan biri evde yetiştirilen kıza ya da inip çıkmak kolay olduğu için ailenin yaşlılarına, eğer ahırın üzerinde ise hayvanlara bakan kişiye ayrılmıştır. Giriş katı üzerindeki kat, sokak veya cadde seviyesinde ise giriş katı olarak kullanılmaktadır. Ana giriş kapısının açıldığı hayat, sofa, odalar, bazen mutfak esas yaşam katındaki plan düzenine benzer bir plan içinde burada yer almaktadır. Orta katın mevcut olduğu evlerde geçmişte, gündelik yaşamın bu katta geçirildiği, esas yaşam katı ya da üst katın evli çocuklara ve konuklara ayrıldığı söylenmektedir. Esas yaşam katı, eğer orta kat yok ise gündelik hayatın geçtiği ve konukların ağırlandığı kattır. Bu katta bulunan sofa, yazlık ve kışlık odalar, merdiven, tuvalet ve lavabo bölümleri ile bazen mutfak ve kiler bölümleri basit ve rasyonel bir plan düzeni içinde, önemlerine göre manzaraya, sokağa ve bahçeye doğru yönlendirilmişlerdir. Bu durum 2 cami ve

2 kilise için geçerli değildir. Özellikle 2 cami, nitelik bakımından bölgenin geleneksel özelliklerine sahip plan tipi vb unsurları birebir yansıtmakta iken aynı durum bölgede sık karşımıza çıkan kaya oyma 2 kilisede de yaklaşık mevcuttur.

Yapılardaki değişmişlikler, cephe, iç mekân ve fonksiyon şeklinde ele alınabilir. 2 kilise ve peri bacası (Dibek Evi) ile kimi konutlar hariç, işlevsel olarak bir değişiklik söz konusu değildir (Kaya Caminin özgünde kilise iken sonradan camiye dönüştürülmesi ile peri bacası “ada ? Parsel 1993”nın Seten olarak kullanılması dışında). Yani tek fonksiyonlu yapılar içerisinde yer almaktadırlar. Bu yapıların plan ve malzemeleri zaman içinde yapılan restorasyonlarla ufak çapta değişikliklere uğramıştır. Restorasyonlar neticesinde özgün planı ve malzemesi en fazla değişime uğrayan yapılar konaklardır. Çavuşin merkez kentsel ve doğal sit sahasında kimi konaklar otel, butik otel, pansiyon ya da müzeye dönüştürülmek üzere değiştirilmiş ve bu nedenle de yeni işlev kazandırılmaları sürecinde özgün mekân, malzeme kullanım teknikleri vb unsurlarını büyük oranda muhafaza edememişlerdir. Geleneksel tescilli ve tescilli önerilen konutları ise restore edilenler, yıkılmış yeniden yapılması gerekenler, restore edilmeyi bekleyenler olarak sınıflandırabiliriz. Restore edilenler içinde yeni işlev yüklenen (Otel-pansiyon) tescilli konutlar arasında son yıllarda gözle görülür bir artış söz konusudur. En yoğun değişim cephelerde pencere, kapı ya da beden duvarları sıvasında göze çarpmaktadır. İç mekânlarda yoğun kullanımdan da olmalı ki küçük birimlerde (mutfak ve wc gibi) hızlı bir değişim söz konusudur. Tek fonksiyonlu iken özgün de hem plan hem de malzeme nitelik ve niceliğini kaybederek konut altı ticaret olarak çok fonksiyonlu şekilde hizmet sunan yapılardan 3 konutun (Ada 6 Parsel 6-23; Ada 6 Parsel 10-24; Ada 5 Parsel 2109) giriş katları hediyeelik eşya dükkanlarına dönüştürülmüştür. Genelde geleneksel ve yöresel el sanatları (halı, kilim, vb) ürünlerinin satıldığı bu tip dükkanlar konutların alt katlarının özgün plan şemasının bozulmasına da neden olmaktadır Bu üç konut dışında tescilli önerilen Peri bacası (Ada ? Parsel 1993) ise bir dönem Bulgur Sedeni olarak kullanılmış olup günümüzde sadece bulguru döven dibegin sergilendiği yerdir. Özgünde ikinci katları yaşama alanları olarak tasarlanmış tescilli ve tescilli önerilen konutların alt katları (Özgünde depo, samanlık, kiler vb olarak yapılan) daha konut+işyeri ya da konut altı ticaret pozisyonunu alarak çok fonksiyonlu konuma sokulmaları engellenememektedir.

DEĞERLERDİRME ÖNERİLER VE SONUÇ

Geleneksel kimliğe sahip yerleşimler, sahip oldukları sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel değerleri ile kültürel mirasımızın önemli unsurlarıdır. İçlerinde barındırdıkları anıtsal ve sivil mimari örnekleri, yaşam alanları ile, bugün yok olmuş uygarlıkların; bilgisini, teknolojisini ve en önemlisi de yaşamlarını bizlere aktarmaktadır. Sahip olduğu tarihi yapı dokusunun (başta konutlar) içinde sürdürülen geleneksel yaşamın, günümüzde çarpık yapılaşmaya rağmen çok az da olsa korunduğu Çavuşin, merkez geleneksel konut ve anıtsal yapılar antik yerleşim üzerine kurulan Roma, Bizans ve 19. yüzyıl Osmanlı eserlerinin (2 konak, 2 camii, 2 kilise ve 1 peri bacası) karakteristik unsurlarını günümüze taşıyan önemli tarihi yerleşimlerden biridir. Çavuşin de tarihi dokunun belli oranda korunmuş olmasının önemli girdilerinden biri yerleşimin Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde ekonomik ve politik anlamda dinamik yapısıdır. İmar faaliyetlerinin hız kazandığı Osmanlı döneminde, öncelikle idari yapılar ve dini yapılar olmak üzere 18. yüzyıl sonları-19.yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan onarımlar dikkat çekerken; 19. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanan batılılaşma hareketlerinin Çavuşin’in geleneksel mimarisinde de (Ada ? Parsel 1867 ve Ada ? Parsel 1976’da yer alan konaklar gibi) belli oranda etken olduğu anlaşılmaktadır Köyün tarihi dokusunun yer aldığı, kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde önemli bir değişim olmamasına karşın, 1958’de vuku bulan heyelan yerleşimin güney ve güneybatısında, yeni yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Günümüzde köy merkezinin tarihi girdilerinden en önemlisi, yerleşimin çekirdeğini oluşturan ve ilk yaşam alanları arasında yer alan; kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde ki sokaklara cephe veren iki katlı genelde karma planlı, ön avlulu, düz damlı, yığma ve hatta çoğunlukla da kesme taş konutlu ve kaya içi oymalı konut odaklı tarihi doku ve sokak yapıları incelendiğinde; köyün

ilk tarihi fiziksel gelişim süreci rahatlıkla takip edilebilmektedir. Geleneksel evlerimiz özellikle 1950 sonrasında uygulanan kentleşme politikaları sonucunda zamana karşı telafisi olmayan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Tahrip ve yok olma süreçlerinin nedenleri ve alınması gereken önlemler uzun yıllar tartışılmış, fakat etkin sonuçlar alınamamıştır. Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamını mekâna yansıtması nedeniyle tarihi yapıların (başta konutlar) taşıdığı belge değeri, evrensel koruma söyleminde taşınmaz kültür varlıkları: “.....bulunduğu çevrenin, sosyal, kültürel, ekonomik yaşamını yansıtan ve böylece daha sonraki nesillere bu konuda doğru ve doğrudan bilgi aktaran değerler bütünü..” olarak tanımlanmaktadır. Yapılar, yaşam biçiminin mekâna yansımaları olduğu için, dönemlerinin somut örnekleridir. Çavuşin Köyü’nde yoğunluk olarak; başta kentsel ve doğal sit alanı içerisinde bulunan Vadi Sokak çevresindeki geleneksel konutların, günümüzde turizm aksının getirdiği rantın çekiciliği ve koruma kararlarının yürütülmesinde yaşanan problemler yüzünden özgün dokularını kaybedilecek şekilde işlev değiştirmesini (otel, pansiyon), yıpranmasını ve yok olmasını hızlandırmıştır.

Koruma amaçlı imar planının hazırlandığı süreç ile birlikte ele alınan bu çalışmada, Çavuşin Köyü doğal ve kentsel sit alanı içerisindeki geleneksel konutların ve anıtsal yapıların, (Bkz: Ek 1, 2, 3, 4,) cephe ve plan tasarımları, malzeme ve kullanım teknikleri, inşa edildikleri sokak ile fiziksel ve sosyal inilteleri tespit edilip yaşatılması amaçlanmaktadır. Çavuşin Köyü’nde eski geleneksel yaşam ve kültür anlayışına hâkim olan konut tipi, Anadolu’nun alt katları oldukça sıg ve çoğu yerde; odunluk vb olarak kullanılan, üst katları ise birçok pencere ile sokağa açılan karakteristik evlerdir. Tescilli konut sayısının şimdilik 1 olması, başta Koruma Bölge Kurulu yetkilileri tarafından tescillenen 1 konut ile tescilini önerdiğimiz 28 konut da dahil yok denecek şekilde yıkılmaya karşı mücadele süreçleri ve bugün mevcut olmayan kimi konakların yanı sıra bazılarının yerinde boş arsa vb parsellerde; ilerde oluşacak yeni işletme alanları ile karşılaşılmıştır. Köyde 1/500 ölçekli kadastr paftalarında ada-pafta numaraları da dahil gösterilen ve tescil fişleride hazırlanarak, tescillenmek üzere, kurul üyeleri tarafından onaylanması istenen; 28 konut, 2 cami, 2 kilise ve 1 peri bacası önerilmiştir Ayrıca bu yapıların dağıldığı ve sit alanı ilan edilen köyde KAİP’in hazırlanması ve onaylanıncaya kadar geçerli, geçiş dönemi yapılaşma kriterlerinin kurul müdürlüğü uzmanlarınca belirlenmesi de söz konusudur.

Nevşehir KVKB Kurulu'nun yukarıda ifade etmeye çalıştığımız kararı gereği Çavuşin Köyü için 1/1000 ölçekli KAİP 2863 ve 3386 sayılı yasalar doğrultusunda ilgili bölge koruma kurulu tarafından kontrol edilerek belediyesine teslim edilmek üzere hazırlanmaktadır. Yerinde incelediğimiz tescilli ve tescilli önerilen yapılardan (başta konutlar) metruk, yıkılmış olan ya da bilinçsiz malzeme seçimi neticesinde yapılan onarımlar ve eklemelerle geleneksel özelliklerini belli oranda kaybeden ve bu vb nedenlerle yeniden işlevlendirilerek etrafındaki geleneksel konutların gabari, cephe, malzeme ve malzeme teknikleri de dikkate alınarak; butik otel, cafe, geleneksel el sanatları satış mağazaları vb yapılmaya başlanmıştır. Bu tip işlev değişikliklerinin bölgenin turizm merkezi olması nedeniyle devamı da uygun düşebilir. Konutlardan herhangi birinin; belli oranda yandığı ya da herhangi bir nedenle yıkılması durumunda yerine üç dört katlı apartmanların yapılması ya da otopark olarak işletilmesi, geleneksel dokunun içerisinde olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Geleneksel doku alanlarında böylesi yapılaşmalara izin verilmemeli ve bu durum kurul tarafından dikkate alınmalıdır. Tarihi kültür varlıklarının yer aldığı alanların, deformasyona uğramadan sağlıklı bir şekilde korunması için ilk anda yapılması gerekende; hazırlanmakta olan KAİP ve plan notlarına bağlı kalınarak; belgeleme ve tescil öneri çalışmalarının ardından envanterlerinin hazırlanmasıdır.

2863 sayılı kanuna bağlı kalınarak başta tescilli konut ile tescilli önerilen yapılarda restorasyon çalışmaları Ada 5/2100; Ada 5/2101 ve Ada 5 /2106 da temizlik çalışmaları adı altında Nevşehir KVKB Kurulu tarafından başlatılmıştır. Tescilli ve tescilli önerilen konutların yoğunlukta olduğu sokaklarda sağlıklaştırma projesi uygulanmalıdır. Yapılması gereken sokak sağlıklaştırma ve sağlamlaştırılacak sokaklar üzerindeki tescilli ve tescilli önerilen konutların özgününe uygun restore edilerek işlevlendirilmesi, tescilli önerilen konutların da tescilli konut

gibi restorasyonu gerçekleştirilmelidir.

Tarihi dokunun korunması amaçlı hazırlanan koruma nazım imar planı, tarihi olan; ev-sokak ve tarihi doku-çevre ilişkisini muhafaza edebilecek şekilde hazırlanmaktadır. Bu ilke doğrultusunda plana bağlı kalınarak yapılması gerekli acil onarımlarda, ev, sokak ilişkisi tarihi doku içerisinde aslına uygun muhafaza edilmelidir. Ayrıca yapıların; tavan, ocak, ocak nişleri, raflar, merdiven ve korkulukları, saçak, baca vb bölümlerinde -az da olsa- yer alan süsleme unsurları tekrar onarılmak üzere ele alınmalıdır. (Özellikle Çavuşin Kilisesi ile Vaftizci Yahya Kilisesi'nde) Ayrıca onarımlarda kullanılacak her tür malzemenin orijiline uygun şekilde seçilmesi ve yine bu malzemenin aslına uygun teknikle kullanılması gerekmektedir. Tarihi dokuya aykırı yapılar adı altında belirtilen yeni binaların, tarihi dokuya sahip konutlardaki kat sayılarına, cephe tasarımlarına, pencere, kapı, balkon vb açıklıklardaki şekil ve ölçülere, çatı forumlarına, sokak konumlarına ve bu yapılarda kullanılan malzeme ve tekniğine uygun olup olmadıklarına dikkat edilmelidir. Genelde tarihi yapıların bulunduğu alanlarda (tarihi kent dokusu) yapımına izin verilmemesi gereken bu tip yeni yapıların inşasının biran önce durdurulması hatta Mardin, Kastamonu, Göynük, Taraklı, Göreme, Ankara kale içi vb yerleşimlerde ki gibi geleneksel doku alanı dışında inşa edilmeleri için yoğun çaba harçanmalıdır. Konutlar da dâhil yapılacak restorasyonlarda; mevcut kat sayıları, cephe tasarımları, süsleme unsurları, malzeme, sokak-avlu ve sokak-saçak ilişkisi vb unsurların yeniden ele alınmasında özgünlük muhafaza edilirse; sıraladığımız korumacılığa ilişkin önerilerin bundan sonra ki onarım ve yeniden işlevlendirme çalışmalarının hayata geçirilmesine ışık tutacağını söyleyebiliriz. Geleneksel-tarihi dokunun yok olması ve zarar görmesi sadece mimari ve estetik yönden değil, kültürel ve tarihi değerlerinin de yok olması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle tarihi dokunun korunması gerekliliği, taşıdığı kültürel ve görsel özelliklerinin yanı sıra, mimaride belirginleşen bir olgu olarak görülmektedir.

1970'lerde başlayan geleneksel ev kaybı sonrasında turizmin de baskısıyla Çavuşin Köyü' nde bilinçli bir koruma yaklaşımının yavaş yavaş başladığını söyleyebiliriz. Köyden göç edenlerin, evlerini zaman turizm odaklı pansiyon şeklinde kiraya vermeleri, konutların kullanımında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Çoğu zaman büyüklüklerinden dolayı kullanımda zorlanılan kimi evlerin (Ada 3/1991'de yer alan konut vb) otel olarak işletildiği bilinmektedir. Büyük konakları otele çeviren işletmeciler koruma bölge müdürlüğü kontrolünde oluşturulmayan restorasyon projeleriyle de yapı üzerinde geri dönüşü olmayan özgün dokusunu bozacak plan ve malzeme değişikliğine yol açmaktadırlar. Kullanıcıdan kaynaklanan yıpranmanın ve ara ara zorunlu yapılan değişikliklerin (başta ıslak mekân bölümleri) yanı sıra önemli bir başka konu; evlerin terk edilerek metruk bırakılmalarıdır. Bu bağlamda tescili önerilen konutlardan 20 konut metruk durumdadır (Bkz :Ek 1, 4). Tescili önerilen peri bacasında da bakım ve acil onarım gerekmektedir. Anıtsal yapılardan 2 camii (Kaya ve Yukarı camileri) restorasyon projeleri neticesinde yapılan onarımlarla günümüzde özgün dokularını koruyarak işlevlerini devam ettirmektedir. Tescili önerilen 2 kiliseden biri olan Vaftizci Yahya Kilisesi ise bugün kaderine terk edilmiş olup, acil onarılması ve taşınmaz kültür mirası içerisine alınması gerekmektedir. Evlerin, değişen yaşam koşullarına ayak uyduramaması ya da maliklerinin yıkılmasını beklemesiyle boşaltması veya herhangi bir nedenle yıkıldığında buldukları alanlar, köhneleşmiş çöküntü bölgelerine dönüşmeye başlamıştır. Arsadan çıkar beklentisi, modern mekân talebi (başta otel, pansiyon ve budik otel) ve özellikle köy merkezindeki konutların yakılarak ya da yıkılarak yerlerinin boş bekletilmesi veya tur araçları için park yerine dönüşmesi de Çavuşin konutlarının yaşatılmamasının diğer nedenleri arasında yer almaktadır. Böylesi bir durum çok az da olsa kimi konutların altına açılmış konut altı dükkânlar içinde geçerlidir. Eski zanaat mesleklerinin (tarakçı, mudafçı, derici, mesci ve nalbantçı vb) günümüzde yaşatılmaması, son yıllara kadar faaliyet gösteren bu dükkânlarında terk edilmesine ya da turizm odaklı başka bir işlevde (el sanatları ürünleri satış mağazalarına "halı, kilim vb.") kullanılmasına ortam hazırlamaktadır. Bundan dolayı kimi konutların cepheleri (Vadi Sokağa yönelen cepheleri "alt katları dükkân olduğu için") değişik bir mimari

düzenlemeye sahiptir. Böylesi benzer nedenlerle tarihi yapıların özgün dokularının turizm odaklı değiştirilmesi yok oluş süreçlerinden ziyade özgün dokularının kaybedilmesini de hızlandırırken bu durum, tarihi köy yerleşkesinin konumuna, köyün tamamı ile olan ilişkisine ve gelişme baskısı gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yukarıda sık sık sokak ve parseliyle birlikte değindiğimiz yerleşim alanlarının, yoğun tarihi köy kimliğini taşıyan alanlar olduğunu biliyoruz. Söz konusu alanlarda daha önce sık sık belirttiğimiz taşınmaz kültür varlıklarının bulunduğunu dikkate alırsak; söz konusu alanlarda inşaat izni verilmesi konusundaki yoğun talepler, bahsettiğimiz bu yapılarında içinde bulunduğu sit sahasının özgün dokusunun bozulmasını açıkca ortaya koymaktadır. Nitekim koruma alanı sınırları içinde kalan tarihi dokuya tezat ticari mekânlar halen işlevlerini sürdürmekte, bu durum bu tip turizm merkezli dükkânların etrafındaki geleneksel konutlara olumsuz yönde yansımaktadır.

Sürekli değişen yaşam koşulları ve ihtiyaçlar doğrultusunda korunması gerekli yapılarda çağdaş konfor isteklerine karşılık verebilecek hale getirebilmek için mutfak, banyo ve WC mekânları gibi değişiklikler uygulanabilmektedir. Böylesi değişiklikler yapılmalı fakat diğer bölümlerin özgün dokusunu bütünsel anlamda olumsuz etkilememlidir. Konfor isteklerinden oluşan bu değişimler ve dış etkiler; korunması gereken yapıların (2 camii, 2 kilise ile 1 peri bacası) özgün dokusunun bozulmasının başlıca nedenlerindedir. Bu nedenlerden dolayı olmalı ki bozulmaların yoğunlaştığı yapı elemanları strüktürlerdir. Verilecek koruma kararlarında en iyi koruma yolunun yapının kullanılması olduğu düşünülerek; kullanıcıların (tescili önerilen 1 peri bacası hariç) günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri sağlanmalıdır. Geleneksel ile çağdaş yaşam koşulları birleştirilerek koruma elde edilmeli ve böylece maliklere gelenekselde yaşama ayrıcalığı ile çağdaş yaşam koşullarına sınırlı ölçüde sahip olabilmeye şansı verilmelidir. Çavuşin’de taşınmaz kültür varlıklarının özgününe uygun şekilde onarılmasında öncelikle bölge halkının bilinçlendirilmesi, sahip oldukları değerlerin fark ettirilmesi sağlanmalıdır. Geleneksel konutlar başta olmak üzere tarihi diğer yapıların onarımında karşılaşılan mali ve yasal sorunların çözümünde bireysel çözüm aranmaktansa bölge ölçeğinde devlet eliyle çözüme gidilmelidir. Diğer bölgelerde olduğu gibi Çavuşin Köyü taşınmaz kültür varlıklarına yapılan masrafların, geri dönüşümünün sağlanması için işlevsel değişiklikler önerilmelidir. Yapılması zorunlu KAİP, restorasyon, belgeleme, gibi çalışmalarda halkın yerel yönetimler tarafından bilinçlendirilmesi, yapılacak eylemin neden ve sonuçları hakkında bilgi verilmesi, tarihi mirasımızın yaşatılması için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- AKYOL, Ali-ŞEN Bilgin. (2019), Kapadokya Çavuşin (Nikeforos Fokas) Kilisesi Duvar Resimleri Pigment Analizleri, *34. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 07-11 Mayıs 2018 Çanakkale, (s.113-122), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AKYÜREK, Engin. (1998), *Kapadokya’daki Bizans* (Ed: Sözen, M.), İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları.
- ALEV, Ayten. (2014), *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATAK, A. (2019), “Göreme Kaya Kiliseleri Fresklerinde Lazarus’un Dirilişi”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, ss. 30-63.
- AVANOS BELEDİYESİ ARŞİVİ (2010).
- COŞKUNER, B. (2009), *11. Yüzyıl Kapadokya Bölgesindeki İsa’nın Doğumu ve İsa’nın Çarmıha Gerilmesi Sahneleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

- DIEHL, C. (1957), *Byzantium: Greatness and Decline*. Rutgers University Press.
- ELDEM, S H. (1954), *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- EMEL, E. (2019), “Tarihsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi, Doğal ve Fiziksel Çevrenin Korunması Bağlamında Değerlendirilmesi: Kapadokya Örneği”, *Ömer Halis Demir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, ss. 1204-1227.
- EPSTEIN, A W. (1975a), “Rock-cut Chapels in Göreme Valley, Cappadocia: The Yılanlı Group and the Column Churches”, *Cahiers Archéologiques*, Sayı, 24, ss.115-136.
- EPSTEIN, A W. (1975b), ‘Iconoclast’ *The Churches of Cappadocia*. (s. 103-111), (Ed: A. Bryer ve J. Herin) İngiltere, University of Birmingham. Picard Publications.
- EPSTEIN, A W. (1980), “The Fresco Decoration of the Column Churches, Göreme Valley, Cappadocia” *Cahiers Archéologiques*, (s. 27-45). İngiltere, University of Birmingham. Picard Publications.
- EPSTEIN, A W. (1986), Tokalı Kilise. Tenth Century Metropolitan Art in Byzantine Cappadocia, (s. 49-54), *Dumbarton Oaks Studies Twenty Two*, Washington, Harvard University Publications.
- GÖREME BELEDİYESİ ARŞİVİ (2006), *Göreme 1992 KAİP Raporu*, Göreme.
- GRANT M. (2000), *Roma'dan Bizans'a* (Çev. Z. İlkelen), İstanbul, Homer Kitapevi.
- HALDON, J F. (2003), “Byzantium at War AD 600-1453”. *Routledge Imprints*, (s.1-96) New York, Routledge Publishing House.
- HILD F., RESTLE M. (1981), Kappadokien, *Tabula Imperii Byzantini*. Wien, Austrian Academy of Sciences Institute Publications
- İLLER BANKASI ARŞİVİ (2010-2020), Ankara.
- İMPO İMAR PLANLAMA A.Ş. ARŞİVİ (2010-2020), İstanbul.
- İŞCEY, Y. (2008), “Göreme Belde Merkezindeki Kiliseler”, *Peri Bacası Dergisi*, Ağustos 2008, ss. 2-6.
- JERPHANION, G. (1925-1947), “Une Nouvelle Province de l'art Byzantin, Leséglises Rupestres de Cappadoce”, *Syria Archéologie, Art et Histoire*, V.5, pp. 16-30.
- JERPHANION, G. (1931), “La Chronologie des Peintures de Cappadoce. In Revue des études byzantines” *Échos d'Orient*, tome, 30, (161), pp. 5-27.
- KARACA, C. (2013), *Göreme Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Azizi Barbara Kilisesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- KOSTOF, S. (1989). *Caves of God. Cappadocia and Its Churches*. Oxford University Press.
- KOYUN, G. (2014), *Kapatokya Bölgesi Bizanas Kiliselerindeki Davut ve Süleyman Tasvirleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LEVÇENKO, M.V. (1999), *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev: M. Selen), İstanbul, Özne Yayınları.

- LEVY, J. (1991), *Les Églises Byzantines De Cappadoce: Le Programme Iconographique de L'abside et de ses Abords*. Paris. Publications du Centre National de la Recherche Scientifique.
- OSTROGORSKY, G. (1981), *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev: F. Işıltan), Ankara, TTK Yayınları.
- OZİL, R. (1993), 'Kiliselerde Koruma ve Onarım', *Bin Bir Kapadokya Kitabı* (s. 558-562), Nevşehir, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınevi.
- ÖTÜKEN, Y. (1987), "Kappadokia Bölgesinde Kapalı Yunan Haçı Planlı Kaya Kiliselerde Resim Programı" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 3, (s. 7-39). İzmir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÖTÜKEN, Y. (1990). *Göreme*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- PEKER, N. (2001), Meryem Tasvirlerinin Göreme Örnekleri ve İsimlendirilmelerine İlişkin Problemler. (Ed: S. Pekak). *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I*, (s. 268-272), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- RAMSEY, W. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri Pektaş), Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RESTLE, M. (1969), *Byzantine Wall Paintings in Asia Minor I-III*. Irish University Press.
- RODLEY, L. (1985), *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. Cambridge University Press.
- RUBENSTEIN, R. E. (2004), *İsa Nasıl Tanrı Oldu?* (Çev: C. Demirkan), İstanbul, Gelenek Yayıncılık.
- SEVİN, V. (1998), *Tarihsel Coğrafya'Kapadokya* (Ed: M. Sözen), (s. 41-61), İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları.
- SÖZEN, M. (1998), *Kapadokya*, (s. 1-59), İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları.
- STRABON. (2012), *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XII-XIV*. (Çev: A. Pekman). İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ŞEN, B. (2019), *Nevşehir Kapadokya Bölgesi'nde ki Çavuşin Köyü ve Güllüdere Vadisi Kiliselerinin Duvar Resimlerinde Mevcut Koruma Durum Tespiti ve Arkeometrik İnceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı.
- TANBUROĞLU, N. (2001), *Kapadokya Bölgesi Göreme Vadisinde Bulunan Karanlık Kilise Duvar Resimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- TEKİN, O. (2000). *The Kingdom of Cappadocia During Hellenistic and Roman Times* (s.227-278), (Ed: M. Sözen), İstanbul, Kapadokya Yayınları.
- TEMİZTÜRK, H. (2016), "Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi", *KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, ss. 36-42).
- THIERRY, N. (1968), "Notes critique à propos des peintures rupestres de Cappadoce", *Revue des études Byzantines*, Sayı: 26, ss. 336-348.
- THIERRY N. (1972), "La basilique Saint-Jean-Baptiste de Çavuşin (prononcer Tchavouchine), Cappadoce", *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1974, pp. 198-213.

THIERRY, N. (2002), *La Cappadoce de L'antiquite au Moyan Age*. Turnhout, Brepols Publications.

TORUK, F. (2010-2020), Çavuşin Köyü Fotoğraf Arşivi.

TUNCEL, M. (2011), “Bizans İmparatorluğu Zamanında Anadolu ve Çevresinin İdari Bölünüşü”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 57, ss. 8-14.

TÜRKER, A. (2008). *Güllüdere’ de Bulunan Ayvalı Kilise Duvar Resimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

URL 1: kapadokyadayim.com/cavusin_koyu (Erişim Tarihi: 24.11. 2020).

VAN DAM, R. (2002), *Kingdom of Snow. Roman Rule and Greek Culture in Cappadocia*. Amerika, University of Pennsylvania Press.

YILMAZ, H. (1994), *Çavuşin*, Ankara, Ünal Ofset Yayınevi.

EKLER**Çavuşin Köyü Tescilli Sivil Yapılar Listesi**

(Ek-1)

ENV. NO	TÜRÜ	ADRESİ	ŞİMDİKİ İŞLEVİ	KADASTRO BİLGİLERİ			KURUL KARARI TARİH VE SAYI
				PAFTA	ADA	PARSEL	
S1	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Otel	3	?	1991	Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 01.03.2007/104 4ve 07.10.2015/ 2579

Çavuşin Köyü Tescilli Önerilen Sivil Yapılar Listesi

(Ek-2)

ENV NO	TÜRÜ	ADRESİ	ŞİMDİKİ İŞLEVİ	KADASTRO BİLGİLERİ		
				PAFTA	ADA	PARSEL
SÖ1	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut+Ticaret	?	6	23/33
SÖ2	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	6	22
SÖ3	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut+Ticaret	?	6	10/24
SÖ4	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	6	5
SÖ5	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	6	21
SÖ6	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	6	15/17/18
SÖ7	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	6	18
SÖ8	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	5	2087
SÖ9	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	5	2096
SÖ10	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Terk edilmiş	?	5	?

SÖ11	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Terk edilmiş	?	5	2090/2092
SÖ12	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	5	2097
SÖ13	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Boş	?	5	2100
SÖ14	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Boş	?	5	2101
SÖ15	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut+Ticaret	?	5	2109
SÖ16	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Boş	?	5	2106
SÖ17	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	5	2107
SÖ18	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Terk edilmiş	?	5	2108
SÖ19	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut+Ticaret	?	?	?
SÖ20	Konut	Çavuşin Köyü Ali Çopur Sokak No: ?	Depo	?	4	22
SÖ21	Konut	Çavuşin Köyü Mehmet Yılmaz Caddesi No: 7b-7c	Depo	?	2	6
SÖ22	Konut	Çavuşin Köyü Mehmet Yılmaz Caddesi No: 7b-7c	Konut	?	2	6
SÖ23	Konut	Çavuşin Köyü Mehmet Yılmaz Caddesi No: 1C	Depo	?	2	18
SÖ24	Konut	Çavuşin Köyü Köyardı Sokak No: 11	Konut	?	?	1867
SÖ25	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut	?	?	1974/75
SÖ26	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Konut	?	?	1976/77
SÖ27	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	?	1967
SÖ28	Konut	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Metruk	?	?	1966/1967

Not: Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu; SÖ13 ü 14.02.2014 tarih ve 491 sayılı karar ile SÖ14'ü, 06.03.2015 tarih ve 645 sayılı karar ve SÖ16 yı da 17.02.2013 tarih ve 1486 sayılı karar doğrultusunda tescil talebinde bulunmuştur.

Çavuşin Köyü Tescilli Önerilen Anıtsal Yapılar Listesi
(Ek-3)

ENV. NO	TÜRÜ	ADRESİ	ŞİMDİKİ İŞLEVİ	KADASTRO BİLGİLERİ			KURUL KARARI TARİH VE SAYI
				PAFTA	ADA	PARSEL	
A1	Eski Kilise (Kaya) Camii	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Kaya Camii	?	5	1	Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 01.03.1989/ 372
A2	Vafdizci Yahya Kilisesi	Çavuşin Köyü	Vaftizci Yahya Kilisesi	?	8	9	Milli Eğitim Bakanlığı Karar: 17.12.1960/752.4 2-6014 Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 25.11.1961/1510 07.10.2015/2579
A3	Yukarı Camii	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Yukarı Camii	?	?	1965	Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 07.10.2015/2579
A4	Çavuşin Kilisesi	Çavuşin Köyü Mehmet Yılmaz Caddesi No:?	Çavuşin Kilisesi	?	?	?	Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 07.10.2015/2579

Çavuşin Köyü Tescilli Önerilen Peri Bacaları Listesi
(Ek-4)

ENV. NO	TÜRÜ	ADRESİ	ŞİMDİKİ İŞLEVİ	KADASTRO BİLGİLERİ			KURUL KARARI TARİH VE SAYI
				PAFTA	ADA	PARSEL	
P1	Peri Bacası	Çavuşin Köyü Vadiler Sokak No: ?	Dibek Evi	?	-	1993	Nevşehir Koruma Kurulu Karar No: 07.10.2015/257